תנ״ך · אחרונים

ישועות יעקב עהת

רבי יעקב משולם אורנשטיין

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ישועות יעקב עהת

רבי יעקב משולם אורנשטיין

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ישועות-יעקב-עהת/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרשת בראשית 4
פרשת נח 21
פרשת לך לך 29
פרשת וירא 38
פרשת חיי שרה 43
פרשת תולדות 47
פרשת ויצא 51
פרשת וישלח 55
פרשת וישב 58
פרשת מקץ 62
פרשת ויגש 64
פרשת ויחי 65
פרשת שמות 68
פרשת וארא 74
פרשת בא 75
פרשת בשלח 81
פרשת יתרו 87
פרשת משפטים 90
פרשת כי תשא 91
פרשת ויקרא 95
פרשת צו 101
פרשת שמיני 105
פרשת מצורע 105
פרשת אחרי 108
פרשת קדושים 111
פרשת בהר 114
פרשת בחקותי 116
פרשת נשא 120
פרשת בהעלותך 121
פרשת שלח 123
פרשת קרח 126
פרשת חקת 128
פרשת בלק 131
פרשת פנחס 133
פרשת דברים 134
פרשת ואתחנן 135
פרשת עקב 137
פרשת ראה 138
פרשת שופטים 140
פרשת כי תצא 143
פרשת כי תבא 144
פרשת נצבים 145
פרשת וילך 149
פרשת האזינו 150
פרשת ברכה 155

פרשת בראשית

לרבי יעקב משולם אורנשטיין ז"ל:

בראשית ברא אלהים. בש"ס דמגילה אמרו שבעת שהעתיקו התורה לתלמי המלך כתבו אלקים ברא בראשית ושינוי מכפי שנאמר כעת. וא"כ קשה למה לא נכתב באמת כן. ונראה דבאמת כי שם אלהים מורה שהוא תקיף ובעל יכולת ובלתי בעל תכלית. ושם הוי' הוא שם העצם ושם אלהים הוא לממשלתו בנבראים כלם בעולם עליון ובעולם התחתון. וזהו אחר שברא העולמות כלם וקודם שברא העולם הי' ה' אחד ושמו אחד דהיינו שם העצם וא"כ צריך לכתוב בראשית ברא ואח"כ אלהים כי קודם הבריאה לא הי' שם אלקים. וע"כ אלהים בגימטריא במספר הטבע כי קודם שנברא הטבע לא היה רק שם העצם וע"כ לא נכתב אלהים ברא בראשית כי קודם הבריאה לא נקרא אלהים. ודברים אלו יש לכוין בל' המדרש מלך בו"ד מזכיר שמו ואח"כ מעשיו והקב"ה מזכיר מעשיו ואח"כ שמו. והאומות שאינן יודעין שיש חילוק בין שם ה' ובין שם אלהים וגם כפי העתקת הלשון דאין חילוק בין שם ה' ובין שם אלקים היה צריך להעתיק בתחלה השם ואחר כך הבריאה וזה נכון מאד:

בראשית ברא אלהים. מדרש הובא ברמב"ן עה"ת כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים להגיד מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר לכך סתם הכתוב בראשית ברא אלהים. הדברים תמוהין דהרי הכתוב אומר כח מעשיו הגיד לעמו ועל זה הפסוק עצמו אומר המדרש להגיד מעשה בראשית לבשר ודם א"א. ונ"ל ביאור הענין דמאמר ר"י לא היה צריך להתחיל התורה מבראשית אלא מהחודש הזה לכם רק כדי שלא יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם וגומר לכך נאמר בריאת עולם שהקב"ה ברצונו נתן להם וכו' וגם זה דבר מתמי' דהרי צריך הכתוב להודיע מעשה בראשית דאמונת החידוש הוא אחד מדברים שהם צורכי אמונה ואי דקשה לר"י דהו"ל לכתוב בקצרה אלהים ברא הכל יש מאין כמ"ש הקדמונים א"כ תירוצו דר"י אינו מועיל. דכיון שהי' נכתב שה' ברא הכל יש מאין שייך לומר הוא ברצונו נתנה וברצונו נטלה מהם. ואמנם ביאור הדבר דבחמת מי שגזל מחבירו בלי ספק שכן גזר הקב"ה דבלי גזירת המקום לא נעשה דבר ומ"ט מחויב הגזלן. וכן בהורג נפש כיון שע"כ נגזר מיתה מאת המקום על האיש הזה למה יתחייב ההורג הרי גברא קטילא קטיל דמ"מ חייב על המעשה א"כ מה מהני שרצונו של הקב"ה מ"מ כיון שהם לסטים חייבין ואמנם ידוע שעיקר בריאת העולם כלו בשביל האדם וע"כ נברא אדם באחרונה כמו שבארתי במ"א ואמנם גם אוה"ע נקראו אדם כמ"ש התוספות דהיכי דכתיב אדם אף האומות בכלל והיכי דכתיב האדם היינו צדיקי ישראל

והנה בעת שאמר ה' נעשה אדם לא נאמר אלא סתם אדם ואח"ז אמר הכתוב ויברא את האדם דבאמת עיקר כוונת הבריאה בשביל ישראל שנקראו ראשית. ואמנם מבואר במדרש שבעת שנמלך במלאכים בעשיית האדם הראה להם רק מעשה הצדיקים ואמר סתם נעשה אדם כי כיון שאין כאן מעשה הרשעים וכולם צדיקים כל מין אדם הוא ראוי לזה שלמענו יהי' כל בריאת העולם ואמנם הקב"ה בעצמו שיודע דרך צדיקים ודרך רשעים והעולם ברא רק למען הצדיקים ואדם הראשון היה באמת צדיק גמור ונולד מהול ומבניו יצאו רשעים וגם צדיקים ולכך נאמר ויברא אלהים את האדם דהיינו האדם הגדול בצדקותיו וכיון שכל העולם לא נברא אלא בשביל ישראל א"כ מהראוי ליתן להם את חרץ הנבחרת אצלם רק כל זמן שלא קבלו התורה והמצות היתה הארץ ביד שאר אומות ואח"ז ירשו ישראל את הארץ זהו ביאור המקרא כח מעשיו הגיד לעמו שהגיד הקב"ה שכח מעשה בראשית הוא רק בשביל עמו שהם ישראל ועבורם
ברא הקב"ה בכחו הגדול כל העולמות. ואמנם גם זה לא היה צריך הקב"ה להודיע ויהי' הדבר. מהנסתרות. (כאן חסר וחבל על דאבדין):
בראשית אמרו חז"ל בשביל התורה שנקרא' ראשי'. ורא"א אלמלא מצות מילה לא ברא הקב"ה את עולמו וקאמר הש"ס דפליגי. ולכאורה היה באפשרי לומר דאין כאן מחלוקת דבאמת הבריאה היה בשני ענינ'. הא' היא הטבע להיות הכל מתנהג עפ"י הטבע יומם ולילה לא ישבותו וזהו נתן לבני אדם. עוד ברא הקב"ה עולם הנסיי שלפעמים לצורך הוא מוציא העולם מכלל הטבע כמו דור אנוש ודור המבול וכמו כן יש עתים לטובה שהקב"ה עושה נסים לטובת ישראל כמו נסי מצרי' ועל הים וכמו כן בכל הדורות כשצריכים לנס והנה בריאת העולם בכללו מה שהוחק בטבע הוא בזכות התורה ואמנם בשכר מילה נברא עולם הנסיי וזהו אלמלא מצות מילה לא ברא הקב"ה עולמו דהיינו עולם שהשאיר לעצמו לצורך הנס וכן ראיתי בס' עקידת יצחק שפירש תן חלק לשבעה וגם לשמונה שאמרו חז"ל תן חלק לשבעה אלו שבעת ימי בראשית וגם לשמונה אלו שמונה ימי מילה דשבעת ימי בראשית הוא עולם הטבעיי ושמונה ימי מילה היא עולה הנסיי. ואמנם בש"ס כוון לדבר אחר לפי מה שאמרו בזכות התורה נברא העולם דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה כו' דהיינו בריתי יומם ולילה היא התורה ור"א אומר דברית יומם וכו' קאי על המילה וכן פירש"י שם אהא דקאמר ופליגי דר"א דלמד מהך קרא דבשביל מילה הוה הבריאה. וכוונת הדבר כמ"ש דכוונת הש"ס בהא דקאמר דפליגי היינו בפירוש הקרא דאם לא בריתי ולא מפרש כפשט הדבר דלמר בזכות התורה נברא ולמר בזכות מילה

ובזה א"ש דאי הוה נלמד: מקרא אחר היינו יכולים לומר דזה קאי על עולם הנסיי וזה קאי על עולם הטבעיי וכמה שכתבתי ודו"ק:

ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור. בכל מעשה בראשית נאמר ויהי כן וכאן נאמר ויהי אור. נראה לי ביאור הדבר דבאמת כל עניני מעשה בראשית אחר שאמר השם שיהיה כן קיימו מעשה בראשית דבריו. ובבריאת שמים וארץ הדיבור בעצמו עשה הדבר כענין יש מאין דלא שייך לומר שקיימו את דבריו דהרי לא היה בעולם מי שיקיים את הדבר אלא דדיבור ה' עשה בעצמו הדבר. והנה הרמב"ן כתב דהקב"ה ברא החומר הילוי השמים, והארץ ותולדות השמים והארץ הוציא הקב"ה מן השמים והארץ ולכך נאמר תוצא הארץ ישרצו המים וכדומה ואמנם האור ברא הקב"ה בעצמו יש מאין. והנה לשון ויהי כן שייך באומרו שנעשה בדבר הזה. אבל בדבר שהענין בעצמו נעשה לא שייך לומר לשון כן. וכמו שמבואר בש"ס כל הנביאים נתנבאו בכה ומשה בזה הדבר שהשכינה מדברת מתוך גרונו וע"כ במאמר ה' שצוה לארץ ולשאר הנבראי' שיוציאו התולדו' שייך לשון ויהי כן שנעשה כפי פקודתו אבל מאמר ויהי אור בעצמו עשה האור נאמר ויהי אור שהענין בעצמו נעשה במאמר ה' ולזה באומרו בדבר ה' שמים נעשו מבואר במדרש כבר נעשה וכמו כן בענין ויהי אור כבר הי' האור דהיינו שמאמר ה' בעצמו עשה הענין וזה מתוקן מאד:

וירא אלהים את האור כי טוב. במד"ר אור מעשיהן של צדיקים חשך מעשיהן של רשעים. ואיני יודע באיזה מהן חפץ יותר כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי מעשיהן של צדיקים להבין זה נקדי' לפרש לשון המדרש ראה נתתי לפניך את החיים וכו' יכול מאחר שנתן לנו שני דרכים ילך אדם באיזה דרך שירצה ת"ל ובחרת בחיים ופירשתיו דידוע מאמר חז"ל במעשה דר"י ור"א אזלי באורחא וקאמר חד לחבריה נלך בפתח ע"ז דלא תקיף יצרא כולי האי וח"א נלך בפתח זונות דתקיף יצרא ונכבשי' כי היכי דנקבל עלי' אגרא ומעתה יש לפנינו שני דרכים או שילך בדרך טובים למען ילמד ממעשיהם הטובים או שילך בדרך רשעים ויכבוש יצרו ויקבל שכר עליהן וכתבו המפרשי' דמ"מ יותר טוב לילך בדרך טובים לקיים המצות דבקיום המצות יש דברים הרבה שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז ובכבישת היצר שלא יבא לידי חטא שכרו רק בעוה"ב וזהו כונת המדרש יכול מאחר שיש לפנינו שני דרכים ילך באיזה דרך שירצה דבשניהם יש לנו דרך לקבל שכר לכך קאמר ובחרת בחיים דהיינו שילך בדרך טובים וע"ז מסיים קרא למען תחיה אתה וזרעך וכו'. והנה אור מעשיהן של צדיקים היא טובה גדולה. וחשך מעשיהן של רשעים היא ג"כ טובה גדולה כי לולי שהיה מעשי הרשעים בעולם לא היה

לנו דבר לכבוש את היצר והנה שניהם הם דרכים לדבק בבורא ע"י. אמנם הענין כי כשהולך בדרך טובים ההליכה נחשבת דבר מצוה ואמנם בהולך בדרך רשעים כעת לא נגמר הפועל טוב עד אשר כובש את יצרו. והנה במלאכת יום שני לא נאמר כי טוב שלא נגמר עדיין כנודע ולזה קאמר וירא אלהים את האור כי טוב. דהיינו שכבר נגמר טובתו משא"כ חשך לא נגמר עדיין ואדרבה בעצמותו הדבר בלתי נכון רק שיוכל להצמיח ממנו דבר טוב ולא נגמר עדיין ולא נאמר בו כי טוב ודו"ק. או יאמר וירא אלקים את האור כי טוב פי' שאין בו רק טוב משא"כ חשך כשכובש את יצרו הוא טוב ולהיפך הוא רע לכך קרא את האור יום והבן:

ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה. במדרש אלקים קרא לילה לא כתיב כאן מלמד שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה. כל המפרשים ומכללן בס' נזר הקודש תמהו בזה דלקמן כתיב גם כן ויקרא אלקים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים ולא כתיב אלקים. ונראה דבאמת אפשר לומר דסמך אריש כיון דכתיב אלקים ברישא למה לי למיכתב שני' אמנם בש"ס דפסחים אקשינן למאן דס"ל אור אורתא הוא מהא דכתיב ויקרא אלקים לאור יום ומשני ה"ק קרי' רחמנא לנהורא ופקדי' אמצותי' דיממא וקרי' רחמנא לחשוכא ופקדי' אמצותי' דלילי'. והדבר מבואר במדרש שרצה אחד ליכנס לתחום של חבירו וקבע להם הקב"ה תחומין שלא יכנוס אחד לגבי חבירו. וכתבו המפרשים שם דעיקר החשש היה שלא יכנוס חשך לתחום של אור לכך קבע להם הקב"ה אבל אור לא רצה לכנוס לתחום חושך אלא שמפני הבושה צוה על שניהם שלא יכנוס האחד לתחום חברו. ומעתה כיון שעיקר אזהרה הוא על החשך היה לו להזכיר אלקים בעיקר ובטפל לא היה לו להזכירו והיה למיכתב ויקרא אלקים לחשך לילה שלא יכנוס בגבול אור דהיינו ביום ולאור קרא יום אלא שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה משא"כ בהך דיבשה ארץ ולמקוה המים ימים שניהם שוין ונקט באחד השם ובשני סמך על הראשון. ובענין הבדל אור מהחשך נראה שהקב"ה קבע ארבעה שמות בקר וערב יום ולילה דהיינו מעמוד השחר עד הנץ החמה קרוי בקר ומתחלת השקיעה עד צאת הכוכבים קרוי ערב ומצאת הכוכבים עד בקר קרוי לילה ומנץ החמה עד תחלת, השקיעה קרוי יום והיינו הבדל בין אור לחשך שלא יהיה מתחיל החשך תיכף אחר כלות הזמן של אור והיינו ויבדל אלקים וכו' ויקרא לאור יום ולחשך לילה ויהי ערב ויהי בקר וכו'. ואמנם היום מתחיל מעמוד השחר עד צאת הכוכבים לענין דברים הנוהגין ביום להראות שהקב"ה חפץ בטוב. וזהו פי' וירא אלקים את האור כי טוב ודו"ק:

ויעש אלהים את הרקיע. אמרו במדרש שעל דבר זה הרעיש בן זומא את העולם מה ויעש הרי כתיב בדבר ה' שמים נעשו וכו' הוי בדבר שמים נעשו. נראה לי דבאמת אמרו בעשרה מאמרות כו' והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים וליתן שכר לצדיקים והדבר תמוה איך יהיה הדבר שיברא העולם בעשרה מאמרות כדי להפרע מן הרשעים הלא ה' חפץ חסד הוא ואינו חפץ בהשחתת הרשע ג"כ. ונראה לי דבאמת כתבו דענין עשרה מאמרות להוציא כל התולדות משמים וארץ ואלו היה הכל במאמר אחד הי' הענין רוחני מאד ובהשתלשלות הענין מן מאמר למאמר יצא מענין רוחניותו עד אשר יפול עליו שם עשי' בכלל. ואמנם שהיה מאמר ראשון לא יתכן בהם לשון עשי' כלל והנה אי לא היה השתלשלות כ"כ והיה העולם רוחני לא היה מקום פרעון מן הרשעים שמאבדין עולם רוחני כ"כ. והיה מן הצורך לקחת נפש הרוחני מהם ואחר שנעשה השתלשלות יוכל להיות פרעון מן הרשעים בעודם הנפש בהם על ידי יסורי הגוף וכמאמרם אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה ואמרו ליתן שכר טוב לצדיקים נראה לי דבר נחמד מאד דבאמת שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כי העולם קטן מהכיל שכר מצוה ואמנם שכר קיום העולם מקבל בעוה"ז וע"כ יש צדיק וטוב לו ודברים שאדם עושה לחבירו מקבל בעוה"ז שעי"ז נתקיים העולם ושכר המצות עצמם שהוא ענין רוחני בעוה"ב וע"כ אי היה העולם רוחני היה גם שכר קיום העולם כמו שכר מצוה וע"כ אמרו ליתן שכר טוב לצדיקים דהיינו שכר שיהיה שכר טוב בעוה"ז. והדברים מתוקנים:

ויאמר ה' נעשה אדם במדרש רבה בעת שעלה על דעת הקב"ה לברוא את האדם נמלך במלאכים אמרו לפניו אדם זה מה טיבו הראה בהם מעשה צדיקים ואחר שהראה להם מעשה הרשעים אמרו לפניו מה אנוש וכו' אמר להם כבר נעשה אדם וכו'. לכאורה לא נודע מאין ידע זה לבעל המדרש ולמה דקדק זה בתיבת נעשה. ונראה דבאמת לא מצינו בענין בריאת האדם ענין עשיה רק בריאה ובעופות מצינו ענין עשיה וכמו כן בבריאת שמים וארץ מצינו לשון בריאה וגם לשון עשיה כמו שנא' ביום עשות ה' אלקי' ארץ ושמים. ואמרתי טעם הדבר דענין עשיה לא שייך רק בדבר שכבר נגמר מלאכתו ובריאת האדם הוא דבר שלא נגמר מלאכתו דאם ייטיב דרכו הוא באמת גדול בערכו וקודם לכל מעשה בראשית ואם ח"ו לא ייטיב דרכו הוא נגרע בערכו מכל הנבראים גלל כן לא שייך בבריאת האדם לשון עשי' וקשיא לי' לבעל המדרש כאן דנאמר לשון עשיה נעשה אדם ולמה לא נאמר בעת אמירת ה' נברא אדם כמו שנא' אח"כ ויברא את האדם ולכך קאמ' שהקב"ה אמר לשון זה בעת שנמלך במלאכים ואז לא הראה להם רק מעשה הצדיקים ושייך בזה לשון עשיה כיון שכבר נגמרה מלאכתו והדבר מתוקן מאד:

ואמנם מה שלא גילה למלאכים מעשה הרשעים נראה לי ביאור הדבר דבאמת נפש האדם מתאוה טוב וכמו שאמרו בש"ס רצונינו לעשות רצונך אך שאור שבעיסה מעכב א"כ מעשה הצדיקים הוא ענין עשיות האדם ומעשה הרשעים הוא מעשה היצה"ר ובעת הזאת היה רק מעשה הצדיקים ואחר שהסיתו הנחש לאכול מעץ הדעת נולד היצר המחטיאו בע"כ ויש כאן מעשה הרשעים א"כ המה ששאלו על בריאת האדם ואמר שענין בריאתו הוא בהשכלה כ"כ עד שנוטה רק אל הטוב הראה להם מעשה הצדיקים שיש יכולת בידם להשכיל בכח שכלם וגם בעשיית המצוה והמלאכים אין להם קיום המצות אמנם הראה להם מעשה הרשעים אשר יצרם מתגבר עליהם ושאור שבעיסה מעכב אותם וע"כ נפלו ברשת עשיות הרע והבן זה:

יום הששי ויכלו השמים וכו'. נ"ל ביאור הדבר עפ"י מה שאמרו במשנה עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות פי האתון וכו' וביאור הדבר כתבו הקדמונים דבריאת שמים וארץ וכל צבאם דהיינו כל הכחות הנכללים בהם והוא ענין טבע הנמצאות אשר ברא הקב"ה בעולם שיהיה כן וזהו ענין בריאת הטבע שברא אלהים. ואמנם יש דברים שנבראו בעולם לא שיהיה הדבר מתמיד כטבע הנמצאות רק שהם נבראים לעשות בהן פעולות לשעה כמו פי האתון ושאר דברים שהמה לא נבראו בטבע לקיום העולם והקב"ה שבוחר בטבע ונס לא נעשה רק לעתים רחוקים הראה שכל הדברים טבע הנמצאות בחר השם לברוא בששת ימים וענין שנעשה לנס ברא ה' בין השמשות ברגע נכנס ויוצא ועיין בס' מדרש שמואל. והנה במקום שנאמר יום הששי היינו ששי וודאי וישבות ביום השביעי היינו שביעי וודאי כי כל לשון התורה על ענין וודאי כמו שדרשו עשירי וודאי ולא עשירי ספק. וזהו יום הששי ויכלו השמים והארץ וכל צבאם דהיינו טבע הנמצאות שמים וארץ וכל צבאם ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה ויברך אלקים את יום השביעי כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות דהיינו שאחר עבור בין השמשות והגיע זמן שביעי וודאי שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות דהיינו אותן הנבראים שאינן קיום כטבע הנמצא ונבראו רק לעשות לאחר זמן. והדברים מתוקנים מאד:

בש"ס דר"ה תניא בראשון מה היו אומרים לה' הארץ על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו בשני וכו' בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת ומנוחה פרש"י שעתידה העולם להיות חריב ועל אותו זמן נאמר כן אמר רב נחמיה מה ראה ר"ע לחלק בין הפרקים אלא בשבת וכו' על שם ששבת וקמיפלגי בדרב קטינא דאמר וחד חריב שנא' ונשגב ה' לבדו ביום ההוא וחד אמר ותרין חריב שנאמר יחיינו מיומים

וכו'. כל המפרשים תמהו בזה דהרי רב נחמי' טעמא אחרינא קאמר לפי שאינו ראוי לחלק בין הפרקים ולפי מה דקאמר הש"ס טעמא אחרינא איכא משום דתרי חריב ותרתי טעמי ל"ל. ועוד מנ"ל דפליגי בדרב קטינא דלמא טעמא דרב נחמי' כדקאמר הטעם. ונ"ל דלכאורה אפשר לומר דלא שייך לומר שיר על ששבת דהיינו על השלילה דלא עשה מלאכה דלא שייך לומר רק על פעולה חדשה כמו בריאת שמים וארץ וכדומה אבל לא על השביתה ממלאכה דזה אינו ניכר כיון דנשלם המלאכה יש שביתה בו. אמנם לפי המבואר במ"ר ויכל אלהים ביום השביעי שהיו נמתחין וביום השבת אמר להם הקב"ה די א"כ נעשה מעשה השביתה ביום השבת וניכר הדבר דהרי הם נמתחין מאליהן וע"י מעשה השביתה נחו ושייך בזה בריאת מנוחה המבואר במדרש שם וע"ז שייך לומר שיר והנה בהא דנחלקו אי חד חריב או תרין חריב כתבו המפרשים הקדמונים באמת עיקר חורבן העולם הוא רק יום אחד כנגד יום דשבת אלא דנחלקו בזה דחורבן העולם צריך זמן ומאן דס"ל חד חריב היינו ביום זה נחרב. ומי שסובר תרין חריב היינו ביום א' יתהוה החורבן וביום השני יהיה נחרב. ולדעתי הדבר תלוי בזה דאי נימא דביום השביעי נברא השביתה א"כ גם באלף השביעי נתהווה השממון וחורבן העולם ואי נימא דביום הששי כבר נגמרו כל מלאכת ה' וביום השביעי שבת א"כ לעתיד תרי יומי חריב. ולזה קאמר וקמפלגי בדרב קטינא דמאן דס"ל תרי יומי חריב א"כ ביום השביעי לא נברא דבר לכך לא שייך בזה שיר על השלילה. ומאן דס"ל חד חריב שייך בזה שיר. ולהיפוך הדברים אמורים והדברים נחמדים מאד:

אלה תולדות השמים והארץ ביום עשות אלקים ארץ ושמים. הנה ידוע מחלוקת ב"ש וב"ה אי השמים נבראו תחלה או הארץ וליישב לשון המקרא נראה ע"פ מ"ש הרמב"ן על התורה דהקב"ה ברא חומר נקרא אצל היונים חומר היולי ובחומר זה נכלל השמים וכל תולדותיהן בכח וזהו נקרא בריאה יש מאין ואח"ז הוציא הקב"ה כל תולדות השמים בפועל וגם תיקון השמים. וכמו כן ברא הקב"ה חומר אחד אשר בו נכללו כל הארץ ותולדותי' ואח"ז פעל הקב"ה לעשות על מכונו הארץ ותולדותי'. והנה ידוע שנחלקו הרמב"ם ור"ח אי המלאכים מלאכי מעלה גדולים בערכם יותר מן הצדיקים. ולדעת הרמב"ם א"א בשום אופן שידמו הצדיקים למלאכי מעלה כי הצדיקים המה יסודם מעפר והמלאכים המה דקה מן הדקה. ואמנם ר"ח וכל הבאים אחרי הרמב"ם כתבו שאף כי חומר דק הוא אשר מהם נעשו מלאכי מעלה גדול הצדיק בערכו לאשר הוציא יקר מזולל שנתהווה מחומר גס האדמה נפש חיה. ונמצא כי באיכות הבריאה המלאכים קדמו אבל בעסק עשי' דהיינו להוציא מן החומר הקדום יקר מזולל בני אדם קודמים

בערכם. ולכך הסכימו חז"ל דהצדיקים עדיפי ממלאכי מעלה. והנה בעת הבריאה שהקב"ה ברא חומר היולי היה מהראוי להקדים שמים לארץ כי הוא דקות הבריאה כי ממנו הוציא מלאכי מעלה אבל בעשי' דהיינו להעמיד הדבר על מכונו לצאת אל הפועל הראה הקב"ה שאם בנ"א יוציאו כחן לפועל להביא חומר גס אשר בעפר יסודו לפעול פעולתו בעשיית המצות ובקיום התורה יש להם עילוי וקדומה על מלאכי מעלה. ולכך בראשית ברא אלקים את השמים, ואלה תולדות השמים והארץ הקדים שמים וביום עשות אלקים דהיינו להוציא הדבר לגמר פעולתו ליסד הארץ במעשה הצדיקים ושמים בבריאת מלאכי מעלה הקדים הארץ והדבר נכון מאד:

וייצר ה' אלהים את האדם וכו' במ"ר אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפיך אם זכה אדם נוחל שני עולמים עוה"ז ועוה"ב ואם לאו ותשת עלי כפיך סופו ליתן דין וחשבון. ונראה לי עם מ"ש בהא דקאמר הש"ס אם זכה אדם אומרים לו אתה קדמת למ"ב ואם לאו אומרים לו יתוש קדמך וביארתי דבאמת גופו של אדם נברא באחרונה ואמנם נשמתן של בנ"א גנוזות תחת כסא הכבוד קודם בריאה כמו שדרשו במדרש תהלים בפסוק בטרם הרים יולדו והנה האדם השלם גופו מזוקק עד אשר ישוב גופו לנפש כמו משה רבינו שקרן אור פניו לעומת זה הרשעים אשר יחטאו בשכל שנתן להם הבורא ית' עד אשר ישוב השכל לחומר גס שמשתמשים בו להנאת הגוף ואין משתמשין בו לצורך גבוה וע"ז אמרו רשעים בחייהם קרואים מתים ואמנם הצדיקים אשר כל כוונתם אף בעת אכילה ושתיה ושינה הכל נעשה לצורך ה' כמש"ה בכל דרכיך דעהו א"כ אף החומר נתהפך לצורה. וע"כ במיתתם שלא נשאר רק הגוף קרויים חיים וע"כ כשהאדם זכאי הוא נברא קודם דהיינו כיון שהנשמה קודם והגוף גם הוא כנשמה תחשב. ואמנם אם לא זכה והנשמה נגררת אחר מעשה החומר באמת כל מעשה בראשית קדמו. וזהו אחור וקדם צרתני שהאדם הוא אחור וגם קדם והנה העוה"ב נקרא נחלה שהיא דבר שאין לה הפסק והעוה"ז שיש לה הפסק לא נקרא נחלה. אמנם האדם שהוא עובד ה' בחלק החומרי ובעת אכילתו ושתייתו כל כוונתו לעבודת ה' לעשות המצות בחלק החומר לאיש כזה גם עולם הזה נקרא נחלה. וזהו אם זוכה אדם דהיינו שמנצח את יצרו ועובד את ה' בשני לבבות בחלק החומר ובחלק הצורה נוחל שני עולמים דהיינו דעוה"ז ג"כ נקרא נחלה ואם לאו צריך ליתן דין וחשבון דהיינו שדנין אותו על עבירות שעבר וחשבון כי בעת שעשה העבירה היה בידו לזכות את גופו לעשות מחומרו צורה והבן זה:

בש"ס דסנהדרין מפני מה נברא אדם באחרונה שלא יהיו המיני אומרים שותף היה להקב"ה במעשה בראשית. לכאורה הדבר קשה דהרי מבואר במדרש דהמלאכים נב או

בשני בשבת שלא יאמרו שסייעו להקב"ה במעשה בראשית והיה לו להאדם להיות נברא ג"כ בשני ולא יאמרו שותף היה להקב"ה כמו במלאכים. ונראה לי דרך אחר בכוונת הש"ס דבאמת כל מה שברא הקב"ה בעולמו הכל לטובה ברא כיון דהם צורכי העולם כמ"ש וירא אלהים כי טוב אמנם בריאת האדם לכאורה יש בו דבר מעורב טוב ורע כי גוף האדם הוא עפר מן האדמה וה' נתן בו נשמה מן השמים וזהו חומר וצורה. והנה הגוף מקבל טובה גדולה כי קודם אשר ניתן לו הצורה נמשל כבהמות נדמה וע"י הנשמה אשר ניתן בו נתעלה מאד ואמנם הצורה דהיינו נשמתו מקבלת חסרון במה שנעשה משותפות לחומר העכור כמ"ש הרב בעל חובת הלבבות במענה הנפש אל הגוף כי עכר אותה והרי כאן לכאורה שני הפכים בנושא אחד כי בבריאת האדם נעשה טובה וגם רעה. ואמנם באמת כי גם האדם לנשמה יש תועלת גדול אשר נתנה בגוף האדם להוציא יקר מזולל שתזכה להחומר לעשות מצות ה' וע"י תזכה גם היא לעצמה כידוע כי קודם שבאת לתוך הגוף היתה ניזונית במדת החסד ונהמא דכיסופא ועכשיו כי תזכה להחומר תהיה ניזונית בשכר עבודתה כמבואר בזוהר ובמדרש רבה. וזה ראי' כיון שכל העולם נעשה ונברא עבור האדם וכיון ששאר בריאות הוא רק טוב ע"כ שגם בריאת האדם היה רק לטובה. והנה בריאת האדם הוא בששי אחר כל המעשים להורות שהכל בשביל האדם לכך נברא האדם באחרונה והנה המינים נקראו אחר שם אפיקורוס אחד שמו מיאני שהיה אומר שה' פועל טוב ועמו א' פועל הרע כי מאת ה' לא יצא רק טוב ופועל הרע הוא עוד אחד נקרא אלהים. ואנחנו מאמינים כי ה' הוא אלהים. וזהו למה נברא אדם בששי באחרונה שלא יהיו המינים דהיינו תלמידי האפיקורוס מיאני יאמרו כי שותף היה להקב"ה במ"ב דהיינו בריאת האדם יש בו רע וטוב וע"כ שנים הי' בעת בריאתו דהיינו ה' אשר מאתו תצא הטובה ועוד אחר שהוא פועל הרע ויחזיקו בדעת המין הזה לכך נברא באחרונה למען יכירו וידעו כי כל העולם נברא למען האדם והיינו הטובות כי גם האדם נברא רק לטוב לו לנשמתו וגופו דהחומר והצורה מקבלים טובה בחבורתם כאחד והדבר נכון מאד מתוק מדבש:

עוד אמרו בש"ס למה נברא אדם באחרונה שאם יזכה יאמרו לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית ואם לא זכה אומרים לו יתוש קדמך. ביאור הדבר שנשמת האדם חלק אלקי ממעל והגוף עפר מן האדמה וכשהאדם זוכה להתגבר הצורה על החומר וכאלו הכל נשמתו הוא וכמו כן להיפך ח"ו שאם לא יזכה והתגבר החומר הרי הוא כאלו הכל גוף האדם והנשמה קודמת למ"ב והגוף מאוחר לכלם. והנה כוונת ה' בבריאת האדם להתגברות הצורה עד אשר ישוב החומר להזדכך כמו נשמה וזהו וייצר אלקים האדם

עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם דהיינו חלק האדמה שע"י נקרא אדם כי מן האדמה נוצר לנפש חיה שישוב החומר רוחני כמו חלק הנשמה ובביאת משיח צדקינו ב"ב ישוב החומר לצורה כמו שהיה קודם החטא וזהו אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף. דהיינו אותן הנשמות שהיו משועבדים לגוף והדבר מתוק:

ויפל אלקים תרדמה. במדרש בשעה שברא הקב"ה את האדם ראו אותו מלאכי מעלה ובקשו לומר לפניו קדוש מיד ויפל תרדמה. הדבר מתמי' וקשה לומר שמה"ש יחשבו שהאדם הוא אלקים וחיות הקודש אין יודעים מקום כבודו ואיך יחשבו על האדם בעל תכלית שהוא אלקים. ונראה לי ע"פ מאי דמבואר במדרש רבה דבעת קריעת ים סוף בקשו מלאכי מעלה לומר שירה ולא הניחם הקב"ה עד שיאמרו ישראל מקודם ושאלו המלאכים וכי חביבין בני ישראל מאתנו ואמר להם הקב"ה חייכם כן הוא. וביארו דבאמת לפי המבואר בש"ס חביבין ישראל מן מלאכי השרת שמה"ש אין מזכירין שבח המקום ב"ה עד שיזכירו ישראל תחלה שנאמר ברן יחד כוכבי בוקר והדר ויריעו בני אלקים. ובמדרש אמרו לכך מזכירין ישראל תחלה לפי שמה"ש חייהם בטוח משא"כ ישראל שחייהם אינו בטוח לכך תיכף בעת שהגיע הזמן מחוייבים להזכיר שבחו של מקום וזהו חייכם כן הוא שחיי המלאכים הוא דבר בטוח. והנה לפי דעת הרבה מן הקדמונים אדה"ר אף קודם החטא היה מוכן למות כענין דבר המחובר אלא שהקב"ה אמר לו שאם יאכל מן העץ ימות בדרך עונש והביאו ראיה שנאמר ויפל אלהים תרדמה על האדם ושינה אחד מששים במיתה ולכך במלאכי מעלה לא נמצא שינה. וזהו ראו אותו מלאכי מעלה חשבו שיחיה חיי נצחי. וכיון שחייו נצחי מהראוי שהם לרוב מעלתם יאמרו קדוש לפניו היינו קודם שיאמר האדם קדוש מיד ויפל אלקים תרדמה ושינה א' מששים במיתה ואז הבינו כי חיי האדם אינו בטוח ומהראוי שימתינו המלאכים לומר שירה עד שיאמר האדם בתחלה קדוש והדברים מתוקנים מאד: ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותון כי יודע אלקים וכו'. הרמב"ם ז"ל פ"ה מהל' תשובה ובפירוש המשנה דאבות במשנה הכל צפוי השתדל לדעת כיון שהקב"ה יודע מעשה בני אדם שהם עתידים לעשות הן לטוב והן לרע ח"ו הרי אין ביד האדם לשנות מאשר נגזר עליו מידיעת השם ואיך יחשב בעל בחירה ולמה יענש הרי הוא מוכרת עמ"ש הרב ובביאור לשונו נבוכו בו רבים ואמנם מוהר"מ אלמשונינו כ' כיון שהזמן נברא אי ידיעתו ית' נופל תחת הזמן לומר שהוא יודע מה שעתיד להיות אלא שהדבר הווה. וכמו כשאיש אחד רואה חברו הולך אין חברו מוכרח לילך כן הקב"ה שאין ידיעתו נופלת תחת הזמן אין ידיעתו בעתיד מכריח שהרי העתיד אצלו בהווה. וזה הכל צפוי שידיעת השם יתעלה

הוא דרך ראיה בהווה וע"כ הרשות נתונה ובטוב העולם נדון. ואמנם מבואר במדרש רבה שהנחש כפר בעיקר ואמר שהזמן קודם ומאילן זה ברא העולם וא"כ ידיעת ה' לדעה נפסדה הזה נופלת תחת הזמן וא"כ ידיעתו מכרחת את האדם וא"כ כשיאכל מעץ הזה והקב"ה ידע זאת המה מוכרחים ואין כאן עונש מיתה וזהו לא מות תמותון כי יודע אלהים מקודם שיעברו על דבריו וידיעתו מכרחת אותם כי ביום אכלכם ממנו והייתם כאלקים יודעי וכו'. ומבואר במדרש שכפר הנחש שידיעת ה' בא מצד אכילת העץ וא"כ ידיעתו אינו בעצמו והדבר נכון ומתוקן:

ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל. יש ליתן טעם מאמר בתחלה כי טוב העץ וכי תאוה הוא לעינים שני פעמים כ"י ואח"כ אמר ונחמד העץ להשכיל ולא נאמר וכי נחמד העץ להשכיל ונראה לי דהענין בא ללמדנו דידוע כי ההשכלה והתאוה המה דברים סותרים זא"ז כי מי שרצונו ללכת בדרכי התאוות החומר להגדילו בקושי גדול כי ישיג ענין השכלות כי בהתוסף כח החומר יקטין כח הצורה וכמ"ש החוקר כי לא ימצאו עניני השכלית בעליות מרווחים ותענוגי בני אדם. גלל כן הדברים הערבים ומתוקים לחיך האוכל להרבות בהן האדם יתגשם הרבה ולא ישיג בדברים המושכלים וגם דברים הנחמדים למראה כאשר יתבונן בהם האדם הרבה ימעט שכלו להשיג דברי ההשכלה ויש דברים שמועילין להפליא השכל ואין ערבים לחיך הטועם ולכך מועיל וערב המה דברים נפרדים ועי"ז אמרו שחורות כעורב ואמרו תורה מפואר וכו' כאשר האריכו בזה המתפלספים כ"א כפי דרכו והנה העץ באמת היה טוב למאכל ונחמד למראה וזהו דרך המרבה תאוה והוא סברא שגם נחמד למשכיל באופן ששני דרכים יחדיו יהיו תמים הנאת החומר והשכלות הנפש כאחד. וזהו ותרא האשה כי פי' אף שהעץ טוב למאכל ותאוה לעינים העין רואה והלב חומד תרין סרסורי דעבירה ונחמד להשכיל וסברה כי תזכה בזה לנחול שני עולמות בהנאת הגוף ובהשכלת הנפש ונכון:

האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל. הדבר תמוה אדה"ר יציר כפיו של הקב"ה וחכמתו רבה עד כי קרא שם לכל חיות הארץ ישיב תשובה בלתי הגונה כזאת וגם הלשון אשר נתת עמדי נראה שפת יתר והקב"ה השיב לו כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך חשב זה לתרץ עשייתו במה שהאשה נתנה לו והקב"ה חייבו ביותר ע"י זה כי שמע לקול אשתו. ונראה לי דבאמת האשה הוא חלק מן האיש כי נלקחת ממנו עצם מעצמיו ולמה כן הן בשאר בעלי חיים הזכר נברא לעצמו והנקבה לעצמה ואמנם בשאר בע"ח הנקבה לא נברא רק להרבות מין הבריאה וכמש"ה פרו ורבו ואמנם

לאדם נבראת הנקבה לשמשו ולעשות צרכיו בעניני העולם להאכילו ולהלבישו וכהנה למען לא יצטרך לעסוק בעניני העולם ויהיה לבו פנוי לעסוק במושכלות בעניני אלקות וכדומה ואם יהיה שינוי ביניהם בטבע וכדומה ויהיה לבם חלוק יצטרך האדם להשגיח בעניני העוה"ז ולא יהיה נעשה תכלית הכוונה ע"כ נעשית עצם מעצמי האיש ויהיה טבעם שוה והחלק מתאוה אל הכלל ותהיה נשמעת אליו. והנה האדם היה סבור שמה שהזהירו השם שלא לאכול. מעץ הדעת שהעץ ממית בטבע והקב"ה חפץ להחיותו. ולזה כאשר אכלה חוה מעץ הדעת ובע"כ תמות וחוה אחרת לא תהיה נבראת כי אין כל חדש תחת השמש ובע"כ יהיה מוכרח להשגיח בעצמו על ענינו בעוה"ז ולא יהיה לו כח לעסוק במושכלות וא"כ למה לו חיים וע"כ אכל גם הוא מעץ הדעת וזהו האשה אשר נתת עמדי ע"צ להשלים עבודתו לה' היא נתנה לי מן העץ וכו'. ולז"א לו ה' אף שעונש ואזהרת המיתה לא מנע אותך מאכילתו. אבל כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך ועכ"פ אני צויתיך והיה לך לקיים דברי ולא לדרוש הטעם והוא חטא המלך שלמה שדרש טעמי מצות ואמר אני ארבה ולא אסור והבן:

ויאמר ה' אל הנחש כי עשית זאת במדרש אמר הקב"ה לנחש כל מה שעשית לא עשית רק בשביל זאת היינו כדי שימות אדם וישא את חוה אמר ע"א פעמים אלקים כתיב מלמד שנידונין בב"ד של ע"א. נלענ"ד ביאור הענין דבש"ס קאמר אין טוענין למסית שהרי הרבה טענות היה לנחש לטעון והיינו דקי"ל אין שליח לדבר עבירה משום דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין והנה בש"ס דקידושין קאמר דבדיני שמים חייב ופרשתי הטעם דעיקר הטעם דיוכל לומר סברתי שלא ישמע לי משום דברי הרב וכו' והיה כוונתו שלא ישמע לו:

ויקבל שכר על הפרישה. ואמנם ה' יודע מה בלבו אם היה דעתו שלא ישמע לדברי הרב לכך חייב בדיני שמים והנה באמת יש בזה מחלוקת אי מענישינן על המחשבה והרב בספר נזה"ק דף תי"ט הביא בשם הקדמונים דבב"ד של מעלה ענשינן על המחשבה אבל כשהקב"ה דן בעצמו אינו מעניש על המחשבה ובזה פירשו למה ה' תעמוד ברחוק דהיינו שמוסר הדין לבית דינו בגאות רשע ידלק עני ומבואר במדרש דאלו עשרה הרוגי מלכות. והיינו שהם נענשו בעון מכירת יוסף שהוא רק מחשבה כמבואר במקרא ואתם חשבתם לרעה אלקים חשבה לטובה עיין היטב. ובזה מבואר היטב לשון המדרש כי עשית זאת דקשה ליה להמדרש הא דברי הרב וכו' ואין שליח לדבר עבירה וע"ז קאמר כל מה שעשית הוא רק בשביל זאת וא"כ מחשבתך לרעה ולכך נענש וע"ז מסיים המדרש דקשה הא משמע דע"י הקב"ה יענש והא אינו נענש על המחשבה. ולזה קאמר שבעים

ואחת פעמים אלקים כתיב מלמד שנידונין בב"ד של ע"א והיינו ע"י שרים של מעלה וכשנידון ע"י ב"ד של מעלה נענש על המחשבה ולכך נענש הנחש על מחשבתו הרעה אבל אדם וחוה שעשו עבירה בפועל נענשו ע"י הקב"ה בעצמו ומיושב כל מה שדקדקו בזה ודו"ק:

כי עשית זאת ארור אתה וכו' ועפר תאכל כל ימי וכו'. במדרש רבה כלם מתרפאים לעתיד חוץ מן הנחש שנאמר ונחש עפר לחמו דקדקו המפרשים מנ"ל שאין לו רפואה דלמא נחש עפר לחמו היינו קודם זמן הבא אי"ה ולאח"ז יתרפא ולמה לא דקדק מלשון התורה ועפר תאכל. ונראה לי ביאור הדברים דבש"ס קאמר בהך דעפר תאכל חד אמר אפילו אוכל כל מאכל אינו טועם בהם רק טעם עפר וחד אמר אף אה אוכל כל מאכל שבעולם לא נתקררה דעתו עד אשר יאכל עפר ונראה לי בטעם מחלקותן דיש לומר שני טעמים בהך קללה שניתן לנחש שיהיה אכילתו עפר. האחד משום שגרם לאדם וחוה לחזור לעפר כמו שאמר לו המקום כי אל עפר תשוב ועל שגרם לבריה כזו שהיה ראוי להיות חי מדבר לעולם להיות עפר. לכך עונשו שגם הוא יהיה עפר בחייו ויהיה אכילתו עפר. וטעם השני שכל המזיקין יש להן הנאה בזה מזיקין את הבריות לכך לא נקראים כ"כ בכלל מזיק כמו שמבואר במדרש שכלם באים אל הנחש ואומרים ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך והיינו כיון שכל מיני מאכל אינן חשובין בעיניו ואין דעתו מתקרר עד שיאכל עפר ולמה יזיק הבריות בלי שום הנאה וע"ז השיב מה יתרון לבעל לשון הרע וכיון שחטא מה שדיבר לה"ר על בוראו לכך נענש שיהיה בכלל מזיק הבריות בלי שום הנאה ואינו דומה לשאר מזיקין שיש להם הנאה ואינן נחשבין בכלל מזיקין. והנה לפי טעם הראשון שגרם לאדם וחוה להיות משתנים לעפר. לכך עונשו שאף אם ירצה לאכול כל מאכל שבעולם להנאת גופו משתנים המה בטעמן לעפר. ולטעם השני למען יחשב למזיק בלי הנאת הגוף אמרינן דאין נפשו חפצה באכילת שאר מאכלים רק באכילת עפר. עוד יש נ"מ דאם קללתו בשביל מה שפשע נגד אדם וחוה שבגרמתו נעשו עפר. א"כ לעתיד בזמן שיתוקן הכל ותהיה תחיית המתים מהראוי שגם הוא יתוקן אבל אם הטעם שנחש עפר לחמו לפי שחטא נגד ה' בלה"ר ונגזר עליו להיות מזיק בלי הנאת הגוף כמו שחטא בלי שום הנאת הגוף וכמו שביארתי א"כ אף לעתיד לבא לא יתוקן חטאו והנה במדרש דקדק מהך דנחש עפר לחמו שאין דעת הנחש מתקרר עד אשר יאכל עפר מדכתיב ונחש עפר לחמו והיינו שהיא אכילתו שדעתו מתקרר באכילת עפר והיינו כטעם השני וא"כ אף לעתיד לא יתוקן והבן היטב:

ארורה האדמה בעבורך. במדרש רבה ג' נכנסו לדין ארבעה יצאו חייבים דהיינו שהאדמה נתקללה ושלשתן נתקללו ג"כ וקאמר דהארץ חטאה ג"כ שהשם אמר תוצא הארץ עץ פרי עושה פרי דהיינו שיהיה טעם העץ והפרי שוה והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי לבד. הדבר תמוה מאי ענין חטא הארץ לחטא של האדם והנחש. נראה לי ביאור הדבר ונפרש מאמר המקרא ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל נראה דהאשה חשבה דלכך נאסרו לפי שהם יציר כפיו של הקב"ה דשאר העצים לא נאסרו שהם אינן ראוין לאכילה. והפרי אינו יציר כפיו של הקב"ה שהעץ מוציא הפרי כמש"ה ועץ עושה פרי. אמנם עץ הדעת שאמרו חז"ל שאתרוג הוא ואתרוג מבואר בש"ס דסוכה דטעם עצו ופריו שוין וע"י נאסר העץ שהוא יציר כפיו של הקב"ה וזהו ותרא האשה כי טוב העץ למאכל ותאוה לעינים ונחמד להשכיל וחשבה שמה שנאסר העץ הוא שנאסר אבל הפרי לא נאסר לפי שהעץ עשתה הפירות ואינו יציר כפיו של הקב"ה ולכך ותקח מפריו ותאכל. והבן. לא זכינו לסיום הדרוש אולם לפי המובן מדבריו אשר כ"ז באה בסיבת חטא האדמה שלא הוציאה כל עץ שיהיה טעם העץ והפרי שוין כמובן ודו"ק:

כי עפר אתה כו' עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת. במדרש אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר אמר להם מצוה אחת קלה צויתי עליו ועבר עליה אמרו לו והלא משה ואהרן שקיימו התורה ונתחייבו מיתה אמר להם מקרה א' לצדיק וכו'. נראה לי ביאורו דבעל שבות יעקב בספר עיון יעקב הקשה דכתיב מעביר ראשון ואמרינן בש"ס עבר אדם עבירה פעם ראשונה מוחלין ולמה לא מחלו לאדה"ר שהיה לו טעם א'. ולי נראה דלק"מ דבאמת בישראל כיון שהרבה להם הקב"ה תורה ומצות אינו נחשב להם עון אם יחטא ויעברו פעם אחד או שלש פעמים. הן כל אלה יפעל פעמים שלש עם גבר אבל אדה"ר שלא היה לו לקיים רק מצוה אחת וכיון שעבר עליה הרי כאלו א' מאתנו עבר וחטא הרבה וע"כ נענש. וזהו ששאלו מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר שהיה לו למחול פעם ראשונה ואמר להם מצוה אחת קלה צויתיו ועבר עליה וכיון שאין בידו עוד קיום מצות אחרות הרי עבר על הכל. וזהו וידעו כי ערומים הם ואמרו במדרש מצוה אחת היה בידם ונעשו ערומים ממנה ביאור הדבר שאלו יש בידם מצות אחרות היה הקב"ה מעביר להם ראשון ראשון אבל עכשיו שאין בידם רק מצוה אחת וכיון שעברו עליה נעשו ערומים וכו' ובמה יוזכו וזה ששאלו משה ואהרן שקיימו כל התורה מדוע לא מחל להם פעם ראשון ונתחייבו מיתה וע"ז השיב להם

מקרה א' לצדיק כו' דבאדם גדול מדקדקים עמו יותר ונענש אף בפ"א כמו אדם אחר כשחטא הרבה פעמים והבן זה:

עוד נ"ל ביאור הדבר בזה המדרש מה שקרא ה' מצוה זו מצוה קלה וגם מה שהקשו הקדמונים למה לא היתה תשובה של אדה"ר מתקבלת דבאמת הא דמהני תשובה משום דבאמת יצרו של אדם הוא בתוך האדם והוא מחטיאו וכמעט האדם קצת מוכרח לחטא אלא דמחמת שיש תקנה קצת בהזכרת יום המיתה או בלימוד תורה לכך האדם נענש אבל בעשותו תשובה מהני תשובתו וכ"כ הרמב"ן אבל כאן שהקב"ה צוה אותו שלא יאכל מעץ הדעת דהיינו כי ענין עץ הדעת הוא עצמו כח המתאוה וחומד לעשות רע. המשל למי שיש לו כרם אשר בתוכו פירות אשר נפש האדם מתאוה בראותם והושיב שם שני שומרים אחד מבחוץ שלא יכנוס אדם לכרם ואחד מבפנים שאם יכנוס אדם לשם לא יניחנו לאכול הפירות וצוה עליהם שלא יאכלו הפירות ואח"ז עברו שניהם על דבריו וכשבא בעל הכרם לחייב אותן על אכילתן מן הכרם חייב ביותר את השומר שמבחוץ כי השומר שמבפנים לא היה בידו למשול ברוחו בראותו הפירות וכי הם נחמדים אבל על השומר שמבחוץ כעס ביותר כי למה הביא עצמו לידי התאוה כי קודם שראה הפירות לא היה מתאוה ולמה נכנס לתוך הכרם לראות הפירות. וה"ה בזה דאחר שאכל מעץ הדעת טוב ורע אז נולד כח התאוה א"כ האדם עלול לחטא מחמת כח המתאוה וחומד. וע"כ מהני תשובה. אבל אדה"ר קודם שאכל מעץ הדעת לא היה בידו כח המתאוה ועכ"ז חטא לכך לא הועילה תשובתו וזהו שאלת מה"ש מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר ולמה לא הועילה תשובתו אמר להם מצוה קלה דהיינו שהיה קלה בידו לקיימה מפני שלא היה בידו כח המתאוה לכך לא הועילה תשובתו והבן:

בש"ס מסכת עירובין שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה אי נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא כו' נמנו וגמרו נוח לאדם שלא נברא ועכשיו שנברא יפשפש כו'. הדבר יפלא מאוד אחר שהקב"ה ברא את האדם וירא אלהים וכו' טוב מאוד ואמרו במדרש מאד זה אדם אותיות דדין כאותיות דדין. איך יתכן לומר שיותר היה נוח שלא ליברא ואם הדבר כן למה נברא. ונראה דהדבר נוגע למחלוקת שיש בין הקדמונים בענין מי עדיף צדיק גמור ולא חטא או מי שחטא וחזר בתשובה כי לדעת הרמב"ם א"א בעולם לחוטא שכבר פגם נפשו להיות כמדרגת צדיק גמור אשר אין פגם בנפשו. וקצתן אמרו במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד והנה בעלי תשובה נקראים עם נברא כמבואר במדרש ועם נברא יהלל יה וכו' אלו בעלי תשובה, והיינו שכיון שפשע נפש החוטאת תמיד שנפשו באמת כבר מתה אלא שאין נראה לכל ענין מיתתו. וכשחוזר

בתשובה הוא נפשו יחיה הר"ז בריאה חדשה ומה"נ לא הועיל לאדם הראשון להיותו חי חי עד שבאמת הנפש הניתן לו מאת ה להיותו יציר כפיו של הקב"ה כבר קבלו פגם בעת החטא להיותה תשובה כמי אף אם אח"כ ישוב בתשובה באופן אשר סר עונותיו והנפש תקבל חיות אינו רק כשאר בני אדם אשר סוף אדם למות. ובזה נחלקו ב"ש וב"ה שהלל אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא דהיינו אחר הבריאה שנברא בעת הוולדו לא נברא יותר כי נשא בבריאה ראשונה ולא קלקל הנפש ולא פגם אותה. והללו אומרים נוח לאדם שנברא יותר משלא נברא דהיינו שא חזר בתשובה ונברא הנפש פעם שני הוא יותר טוב שמוציא יקר מזולל נמי וגמרו שמוטב יותר כשלא נברא פעם שנית כי לא תועיל התשובה להיות כבראשונה וע"כ יפשפש במעשיו והבן

ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי. נראה לי ביאור הדבר בהא דקאמר הש"ס דיינו שמגדלת בנינו ומצלת אותנו מן החטא. והנה קודם החטא היתה בריאת האשה להציל האדם מן החטא ואחרי שנתנה לו מן העץ ועל ידי האשה בא לידי חטא א"כ אין תכלית בבריאת האשה רק שתוליד בנים ותגדל אותם ע"כ קאמר ויקרא האדם היינו בעת אחר החטא קרא אותה חוה להיותה אם כל חי להוליד בנים ולגדלם וזה נכון: ויהי כל ימי אדם לאשר חי וכו'. הנה בתולדות נאמר סתם ויהי כל ימי שת וכן בדורות שאחריהם וכאן נאמר אשר חי דבאמת מבואר במדרש דהיה ראוי לאדם הראשון שיחיה אלף שנה יומו של הקב"ה אלא שבעת שהראהו הקב"ה דור ודור וכו' וראה דוד ראוי להיות נפל נתן לו משנותיו שבעים שנה וא"כ באמת היה ימיו אלף שנים אלא שלא חי כל אלף שנים רק תתק"ל ושבעים שנה נתן במתנה לדוד ולכך נקט אשר חי והוא נכון: וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ. ביאור הדבר דבאמת ענין רעת האדם יש שהוא בא מצד התאוה לאשר כי בעפר יסודו והוא נמשך אחר חלק החומר באופן כי הצורה משועבד לחומר ויש מהן אשר מחשבות לבו רע ויש לו דעות נפסדות והנה באמת כי בגוף הדבר יותר נחשב רע מי שדעותיו נפסדות כי מי שהוא חוטא בגופו אינו מפסיד חלק הרוחני אבל מי שמחשבתו רע ודעותיו נפסדות משחית נפשו. ואמנם מי שטעה במושכלות והוא עוסק בהם כל היום בקל יכיר האמת וישוב אל ה'. ואמנם מי שחטא מצד התאוה משעבד את הצורה אל החומר בקשוי גדול כי ישוב מדרכו הרעה כי החומר וכליו הרעים לא יניחו אותו להתחזק לשוב אל ה' כיון שהתגבר החומר במה איפוא ישוב אל ה'. ואמנם יש בני אדם אשר מצד תאוות לבם רוצים לעשות מעשים אשר לא יעשו למלאות תאוות לבם ולמען לא יהיה עצבות לבם מיראת העונש גלל כן יחשבו מחשבת חוץ לכפור בענין שכר ועונש ובענין תורה מן השמים ולכפור בתורה שבע"פ

והמה לא ישובו אל ה' כי החומר וכליו רעים מעכבים אותו מלהכיר האמת ועוונו גדול בענין ההשכלה. וזהו וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ דהיינו שהארץ והתאוה רבה עליהם מאד ויצר מחשבות לבו רק רע כל היום שחוטא בענין המחשבה זה וזה לא עלתה בידו כי ההשכלה הוא רק רע והחומר והתאוה אינו מניח לו לשוב אל ה' ולכך וינחם ה' והבן:

עוד נאמר בביאור הדבר דבאמת אמרו נוח לו לאדם שלא נברא והטעם משום שיש שס"ה מצות ל"ת ורמ"ח מצות עשה וא"כ יותר קרוב שיעבור על אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה מאשר יגיע לכלל קיום המצוה ואמנם באמת מאחר שמחשבה טובה הקב"ה מצטרף למעשה וזהו כי רבה רעת האדם בארץ דהיינו שעלול יותר לבוא לידי חטא מאשר יזכה. וכל יצר מחשבות לבו רק רע בכל מחשבותיו המה לרעה וע"כ וינחם ה' וזה נכון:

כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן כו'. במדרש אלא אף נח לא היה כדאי אלא שמצא חן. דברים אלו תמוהים מאד. ונראה לי דבאמת כתב הרב מ' יצחק קארו בספר תולדות יצחק דביאור הדבר מציאת חן אף שהיה כדאי מ"מ כיון שעולם נידון אחר רובו מהראוי שיהיה הצדיק נאסף עם רוב הרשעים אלא שמצא חן וכן עלה במחשבה לפני אמנם בדרושים כתבתי בהא דקאמר הש"ס ורב חסד ואמת בתחלה ואמת לבסוף ורב חסר והדבר קשה לכאורה דבקרא כתיב ורב חסד ואח"ז ואמת ואמרתי ע"פ שנלמד מדברי הזוהר אף שהקב"ה מטה כלפי חסד מ"מ כשרואה לובן רשעים הוא מתנהג במדת אמת וגוזר על הרשעים שימותו וכיון שכבר נגזר עליהם מיתה הרי הם אינן נחשבין בכלל החיים שיהיה העולם נידון אחר רובו כי הרשעים שכבר נגזר עליהם מיתה הרי אינן עוד בכלל העולם וממילא הצדיקים ניצלים. וא"כ ע"י מדת אמת שנידונין בה הרשעים הצדיקים ניצלים והרי מדת האמר גורם רב חסד. ואמנם יש מקום לומר כיון שאין הקב"ה חפץ במות רשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחי א"כ אף הרשעים המה בכלל העולם. ואמנם מי שהוא רשע גמור אשר הקב"ה מתחרט על שברא אותו כגון המינין והאפיקורסין אשר אין כח בתשובתם לכפר וגם מיתה אינה ממרקת עונם גלל כן הקב"ה מתחרט כביכול על שבראם אלו אינון נידונין בכלל הצדיקים והצדיקים נידונין בדין לפני עצמן והמה כאלו כבר מתו. וזה קשה להמדרש כיון דאנשי דור המבול הקב"ה מתחרט על שעשה אותן בריאה בארץ ואין להם עסק עם הצדיקים להיות נידונין א"כ למה הוצרך נח לנשיאת חן בעיני ה'. וע"כ צ"ל דנשיאת חן שהוצרך נח משום שלא היה בעצמו כדאי להנצל רק משום נשיאות חן בעיני ה' הוא ובניו ובני ביתו וזה מדקדק המדרש בלשונו

כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן אתמהה כיון שהקב"ה כבר התחרט על בריאת דור המבול והוי כאלו אינן בעולם ואינן יכולים לחייב את נח בדין א"כ מה הוצרך נח לנשיאת חן וזהו אף נח לא היה כדאי והבן זה:

פרשת נח

אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו את האלהים התהלך. כ' פירש"י והוא מהמדרש באברהם אומר התהלכתי לפניו כי לא היה צריך סעד לתומכו ונח צריך סעד לתומכו. ולי נראה כי יש צדיק בן צדיק ומדורות צדיקים אשר מעת הוולדו לא ידע עשות רע רק שרגיל מעודו לשמוע שם ה' וגדלו. וזה קל בעיניו לקרא בשם ה' כי כן הוטבע אצלו להאמין בשם ה'. ויש צדיק שאבותיו היו עובדי ע"ז שאינן מאמינים בשם ה' והוא בעצמו מכח חקירת שכלו וצדקה לבבו הכיר את בוראו והנה מי שמאמין בה' ובתורתו מצד אבותיו ולא שמע מעולם קול אומר דרך אחר ואינו צריך לחקירה ונסיונות כי כן מקובל הוא מאבותיו דור אחר דור זה' נקרא תמים כמש"ה תמים תהיה עם ה' אלהיך שלא ינסה את ה' אמנם מי שאבותיו היו רשעים עובדי ע"ז ולא ישמע שם ה' על פיהם והוא בעצמו הניח דרכי אבותיו ומצד החקירה התברר אצלו כי ה' אמת ותורתו אמת עם היותו כי הוא צדיק גמור בדרכיו ובמעשיו עכ"ז כל זמן שלא בא בסוד ה' לא נקרא תמים כי יש דברים שא"א להשיגם מתוך חקירה כי ילאה האדם להשיג כל דברי ה' מצד השכל גלל כן צדיק גמור הוא ולא נקרא תמים כי בכל פעם צריך לחקור ולדרוש. ואמנם הקב"ה ברוב רחמיו כשרואה שהאדם חוקר דרכיו ועושה מצותיו ושכלו ילאה להשיג איזה דבר יערה עליו רוח ממרום אשר על ידו יבא בסוד ה' ואז ישיג כל דברים אשר עיני בשר לא יכלו להשיגם כמש"ה סוד ה' ליראיו. גלל כן אברהם לא נקרא תמים עד שנימול. כי עדיין היה צריך לחקירה וכשנימול אז נתגלה אליו ה' כשהוא עומד ולא היה צריך ליפול על פניו והבין הכל מצד ראותו את ה' ואז נקרא תמים. אבל נח אף שלא נימול נקרא תמים כי מעולם לא עלה על לבו לחקור כי מצד אבותיו ידע את ה' ותורתו מצד אמונה ולא היה צריך לחקירה וע"כ אמר הכתוב נח איש צדיק תמים היה בדורותיו דהיינו מצד הדורות עצמו היה צדיק ותמים וזהו את האלקים התהלך נח שכל תהלוכות שלו הי' את האלקים והיינו שנולד את האלקים וכן נתגדל ולא עלה על לבו איזה חקירה בדבר או לנסות רק עשה הכל מצד נחלת אבותיו דור אחר דור. חנוך מתושלח למך. והנה לענין להוציא יקר מזולל ע"י מאמר פיו להוכיח את אנשי דורו בודאי מי שהוא בעצמו הכיר ה' ע"י חקירת שכלו ואבותיו היה להם דעות זרות ושמע דבריהם וסברות לבבם.

והוא נטה מדבריהם לעבוד ה' ולבטל דעות הנפסדות עפ"י חקירות. זה בידו להשיב רבים מעון זה ע"י שהוא בעצמו עמד על הענין בשכלו ותבונות כפיו כן ישוב הנכשלים בעון אבל מי שלא שמע מאבותיו שום דבר רע ח"ו ולא עלה על לבו מעולם שום דעה נפסדה והוא הולך בדרכי אבותיו להאמין בה' ובתורתו אין בידו מה להשיב לאפיקורס ונכון הענין:

נח איש צדיק תמים היה בדורותיו. עיין פירש"י ולשון המדרש. ולי נראה ביאור הדבר דלכאורה קשה מה היה הענין אם נח חטא למה מצא חן ואם לא חטא מציאת חן למה. ואמרתי עפ"י מה שפירשתי ביאור המקרא ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה'. ודרשו חז"ל אדם היינו נכרי והוא משולל הבנה דהרי בהדיא קאמר ושמרתם דהיינו ישראל ישמרו. ואמרתי דבאמת יש מצות השמעיות דהיינו משפטים שגם הנכרים מקיימין אותם אלא שהם מקיימין אותם בשביל קיום העולם. ואמנם כשישראל יקיימו אף המשפטים יהיה כוונתם לפי שכן נצטוו מפי ה' ושמרתם את חקותי ואף את משפטי אשר יעשה אותם האדם חי בהם דהיינו שהאדם מקיים אותם בשביל שחיי האדם תלוי בזה אבל אתם תשמרו אותם מצד כי אני ה'. והנה אנשי דור המבול חטאו בגזל ועריות דברים שחיי האדם תלוי בו ונח קיים את מצות השם אמנם לא היה כוונתו בשביל כי ה' צוה עליהם רק מחמת שחיי האדם תלוי בזה, ולכך מצא חן בעיני ה' להצילו לפי שלא עבר על העבירות בפועל ולולי כי חסד ה' עליו היה נספה עמהם לפי שכוונתו בקיום הדבר לא מצד מאמר ה' רק לקיום העולם. והנה המקיים מצות מצד התורה ע"י העולם נתקיים אף דורות שעברו וגם דורות הבאים. ואמנם המקיימים המצות בשביל קיום העולם אף שנחשב תמים במעשיו מ"מ אין הדבר מועיל רק לדור הזה ולא לדורות הבאים ושעברו שהרי כל כוונתו לקיום הדור וזהו צדיק תמים היה בדורותיו. והנה אלו היו כלם בסוג הזה להיות מקיימים מצות ה' מצד השכל וקיום העולם היו נצולים וזכותם לא היה מועיל לדורות הבאים שהרי לא בשביל מאמר ה' קיימו המצות. אבל נח שרצונו היה לקיום העולם ניצל אף כי גם בזה לא נעשה תכלית הענין שהרי נחרב העולם מ"מ הוא עשה את שלו ולא הועיל זכותו לאנשי הדור שהרי גם הוא לא עשה לקיום מאמר ה' רק לקיום העולם ואמנם אברהם שעשה הכל לקיום דרך ה' בלתי בעל תכלית לכך הגין זכותו על בני דורו ועל דורות הבאים וזהו שנאמר המכסה אני מאברהם וכו' כי ידעתיו אשר יצוה בניו וכו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט דהיינו שמשפט וצדקה שיעשו יהיה לפי שהוא דרך ה' לא לקיום העולם ולכך יוכל להתפלל על אנשי הדור והוא מתוק:

כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. בש"ס דסנהדרין יליף דב"נ מצווין על העריות דכתיב כי השחית כו' דהיינו עריות ומדענש ע"כ הזהיר וגזל יליף מדכתיב כירק עשב ולא כירק גינה דהוי גזל. ומהרש"א בח"א הקשה דאף גזל הוה ליה ללמוד דכתיב כי מלאה הארץ חמס מפניהם שלא נחתם גז"ד אלא על הגזל ומדענש ע"כ הזהיר. ולי נראה ע"פ מה שפירשתי דמצות השכליות כגון גזל ועריות באמת אף עם לא נצטוו עליהם מחוייבים לשמור ואם לא שמרו ממילא בטלי חברת הישוב כמו שפירשתי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. דאלו מצות שהם לצורך קיום עולם אף אם לא היו מוזהרים מחויבים לקיים והא דהזהיר על הגזל והעריות שאם יקיימו מצד מאמר ה' מקבלין עליו שכר ולזה כאשר לא רצו לקבל את התורה עמד והתירן שלא יקבלו עליהן שכר כיון שעושין בשביל קיום העולם כמו שביארתי זה באריכות וא"כ לכאורה אין ראיה שנצטוו על עריות מהא דנענשו עליו במבול כיון שבטלו קיום העולם וכלם כאחד עשו חטא שהוא נגד השכל הם בחטאם החריבו את העולם. והנה ידוע מאחז"ל מלפנו מחיות שדה ומעוף השמים יחכמנו אלו לא ניתנה תורה היינו למדין גזל ועריות מחיות הארץ ומעוף השמים ואמנם בדור המבול דרשינן כי השחית כל בשר את דרכו שאפי' חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן. וא"כ לא היה להם מן מי ללמוד ואדרבה לפי שראו שאפי' חי' ועוף נזקקין לשאינן מינן חשבו כי מערכת הזמן גורם לזה וכמו שהקשה הר"ן באמת למה יענשו על עריות כיון שכן היה מערכה שהרי אפילו חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן (עיין מ"ש שם) ומעתה מוכרח דע"כ נצטוו על העריות דאל"ה לא היה מגיע להם עונש כי לא היה להם מן מי ללמוד אבל גזל דלא מצינן שהבהמות והעופות השחיתו דרכם בזה היה להם ללמוד מחיות הארץ ועוף השמים והבן:

כי מלאה הארץ חמס מפניהם. מדרש רבה שנאו בשער מוכיח זה נח שהיה מוכיח את בני דורו ואמר להם ריקים וכו' ולפי שפשטו ידם בגזל נימוחו. היפ"ס דקדק סמיכת הענין. ונראה לי דבמדרש כי השחית כל בשר דרכו יש מפרשים על עריות שאפילו חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן וי"מ בגזל שאפילו חיה ועוף חומסת וטורפת ותלי' בזה אי נחתם גז"ד על עריות או על גזל. והנה מבואר בזוהר דלכך לא נחשב נח להגן על בני דורו לפי שהקריב קרבן אח"כ ולא הקריב מקודם לכפר על אנשי דורו ובמדרש מבואר דלא נחשב צדיק גמור לפי שאת האלקים התהלך נח ולא הוכיח אנשי דורו ונ"ל דזה תלוי בזה דבש"ס דזבחים אקשינן דהאיך הקריב נח מבהמה ועוף הא נעבדה בהן עבירה ורובע ונרבע פסול ומשני מאותן שלא נעבדה בהן עבירה מנא ידע מאותן שבאו מעצמן אל התיבה או שהתיבה קולטתן וא"כ לכאורה איך חטא לנח שלא הקריב קרבן ה' במועדו

דהרי קודם שבאו אל התיבה לא היה בידו להקריב משום רובע ונרבע דלא ידע עדיין וצריך לומר דבאמת לא השחיתו דרכן בעריות רק בגזל וראוי להקרבה ולמ"ד כי השחית בעריות צריך לומר דההטא של נח שלא נחשב עבורו לצדיק גמור הוא בשביל שלא הוכיח בני דורו ובזה לשון המדרש מבואר שנאו בשער מוכיח זה נח שבני דורו שונאים אותו עבור תוכחה שהוכיח אותם וא"כ ע"כ שהיה החטא שלו אשר לא הגן זכותו על בני דורו משום שלא הביא הקרבן וע"כ שלא השחיתו דרכן בעריות דאלא"ה לא היה אפשר לו להביא קרבן וא"כ אמאי נחתם גזר דין וע"כ על הגזל בזה לשון המדרש מבואר ומתוקן והבן: בא אתה וכל ביתך כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. לשון לפני עפ"י הא דאמרי' בש"ס דשבת דמדת הדין אמר שראוי להעניש לצדיקים לפי שלא הוכיחו את בני דורן ואמר הקב"ה גלוי וידוע לפני שאף אם היו מוכיחין לא היו מקבלין והיה טענת מדת הדין אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי וזהו עונש על המחשבה כמו מי שנתכוין לבשר חזיר ועלה בידו בשר טלה וכמו הא דקאמר הש"ס באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה יין וכו' דאחז"ל דצריכה סליחה וכפרה והיינו שעל צד הדין עונשין על המחשבה אמנם מצד רחמי ה' אין עונש על המחשבה ולכך נאמר וה' יסלח לה אף שעפ"י הדין חייבה ולכך אף שבכל ענין דור המבול נאמר אלקים בזה נאמר ויאמר ה' אל נח בא אתה וכו' אל התיבה שמצד הדין היה חייב לפי שלא הוכיח את בני דורו אמנם ה' שהוא מדת הרחמים לא יחשוב לו זה לעון לפי שגלוי לפניו רשעת דור המבול שלא היו מקבלין תוכחה ואף שהוא בעצמו לא ידע אם לא יקבלו תוכחה אין זה רק מחשבת ביטול מצוה ומצד הרחמים אין עונשין על המחשבה וזה כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה שלא היו מקבלין תוכחה ואף שלפניך לא היה גלוי לפני גלוי כי נכון היה שלא הוכיח אותם וזה נכון מאד:

בא אל התיבה וגו' במדרש רבה תאבד דוברי כזב הם כזב ומדברותיהן כזב ואני כאשר עשו כן עשיתי אלא בחסדך בטחתי שחסת עלי ואמרת בא אל התיבה. הדבר תמוה מאד דאם גם הוא עשה כמעשיהן מדוע חס עליו ה'. נ"ל ע"פ מה שפירשתי בפ' אחרי כמעשה ארץ מצרים וכו' וכמעשה ארץ כנען כו' לא תעשו דלפעמים מצינו אחד שדר בין אנשים חוטאים ואף שהוא באמת איש ישר הולך לפעמים מתנהג כפי דרכם על דרך אזיל לקרתא נהוג כנימוסם. כי נפשו אותה להיות עמהם בשלום אולי יהיה דבריו נשמעים אצלם וזהו כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען דהיינו לדמות אליהן במעשיהם. ואף שהמה כוונתו לחטא והוא כוונתו לשלום כי ידבר. והזהיר הכתוב לכל לדמות למעשיהן וגם בחוקותיהם לא ילך והנה באמת בענין הכזב מצינו שמותר לשנות מפני

דרכי שלום. ואמנם אדם הגדול בעמו אף בזה אסור. וזהו תאבד דוברי כזב זה דור המבול שהם היו מדברים כזב בעצם לא לשום סבה תכלית שזה נקרא מדבר כזב באמת. שאם מדבר כזב לסבת הרווחת ממון יקרא חמדן ואם ידבר כזב לשם חנופה וגסות הרוח נקרא חנף וגס רוח וכדומה אבל הם היו דוברי כזב בעצם. ואני כאשר עשו כן עשיתי דהיינו לדמות אליהן במעשיהן אבל לבו לשמים ולא היה מדבר כזב רק משום דרכי שלום לכך אף כי במעשה היה דומה להם רק עם האלהים התהלך נח שהקב"ה יודע מחשבתו ולכך בטח בחסד ה' שיבחין מעשהו לתכלית כוונתו ובזה יתבאר מדרש רבה ה' צדיק יבחן זה נח וזה נכון. או יאמר באופן אחר לבאר המדרש הזה וז"ל בא אתה וכל ביתך אל התיבה הה"ד ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו וכו' כלומר שלכך עשה התיבה להבחין הצדיק מן הרשעים. דהנה המפרשים בקשו למצוא דבר חפץ שעל עשיית התיבה נתייחד שם אלקים ואח"ז נאמר ויאמר ה' לנח בא אתה וכו' נתייחד שם ה'. ונלענ"ד דידוע מה שכתב בזוה"ק דהא דלפעמים ניצול הרשע עם הצדיק משום שאם יבא הרעה שוב אינו מבחין בין טוב לרע וכו'. גלל כן הקב"ה מציל כלם שלא יגיע ח"ו אל הצדיק והיינו בצדיק שאינו גמור. אבל בצדיק גמור אין ביד המשחית לעשות עמו רע ואין הרשע ניצל בזכותו והנה בעשיית התיבה נוכל לומר שני דרכים או שהקב"ה רצה לעשות נס ואם היה נח עמהם היה הרבה מהם ניצול עכ"פ אותן שבעיר ושכונתו אבל ע"י עשיית התיבה נפרד הוא מהם. או אפשר שהקב"ה לא רצה לעשות עמו נס אלא ע"פ הטבע שלא ינוכה מזכיותיו והנה ודוע מה שכתבו המפרשים. דבשעה שאמר לו ה' לעשות התיבה לא היה בכלל צדיק גמור לפי שלא הוכיח את בני דורו. וזהו את האלקים התהלך נח ולא התהלך עם בני אדם לזכותם אבל אח"כ שעסק ק"כ שנים בבנין התיבה להוכיח את אנשי דורו נחשב צדיק גמור ומעתה בתחלה היה התיבה להעניש את הרשעים שאלו לא עשה התיבה היו הרבה מהן ניצולים כמו גבי צדיק שאינו גמור ולכך נאמר אלקים גבי עשיית התיבה שעי"ז נענשו הרבה רשעים. ואח"ז שנעשה צדיק גמור אמר לו ה' אעפ"כ בא אתה וכל ביתך אל התיבה למען לא ינוכה מהזכיות. ובזה יתפרש לשון המדרש הנ"ל בא אתה וגו' הה"ד ה' צדיק יבחן וגו' כלומר שלכך עשה התיבה להבחין הצדיק מן הרשעים. ואין לומר דאדרבה הא אי לא היה מבחין היו הרשעים ג"כ ניצולים לז"א ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו. ובזה יבא על נכון הא דמצינו לפעמים שהצדיק מציל את הרשעים ולפעמים הוא נאסף בעון הדור ולפעמים הוא ניצול והם נידונים הכל לפי צדקת הצדיק ורשעת הרשעים שהקב"ה שונא אותם וכשאינו צדיק גמור שניהם ניצולים ונכון:

מדרש רבה הה"ד בעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם בעבור סופה וגו' זה דור המבול וצדיק יסוד עולם זה נח. נ"ל בביאור הענין דהנה כלם תמהו דהרי בכ"מ כשבני אדם חוטאין הרבה לפני המקום ב"ה ויש צדיק א' ביניהם הצדיק נתפס בעון הדור ומכפר עליהם. אמנם מבואר במד"ר פ' לך על פסוק אנכי מגן לך

ממך אני מעמיד מגינים ולא עוד אלא כשאני רואה צדיק אחד ביניהם שיכול לומר למדה"ד די אני מסלקו ומכפר על עון הדור אבל מנח לא העמדתי מגינים. ואמנם טעם הענין לפי שידוע שכל הדורות היו מכעיסין ובאים עד נח וגם מנח עד אברהם א"כ כשהקב"ה רצה שיתחיל יסוד העולם ע"י צדיקים. אבל מעת שנתייסד העולם בזכות אברהם יצחק ויעקב א"כ הקב"ה חפץ בקיום הדבר ויסוד הענין כשהדורות מכעיסין והקב"ה רצה בקיום העולם מסלק את צדיקי הדור למען יהיה כפרה לכל הדור ויתקיים העולם. והנה עשרה דורות מאדם עד נח והיו מכעיסין לפני ה' עד שאמר הקב"ה נחמתי כי עשיתים לכך מנח נתייסד העולם ורצה הקב"ה שתחלת התייסדות יהיה ע"י צדיקים לכך מנח אינו מעמיד מגינים אבל מאברהם מעמיד לפי שנתייסד העולם בזכותו. וזהו ביאור הדבר בעבור סופה ואין רשע שהרשעים נאבדו ולמה כן דהי' אפשר בהיפך שהצדיק יכפר עליהם לזה קאמר וצדיק יסוד עולם דהיינו כיון שתחלת התיסדות העולם היה בעת ההוא ע"י הצדיק. אבל מאברהם ואילך אדרבה הצדיק מכפר ונתפס בעון רשע וצדיק יסוד עולם זה נח ונכון מאד: כי לימים עוד שבעה. במדרש אותם שבעה הפך עליהם הקב"ה ונשתנו עליהם סדרי בראשית שהיתה חמה יצאת במערב ושוקעת במזרח. ביאור הדבר נראה לי בהא דאמרינן בש"ס סנהדרין וכל צבא השמים לך משתחוים דלכך שוקעת במערב משום שהשכינה במערב. והנה ידוע מה שכתבו התוכניים דבאמת החמה הולכת ממערב למזרח דהיינו בתוך הגלגל והגלגל מוליך אותה למערב כי יש שני עניני הילוך השמש והירח. הא' להאיר על הארץ וזה הוא הילוך היומי וזה הילוך הגלגל שהולך ממזרח למערב להאיר על הארץ והילוך השמש והירח בתוך הגלגל הוא פ"א בכל שנה שהוא שס"ה ימים וימות הלבנה בשלשים יום היקף וכדומה והנה להאיר על הארץ הוא מהלך הגלגל שמוליך החמה עמו ומהלכו ממזרח למערב ולאותות ומועדים לימים ושנים הוא מהלך החמה בתוך הגלגל. והנה ידוע מ"ש הכתוב וימנע מרשעים אורם דהיינו שלא היה ראוי העולם להשתמש באור גדול ואמנם לפי שהיו עכ"פ בגדר מאמינים בה' ועכ"פ קיימו קצת מצות שבין אדם לחברו לקיום העולם עכ"פ נתן להם אור הראוי להאיר על הארץ אבל אנשי דור המבול שהשחיתו דרכם עד שהחריבו את העולם ברוב רשעתם לא היו ראוים לזה שהגלגל היומי יאיר

להם רק שהיה צריך הליכת הגלגל להוליך השמש והירח למנות תקופות ומזלות שזה יהיה אחר עבור שס"ה ימים למען ידעו נח ובניו למנות תקופות ומזלות וכיון שכן גם הילוך הגלגל הוא ממערב למזרח כי לא עשה פעולה להאיר על הארץ כי אלו הרשעים לא היו כדאים לזה ולא שייך בזה להשתחוות לקונו שיזכהו בזה להאיר על הארץ וזה משמת מתושלח הצדיק שבהם והיינו לימים עוד שבעה וזה ענין נחמד:

ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה. בש"ס אמרו ברבה קלקלו וברבה נידונו דכתיב כי רבה רעת האדם וכתיב ויבקעו מעינות תהום רבה. נראה לי ביאור הדבר דבאמת נאמר בקרא נבקעו כל מעינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו דהיינו שהמים ירדו מן השמים ומן הארץ ולכאורה היה די באחת. ואמנם המה חטאו בגופם ובנשמתן דהיינו תאוות גזל ועריות שהוא בא מצד התגברות החומר על הצורה וגם אשר חטאו במחשבה כי המשכלות והדיעות שלהם רק רע כל היום דהיינו מחשבת ע"ז דבכל עבירות אין מחשבה מצטרפת למעשה ובע"ז כתיב למען תפוש ישראל בלבם. והנה במה שחטאו בנשמתן שהוא מן השמים נענשו מן השמים דכתיב וארובות השמים נפתחו. ומה שחטאו בגופם דהיינו התגברות החומר על הצורה שהוא בעפר יסודו כמו שנאמר כי רבה רעת האדם בארץ ע"ז נענשו בהך דנבקעו מעינות תהום רבה ובמה שחטאו בנפשם דהיינו דיעות זרות נענשו בהך דארובות השמים נפתחו. ואמנם לפי שלא נחתם גז"ד רק על הגזל או על העריות ואגב גבה הקב"ה את שלו על דיעות זרות שהי' להם ולזה מורה הכתוב נבקעו כל מעינות תהום רבה ואח"כ ארובות השמים נפתחו. וזה ברבה קלקלו והיינו דכתיב תחלה רבה רעת האדם בארץ דייקא היינו מצד החומר. ואח"ז חשב וכל יצר מחשבות לבו לכך בעונש ג"כ נקט מתחלה נבקעו כל מעינות תהום רבה ואח"ז ארובות השמים נפתחו. והבן זה:

ויבן נח מזבח. עיין רש"י ומדרש רבה נתבונן נח אמר לא ציוני הקב"ה להרבות בטהורים רק להקריב מהם קרבן וזה סותר מה שנאמר למעלה לחיות זרע ומבואר במדרש לא שאני צריך להם רק להקריב מהם קרבן. וגם קשה למה הוצרך להתבונן ולמה לא יקריב. ונ"ל ביאור הדבר על דרך זה דבאמת צריך לומר דהא דריבה בטהורים לחיות זרע ולא ריבה בטמאים אף דקודם מתן תורה אין חילוק בין טמאים לטהורים היינו משום דאכילת הטהורים יותר מתוקן וכמ"ש הרמב"ם בטעם איסור אכילת בהמות ועופות טמאים שמאכלן אינו מתוקן ומעתה קשה לכאורה הא לא הותר אכילת הבשר רק אחר המבול אחר הקרבת הקרבן שאז אמר ה' לנח כירק עשב נתתי לכם את כל ואמנם באמת הכל נכון דהנה כולם הקשו דאיך הקריב הבל מן הצאן כיון שאסור באכילה ואנן בעינן קרבן

שיהיה מותר להדיוט. ותירצו דהקריב מבכורות צאנו ומה שנבראו קודם החטא היה מותרין. ואמנם קרבן נח שהיה מן הנולדים אחר החטא איך (היה רשאי) להקריב מהן וצ"ל כיון דנתכוין נח שה' צוה להקריב מהן קרבן עשה ע"פ הדיבור והיינו דנתבונן נח דאל"ה לא היה מקריב קרבן דאסור להדיוט אלא שנתבונן שכן הי' רצון המקום ב"ה ובזה אתי שפיר דבאמת אחר שנשחט לשם קרבן אף בשרו מותר באכילה וכמ"ש התוספות דלא הותר לאדם לשחוט לצורך עצמו כו' ע"ש וה"ה בזה אם אנו מתירין להביא קרבן ממילא אף הבשר מותר באכילה והיינו לחיות זרע דאם ישחוט לצורך הקרבן אף אם יביא קרבן שלמים למ"ד (בני נח הקריבו שלמים) הותר באכילת הבשר וע"כ צוה ה' ליקח שבעה שיהיה לצורך אכילת הבשר לנח ובניו דהרי אם יקריבו קרבן שלמים הבשר יאכל. ועכ"פ מוכח חזה שמותר להביא קרבן ולכך נח שרצה למעט תאוות אכילת הבשר ועשה מזה קרבן עולה שהיא כליל לה'. והנה ענין מניעת אכילת הבשר שלא ישחטו הבהמות והעופות היינו למעט בשר תאוה כמו כשישראל היו במדבר לא הותר להם לשחוט לצורך עצמן. ולכך כשראה ה:

שאף שהיה לנח היתר לאכול הבשר ע"י קרבן עשה קרבן עולה לה' ולא הלך אחרי תאוות הבשר וירח ה' את ריח הניחוח והתיר להם לאכול בשר והבן זה:

וימת הרן על פני תרח אביו בארץ מולדתו באור כשדים עיין רש"י למה נקרא שמו אור כשדים. והראב"ע הקשה אמאי לא נאמר במקרא נסיון של אברהם באור כשדים המבואר במדרש שהשליכו נמרוד לכבשן האש וה' הצילו ובאמת שנסיון זה חשוב כמו נסיון העקדה ומכח זה דחה דבר זה. ונראה לי בביאור הענין דבאמת לדעת הקדמונים דהאבות לא יצאו מכלל בני נח לענין הדין א"כ לא' היה אברהם מחויב למסור נפשו על קידוש השם כמבואר בש"ס דסנהדרין. והרמב"ן ז"ל כתב דבמקום שאינו מחויב למסור נפשו ומסר נפשו הרי הוא מתחייב בנפשו. אלא שמ"מ כתבו הקדמונים דאדם גדול שעשה דבר כזה ומחשבתו לאהבת הבורא אף שהוא נגד הדין צדקה תחשב לו ואחר כוונת הלב הן הן הדברים ודוקא באדם גדול ואתי שפיר הא דמבואר במדרש דהרן ג"כ השליכו אותו לכבשן אש ונשרפה מעיו לפי שהיה בדעתו מתחלה לראות אם יציל ה' את אברהם ולכאורה מה בכך מ"מ אח"ז השליכו אותו לכבשן אש בשביל כבוד השם. ובזה אתי שפיר דכיון שהי' מסתפק ושואל כבר יצא מגדר אדם גדול ואינו רשאי למסור נפשו ובזה אתי שפיר דלכך אינו מבואר בקרא כיון דלעיני הרואים לא נחשב למצוה מסירת נפשו של אברהם רק השם יודע מחשבות בני אדם וצירף מחשבתו למעשה טוב כנ"ל. ובזה אתי שפיר הא דמבואר במדרש דגבריאל בא להצילו ואמר הקב"ה אני יחיד

בעולמי וכו' נאה ליחיד להציל את היחיד דידוע דמלאכים אינן יודעים מחשבת שבלב רק גבריאל ולכך בא גבריאל להצילו והקב"ה אומר כיון דעיקר הדבר דרשאי למסור נפשו לפי שהוא יחיד בעולמו וגדול הדור רשאי לכך לי נאה להצילו ועיקר מה שנחשב לשבח לפי שאחר שהצילו ה' נראה בעליל שנתקדש שם שמים על ידו וזהו קדושת השם אף שגוף המעשה לא נחשב כ"כ למצות ה' אבל מה שנתקדש שם שמים על ידו הוא דבר גדול והנה בש"ס דתענית שם קאמר נ"נ מלך הגון היה וראוי שיעשה הקב"ה נס על ידו הרי דנחשב שבחו לנ"נ שנתקדש ש"ש על ידו והוא נכון:

פרשת לך לך

ויאמר ה' אל אברם לך לך וגו'. במ"ר שתי פעמים כתיב לך לך מארצך ולך לך אל ארץ המוריה א"י איזה מהם חביבה מן מה דכתיב אל ארץ המוריה הוי שהשניה חביבה. נראה לי ביאור הדברים לכאורה מלתא דפשיטא דהשניה חביבה דבודאי אין ערך למה שנסהו ה' אם ילך מארצו למה שישחוט בנו יחידו אשר אהב מאד וכמו שכתבתי שאין ערך נסיון יצחק לנסיון אברהם אף שהדבר נוגע לנפשו ממש כ"ש מה שירחיק נדוד מביתו. ואמנם באמת כבר כתבתי בכמה מקומות כי גם שבענין המעשה מי שמסגף נפשו לדבר מצוה יותר גדול מן מי שאוכל ושותה לצורך דבר מצוה מ"מ הענין המחשבה יש יתרון למי שאוכל ושותה לדבר מצוה מן העינוי והסיגוף למצוה כי מה שמסגף נפשו כיון שעושה הדבר בלי ספק שע"כ יעשה לש"ש כי אין הדבר נוגע להנאת הגוף. אבל כשמענג נפשו שיש בזה הנאת הגוף והוא מבטל הנאתו ועושהו רק לצורך דבר מצוה ואהבת ה' הר"ז מחשבה יקרה מאד כי הנאת עצמו בוז יבוזו לאהבת ה' ותורתו והנה כאן נאמר לך לך מארצך וכו' ואעשך לגוי גדול ושארי הבטחות. ואח"ז נאמר וילך אברם כאשר דבר אליו ה' דהיינו שלי הלך למען הבטחת ה' להנאת גופו רק לקיים כאשר דבר אליו ה' הרי שבענין המחשבה היה הענין יקר יותר מהליכתו לעקידת יצחק דשם לא היה הדבר נוגע להנאת הגוף כלל וכאשר קיים בפועל כאשר צוה עליו ה' לא היה בדבר שום ענין אחר והיה מחשבתו רצוי' לשם ה' ולא היה הענין קשה במחשבתו כלל וע"כ יש מקום לומר שלך לך הראשון יקר מאד אמנם בענין עקדה היה שני ענינים באמת בתחלה צוה עליו ה' להעלות בנו לעולה לד' ועשה הדבר בזריזות גדול מאהבה את ה' ואח"ז צוה עליו אל תשלח ידך אל הנער ושמע לקול ה' ובזה היה הדבר נוגע להנאת עצמו שלא יעשה דבר לבנו ליצחק וזה עשה ג"כ לאהבת ה' ולא להנאת גופו וק"ל:

במדרש רבה על לך לך הה"ד מי יתן לי אבר כיונה בשעה שהיא פורחת קופצה באחת ופורחות באחת מאגפי'. נראה לי ביאור הדבר דבאמת אברהם היה מתאוה לשכון בארץ הקדושה כי שם מקום החכמה והשראת השכינה ולעומת זה היה שם מקום קיבוץ הכנענים וכמו שפירש"י כי ארץ מצרים והכנענים גרועים המה מכל חומות העולם ומהראוי שלא יקבע האדם דירתו במקום שכנים הרעים כמש"ה מי יתנני מדבר מלון אורחים וע"כ כשהיה אברהם בארץ היה משוטט ממקום למקום שלא יהיה לו היכרות עם אנשי המקום ולא נתחבר עם אנשי המקום ובקדושת הארץ עצמה דבק ומאנשי המקום אשר היו רעים וחטאים הרחיק עצמו והוא דוגמת היונה שבאחת מאגפי' נחה ובאחת פורחת דהיינו שבגוף הארץ הי' שכלו דבוק כי אוירא דא"י מחכים ומאנשי המקום הרחיק את גופו למען לא ילך בדרכיהם והוסיף עוד הנה ארחיק נדוד נדוד אחר נדוד טלטול אחר טלטול כדי שלא יהא זמן רב במקום אחד כדי שלא יתחבר לאנשי כנען הרשעים אלין במדבר הלה טוב לשבת במדברות של א"י כי שם מקום השראת הקדושה ואנשים אין בארץ וזהו וילך אברם הלוך ונסוע הנגבה לפי שאמרו חז"ל הרוצה להחכים ידרים שכל כוונתו לא היה רק להחכים ולא לאכול מפירות הארץ ולהתחבר לאנשי הארץ והבן:

לך לך מארצך. מ"ר משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה דולקת אמר כמדומה שהבירה בלי מנהיג הציץ עליו בעל הבירה ואמר אני בעל הבירה וכו' עייש"ה. נ"ל ביאור הדבר דבאמת מצינו שר א' יש לו בתים ועיירות בכמה מקומות. והוא בעצמו שוכן במקום אחד ויש לו בכמה מקומות מנהיג במקומו אשר ישגיח על ענייניו במקום שאינו שם. והנה השר בעצמו לפעמים כשרואה שמתקלקל הבית ואף דאפשר לתקנו אינו חפץ בתיקונו ורצונו שיתהרס הבית לגמרי ויבנה אותו מחדש באופן אשר ייטיב בעיניו לא כן המנהיג שנתמנה מאת השר בלי דעת השר מוטל עליו לתקן הבית שלא יתקלקל לגמרי והנה באמת רבים יחשבו כי הקב"ה מסר עולמו למנהיגים הנתמנים על ידו ורשות בידם להרע או להטיב לשעה ואנו רואים שדור אנוש הציף עליהם מי ים אוקינוס ונחרב שליש העולם. ואח"ז במבול ספו גם תמו כולם לא נשאר רק נח ובניו ואח"ז בדור הפלגה כי הפיץ אותם ה' ובאמת היה אפשר לענוש אותם בתחלה טרם שקלקלו ביותר כמב"ה ולא תקיא אתכם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי כל איש אשר יעשה וכו' שהקב"ה אינו מניח לעמו להיות נתמלא סאתם אמנם בעת ההוא קודם שנולד אברהם לא הי' חפץ ה' בדורות האלו שהיו מכעיסין לפני המקום ורצה המקום להיות צדיק יסוד עולם. וזהו אם הקב"ה משגיח בעצמו במעשה תחתונים

אמנם אם היה מוסר עולמו למנהיגים בעת אשר אחד האדם שופט אי מושל ישחית דרכו ענוש יענש ולא יבא לכלל קלקול והירוס בעולם והנה מי שראה בירה דולקת ואין מכבה חשב הוא שאין כאן מנהיג כלל ולכך לסבת רוע ההנהגה אין מכבה הדליקה ואמר לו בעל הבירה רק סיבת שאין מכבה לפי שאני בעל הבירה ורשות בידי לעשות עם הבירה כאוות נפשי שתהי' דולקת והולכת כדי לבנותה מחדש באופן יותר נאות אשר יוכשר בעיני. כך אברהם היה תמה שראה כליון הדורות ואם היה המנהיג שנתמנה מפי הקב"ה לקיום העולם על מכונו. היה מהראוי שלא יניח לבוא לידי כך שיגיע לכלל חרבן העולם ואמר לו הקב"ה אני בעצמי משגיח בתחתונים ורואה אני הדבר הגון להיות אתה יסוד העולם או שיהיה נח יסוד העולם והדבר מתוקן מאד: ואברכה מברכיך ומקללך אאור. נתקשו הקדמונים למה בברכה כתיב קודם, ואברכה ואח"כ כתיב מברכיך ואצל הקללה כתיב ומקללך אאור הזכיר המקללים קודם הקללה. ואמרתי ביאור הדבר דבאמת מצינו שהקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה ומחשבה רעה אינה מצרפה למעשה וע"כ מי שחישב בדעתו לברך את אברהם הוא מתברך אף קודם שברכו בפועל אבל המקלל את אברהם אין מקולל מפי עליון עד אשר יקללו בפועל וע"כ כתיב ומקללך אאור דהיינו אחר שיקללו את אברהם בפועל דלרעה אין מצרפין המחשבה. ואמנם בברכה שבירך יצחק את יעקב נאמר אוררי ארור ומברכיך ברוך בשניהם לשון שאינו רק על העשי' בפועל דאחר שיברכו אדם יהיה מבורך ואחר שיקללו יהיה מקולל. וכתבו המפרשים דשם לא נאמר בלשון ברכה וקללה רק שהוא מענין כי בוזי יקלו ומכבדי יכבדו שהבא לברך את בני יעקב בוודאי הם מבורכים והמקלל אותם בלי ספק שהם מקוללים יען כי יעקב ובניו יהיו מכובדים בעיני כל אדם. ואמנם בברכת אברהם שהקב"ה מברך אותם הזכיר מקודם הברכה למי שמברך אותו והקללה הזכיר אחר שם המקללים ועיין רמב"ן. ומה יפה עולה בזה הירושלמי דברכות עכו"ם א' פגע בר"י וברכו אמר ליה כבר מלתך אמורה פגע באחר וקללי' אמר לו כבר מלתך אמורה אמרו לו תלמידיו כמו דאמרת להדין כן אמרת להדין אמר להו אין דכתיב אוררי ארור ומברכיך ברוך לכאורה הדבר תמוה אם ידעו התלמידים מקרא דכתיב מברכיך ברוך וע"כ לא שאלו בתחלה מה כוונתו באמירה זו דאמר כבר מלתך אמורה א"כ בוודאי ידעו ג"כ רישא דהאי קרא דכתיב אוררי ארור ואם לא ידעו דכוונתו להאי קרא היה להם לשאלו תיכף כוונתו במה דאמר מלתך אמורה. ולפי דרכנו יתבאר דהתלמידים חשבו שכוונת ר"י באמרו כבר מלתך אמורה היינו פסוק ואברכה מברכיך וע"כ אמר לו כבר מלתך אמורה דהיינו שנתברך כבר קודם שבירך הוא דמחשבה טובה הקב"ה מצרף למעשה אבל כשבא השני וקללו

ואמר לו כהדין לישנא כבר מלתך אמורה נראה שכבר נתקלל קודם שקילל וזה אינו דבקללה אין הקב"ה מצרף למעשה עד שיקלל וע"ז שאלו התלמידים כמו דאמרת להדין כבר אמרת להדין ובאמת אין שוין המברכים והמקללים כמ"ש וע"כ אמר להם ר"י שכיון להדין קרא אורריך ארור וכו' והבן זה:

ויהי רעב בארץ. מדרש רבה זש"ה הנה עין ה' אל יראיו זה אברהם למיחלים לחסדו להציל ממות נפשם ממיתתו של נמרוד לחיותם ברעב ויהי רעב בארץ. הענין הוא דמצינו לפעמים עין ה' אל יראיו ולפעמים עיני ה' דבאמת הקב"ה משגיח תמיד לטובת הצדיקים אמנם ענין השגחתו לפעמים הוא מסתיר עין מהם. ובש"ס דברכות בזמן שאני רואה רבי שלא לקה סבור אני שמא ינוכה לו מזכיותיו וכו' ע"ש. וזהו ביאור הפסוק יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו דהיינו כשיראו שלא חסר להם דבר אז מהראוי שיהיו מתיראים ואמנם בוודאי לא יעזבנו ה' לא ראיתי צדיק נעזב רק לפי שעה ה' מסתיר פניו ולבסוף יהיה בעוזרו והיינו הצדיק שאינו רוצה לקבל אף הפירות בעוה"ז אבל מי שרוצה להיות ניזון בזרוע בוודאי יוכל לקבל פירות בעוה"ז ועיין מהרש"א שפירש וחנינא בני די לו בקב חרובין פי' שאינו רוצה לקבל רק די לו בקב חרובין והנה באמת היה מהראוי שבזכותו של אברהם לא יהי' רעב או שיפסוק מכל וכל רק שהקב"ה לא רצה לעשות כן שלא יקובל שכרו בעוה"ז ואברהם היה מתייירא תמיד שלא ינוכה מזכיותיו כמאמר חז"ל על פסוק אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד לכך לא נפסק הרעב כמו כן הצלת אברהם מאור כשדים לא היה רק הצלת נפשו בלבד ולא יותר וזהו עין ה' אל יראיו שמסתיר עין לפי שעה וכו' ודו"ק:

והיה כי יראו אותך המצרים וכו' אמרי נא אחותי את וכו' הרמב"ן כתב וז"ל ואברהם חטא בשגגה וכו' שהיה לבטוח בה' שיציל אותו ואת אשתו וע"כ נגזר על זרעו שיעבוד מצרים ותמהו עליו שהרי גזירת גלות מצרים היה על אומרו במה אדע כי אירשנה. ונראה לי דבאמת הטעם שנסתפק אברהם בהבטחתו משום שחשש שמא יגרום החטא כמו שחשש יעקב אף שאמר לו ה' והנה אנכי עמך חזר ואמר אם יהיה אלהים עמדי משום שחשש שמא יגרום החטא. והנה זה ימים אמרתי דלא שייך חשש שמא יגרום החטא רק מי שהקב"ה מבטיח לו בזכותו אבל מי שגם כעת אינו כדאי רק מחסד ה' עליו או בזכות אבות הנה חסדי ה' לא תמנו להתנהג בחסדו עד עולם. וזה עד הנה עזרונו רחמיך וכו' ואל תטשנו ה' לנצח היינו דלא חשש שמא יגרום החטא כיון דמצד חסד ה' עליו עשה עמו טובה אל יטשהו ה' לנצח. והנה אמרו במדרש ויהי רעב בארץ זש"ה הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו זה אברהם וביאור הענין דבאמת מי שהקב"ה עושה עמו נסים

מחמת זכותו כפי רוב צדקתו כן נעשה עמו אף נסים שלא כדרך הטבע אבל מי שנעזר בחסדי ה' די לו שיהיה צדיק מצרה נחלץ ואין הקב"ה עושה עמו נסים שלא כטבע וזהו הנה עין ה' אל יראיו בעין אחת שלא יצא מכלל דרך הטבע ולמה כן למיחלים לחסדו דהיינו שאינן ניזונין בזרוע ודי להפקיע עצמן והיינו להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ולא שהרעב יהיה נפסק בזכותו רק שהוא ינצל ברעב וע"כ הוצרך לירד מצרים וכשאמר אח"כ במה אדע כי אירשנה אילו חשב שכל מה שעשה עמו הקב"ה היה מחסד לא היה לו לירא שלא יגרום החטא כמ"ש וע"כ נענש בקו ידוע תדע ממה נפשך והדבר נכון מאד: תן לי הנפש וכו'. במדרש מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו בניו במצרים רד"ו שנה מפני ששהה את בני אדם לבוא תחת כנפי השכינה שנאמר תן לי הנפש והרכוש קח לך. כמו זר יחשב שבשביל ששהה אותם לבוא תחת כנפי השכינה יהי' עליו עונש קשה שיהיה בני בניו במצרים זמן רב כזה. גם תמהו ע"ז רבותינו דמראה בין הבתרים קדמה למלחמת המלכים. וגם במאמר השם לאברהם שירד למצרים אמרו במדרש חז"ל שאמר לו ה' צא וכבוש הדרך לפני בניך הרי שתיכף בתחלה כבר הי' גזירת ה' על הבנים שיבאו מצרים. ונראה לי דבאמת ירידה למצרים היה הכרח גדול שיתפרסם על ידם שמו של הקב"ה ולדעת המקובלים הביאם האריז"ל להוציא כל הניצוצות הקדושות שהיו במצרים והאריז"ל כתב שע"כ אמר ה' כאשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם שכבר הוציאו כל החלק הטוב מה שיש בו מניצוצי הקדושה ולא נשאר שם עוד וע"כ אין לישראל עמהם עסק עוד זהו לדעת חכמי אמת וגם לפי הפשט היה גאולת הבנים ממצרים על התפרסם יכולת אלקי והשגחתו בארץ מה שעשה לפרעה וחילו וידוע דארץ מצרים מקום המכשפים ומזל טלה הראשון משמש בו והראה הקב"ה שכל המזלות כאין וכאפס נגד השגחתו ואמנם אלו הי' הוצאת ישראל ממצרים ע"י הקב"ה בעצמו והי' גאולתם בכלות ארבע מאות הי' הפירסום לפני עם רב יותר מכפלים ששים רבוא. וגם במשך הזמן ארבע מאות שנה היו מוציאין כל הניצוצות קדושה ממצרים וכעת שלא הי' בידם כל הניצוצות לפי שלא הי' שם רק משך רד"ו שנה. וע"כ הוצרך משרע"ה לקבל את הע"ר שהי' בהם קצת ניצוצות קדושה וזה היה עונש לאברהם אבינו שאחר שהבטיחו הש"י במראה בין הבתרים שיהיו ארבע מאות שנה בארץ מצרים למה נשתנה אח"כ שלא היו בארץ רק רד"ו שנה. וגם לפי דעת חכמי המחקר כשהיו ארבע מאות שנה במצרים הי' נתפרסם שמו של הקב"ה ברוב עם יותר וגם כשהי' הגאולה ע"י הקב"ה בעצמו הי' פירסום שמו ביתר שאת וע"ז שאל למה נענש אברהם ונשתעבדו בניו במצרים רד"ו שנים ומה חטא לאברהם בזה מה שלא הי' מקודם לכן וע"ז אמר

שהפריש בני אדם לבוא תחת כנפי השכינה שאמר למלך סדום שיתן לו הנפש והרכוש וכו' ומדכ"מ נענש שלא נתפרסם שמו של הקב"ה כל כך. וע"כ דקדק הש"ס מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו בניו במצרים רד"ו שנה ועי"ז לא נתפרסם כ"כ שמו של הקב"ה לפני רוב עם גם לא נלקטו כל ניצוצי הקדושה ממצרים וגם הוצרך מרע"ה לקבל את הערב רב כמ"ש וזה קאמר שהוא מדה כנגד מדה שאברהם הפריש בנ"א מתחת כנפי השכינה ודקדק הקב"ה עמו שלא יהיו במצרים רק רד"ו שנים ויהי' פירסום הגאולה רק בששים רבוא מבניו ולא יותר והבן זה:

אל תירא אברם אנכי מגן לך וכו'. במדרש הכל יודעים שאנכי מגן. נראה לי ביאור הענין מראה הזאת דבאמת מי שנעשה לו נס מנכין לו מזכיותיו ואמנם לעומת זה נחשב לו לזכות מה שנתפרסם שמו של הקב"ה. וזה שאמרו בש"ס דשבת באחד שהניחה לו אשתו בן להניק שנעשו לו כשני דדי אשה והניק את בנו וקאמר שם כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית וח"א כמה מעולה אדם זה שנעשה לו נם דשניהם אמת דנגרע לו מה שהיה לו זכות מקודם שנעשה לו הנס ולעומת זה מה שעל ידו נתפרסם שמו של הקב"ה נתעלה וזה החילוק בין נס מפורסם שהכל רואין שהקב"ה עשה זה הנס בהשגחתו אף שמי שהוצרך לנס כזה מנכין מזכיותיו אמנם צדקה תחשב לו על שעל ידו נתפרסם שמו של הקב"ה אבל בנס נסתר שנעשה לאדם יש בו ניכוי זכות לבד. ובזה אמרתי בחידושי לטא"ח ליישב הא דמבואר בש"ע שם דמי ששכח ולא אמר על הנסים בבהמ"ז יאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כמו שעשית לאבותינו בימים ההם בימי וכו' והקשה בס' תבואות שור דבש"ס משמע דאין לאדם להתפלל שיעשה לו נס ולפי הנ"ל א"ש דעיקר הטעם שאין להתפלל על הנס משום דמנכין לו מזכיותיו וזה ל"ש בנס מפורסם דלעומת זה צדקה יהיה לו שע"י נתפרסם ונתקדש שמו של הקב"ה והבן:

והנה מצינו לפעמים שני בני אדם היו במקום סכנה ונעשה להם נס ובלי ספק ששניהם נעשה להם נכיון מזכותם ומה שנתפרסם שמו של הקב"ה הוא ע"י מי שנעשה הנס והנה בזה שעשו מלחמה בארבעה מלכים היה אברהם ועבדו אליעזר כמבואר בש"ס וא"כ יש חשש שמא מה שנתפרסם שמו של הקב"ה היה בזכות אליעזר עבדו וע"י בא הנס מפורסם וא"כ יונכו לאברהם מזכותו מה שניצל מהם וזכות פרסום שמו של הקב"ה יהיה על ראש אליעזר והנה אברהם לא החזיק עצמו שיהיה זכותו כדאי שיעשה הקב"ה נם על ידו שהרי ראה שלא נעשה לו נס בענין לידת בנים ע"כ תלה בזכות אליעזר עבדו הנס וזה שאמר מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ולא נעשה נס על ידי בענין לידת הבנים. ובן משק ביתי היינו אליעזר עבדי הוא דמשק אליעזר כמו שפירשו היינו על ידי רדפו

אותם לדמשק או לפירוש השני שדולה ומשקה מתורתו לאחרים דבאמת האדם שראוי לעשות נס על ידו ובזכותו הוא מי שא"א לו לבא לידי חטא ומטעם זה אין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם שמא יבאו לידי חטא ח"ו אבל אליעזר שמשקה מתורתו לאחרים ומזכה רבים אין חטא בא לידו וראוי הוא שהשם ייחד שמו עליו ויעשה עבורו נסים נגלים. וכאשר הוסיף לאמור שגם זכותו לא יירש בנו רק העבד בן בית השיב לו הקב"ה שיוצא מעיו הוא יירש זכותו והאמין בה' שיהיה לו בנים ויחשבה לו צדקה דהיינו שחשב אף שאינו ראוי לנס הזה שיהיה לו בנים מה שמצד מזלו אינו ראוי להוליד מ"מ צדקה עשה השם עמו לא שהוא ראוי לנס. ואמנם באמת יש ראיה דלא בדרך צדקה זכה לבנים כי אם מצד מעשיו הטובים דהרי מצינו שאמר לו הקב"ה בהיותו בארץ כשדים ובאמת שאין השכינה שורה (ביחוד שיהיה נגלה עליו בשם עצם) בחוצה לארץ. ואמנם במכילתא מבואר דלכך שרתה השכינה על יחזקאל בח"ל לפי שהיתה לצורך ארץ ישראל להנבואה שהוא לצורך א"י אף בח"ל באה וא"כ לפי המבואר במדרש לך לך מארצך צא וכבוש הדרך לפני בניך א"כ היתה הנבואה לצורך א"י. ובזה מבואר דבנים שיהיו לו זכה בהם מצד מדת טובו וזכותו כיון שכבר נגזר דבניו יירשו ארץ הכנעני ואם לא היו לו בנים רק בצדקה איך יירשו של אחרים מה שהוא טובה לזה ורעה לזה והבן: מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובן משק ביתי יורש אותי ויאמר לו ה' לא יירשך זה כ"א אשר יצא ממעיך כו' ויוצא אותו החוצה כו' כה יהיה זרעך.. נ"ל ביאור הדבר בדרך קצרה. שכולם תמהו למה בלידת בנים שהוא היה נס מתנגד לטבע האמין ועל ירושת הארץ שהוא דבר שראוי להיות שיגבור הא' על חבירו ויכבוש את ארצו לא האמין ואברהם בעצמו ראה במלחמות המלכים שכבש אותם בעם מועט ואמנם ידוע שאין הבטחה לצדיקים בעולם שמא יגרום החטא ומצינו לפעמים כל דיבור שינא מפי הקב"ה לטובה אינו חוזר והדברים נראים כסותרים. ואמנם הענין כי הקב"ה הבטיח לאיש אחד שיהיה לו שלוה בעוה"ז וכל טוב ואמנם באמת השלוה וטובת עוה"ז נאה לצדיקים למען יוכלו לעבוד את ה' וזהו את הברכה אשר תשמעו בשביל שיהיה להם מנוחה ולא יצטרכו להטריח עצמן ויהיה לבם פנוי לעבודת ה' וכשגרם החטא שוב אין טובת עוה"ז טוב להם כי הרשעים שיושבים בשלוה הם חוטאים ביותר והנה אף שהקב"ה הבטיח לאברהם שיירשו בניו את ארצו חשש אברהם שמא יגרום החטא באופן שיהיה ראוי שכל אשר לפניו יקח עבדו זקן ביתו וכיון שעפ"י הטבע לא היה לאברהם להוליד בנים מאשתו שרה שהיא היתה זקנה באה בימים וגם לדעת רז"ל אשר אמרו כי שרה היתה איילונית. אמנם בזכות אברהם הבטיחו זה ה' וחשש שמא יגרום החטא ואליעזר דולה ומשקה

מתורת רבו ועבד שרבו למדו תורה יצא לחרות ויזכה בנכסי אברהם ואמר לו הקב"ה לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך יהיה משרה או משפחה הוא ראוי לירש וזה בדרך נסיי וכיון שאין נ"מ לענין ירושה אין מזה רעה לאחרים אם יוליד בן משרה ולהיות נקרא זרע אברהם ולזה התחכמה שרה לתת שפחתה וכשיוליד אברהם את ישמעאל ולא יהיה תועלת לאליעזר במניעת הלידה אל שרה ואין הדבר נוגע רק לטובתה ויקויים הבטחה להיות לאברהם זרע משרה דבלא"ה לא יגיע הירושה לו וזהו לא יירשך זה כ"א אשר יצא ממעיך הוא יירשך והבן:

ידוע תדע כי גר יהיה זרעך. אמרתי ביאור הדברים דבאמת אחז"ל שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולם נתן להם ע"י יסורין. והנה כאשר הבטיח השם לאברהם שבניו יורשים גם הם את הארץ היסורים חל על היורשים את הארץ. ואמנם כעת הקב"ה הבטיח לתת את הארץ לאברהם ושהוא יוריש את הארץ לבניו שאל אברהם את ה' במה אדע כי אירשנה מלשון ויודע בהם את אנשי סוכות כי היסורים חלים עליו ובמה יתייסר כי יוכל להוריש את הארץ. והשיב לו ה' כי זה עצמו היסורין שלו כי ידע שבניו יהיו גרים ויהיו משועבדים ת"י מצרים וזהו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וזה נכון והבן:

כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם בספר כלי חמדה כ' דתיבות בארץ לא להם קאי על המצרים שהארץ לא להם כי מכרו אדמת מצרים לפרעה. ואמנם למה הוצרך הקב"ה לומר כן ומה נ"מ יש בדבר. ונראה שהקב"ה לא גזר עליהם עבדות רק למלך פרעה בעצמו ולא שיהיו עבדים לעבדים והמצרים שעבדו בהם מלאכת עצמן מדעתם הוסיפו עליהם. ובזה אמרתי לכוון החשבון מה שביארו חז"ל שהתחיל השיעבוד מיום לידת מרים לפי שלא נגזר עליהם שיעבוד רק לפרעה. והנה בעת שמכרו מצרים איש שדהו לפרעה התנו שארבע הידות יהיה להם וחמישית לפרעה ולא היו צריכין ישראל לעבוד רק בחלקו של פרעה שהוא חלק חמישית והמה עבדו בהם בכל החמשה חלקים ולזאת נתמעט זמן עבודתם על חלק חמישית והנה זמן עבודתם ראוי להיות שלשים שנה וארבע מאות שנה ולא עבדו רק ששה ושמנים שנה שהיא חלק חמישית לפי שעבדו יותר ד' חלקים כפי הנגזר עליהם וזה היה מחסד ה' כיון שלא יכלו להתמהמה יותר במצרים שהיו משוקעים בטומאת מצרים וחשב הקב"ה לבל ידחו יותר לכך נתן בלב מצרים לשעבד בהם ואלו לא מכרו מצרים את הארץ לפרעה לא היה יכולת בידם לשעבד בישראל מאחר שהגזירה לא היה רק על שיעבוד לפרעה רק מאחר שהגוף לפרעה היו משעבדים אותם ומ"מ

כיון שהיה עבודתם גם בחלק המצרים לכך נתמעט זמן השיעבוד. וזהו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם והבן זה:

אתה אל ראי כי אמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי. המפרשים דקדקו אמאי לא אמרה זה בתחלה ונראה דיש לנו שני טעמים בהא דקי"ל אין שכינה שורה בח"ל ויחזקאל ראה על נהר כבר הטעם משום דכבר ניבא בהיותו בארץ. והטעם השני לפי שהנבואה היה לצורך ארץ ישראל והנה כאן יש לנו ג"כ לומר לפי שכבר היתה רגילה לראות בהיותה בבית אברהם או אפשר היה בדעתה שבנה יירש את א"י והנה הקדמונים כתבו ועל פני כל אחיו ישכון כלומר שלא יהיה לו חלק בארץ רק על פני אחיו ישכון וא"כ נסתר טעם השני וע"כ כטעם הראשון (והנה ידוע דשם אל לא נגלה לשום אדם מקודם שבא אברהם והנה אי נימא דלא מצד מה שראתה בבית אברהם ראתה כאן רק מצד שהוא לצורך ארץ) והנה אי נימא שבנה יירש הארץ ובו יקרא זרע לאברהם מצד זה נגלה אליו השכינה א"כ נבואה זו יש בה חסד ודין מעורב דהיינו לקחת את הארץ מיד הכנעני אבל אחר שנגלה אליו האלהים ואמר לה ועל פני כל אחיו ישכון שלא יטול חלק בארץ אמרה אתה אל ראי שאין בזה רק עשות חסד עם בני ואין בזה מעורב דין ואי יוקשה האיך נתגלה עליה אלקים בח"ל כיון שאין זה לצורך ביאת הארץ. לזה אמרה הגם הלם ראיתי אחרי רואי כלומר שלכך ראתה כאן מחמת שכבר ראתה בביתו של אברהם. ודו"ק:

ואתה את בריתי תשמור וכו'. המפרשים בקשו למצוא דבר חפץ כיון שאברהם קיים כל התורה עד שלא נתנה מדוע לא קיים מצות מילה. עוד לשון המקרא אינו מובן דקאמר ואתה את בריתי תשמור מה לשון ואתה את בריתי והלא עמו היה מדבר ונראה דבש"ס דנדרים מאוסה היא הערלה שנתגנו בה רשעים ור"י אומר גדולה היא המילה שנכרתו עליה שלשה עשרה בריתות והדבר תמוה דדבר שההעדר הוא גנאי אין ההוה שבח ולהיפך ג"כ דבר שההוה הוא שבח אין ההעדר גנאי דרך משל כשאני אומר אדם זה הוא בר מעלה כי הוא יודע נגן לא שייך לומר אדם זה הוא בעל חסרון לפי שאינו יודע נגן. וכמו כן כשאני אומר אדם זה יש בו חסרון שהוא סומא בעינו לא יתכן לומר שבח על שאר בני אדם שהם אינם סומים. ומעתה כשאני אומר מאוסה הערלה עד כי מי שהוא ערל הוא בעל חסרון איך יתכן לומר גדולה המילה וגם מה דדייק מדכתיב כי כל הגוים ערלים הרי כן הוא שהגוים המה ערלים ולא קיימו מצות מילה ומאין ידוע שהערלה מאוסה. ואמנם כל הדברים נכונים דהרמב"ם בס' מורה נבוכים כתב בטעם מצות מילה שהערלה מרבה תאוות המשגל ובהסרת הערלה תחלש כח המתאוה בזה. והנה באמת יש מקצת בנ"א אשר בלא"ה ירצם חלש ואין מתאוין ולהם מצות מילה

איננה מצוה מוכרחת כ"כ אמנם במילה בזמנה שהיא שמונה בעת ההיא לא נודע עדיין מה יהי' בסופו אם יהיה עלול מאחר כי יצר לב האדם רע מנעוריו מלין אותו למען יחלש כח המתאוה. אמנם באדם שכבר הגיע לכלל שנותיו ויודע בעצמו כי גם זולת המילה אין נפשו מתאוה לא היה מצות המילה הכרחי. אמנם כיון שרוב בנ"א עלולים המה לכח המתאוה ומצות מילה הוא אות בגופו של אדם ולא חלקה התורה כיוצא בדבר כ' התשב"ן בהא דגזרו על יינן משום בנותיהם דאף הכומרים שאין להם בנים ובנות מ"מ גזרו על יינן משום לא פלוג ואמנם אברהם שהכיר את בוראו למ"ח שנים לא היה מצות המילה הכרחי אצלו כיון שכבר נתברר שנחלש כח המתאוה והמילה היא רק. משום שלא חילקה תורה וכל זמן שלא נצטוה על המילה ושאר בנ"א לא היו נימולים למה לו לאברהם לימול עצמו הרי בעצמו אינו צריך לימול עצמו ולא פלוג ל"ש בזה כמ"ש והבן:

פרשת וירא

ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי כו'. נלע"ד ביאור הדבר דהנה כאן היה נס בתוך נס דהיינו ששרה חזרה לנערותה ואברהם היה זקן והולידו בנים ומהראוי הי' או ששניהם ישארו זקנים ויהי' נס אחד שזקנים מולידים או ששניהן יחזרו לנערותן ויולידו בנים. אמנם נ"ל טעם הדבר דבאמת יש כאן לומר דהנס נעשה בשביל זכות אברהם או שתפלתו גרמה זאת להוליד בן. ואפשר לומר שבזכות שרה היה לה בן וזכותה גרם והנה הקב"ה הבטיח בעצמו לאברהם שביצחק יקרא לו זרע. ואמנם היה אפשר שתלד שרה הבן בזקנותה כמו שאברהם הוליד בזקנותו ואמנם לא הי' ניכר שבזכותה ניתן לה בן אבל מאחר שחזרה לנערותה והניקה בנים להורות שהיא ראוי שתלד ע"י נס הזה שתחזור לנערותה ואברהם נשאר וקן והוליד בן בזכות שרה. ובדרך זה אני אבאר הפסוקים לקמן ויעש אברהם משתה גדול כו' ותאמר שרה צחוק עשה לי כו' ע"ש ודו"ק:

כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכו'. במדרש אוהב צדקות זה אברהם כנאמר למען יצוה את בניו וכו' לעשות צדקה. דובר מישרים וכו' מואס בבצע מעשקות שנאמר אם מחוט ועד שרוך נעל. הוא מרומים ישכון שהעלהו הקב"ה למעלה כו' שנאמר הבט השמימה אין אומרים הבט אלא מלמעלה למטה מצודות סלעים משגבו אלו ענני הכבוד נראה לי דבאמת האדם יוכל להעלות נשמתו על דרך ההשכלה וכשישכיל בענינים הנוגעים לידיעת ה' יעלה מעלה. ועל דרך זה הי' דרכו של אבינו הזקן שאחז"ל שהיו שתי כליותיו נובעות חכמה והשיג מה שלמעלה מן הטבע ומאס אלילים. ואמנם יש עוד דרך לעלות מעלה ע"י קיום המצות המעשה וכשהאדם מקיים בפועל מצות ה' יזכהו

ה' להבין ולהשכיל ולעלות מעלה מעלה. והנה ענין הצדקה באמת הוא מעשה נפלאה כמש"ה מלוה ה' חונן דל ואמנם אמרו במדרש הולך תמים ופועל צדק מה הולך תמים שאינו פושט יד בגזל והענין כי יש שנותן צדקה לעני מצד מדת פזרנות והגם כי זה ג"כ מדה טובה כמש"ה פזר נתן לאביונים אמנם לא נחשב כמו שהוא אינו בגדר מפזר וממונו חביב עליו ומ"מ מלחמו נתן לדל. והנה אמרו שהצדיקים ממונם חביב עליהם וכ"כ למה לפי שאין פושטין ידיהם בגזל. ומעתה אברהם שהי' מואס בבצע מעשקות שאמר אם מחוט וכו' פשיטא שהיה ממונו חביב עליו מאד ועכ"ז אהב צדקות. והנה ידוע כי מי שמעשיו ישרים עפ"י דרכי הטבע שהעשיר נותן צדקה ומי שאינו עשיר כ"כ נותן מעט. ולפעמים אף מי שאינו עשיר נותן לחמו לדל זהו זכותו גדול מאד שעושה מעשיו וצדקתו יותר מדרך טבע בני אדם וכבר כתב שצדיק כזה אין הקב"ה מתנהג עמו לטובתו עפ"י הטבע ואף למעלה ן טבע. וזה החילוק בין עין ה' אל יראיו ובין מה שנאמר עיני ה' אל יראיו כאשר ביארתי במק"א. והנה אברהם שהי' מואס כ"כ בבצע מעשקות ומ"מ אהב צדקות זהו שלא עפ"י הטבע ע"כ מרומים ישכון שהעלהו הקב"ה למעלה מן הטבע שאף דעפ"י הטבע לא היה ראוי להוליד אמר לו הקב"ה הבט השמים וראה את הככבים ואמר לו ה' כה יהיה זרעך ששכרך למעלה מן הטבע כמו שהמעשים שלך שלא על פי הטבע והדבר נחמד:

זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו' אמרתי ביאור הדבר עם מה שאמרו חז"ל שדרכם היה שכ"א גזל פחות משוה פרוטה אך כי רבים היו הגזלנים עד שנצטרף לחשבון גדול ולכאורה היה נראה שגזל פחות מפרוטה הוא קל מאלו הי' גוזל סך רב אך אחר היישוב החטא הזה יותר גדול כי כשגוזל את חברו סך רב יוכל להיות כי יצרו יסיתנו ותאוות ממון הרבה יסתהו אך כיון שגזל רק מועט כזה שאינו שוה פרוטה ואינו ממלא בזה תאוות לבו ועכ"ז חוטא חטא גדול שב"נ נהרג על פחות מש"פ בזה מודיע לכל כי אין יראת ה' נגד עיניו. והנה הצועק על הגזל שנעשה לו באמת על פחות מש"פ לא היה צועק רק מחמת שרבים המה הגוזלים והרבה גזל של פחות משו"פ מצטרף לחשבון גדול עד כי הי' הנגזל צועק על העול שנעשה לו. וא"כ יש כאן שתים בידו שהוא לא נהנה וחברו חסר. וזהו צעקת סדום ועמורה כי רבה דהיינו שהרבה בני אדם גזלו ממנו כ"א פחות מש"פ וע"כ חטאתם כבדה מאד שלא נעשה להנאת

עצמן רק לחסר את חברו וק"ל:

ויבא אלהים אל אבימלך כו' והיא בעולת בעל. מדרש רבה והיא בעולת בעל בעלה מתעטר בה והיא איננה מתעטרת בבעלה. הדבר תמוה מה ענין זה דבעל המתעטר

בה לענין הך דאבימלך אסור לבוא עלי' לפי שהיא אשת איש. נראה לי ביאור הדבר באופן נאות דבש"ס דסנהדרין דייק הש"ס דבעולת בעל יש לבני נח ונערה המאורסה ונכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם מדכתיב והיא בעולת בעל פירש"י מדלא כתיב סתם והיא אשת איש. ולכאורה היה נראה דאין זה מוכרח דבש"ס דיבמות אמרי' שרה אמנו איילונית היתה ומחלוקת הפוסקים הוא אי איילונית צריכה גט דדעת הפוסקים דודאי איילונית אינה צריכה גט שקידושיו קדושי טעות והרבה פוסקים סוברים דאמרי' חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות והסכים בדעתו שאף אם תהי' איילונית יהיו קידושיו קידושין גמורים וזהו שאמר ה' לאבימלך הנך מת על האשה אשר לקחת משום איסור א"א ואין לומר דאיילונית קידושיו קידושי טעות ע"ז אמר והיא בעולת בעל שבעלה בא עליה וחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות והסכים בדעתו שאף אם תהי' איילונית יהיה קידושיו קידושין גמורים וזהו שאמר ה' לאבימלך הנך מת על האשה אשר לקחת משום איסור א"א. ואין לומר דאיילונית קידושיו קידושי טעות ע"ז אמר והיא בעולת בעל שבעלה בא עליה וחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות והסכים שתהי' אשתו אף אם היא איילונית. ואמנם הש"ס דסנהדרין שם סובר כהך סוגיא דאמר בע"מ שאין בה מומין ונדרים וכנסה סתם דאמרי' דכנסה ולא נבעלה ג"כ מחל לתנאי וא"כ הך בעולת בעל מיותר א"ו דסובר אדם עושה בעילתו בעילת זנות כשמואל במס' דכתובות (דף ע"ג). והנה אני כתבתי דבאמת סתם נשים שהן איילונית המה קידושי טעות כמ"ש חז"ל אין אשה אלא לבנים וכיון שאינה ראויה לבנים הוי קידושי טעות. ואמנם יש נשים חשובות בעיני בעליהן שאף שאינן ראוין להוליד אין הבעל רוצה לגרשה וחפץ בהתקרבם וכמו שאמר אלקנה לאשתו חנה אנכי טוב לך מעשרה בנים כי היתה חשובה בעיניו יותר מאלו היתה יולדת עשרה בנים וא"כ אין בזה קידושי טעות וממילא אסורה לאיש זר וזה שאמר ה' לאבימלך הנך מת על האשה אשר לקחת ואל תאמר שקידושי טעות הי' לאברהם לפי ששרה אמנו היתה איילונית ע"ז קאמר והיא בעולת בעל שבעלה מתעטר בה וכמ"ש היפ"ת שהוא הי' טפל לה בנבואה וטובה לאברהם מאלו ילדה לאברהם בנים ואין כאן קידושי טעות והבן זה ודוק היטב: וה' פקד את שרה כאשר אמר וכו'. במ"ר כאשר אמר זו הלידה ויעש ה' לשרה כאשר דבר זו החלב. נ"ל ביאור הדבר דבאמת כאשר צחקה שרה אמר ה' למה צחקה שרה וכו' למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן ואמרתי ביאור הענין דבאמת מי שעושין לו נס מנכין לו מזכיותיו והנה מהראוי כיון שאברהם כבר הוליד ישמעאל ושרה עדיין לא ילדה א"כ עיקר הנס הוא בשבילה א"כ אם ינכו מזכיות ינכו מזכיות של שרה אמנם באמת אי נימא דישמעאל לא מיקרי זרע

אברהם א"כ עיקר הנס הוא מתיחס לאברהם שהזרע מתיחס אחר אביו וישמעאל לא מיקרי זרע אברהם כלל דהנודר מזרע אברהם מותר בזרע ישמעאל. והנה שרה החזיקה דבן הגר לא מיקרי בנו של אברהם ולד שפחה ונכריות הולד לא מיקרי כו' כמו דקאמר הש"ס דכתיב אשה וילדי' וע"כ אמרה גרש האמה הזאת ואת בנה. וע"כ חשבה לידת יצחק הוא בזכות אברהם כי בנו מתייחס יותר אחר אביו ואברהם שחשב אותו שהוא בנו כמש"ה וירע לאברהם על אודות בנו חשב בדעתו שע"כ בזכות שרה יהי' הנס והנה היא לא נסתפקה ביכולת ה' ח"ו אלא שצחקה על מאמר השליח שאמר והנה בן לשרה אשתך ולא תלה הדבר בזכות אברהם כיון שהדבר פלא גדול כ"כ אין הדבר בזכותה כי בזכותה אינה כדאי לנס גדול כזה רק זכות אברהם גרם נס נפלא כזה וזה היפלא מה' דבר שכל דבר נסיי בעיני האדם נחשב נס ולא אצל הקב"ה וגלל כן למועד וכו' ולשרה. בן דהיינו בזכות שרה ואמנם מי שנעשה לו נס נעשה לו נכיון על זכותו ואמנם כבר ביארתי לעיל דבדבר שהוא נס מפורסם ונתקדש ש"ש על ידי זה א"כ לעומת זה מה שיש לו נכיון על זכותו הקודם מוסיף זכות לו מחדש כי על ידו נתקדש ש"ש ואמנם בנס דיצחק לא הי' מפורסם כ"כ שרבים אומרים כי יצחק נולד מהגר שפחת שרה כמבואר במדרש רבה. ואמנם מבואר שם שגילתה דדיה והיתה מניקה הרבה בנים אחרים ובזה נתפרסם שמו של הקב"ה ולא ניכה לה מזכותה. והנה יש כאן תרתי לטיבותא שבזכותה נפקדה וזהו אות על רוב צדקתה וזכותה. ועל מה שניכו לה מזכיותיה לעומת זה הי' לה זכות גדול מה שנתקדש ש"ש על ידה. וזהו וה' פקד את שרה ולא את אברהם להראות כי זכותה גרם לה כי ה' פקד אותה בלידת יצחק ואם תאמר בגלל כן יש גורעין בניכוי הזכיות וזהו ויעש ה' לשרה כאשר דיבר שתניק בנים שרה להיות נתפרסם שמו של הקב"ה והבן כי הדברים נחמדים:

ותאמר שרה צחוק עשה לי אלקים וכו', ותאמר מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקוניו. דברי המקרא הזה קשה להבין מה הוסיפה במאמר השני מי מלל ובמדרש כי ילדתי אני ילדה. ונראה לי ביאור הדבר דבאמת אברהם ושרה זקנים היו ולא היו ראוים להוליד ונעשה נס שאברהם נשאר זקן ולא נשתנה באיכותו והוליד בזקנותו. ואמנם שרה חזרה לנערותה ופירסה נדה גם כי כבר זמן רב חדל להיות לה אורח כנשים גם מבואר במדרש רבה שניתוסף חלב בדדי' עד כי הניקה בנים רבים והיה ראוי להיות נס אחד או ששרה גם היא תשאר זקינה ותלד בזקנותה או שגם אברהם יחזיר לימי עלומיו. ואמנם באמת כי הקב"ה הבטיח לאברהם שילד את יצחק צדיק ואינו ידוע אם הוא בזכותו של אברהם שזכה להוליד בן את יצחק שהוא יקרא זרעו באמת

ולא זרע ישמעאל וממילא שרה נעשית טפלה שממנה יוליד את יצחק מאחר שבלא"ה הוצרך לנס או אפשר ששרה זכתה שתלד בן בזכותה ואברהם נעשה טפל לה שממנו הולידה בן ובזה הראה הקב"ה שזכותה גרם להולדת הבן שהרי היא חזרה לנערותה קודם לידת הבן שהקב"ה הראה שמצדה ראויה היא להוליד ואברהם הוליד בזקנותו שטפל לה. וזהו שהראה הקב"ה שנתן לה בדדי' חלב הרבה עד שהיתה ראויה להניק בנים הרבה להראות שמצדה אין דבר מונע שתלד כמה וזהו שאמרה צחוק עשה לי אלקים כל השומע יצחק לי דהיינו בשבילה ניתן לה בן ותאמר היינו שפירשה דבריה מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה דהיינו כי בהבטחת ה' לאברהם לא נזכר שתניק שרה בנים הרבה היינו שתחזור לנערותה ע"כ להראות לה כי עבורה ניתן לה הבן וזה כי ילדתי בן לזקוניו שהוא נשאר זקן והיא חזרה לנערותה. ע"כ שהראה לה הקב"ה כי לה ניתן הבן וזכותה גרם. וזהו מתוק בביאור המקרא: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני. נ"ל ביאורו זה ימים עלה על לבי כי אברהם לסיבת אהבתו את ה' לא הי' אהבת בן יחידו נחשב אצלו לכלום והי' במחשבתו כמקריב בהמה איל תמים זכר לה' וע"כ כשהקריב באמת האיל נאמר וירא והנה איל אחר וגו' כי גם יצחק הי' בעיניו כאיל וכשאמר לו מלאך ה' שלא יקריב את יצחק הקריב איל אחר וכן ראיתי לקצת מחברים שכ"כ. ואמנם באמת זה אינו נכון דאי נימא כן הי' הדבר קל ורק פעם ראשונה כשהסיר ממנו רחמי האב וצייר בדעתו כי הוא נחשב איל תמים זכר הי' כל שאר עשיות בדבר זה קל לעשותם. וכמו שבארתי מאמר חז"ל דבעת שהוציאו את ר"ע להריגה היו סורקים בשרו והוא אומר ה' אחד ואמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל יסי הייתי מצטער על פסוק זה ואהבת את כו' בכל נפשך מתי יבא לידי ועכשיו שבא לידי לא אקיים אותו והדברים תמוהים איך עלה ע"ד תלמידי ר"ע שר"ע לא יקיים מצות קידוש שמו הגדול. ואמרתי דבאמת מי שאומר פסוק זה ואהבת את ה' ומקשר נפשו עם השם לעשות רצונו ומכוון בכוונת הלב למסור נפשו ורוחו לאהבתו יתברך נשמתו כל כך דבוקה עד שאינו מרגיש בשום יסורי מות ובכתבי האר"י כתב שיש בפסוק ואהבת שם מלאך ממונה לשלא ירגיש האדם בשום יסורין ושמו תכ"ה יוצא מסוף תיבות את ה' אלהיך וזהו כשראו תלמידי ר"ע שמצטער כ"כ וסרקו בשרו במסרק ברזל היו רוצים שימסור נפשו בפסוק ואהבת בהתדבקות רוחא ברוחא ובכוונת לבו עד שלא ירגיש שום צער ביסורי מות ואמנם הוא לא עשה כן רק סיים דבריו בתיבת אחד שיקבל עליו עול מלכות שמים ולכך הרגיש בצער הנעשה לו ואמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן שבקשו שיאמר גם פסוק השני ואהבת שיציל עצמו מצער היסורין ואמר להם שאדרבה הוא

רוצה שירגיש בצערו ועיקר לקבל עול מלכות שמים ולכך אין רצונו לומר פסוק ואהבת ולבטל מאתו הצער היסורים. ואף בזה אלו הי' אברהם מצייר בלבו לחשוב את בנו יחידו כאיל אחר בעת אשר רצה לשחטו להקריב דמו לא הי' מרגיש כ"כ בצער הבן. ואמנם הוא חשב בלבו בכל רגע כי הוא בנו יחידו אשר אהבו והרגיש בצער היסורים רק למלאות רצון הבורא כל זה בוז יבוז באהבתו. ובזה אמרתי האי מאמר יצחק לאביו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני. כי שאלתו הי' אם המעשה הזה אשר הוא עושה הוא מפאת שהסיר ממנו מדרגת האב והרי יצחק נחשב אצלו כאיל או שעדיין הוא אתו במדרגת אב ומרגיש בצער הדבר ולאהבת ה' בוז יבוז את אהבת הבן וזהו ויאמר יצחק אבי היינו אם הוא עדיין במחשבת אב עם בנו ויאמר הנני בני שהוא עדן במחשבתו כבן והבן: הנה האש והעצים ואיה השה לעולה ויאמר אברהם אלקי' יראה לו השה לעולה בני. במ"ר אם יראה השה יראה ואם לאו אקדיש בני לעולה. נראה לי כהא דאמרו בש"ס דפסחים פ' אלו דברים מי שפסחו טלה תוחב לסכין בין קרניו והא קעביד עבודה בקדשים שמניח הסכין על שה שקדוש כבר ומשני דעביד כהלל דמקדיש אח"כ. והנה יצחק בראותו שהוא ואביו הולכין להקריב קרבן ואין כאן שה לעולה ידע בנפשו שהוא נבחר קרבן לה'. ואמנם בראותו שאביו לקח את עצי העולה ושם אותם על יצחק בנו וע"כ שלא בחר אותו להקריבו דא"כ איך עבד עבודה בקדשים וע"כ שאל הנה האש והעצים על שכמו מוכנים וע"כ שאיננו נבחר לקרבן וא"כ איה השה לעולה ואמר לו אברהם אלקים יראה לו השה להקריבו ואם לאו אז אקדיש בני לעולה ועדיין לא הקדשתי אותך וע"כ אין כאן עבודה בקדשים וזה נכון:

פרשת חיי שרה

ויהיו חיי שרה. במדרש הה"ד יודע ה' ימי תמימים כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים בת ק' וכו'. נראה לי ביאור הדבר ע"פ מה שביארתי דברי שה"מ בקהלת ראיתי צדיק אובד בצדקו ורשע מאריך ברעתו. ולכאורה אין די באר דברים האלו. ואמרתי דבאמת הן בקדושיו לא יאמין והקב"ה מסלק את הצדיק שלא יעשה הרע ומוטב שימות זכאי וכמו כן כשהקב"ה רואה אדם רשע מאד והקב"ה לא יחפוץ במות רשע הקב"ה מאריך ימיו ושנותיו אולי במשך הזמן יחזור בתשובה וע"ז אמרו חז"ל גדולה תשובה שמארכת ימיו של אדם דהיינו שהקב"ה מאריך ימיו אולי יחזור בתשובה ומעתה אמר שלמה בחכמתו ראיתי צדיק אובד בצדקו דהיינו ע"י צדקתו בעת אובד ורשע מאריך ברעתו שהקב"ה חפץ בהצדקו ומאריך ימיו פן יחזור בתשובה אבל בצדיק תמים שאין

חשש שיחטא באמת הקב"ה ממלא שנותיו וזה שאמר כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים ודו"ק:

גר ותושב אנכי עמכם פרש"י והוא מהמדרש אם תרצו הריני גר ואם לא תרצו הריני תושב שכבר אמר לי ה' לך ולזרעך כו'. הדבר קשה דהרי לעיל פירש"י וכן הוא במ"ר ויהי ריב בין רועה מקנה אברם ובין רועה מקנה לוט והכנעני אז בארץ דהיינו שאברהם אמר שעדיין לא זכה בארץ ולכך אין להם לרעות בשדה אחר ואיך אמר כאן אם לא תרצו הריני תושב ליקח בחזקה. ועלה על לבי דבאמת בש"ס מס' ע"ז (דף נ"ב) הקשה הש"ס אהא דכתיב ואשריהם תשרפון באש מכדי ארץ ישראל מוחזקת הוא לאבותינו ואין אדם אוסר דבר שא"ש ומשני שם ובמסכת ר"ה (דף י') מהיכן הביאו ישראל עומר בכניסתן לארץ הא כתיב קצירך ולא קציר עכו"ם והקשו התוס' דהרי במסכת ע"ז קאמר דא"י הוא מוחזקת לנו ותירצו דהארץ עצמה הוא שייך לנו ומה שגדל בארץ שע"י זריעת הנכרי בא הוא שייך להנכרים וא"כ שם שרועי לוט היה מרעים בשדה אחר מה שגדל כבר והוא שייך להנכרים א"כ הוי גזל בידם אבל כאן הקרקע עצמה שיהיה לאברהם מקום קבר היא בחמת של אברהם שהארץ מוחזקת הוא בידו של אברהם ודו"ק:

תנו לי אחוזת קבר עמכם. הנה כשאמרו לו במבחר קברינו לא נתרצה לזה רק שיתנו לו מערת המכפלה. נראה לי דלענין קבורת המת מבואר במס' סנהדרין (ד' מ"ו) דהוא משום כפרה או שלא יתבזה בין החיים בהיותו מוטל על פני השדה כבהמות וחיתו ארץ ואמנם יש בו ענין מיוחד נודע לבעלי המחקר והסכימו ע"ז בעלי הקבלה שכ"ז שהאדם לא ניתן לקבורה א"א לנשמה לעלות למקומה גם מי שנידון באש מתחיל הדין אחר קבורתו ומה"ט השיג בס' נקודות הכסף הל' אבילות על הט"ז שכתב שיאמר קדיש קודם קבורה והרב הש"כ השיג ע"ז כי אין דין שלמעלה מתחיל עד אחר שיסתום הגולל והנה לצדיקים אשר אחר הפרדם יעלה הנשמה למקום אשר ממנה לקחה והמה חפצים לעלות אל מקומה ישישו כי ימהרו הקבורה. ואמנם האנשים אשר אין לבם בטוח שיעלו למקומם והמה חרדים מיום הדין למה ימהרו קבורתם ומי שהוא חייב ואין לו לשלם כעת אשתמוטי קא משתמיט כל מה דאפשר. והנה אברהם אחר שהספיד לשרה ויבך עלי' כראוי בלי ספק כי זכר כשרון מעשי' אמר לבני חת שיתנו לו קבר עמהם שעכ"פ לא יתמהמה למען יוכל נפש היקרה הזאת לעלות למקומה. ובזה ביארתי מ"ש בפסוק השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר דבאמת ענין שמחה הוא שמחה של מצוה וענין גיל הוא גילת הגוף בעוה"ז ואותן בני אדם שאם הקב"ה נותן להם עושר וכבוד מה שהגוף נהנה ממנו והוא עושה בזה שמחה של מצוה לעבוד ה' מתוך עושר וכבוד

ליתן לעניים די מחסורם ולכבד שבתות וכהנה האיש כזה אשר עושה הכל לכבד את ה' מהונו זה ישיש כי ימצא קבר מאחר שהנפש תעלה למקומה כשישוב העפר אל הארץ. ואמנם אח"כ כשאמרו ונתרצו שיבחר לעצמו קבר אחר שטוב לו להמתין להשיג מערת המכפלה שזה תועלת המת לכבודו וראוי להמתין בשביל זה וכמו שאמרו הלנים לכבודו אינו עובר עליו והבן זה: השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה. אינו מובן דאחר שביקש אברהם שימכרו לו המערה השיבו עפרון השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה מה ענין שדה הרי לא ביקש אברהם רק המערה. וגם דקדוק הלשון השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתי' לך ונראה דבאמת במערה היו קבורים אדם וחוה ולפי דברי המדרש לא ידעו עפרון ובני חת מן סוד זה שאל"כ לא היה עפרון מכרו לאברהם וגם בני חת לא הניחו את עפרון למכור המערה שלא תהיה אחוזת קבר לאברהם לבדה. ואמנם לדעתי עפרון ידע מזה שהאדם וחוה קבורים שם כי הוא בעל המערה אמנם לאשר היה איש חכם ונבון וידע שאי אפשר להיות שם מקום קברו שאין קוברין אפי' צדיק שאינו גמור אצל צדיק גמור וא"כ אין המערה שוה אצלו רק לאברהם הוא שוה הרבה מאד ואמנם עפרון שרצה לקבל כסף מחירו אמר השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה דהיינו אף שאינו שוה לפני עפרון אבל אצלו אברהם הוא שוה הרבה. ויש מחנה שאצל הנותן שוה ואצל המקבל שהוא איש גדול לא נחשב כלל. ויש דבר יקר לפני איש נכבד ואצל הנותן אינו שוה כ"כ כמו דקאמר הש"ס במס' קדושין גבי רב כהנא דשקל סודר שוה מעט בפדיון הבן לפי שאצלו היה שוה דבעי סודרא על ראשו עיי"ש. וע"כ בשדה אמר נתתי לך דאף שאצל אברהם לא היה שוה לו מתנה זו דשונא מתנות יחיה מ"מ הוא נתן לו השדה ואמנם המערה לך נתתיה דאף דאצל עפרון אין לה שיווי כלל כמו שבארתי לך נתתיה והבין אברהם שרצונו שישלם לו אברהם דמי שיווי השדה ואמר לו נתתי כסף השדה קח ממני והבן ובזה יתבאר המדרש רבה נבהל להון רע עין זה עפרון כו' כי הנה אלו ל היה עפרון נבהל להון לקבל דמי השדה והיה נותן לו המערה לבד היה אפשר שיאמר אא"כ כי לא ידע מענין קבורת אדם וחוה והיה הנתינה בטעות מאחר שקיבל דמי השדה וידע מענין קבורת הזוג ונתן בעין יפה לאברהם את המערה אין בו די לבקש יותר ונתקיים המקח והבן זה:

באופן אחר אמרתי לבאר המדרש הנ"ל דבאמת שיווי המערה לאברהם לא יערכנה זהב וכלי פז ואמנם לעפרון אינו שוה כלום וכמו שמבואר במדרש שבעת שראה עפרון המערה נראית חשך ואפל ומעתה אף שיתוודע אח"כ שיווי המערה לאברהם הרי הוא בכלל זה נהנה וזה לא חסר והדר בחצר חברו בחצר דלא קיימא לאגר אינו צריך להעלות

לו שכר. ואמנם מבואר בש"ס באם חסר קצת מגלגלין את הכל וצריך לשלם כל מה שנהנה ועפרון היה נבהל להון ומכר את השדה בדמים דמי שיווי ולא נשאר רק המערה והמערה אין עפרון יכול לבקש שכר כמו שעולה דמי הנאה שנהנה אברהם כיון שהוא לא חסר ולזה קודם שקבר אברהם את שרה שילם הכסף בעד השדה כי בעת קבורת שרה היה מתפחד אברהם שלא יחזור עפרון וירצה לקחת בעד המערה הון רב כאשר עולה דמי הנאה של אברהם ועפרון היה נבהל להון וקבל הכסף בעד השדה וזה נתתי כסף השדה וכו' וע"כ לא היה בידו לטעון אח"כ שיתן לו אברהם כפי מה שנהנה. והדברים מתוקים. ואברהם זקן בא בימים. אברהם ע"י מה שכתוב בו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וכו' ושמרו דרך ה' לכך נאמר ואברהם זקן וכו'. נ"ל ביאור הדבר ע"פ מה שביארתי הא דאחז"ל עד אברהם לא הוי זקנה. וכיון דבאמת יש דרך לומר שימי הילדות יותר טוב מימי הזקנה שבעת הילדות יצרו של אדם מתגבר עליו והאדם שכובש את יצרו שכרו הרבה מאד הוא בכלל מוציא יקר מזולל וכמ"ש חז"ל אשרי איש ירא את ה' אשרי מי שעושה המצוה כשהוא איש דהיינו בזמן שהוא כאיש גבורתו ויצרו גובר עליו והוא כובש את יצרו אבל בימי הזקנה שכבר תש כח יצרו אין שכרו גדול כ"כ ואינו בכלל מוציא יקר מזולל. ואמנם לענין ההשכלה מי שהוא זקן שקנה חכמה יותר ישכיל מאיש בימי הילדות ואמנם מי שהוא מזכה את הרבים והוא זקן הוא בכלל מוציא יקר מזולל שהאנשים שעדיין לא הגיעו לימי הזקנה המה כובשים את יצרם על ידי נועם דבריו והשכלת ענייניו א"כ זה מעלת שניהם בידו כי בענין לימוד והשכלה יש לו שבח מחמת זקנותו וחכמתו ואחרים כובשים את יצרם ע"י וזכות יעלה בידו והנה צדיקים הראשונים הקודמים לאברהם כמו חנוך מתושלח נח כלם לא הוכיחו את בני דורם ונאמר בהם את האלהים התהלך נח וכמו כן בחנוך נאמר ויתהלך חנוך את אלקים. ואברהם היה הראשון שהיה מתהלך בארצות לפרסם שמו ית' וע"כ נקרא ה' אלהי אברהם שהוא לימד דעת את ה' וזיכה הרבים כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן וכל מה שבא בימים יותר לימד דעת את ה' ואף שהוא בעצמו לא היה צריך להוציא יקר מזולל כי כבר נהפך יצרו לטוב מ"מ הוא בכלל מוציא יקר מזולל כי על ידו אנשים אחרים בימי הילדות כבשו את יצרם וזכות הרבים תלוי בו. וע"כ ימי הזקנה שלו חשובים מימי ילדותו וזהו עד אברהם לא הוי זקנה דלענין מצות שעשה האדם לעצמו ימי הילדות חשובים יותר מימי זקנה אבל באברהם שפירסם שם ה' ומצותיו הזקנה הוא שבח גדול לו משא"כ בצדיקים הקודמים אשר זכו לנפשם לבד ימי הילדות חשובים בחד צד לימי הזקנה לכך נאמר באברהם זקן לשבח וזהו ע"י מה שנאמר בו כי יצוה את בניו ואת ביתו אחריו דהיינו

שיצוה לבניו ולאנשי בריתו שעדיין לא הגיעו לימי הזקנה והמה יכבשו את יצרם לעשות צדקה ומשפט והוא בימי הזקנה מקיים להוציא יקר מזולל וע"כ ימי הזקנה עדיפי מימי הילדות ודו"ק:

ואומר אל אדוני אלי לא תלך וגו' ופירש"י והוא מהמדרש אלי כתיב בת היתה לאליעזר וביקש להשיאה ליצחק וכו' דקדקו המפרשים אמאי בתחלה בעת שהגיד אליעזר לאברהם אולי לא תאבה נאמר אולי מלא ולא כתיב אלי. ונראה דלכתחלה לא היה אפשר ליצחק לדבק בזרע אליעזר דהרי יש בשפחה לאו דלא יהיה קדש ולא תהיה קדשה ולשיטת קצת הפוסקים והתרגום קאי דאל ינסוב גבר שפחה. ואמנם היה בידו לשחררו ואמנם המשחרר עבדו עובר בעשה. ואמנם אם לא אפשר בענין אחר משום מצות עשה דלשבת מותר לשחרר עבדו וכבר הארכתי בזה דגבי חציו עבד וחציו ב"ח כופין אותו לשחרר ולא חיישינן להך טעמא דאסור לשחרר עבדו. ואמנם עדיין קשה האיך ישחרר אברהם בשביל תועלת בנו הא אין אומרים לאדם עמוד וחטא כדי שיזכה חברך ואמנם בעת שהלך אליעזר לקדש אשה לבנו מסר אביו שטר מתנה ליצחק על כל אשר לו כמו שפירש"י וכל טוב אדוניו בידו היינו שטר מתנה על כל אשר לו וא"כ אף העבד עצמו הוא של יצחק ויכול לשחררו בשביל קיום מצות שבת וע"כ אמר אלי ע"י שחרור ודו"ק:

ובדרך פשוט נראה דקשה ענין העבד שהיה חכם גדול ובכל הדברים ראה להגדיל שבחו של אברהם רוב גדולתו ורוב עשרו ולמה ידבר דברים האלה שהיה כמסתפק אם תרצה האשה ללכת אחריו הלא מי הוא אשר לא ירצה להשיא בתו לבנו של אברהם הלא בזה מקטין גדולתו של אברהם אמנם באמת עילה מצא כדי להשיא בתו ליצחק והדבר נכון:

פרשת תולדות

ויעתר יצחק איתא במ"ר ויעתר ששפך תפלתו בעושר רבנן אמרו שהפך הגזירה כעתר זה שמהפך כל התבואה ודחקו בביאור לשון זה ונראה דבאמת אע"פ שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשין אלא מתנת חנם והטעם כדי שיניחו צדקתן לבניהם כמש"ה וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים. והנה יצחק שלא הי' לו בנים והתפלל לפני ה' שיזכהו בבנים אפשר שהיה בידו להתפלל בזכות צדקתו כי אצלו לא שייך שיניח צדקתו לבנים או אפשר שחשש להתפלל לה' בזכות צדקתו כי אם ישמע ה' לקול תפלתו ויזכהו בבנים צריך שיניח צדקתו להם ואמנם צדיק בן צדיק שזכותו וזכות אבות מסייע לו והוא מתפלל על בנים זה יכול להתפלל שהרי אף אם יהיה לו

בנים זכות אבותיו שמורים לבניו וזכותו יגרום שיהיה לו בנים וע"כ יצחק שפך תפלתו בעושר דהיינו לא כעני שמבקש מתנת חנם ולכך ויעתר לו ה' וק"ל:

ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו. דקדקו המפרשים דתחלה נאמר לנוכח אשתו ולא הזכיר שמה ולמה הזכיר כאן שמה. ונראה דבש"ס דר"ה אמר רב יצחק ארבעה דברים מקרעין גז"ד של אדם וא' מהן שינוי השם ויליף משרה דכתיב שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן הרי דלא נתן לה הקב"ה בן עד שנשתנה שמה וא"כ לכאורה גם רבקה שנתברכו בבנים ונתבטל מה שנגזר עליה היה צריכה לשינוי השם ולמה לא נשתנה שמה ונראה דבאמת כתב מהרש"א שם במסכת ר"ה דבעי' שישתנה שמו שלא יחשוב שתפלתו גרמה לבטל הגזירה רק שינוי השם ובאמת אמרו חז"ל ויעתר לו ה' מה עתר מהפך התבואה אף תפלתן של צדיקים מהפך הגזירה. ולכאורה הדברים סותרים, ביאור הדבר דבאמת תפלת צדיקים מהפך אך מי שהוא חושב בדעתו שהוא צדיק גמור שיש בידו לבטל הגזירה אך צדיק בן צדיק הוא בטוח בזכות אבותיו הקדושים אשר בארץ והקב"ה ייחד שמו עליהם והמה יוכלו לבטל הגזירה ואין זה בכלל עיון תפלה כיון שאינו תולה בזכות עצמו ולכך נאמר ביצחק ויעתר שתפלתו שהתפלל בזכות אבותיו גרם לבטל הגזירה ולכך לו ולא לה שהיא אין בידה לבטל הגזירה בלי שינוי השם כיון שאין לה זכות אבות וע"כ שתפלתה בזכות עצמה או מתנת חנם וזה אינו מועיל לבטל הגזירה ושרה שלא היה לה זכות אבות הוצרך ה' לשנות שמה. וזהו ביאור המקרא ויעתר לו ה' ולא לה ותהר רבקה אשתו דהיינו שנעשה לה נס אף בשם רבקה שהוא שמה הראשון ולא הוצרכה לשנות שמה ודו"ק:

מכרה כיום את בכורתך לי. הדבר יפלא אם כבר מכר עשו הבכורה ליעקב למה רצה יצחק לברך את עשו ואמרו במדרש הטעם לפי שעשו הבכור לא רצה להקדים הקטן לפני הגדול ואם נאמר שיצחק לא ידע שיעקב קנה הבכורה הרי מה שיברך אותו הוא בטעות ולא יועיל כלום וא"כ יברך אח"כ את יעקב ועוד למה לא הגיד יעקב לאביו כי הוא הבכור ויברך אותו ונראה דבאמת לכאורה קשה מה מהני מכירה זו הא קי"ל מה שאירש מאבא מכור לך לא אמר כלום. מצינו בהבטחת ה' לאברהם נחלת הארץ שאמר לזרעך נתתי את הארץ ולא נתן לעצמו את הארץ ובניו ירשו ממנו את הארץ. אמנם כבר כתבתי דקיי"ל הנודר מזרע אברהם מותר בעשו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק דהול"ל כי יצחק יקרא לך ורע אלא דבא לשלול כי רק חלק מזרע יצחק יקראו על שם זרע אברהם ואמנם הנודר מזרע יצחק אסור בזרע עשו כי עשו גם הוא זרע יצחק יקרא רק לא נקרא על שם זרע אברהם והנה אי היה הקב"ה נותן הארץ לאברהם

ויצחק ירש ממנו כדין בן כשר היורש את אביו היה עשו יורש מיצחק כי זרע יצחק נקרא גם הוא אבל עכשיו שהקב"ה נתן הארץ לזרע אברהם אין עשו בכלל כי לח נקרא זרע אברהם וכיון שכן כיון שמת אברהם ירשו אותן שנקראו זרעו את זכות הארץ ולא יצחק כי אם יירש יצחק א"כ כל זרעו בכלל יהיה להם חלק בארץ כיון שכלם נקראו זרעו אבל זרע אברהם לא נקראו כלם רק מקצתן והנה עד שמת אברהם לא היה מועיל ליעקב קניית הבכורה כי מה שאירש מאבא מכור לך לא אמר כלום אבל כיון שאותו יום מת אברהם אבינו וכבר הגיע הזמן שזרעו יירשו את זכות הארץ דהיינו ביצחק ולא כל יצחק רק כיון שאינו מבואר כוונת המקום אם כיון לעשו או ליעקב כי עשו הבכור ויעקב איש תם יושב אהל של תורה לכך קנה יעקב מעשו את הבכורה שכבר הגיע זמן ירושתם מאברהם ואמנם בברכת יצחק אשר הקב"ה בירך אותו ע"ז אינו מועיל המכירה כיון שיצחק עדיין חי הוי מה שאירש מכור לך דלא אמר כלום ודו"ק:

ויאמר הלא אצלת לי ברכה. במדרש מן הניצולים. נראה לי ביאור הדבר דבאמת בברכת יצחק ליעקב נאמר ויתן לך אלקים מטל השמים ומשמני הארץ וכו' וכאשר ביקש עשו שיברך אותו ג"כ אמר לו הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל ואמרו במדרש מן המובחר שבארצות ואיזה הוא זה איטלי' של יון. וכמו זר נחשב שבעיקר הברכה שבירך את יעקב נאמר ויתן לך מטל השמים ומשמני הארץ וכאן נאמר משמני הארץ יהיה מושבך קודם ואחר זה נאמר ומטל השמים ולמה לא דרשו למעלה איטלי' של יון ואם נתן ליעקב משמני הארץ איך חזר ונתן לעשו. אמנם ביאור הדבר עד"ז דמצינו איש אחד עשיר שיש לו שני בנים ואוהב את האחד יותר מן השני ויגמר בלבו שכל אשר לפניו יהיה לו בשותפות עם הבן האהוב אצלו כיס אחד יהיה להם וכל אשר יבקש הבן יקח מנכסי אביו בלי גבול. ואמנם הבן השני יתן לו סך לפרנסתו למען יעסוק עם הסך הזה ומזה יהיה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו וזולת זה לא יקח מנכסי אביו כלום והנה בעת שנתן להם נדוניא הרבה להבן השני סך רב יותר מן מה שנתן לבן האהוב אצלו וכאשר שאלו אותו למה עשה כן השיב להן הן באמת כל אשר לי נתון לו וכל אשר ישאלו עיניו בידו לקחת מאת אשר לפני הן זה המעט אשר נתתי לו אך למותר אך כי כן דרך ליתן איזה סך לצורך נדוניא אמנם הבן השני מה שהפרשתי לו הוא ולא יותר צריך אני ליתן לו עכ"פ סך מרובה לפרנסתו כי אין תקוה לקחת עוד הן אלה הדברים שברכת יצחק מתחלה היה ויתן לך האלקים מטל השמים ומשמני ארץ שע"י יתברכו כלם וממנו יהיה השפעה לכל העולם מצד ברכות ה' ולזה א"צ ליתן לו חלק טוב שעושה פירות כי ברכת ה' היא תעשיר ואף בארץ יבשה תחול הברכה ואם כעת יהיה לו מעט הן יד ה' לא

תקצר יתן ויחזור ויתן. משא"כ ברכה השנית הוא שעכ"פ יתנו לו חלק בארץ ולהפריש לו מה שיהיה לפרנסתו ויותר מזה אין לו חלק ונחלת בברכת אברהם וזרעו. ע"כ אמר לו יצחק הנה משמני הארץ יהי' מושבך שאתה צריך לישב בארץ שמן ודשן מאחר שברכת ה' שע"י תהיה השפעה לכל העולם כבר זכה בה יעקב ע"כ צריך אתה למקום שמן ודשן וזהו איטליא של יון ומטל השמים שירד בזכות יעקב תהיה ארצך מבורכת והנה בתחלה ביקש עשו שהשפעה תהיה על ידו וממנו ישפעו אחרים וכאשר הגיד אביו שברכה זו כבר זכה יעקב אמר הלא אצלת לי ברכה שעכ"פ יזכה שמה שיפריש אביו לו ברכה תהי' ואמר לו הנה משמני ארץ וכו' והדבר נכון מאד:

ויאמר יצחק הן גביר שמתיו. במדרש כיון ששמתיו גביר לך ואתה עבדו מה שקנה עבד קנה רבו. הגאון בעל גור אריה הקשה א"כ מה השיב עשו הברכה אחת לך ברכני הא כבר הגיד לו כי מה שקנה עבד כו'. ונראה לי דבאמת נאמר למעלה ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא מאה שערים ויברכהו ה' דקדקתי דהוה ליה למימר ויזרע יצחק ויברכהו ה' וימצא מאה שערים. ואמרתי דבאמת כבר בירך ה' את אברהם וברכת אברהם ירש יצחק בנו וא"כ ברכת יצחק ללא צורך ואמנם ברכתו של אברהם עיקר הוא ירושת ארץ הקדושה שהוא ארץ הנבחרת אשר עיני ה' בה ואוירה מחכים ופירותיו טובים ויפים. ואמנם כשיקנה אברהם קרקע במקום אחר אשר תחשב מארץ אחרת אין לו בה זכות יותר משאר יושבי הארץ ההוא כי עיקר ברכתו בארץ הקדושה הנבחרת לו ואמנם יצחק שזרע בארץ פלשתים אשר אינה בכלל ירושתו מאברהם היה מצד הדין שמה שזרע בתוכה יהיה כמו שאר אנשי הארץ וע"כ בירך ה' את יצחק ברכה אחרת שכל מקום אשר יזרע יצחק תהיה הברכה שרוי עליה עד שתעשה פירות שלא כדרך הטבע כמו שזרע בארץ פלשתים וע"כ עשתה פירות מאה פעמים מכפי הראוי וזהו ויזרע יצחק בארץ ההוא שאיננה בכלל ארץ ישראל עכ"ז מצא מאה שערים זהו ויברכהו ה' דהיינו ברכה מיוחדת ליצחק אשר איננה בכל ברכת אברהם והנה אנן קי"ל הנודר מזרע אברהם מותר בעשו וישמעאל שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע והיינו ביצחק ולא כל יצחק דעשו אינו בכלל זרע אברהם ואמנם הנודר מזרע יצחק אף עשו בכלל דקרא לא מיעט רק שאינו בכלל זרע אברהם והנה יצחק כשבא לברך ולמסור ברכת אברהם לאחד מבניו כי לשניהם אי אפשר למסור כיון דהשם אמר לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק והיה בדעתו למסור לאחד מבניו הארץ אשר נתן ה' לאברהם דהיינו ארץ ישראל עם כל הזכותים שיש לו לאברהם בארץ ההוא ולבן השני ימסור עכ"פ ברכה שבירך ה' אותו דבכ"מ שיזרע בארץ אחרת יהיה האר שמנה דשנה עד שיעשה פירות הרבה ולפי

שחשב שעשו הוא הבכור ביקש למסור לו ארץ כנען אשר ירושה בידו מאברהם וליעקב רצה ליתן ברכה זו שבירך ה' אותו וכאשר ירש יעקב הברכה ברכת אברהם אמר עשו הברכה אחת לך אבי דהיינו ברכה מיוחדת שבירך אותך ה' ברכני דהיינו דבכ"מ שיהיה לי חלק בארץ אחרת יהיה הארץ מבורכת דשנה עד שתעשה פירות הרבה כמו שבירך ה' את יצחק שבארץ פלשתים זרע ומצא מאה שערים ובירך אותו הנה משמני הארץ יהיה מושבך שכל ארץ שיהי' מושבך תהיה הארץ שמנה והנה באמת כי מה שקנה עבד קנה רבו אמנם יכול לומר לו הנני נותן לך במתנה דבר זה שתעשה בו דבר פלוני לאכילה ולשתיה ולכסות וכדומה ואמנם בתחלה היה רצון עשו שיתן לו אביו חלק בגוף ארץ הקדושה וזה לא היה מאמין עשו שאי אפשר לו לחלק הארץ אמר לו הן גביר שמתיו ומה שקנה עבד קנה רבו וכבר זכה יעקב בכל הארץ מאחר שנתן לו יצחק בלי שום תנאי ואח"ז כשביקש שברכת יצחק יתן לו במתנה אמר לו הנה משמני הארץ יהיה מושבך שמה שתזרע לצורך עצמך יהיה שמן דשן ורענן והדבר נכון מאד:

פרשת ויצא

והנה אנכי עמך כו'. מדרש רבה שני בני אדם הבטיחן הקב"ה ונתייראו ואלו הן הבחיר שבאבות זה יעקב שאמר לו ה' והנה אנכי עמך ולבסוף נתיירא ויירא יעקב מאד הבחיר שבנביאים זה משה שאמר לו ה' כי אהיה עמך ולבסוף נתיירא שנאמר ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו ש"מ שהיה מתיירא. הדבר קשה שלא אמר בפשיטות יעקב ומשה שאמר להם הקב"ה כי הוא עמהם ונתייראו ולמה לו לומר שני בנ"א בודאי שהם שנים וגם למה לומר שהמה מובחרים שבאבות ובנביאים. ונראה דבאמת אמרו אין להם הבטחה לצדיקים בעוה"ז כי אף שהקב"ה הבטיח להם שמא יגרום החטא ואמנם צדיק בן צדיק שאוכל בזכות אבותיו והאבות כבר מתו או שכבר עבר עליהם רוב שנותיהם וכדומה בזה אין חשש שיגרום החטא כי גם עתה אינו אוכל בזכותו וכמו שפירשתי פסוק טובתי בל עליך לקדושים אשר בארץ המה ויבואר לקמן והנה ראינו כי במראות הסולם שהבטיח הקב"ה לו שיהיה עמו אמר לו אנכי אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק הבטיחו שיזכור לו זכות אבותיו ובמשה נאמר במראות הסנה ויאמר לו ה' אנכי אלקי אביך וכיון שנזונים בזכות אבותיהם שכבר מתו או שעברו רוב שנותיהם וגם סומא חשוב כמת והקב"ה ייחד שמו עליו בחייו כמו שיבואר וא"כ לא היה להם להתיירא מפני חשש שיגרום החטא. ואמנם בצד השני מי שכבר גמלהו ה' רב טוב ומתיירא שמא כבר גמר ואכל צדקת אבותיו הנה אם אוכל בזכות עצמו שהאדם הצדיק בכל יום מוסיף זכיות ודומה

כמו שיש לו ממון הרבה והוא נושא ונותן בהם שאינו מתייירא שמא לא ישאר בידו ממון כי לא היה בידו כלום והרויח במעשה ידיו המעות ובדעתו שלא יתמו הנוטות מאחר שהוא איש מצליח במעשה ידיו ואמנם מי שלא הרויח כל ימיו רק שנפלה לו ירושה ומזה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו הוא מתייירא כי לא ישאר לפניו מאומה ואמנם מי שנפלה לו ירושה מאבותיו שהרוויחו הרבה במו"מ וגם הוא איש יודע במו"מ הזה ובלי ספק שאינו מתייירא כי אבותיו לא היה להם הרבה מעות ועסקו במו"מ והרוויחו כ"כ כ"ש הוא שיש לו הרבה מעות ועוסק במו"מ הזה ואם חושש שמא לפעמים יקרה לו היזק במו"מ ישלים לו בסך שהניחו לו אבותיו. וזה המה דברי המדרש שני בני אדם דהיינו שאבותיהם היו בגדר אדם שהמה צדיקים גדולים שזהו מדרגת אדם באופן שאין חשש שמא יגרום החטא דהרי בזכות אבותיו המה אוכלים וגם אין חשש שמא כבר אכלו זכות אבותיהם שהרי יעקב היה בחיר שבאבות ומשה היה בחיר שבנביאים וכיון שזכותם וזכות אבותיהם מסייע להם אין חשש שמא יגרום החטא וגם אין חשש שמא כבר אכל צדקת אבותיו ולמה יתייראו וזה נכון:

אם יהיה אלהים עמדי. מדרש רבה ר"ח אומר אותה פרשה מסורסת היא שהרי כבר אמר לו הקב"ה והנה אנכי עמך ר' אומר אינה מסורסת ומה אני מקיים אם יהיה אלקים עמדי אם יתקיימו התנאים הללו לשמרני ולהיות עמדי אז אקיים את נדרי שנדרתי. הדברים תמוהים מאד. ונראה לי לפרש דבאמת יש שני פירושים במדרש על הך קרא ושמרתיך אי הפירוש הוא שמירה מן החטא או שמירה מן הנזק מגופו וממונו והנה בש"ס דכתובות ויירא יעקב מאד אפשר שהשם הבטיחו והוא מתייירא אמר שמא יגרום החטא. והנה לכאורה גם קושית המדרש אפשר ליישב בזה דחשש שמא יגרום החטא. אמנם אי נימא דהבטחת והנה אנכי עמך ושמרתיך הוא שמירת החטא קושיית המדרש עומדת כחומה והנה המפרשים כתבו דע"כ ביאור הדבר בבקשת יעקב אם יהיה אלקים עמדי וכו' הכל נאמר על דברים הנוגעים אל הנשמה דאל"כ הוי כעובד ע"מ לקבל שכר אבל שכר רוחני בדבר הנוגע אל הנשמה יוכל לבקש ששכר מצוה מצוה ועיין במדרש שמואל אמנם באמת כתבו הקדמונים בביאור לשון המקרא את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' דלכך ניתן הברכה בעוה"ז למען יוכל לקיים את מצות ה' ובפרט בנדר דגדול עונש המאחר את נדרו כנודע וטוב אשר לא תדור (זולת בעת צרה שהוא מן ההכרח כמבואר במדרש הובא בתוס' ריש מס' חולין) וא"כ שפיר נוכל לומר דלשון אם יהיה אלהים עמדי היינו בהצלחות עוה"ז וכוונתו למען יוכל לקיים את נדרו וכיון שכן אין כאן קושיא שכבר הבטיחו ה' דחשש שמא יגרום החטא כיון שאין הפירוש שמירה

מן החטא. ובזה נתבאר בטוב דברי המדרש דמ"ד מסורסת אותו פרשה ס"ל דפירוש ושמרתיך מן החטא ולכך שפיר קאמר שכבר הבטיחו. ואחרינא קאמר שאין זה בקשה מיעקב על קיבול שכר רק למען יקיים נדרו ושמרתיך היינו מן הנזק וחשש שמא יגרום החטא והדברים מובנים:

עקילס הגר שאל את ר"י מ"ד ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה כל אהבתו של גר הוא שניתן לו לחם ושמלה אמר לו הרי יעקב מובחר שבאבות וה' קרא שמו ישראל ומה הוא אומר אם יהיה אלקים עמדי ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש דקדק הרב בעל נזה"ק מ"ש וה' קרא שמו ישראל הוא שפת יתר. נראה לענ"ד לפרשו בדרך קרוב לפשוטו דהנה ידוע שאין להם לצדיקים בעוה"ז ולא דיין לצדיקים שמתקנים להם לעוה"ב כנודע כי כן היו ביניהם קודם לידה שיעקב יהיה לו חלק בעוה"ב ועשו בעוה"ז והנה ידוע דגר הבא להתגייר יש לו שכר בעוה"ז כמבואר בלשון המדרש רות ישלם ה' פעלך ותהא משכורתך שלימה מעם ה' אשר בא לחסות תחת כנפיו ומבואר במדרש אמר רב חסא אשר באת ע"ש. ופירשתי דבאמת גר הבא להתגייר לפי שלא נתחייב בזה להתגייר יש לו שכר בעוה"ז כנודע דדוקא שכר מצוה שהאדם מחויב בה אין לו שכר בעוה"ז משא"כ מה שהוא מקיים יתר על חיוב נפשו יש לו שכר וזהו מאמר רב חסא אשר באת דהיינו על הביאה יש לו שכר. והנה כבר כתבנו כי יצחק בירך את יעקב שיהיה לו שכר גם בעולם הזה והיינו שכר פירות או שכר שיש לו מזכות אבות אמנם אפשר לומר שבאמת אין ליעקב שכר מכח ברכה זו מחמת שלא היה בכוונת הלב שכיון לעשו והנה עקילס הגר שאל זו אהבתו של גר דייקא מאחר שהגר יש לו שכר בעוה"ז זהו שכרו ואין ראיה מבני ישראל שהם אין להם חלק בעוה"ז וטובה הוא להם לחם ובגד ולזה קאמר הרי יעקב שנקרא שמו ישראל ומבואר במדרש שהודה לו על הברכות ויש לו שכר בעוה"ז ואעפ"כ לא ביקש רק לחם ושמלה וא"ש ונכון:

הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ויחר אף יעקב ויאמר התחת אלקים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן. ונראה לי ביאור דבר זה דבאמת מצינו לפעמים שתפלת צדיק עשתה פירות גם בשביל אחרים ולפעמים לא תועיל תפלת הצדיק רק לעצמו ולא לאחרים אף אם הוא צדיק גדול עם מה שאמרו חז"ל במס' ברכות דר"ח בן דוסא התפלל על בנו של ר"י בן זכאי ועשתה תפלתו פירות ואמר ר"י אלו התפלל הוא עליו לא היה עושה פירות ואמרה לו אשתו וכי חנינא גדול ממך אמר הוא דומה כעבד לפני המלך ואני כשר לפני המלך שבאמת מי שנשמתו יש לה אחיזה בשם אלקים שהעולם מתנהג על ידו אלהי"ם בגימטריא הכסא הטבע תפלתו עושה פירות לעזור בעוה"ז אמנם מי שנשמתו

יש לה אחיזה בשם העצם אם כי מדרגתו גדול מאד אך לאשר כי שם עצם אינו מיוחד על הפעולות ביחוד כי פעולות עוה"ז אינן מיוחדים רק לשם אלהים אין דרך צדיקים כאלו להתפלל על אחרים בעניני עוה"ז וזהו חנינא דומה לעבד לפני המלך שדרכו אל הפעולה ונשמתו יש לו אחיזה בשם אלקים ואמנם ריב"ז דומה לשר לפני המלך שנשמתו היה לו אחיזה בשם עצם שאינו מיוחד אל הפעולה והבן. והנה רחל שבקשה מיעקב שיתפלל עליה והיה בדין שיעקב ימלא רצונה אמנם ידוע כי נשמת יעקב מובחר שבאבות מקורה משם העצם ולפי שמניעת פרי בטנה של רחל בא משם אלקים אינו בדין שיעקב יתפלל עליה שהוא דומה לשר לפני המלך ונשמתו מן שם העצם כמו שאמר והיה ה' לי לאלהים שהתנהגות עצמו יהיה ע"י שם ה' שהוא שם העצם וע"כ אמר נה התחת אלקים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן שאלו היה גם יסודו משם אלקים היה בידו להתפלל עלי' אבל מאחר שהוא אינו תחת אלקים דהיינו שם הפעולה אשר מנע ממנה פרי בטן אינו ראוי שיתפלל עבורה וזה מתוק בביאור המקראות:

ויזכור אלהים את רחל ויפתח את רחמה. בש"ס מס' תענית שלש מפתחות ביד הקב"ה שלא נמסרו לשליח ואחד של חי' שנאמר ויזכור אלקים את רחל ויפתח את רחמה דקדק מוהרש"א ז"ל דהרי גם גבי לאה כתיב וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה והו"ל להביא קרא דלאה שהוא קודם. ונראה לי דענין זה שלא נמסר לשליח פירש הראב"ד דהוא שר העולם והיינו הדברים שמסר הקב"ה לטבע אשר בריאת הטבע הוא להנהגת העולם. והנה בכל הדברים יש בטבע העולם לעשות וכמו ספר רפואות שגנז חזקיה עיין ברמב"ם שהיה בכחו סגולות ואוצרות חכמה שיש בעשבים לרפאות החולים או דברים הנעשים בכוכבים ומזלות ואמנם ג' מפתחות אלו לא מסרו לסדרי הטבע וגם לא לסגולות כחות המזלות והנה אמרו חז"ל כי השם בטחונו בה' לבדו לא ע"י מזל וכחות הטבע הקב"ה עוזר לו ע"י עצמו לא ע"י שליח ומי ששם בטחונו ע"י הטבעים או ע"י שליחות מאת ה' ע"י מזלות וכוכבים נעזר ע"י שליח וכמו שהארכנו בזה הקדמונים ויבואר לקמן בביאור לשון המדרש אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ע"י שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני נוסף לו ב' שנים עיין מה שכתבתי ביאורו. והנה לאה ורחל היו עקרות ולאה לא עשתה דבר רק שבה' לבד בטחה ואמנם רחל ביקשה שתתן לה לאה מדודאים שמצא ראובן ואמרו חז"ל שהם כלי הולדה וע"י סגולות מועילים המה שהעקרה תלד ע"י ואף שמבואר במדרש שהתפללה לה' דרצתה שהקב"ה יעזור לה ע"י סגולות הדודאים וכמו שנתנה תורה רשות לרופא וכמו כן יוכל האדם להתפלל לו שישלח לו ה' רפואה ע"י סגולות ותרופות ואמנם הקב"ה בעצמו מידו נתן לה רפואה לפתיחת רחמה והיה

מהראוי כיון שרצונה להתרפאות ע"י סגולות שהוא שליחות הקב"ה אלא שהות מכלל שלשה מפתחות שלא נמסרו לשליח וזה נכון מאד:

לקח יעקב אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה. נראה לי ביאור הדבר דהמה הרגישו כי ברמאות עשה יעקב מה שקיבל שכר רב כזה על עבודתו יותר מכפי המגיע לו ואמנם מאין לו להבין תחבולות כאלה כי היה מפורסם לאיש תם כמו שהעידה עליו התורה ויעקב איש תם אמנם באמת אף שנולד בתמימות ולא היה יודע ברמאות מ"מ מאחר שהיה זמן רב בבית לבן למד ממנו דרכי רמאות וזהו לקח יעקב את כל אשר לאבינו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד דהיינו שלמד מן אשר לאבינו הרמאות עד שרימה גם אותו וזהו לקח את כל אשר לאבינו לא בחזקה ובגזל רק מאשר לאבינו דהיינו רמאות אשר לאבינו עשה לו כבוד ועושר והדבר מתוקן:

ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלקים. נראה ביאור הדבר דיש שתי מיני מלאכים הראשונים מלאכי ה' אשר נבראו לשרתו ולברך בשמו וגם להיות משמרים את הצדיקים וכמ"ש כי מלאכיו יצוה לך לשמרך ויש מלאכים שנבראו ממעשי בני אדם וכל המקיים מצוה אחת כתיקונה בורא מלאך הקדוש וכתבו הקדמונים לא יראה האדם בשום פעם מלאך הנברא ממעשי ידיו שהרי כל מי שיודע בעצמו שהוא צדיק אינו נחשב כצדיק עד אשר יחשוב בעצמו שאינו כדאי במעשיו חסדי ה' וחושב בעצמו שהוא ממעט בעבודת ה' ואיך יכול לראות המלאכים שנבראו ממעשי המצות הלא תזוח דעתו עליו. ואמנם כשהוא זוכה לראות מלאכי ה' אין בזה גבהות הלב. כי אף מי שזכה להיות שכינה מדברת מתוך גרונו נאמר עליו שהי' עניו מכל אדם ואמר ונחנו מה כמו שכתבתי באריכות במקום אחר. והנה יעקב בהיותו בבית לבן וחוץ לארץ הקדושה שמה לא ראה שום מלאך כי המלאכים שנבראו ממעשי ידיו אם כי סביב למשכנותיו יחנו עקב לא ראה אותם כמ"ש. ומלאכי ה' לא באו לח"ל ולבית לבן ועתה כי עזב את בית הרשע וכבר הי' על גבול ארץ הקדושה אז באו מלאכי ה' לשמרו וראה אותם יעקב ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ולא נברא ממעשי ידו. והבן:

פרשת וישלח

ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא דהו"ל למימר מעבדך מיעקב מנחה שלוחה לעשו. ונראה לי דבאמת קי"ל באדם חשוב המקבל מתנה ממנו נחשב מתנה להנותן והמקדש את האשה והיא נתנה לו כסף מקודשת בהאי הנאה שהאדם חשוב מקבל ממנה הכסף וזהו ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדני לעשו דהיינו דבאמת היא מנחה

ליעקב רק שהיא שלוחה לעשו ואם עשו יקבל המנחה באמת עשו נותן מנחה ליעקב שמקבל ממנו המתנה השלוחה אליו ולכך אמר לאדוני לעשו היינו שהוא אדם חשוב ומקבל ממנו מתנה. והנה האדם שמביא קרבן ראיה לד' יקר בעיניו אם ה' יקבל הקרבן והוא אינו נותן לה' כמו שאמר הכתוב האקח מביתך פר רק שהוא רוצה להתכבד בזה שהשם יקבל ממנו קרבן וקין נפלו פניו על כי ה' לא שעה אל מנחתו ובקרבנו של קין נאמר ויבא קין מנחה לה' ובהבל נאמר והבל הביא גם הוא לא נאמר והבל הביא מנחה לה' כי ידע כי אין זה מנחה לה' רק שחשב אם יקבל ה' קרבנו הרי זה מכובד וקין חשב שהוא באמת מנחה וזה שאמר יעקב קח נא את מנחתי כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלקים דהיינו שבאמת מה שאתה לוקח הוא מנחתי שאתה נותן לי מנחה בקבלתך אשר הבאת לך כמו שמביא הרואה פני ה' שמכובד בעיניו אשר ה' מקבל ממנו הקרבן כן אני אתכבד בקבלתך את המנחה מידי והבן:

כדבר הזה תדברון אל עשו במוצאכם אותו. במדרש רבה במוצאכם בגדולתו. עיין מפרשי המדרש נדחקו מנין להמדרש דבר זה. ולי נראה ביאור הדבר דלכאורה קשה דבתחלה אמר להם כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה וכו' ואמרת מנחה שלוחה לאדוני לעשו ולא צוה שיאמרו לו דבר עד אשר ישאל אותם ואח"ז צוה שידברו אל עשו כדברים האלה ומשמע שידברו לעשו עד אשר לא ישאל אותם. ואמנם הדבר נכון דבאמת אמרו במדרש כי בלילה ההוא ראה עשו מלאכי מעלה בדמות אנשים שבאו להרגו וכאשר אמר שהוא אחי יעקב הניחו אותו וידע עשו בעצמו כי אינו יכול להרע ליעקב כלל ואדרבה הוא צריך להיות נכנע ליעקב וגם ראינו כשרדף לבן את יעקב נראה האלהים אל לבן בחלום הלילה והזהירו לבל ידבר עמו מטוב ועד רע ובדבר זה נסתפק אבינו הקדוש אם הוא כדאי שהשם יעשה עמו נס באופן שעשו יהיה נכנע אליו ויבין כי יעקב גדול ממנו וה' עמו או שע"כ יהי' הוא נכנע לפני עשו וע"י המנחה ההולכת לפניו יתרצה אליו ולכן לא צוה שיאמרו לעשו בעצמם טרם ישאל אותם רק אם ימצאו אותו בגדולתו ומבוארים דברי המדרש והבן:

לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל יהיה שמך. איתא בגמרא לא שתיעקר יעקב ממקומו כ"א ישראל עיקר ויעקב טפל. ביאור הדברים דבאמת נקרא שם יעקב על כי ידו אוחזת בעקב עשו וביאור הדבר דהקב"ה בחר בבני יעקב או לפי שהם צדיקים ומעשיהם המה חביבים לפניו ית"ש ולפעמים אף כשאינם זכאים כ"כ הקב"ה בוחר בהם לפי שעכ"פ נבחרו במעשיהם יותר משאר אומות וכמו שבארתי במאמר הושע החליפם באומה אחרת היינו כשהקב"ה הגיד לו כי לא ישרו מעשה בני דורו בעיניו

אמר הושע שיחליפם באומה אחרת ויראה כי נגד שאר האומות המה נבחרים והנה בעת לידת האב של ישראל ורצה הקב"ה לזכותו הראה לו שידו אוחזת בעקב עשו שהקב"ה ישגיח על מעשיו נגד מעשה עשו כי שניהם נולדו כאחת מבטן אחד. ע"כ מהראוי שיהיו שניהם שוים לטובה וע"כ ידו אוחזת בעקב אחיו לראות מעשה שניהם כאחד. ואמנם שם ישראל מורה כשהם לעצמם מובחרין ומעשיהן ישרו בעיני ה' אף אם לא יערוך אותם נגד מעשי עשו וזהו כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו דלשון בחירה שייך בשני דברים והוא בוחר אחד מהן נגד השני וזהו מדרגת יעקב. אבל ישראל לסגולתו שהמה אוצר נחמד בעיני ה' מצד עצמן לא נגד שאר אומות והבן. ויובן בזה מה דקאמר בגמרא מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והא כתיב ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל ממצרים כי אם חי ה' אשר העלה וגו' מארץ צפונה וי"ל לא שתיעקר יציאת מצרים ממקומה כ"א רק שיהי' שיעבוד מלכיות עיקר ומצרים טפל לה כיוצא בדבר כו' ע"ש דהנה גאולה העתידה אנו מחכים שנהי' ראוים לגאולה מצד עצמנו כי נשוב לאהבה את ה' בכל לבבינו ובכל נפשינו וע"כ אין גאולת מצרים נחשבת נגד גאולה שלעתיד שגאולת מצרים הי' מצד שישראל עכ"פ יותר חשובים מן מצרים וזה שאמר הכתוב או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות כו' דהיינו שהקב"ה הפליא חסדו שאף עיקר הגאולה לא היה רק גוי מקרב גוי דהיינו שבערך המצרים היו ישראל ראוים לגאולה ומ"מ עשה הקב"ה נסים ונפלאות למהר גאולתן וע"כ בערך ישראל למה יזכירו ראשונות דהיינו גאולת מצרים שהיו גוי מקרב גוי כי אם חי ה' אשר העלה את ישראל וכו' דהיינו גאולה מצד עצמן. והדברים מתוקים: ויבא יעקב שלם. במ"ר רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל אמר לו הקב"ה הרי לא יכלו לך אמר רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי. ביאור הדבר נראה לי דבאמת יש שני ענינים האחד אם אירע ח"ו צרה לאיש צדיק וניצל ממנה הרי נראה כי איש צדיק הוא ולעומת זה יש חשש שמא כיון שנעשה לו נס אולי יהיה נכיון על צדקותיו אשר עשה כמאמר יעקב בעצמו קטונתי מכל החסדים ומכל האמת כו'. וגם אם ח"ו יארע איזה דבר לצדיק ואינו ניצל ממנה יש לו לחוש לעצמו שאינו כדאי להנצל מן האויב מצרה וצוקה ולעומת זה בודאי לא ניכו לו מצדקותיו והנה כתב הרב בעל נזר הקודש והיפ"ת דצדיק גמור אין מנכין לו מזכיותיו אשר עשה אף אם ניצל מצרה עיין בנזה"ק בביאור לשון הש"ס ודוד היכי קרי לנפשיה חסיד עד"ז. והנה בזה אם הוא צדיק גמור אין לו לירא מחשש שמא ניכו לו מצדקיותיו רק אם רואה שאינו ניצל יש לו לירא דבוודאי גרם החטא בזה. והנה יעקב באמת צדיק גמור הי' ולכך אף אם סבבוהו צרות רבות ניצל מכולם ולא היה בזה נכיון על מצות

ופעולות טובות שעשה ואמנם הוא בעצמו לרוב צדקתו לא החזיק עצמו לצדיק גמור ולכך קאמר רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל (היינו ישראל סבא) ואמר לו ה' והרי לא יכלו לך ומה חשש בזה אדרבה בזה נראה גודל צדקתך שאתה כדאי להנצל מצרות רבות וקאמר רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו והיינו דאדרבה מזה אני מתיירא הואיל ולא יכלו שמא ינוכה לי מזכיות והיינו רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי אבל הקב"ה החזיק את יעקב לצדיק גמור ואין בו חשש נכיון מצדקתו וזהו ויבא יעקב שלם דהיינו דאף שנעשו לו הרבה נסים מ"מ נשאר שלם במעשיו ולא ניכו לו מצדקותיו כלום ונכון:

פרשת וישב

וישב יעקב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף נראה לי ביאור הדבר ע"פ מה שפירשתי מה שאמרו במשנת אבות אין בידינו לא משלות הרשעים אף לא מיתורי הצדיקים דאם ביקש לישב בשלוה למה התאונן על שאין בידו מיסורי הצדיקים ונראה לי דבאמת יש נסיון עוני ונסיון עושר דיש בני אדם אף שהם הולכין בדרך ישרה כשהקב"ה נותן להם גם עושר גם כבוד ירום לבבם ויאמרו כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה ומבטל מדברי תורה כמש"ה פן תאכל ושבעת וכו' ויש בני אדם אף שהם ישרים בלבותם כשהם בתכלית העוני והעניות מעבירים אותם על דעת קונם. כמש"ה ריש ועושר אל תתן לי. והנה כשהקב"ה מנסה את האדם לזכותו תחלה מנסה אותו בעוני ואח"ז מנסה אותו בעושר ע"כ אמרו חז"ל צדיקים תחלתן יסורים וסופן שלוה. והנה אבינו הזקן חשב בעצמו שכבר נתנסה בנסיון עוני בהיותו בבית לבן ושמר תרי"ג מצות וע"כ חשב שעכשיו מהראוי שיתנסה עוד בנסיון העושר דהיינו שלוה ורוב טוב אולי גם בזה סופו לקיים התורה מעושר. ואמנם הקב"ה אמר שמה שהי' בבית לבן ועשו לא נחשב נסיון מעוני כמו שביארו חז"ל במדרש רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל דהיינו ישראל סבא דהי' בבית לבן ועשו אמר הקב"ה ויכלו לך והיינו כיון שעמד נגדם לא חשוב נסיון עוני וכיון שלא עמד עדיין בנסיון עוני אינו (ראוי) לנסיון השלוה והעושר וכיון שהקב"ה חפץ לנסותו גם בזה כבקשתו לכך קפץ עליו במהרה רוגזו של יוסף וכשיעמוד ביסורים אלו של יוסף יזכה אח"כ לנסיון עושר ולכך ויחי יעקב בארץ מצרים אחר שקבל היסורים באהבה ונכון:

בארץ מגורי אביו. אביו היה מגייר גרים והוא היה מגייר גרים. לכאורה אין זה ענין להך דוישב יעקב גם מה שאמרו במדרש ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף מה ענין זה לזה. ונראה לי דבאמת אין הבטחה לצדיקים בעוה"ז ויעקב אף שהבטיחו

ה' והנה אנכי עמך היה מתיירא שמא יגרום החטא וע"כ אין להם שלוה ואמנם יעקב דהבטיחו ה' והיה מגייר גרים והי' מזכה רבים וכל המזכה רבים אין חטא בא על ידו ולא הי' מתיירא שלא יגרום החטא וע"כ ביקש לישב בשלוה כי הוא בטוח בה' שהבטיחו ולא היה מתיירא עוד שמא יגרום החטא. ואמנם התוס' כתבו בהך דמזכה רבים אין חטא בא על ידו היינו דמאותו שעה אין חטא בא לידו כשלא חטא בשום דבר מקודם אבל אם כבר חטא באיזה חטא אינו בטוח שלא יבא חטא לידו כיון שהטעם שאין חטא בא לידו משום שלא יהא הרב בגיהנם אבל כשכבר חטא חטא שיצטרך לראות פני גיהנם אינו בטוח שלא יחטא עוד ומה"ט יוחנן כה"ג שזיכה הרבים ושימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף חטא אלא שאמרו חז"ל במדרש שהבטיחו ה' שכל זמן שלא ימות אחד מבניו בחייו לא יראה פני גיהנם ולזה ביקש לישב בשלוה וע"כ קפץ עליו רוגזו של יוסף והי' מתיירא פן חטא מקודם באיזה חטא. ומכל מקום הבטיחו ה' להיות עמו ועכ"פ יש חשש שמא יגרום החטא שיחטא וא"ש:

ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו. אמרתי בזה דבאמת מצינו כי לה' המלוכה ומושל בגוים דענין מלוכה הוא ברצון העם דאימנו עליהם אותו למלך וברצונם קבלו אותו או מלך בן מלך כמבואר בש"ס דר"ה והנה ישראל קבלו עליהם ועל הבאים אחריהם שהשם צבאות הוא מלכם. וזהו כי לה' המלוכה בישראל ומושל בגוים שהגוים לא קבלו עליהם מלכותו יקרא מושל עליהם. והנה מי שירצה להיות מלך צריך להיות חביב בעיני האנשים שמולך עליהם למען יבקשו ממנו שימלוך עליהם. והנה אחי יוסף שראו כי יוסף מביא דבתם רעה וגם מענין החלומות שחלם עליהם ושפטו כי דבר החלומות הוא מהרהור הלב שמהרהר כל היום כמבואר בש"ס דברכות פרק הרואה שהחלומות באים מהרהור הלב מזה שפטו שרצון יוסף למשול בהם שאביו יכריח אותם לכך. וכאשר אמר להם דברי החלומות שהמה מאלמים והנה תסבינה אלומותיכם. ותשתחוין לאלומתי. ולכאורה אינו מובן מה ענין הסבת אלומות ולא נאמר סתם ותשתחוין אלומותיכם לאלומתי. אמנם ביאור הדבר שהענין מורה שלא דרך ממשלה שימשול עליהם ישתחוו לו אלא שהם יבקשו להשתחוות לו וזהו תסובינה אלומותיכם להשתחוות לאלומתי שהמה יסבבו הדבר להיות לו לעבדים והוא ימלוך עליהם. וע"כ אמרו המלוך תמלוך עלינו איך אפשר שהכבוד ירדוף אחריך כ"כ אם משול תמשול בנו אם אתה תמשול בנו כעת בלי רצונינו איך יהיה הדבר שתמלוך עלינו מרצונינו. והדבר מתוקן מאד:

הבוא נבוא כו' ואביו שמר את הדבר. במדרש רבה סבור הי' שתחיית המתים יגיע בימיו. ונראה לי ביאור הדבר דבאמת אפשר לומר כפשוטו דשמש וירח ואחד עשר כוכבים דצדיק מושל בכל צבא השמים ולא כיוון בענין זה לאביו ואמו ואחיו כלל. ואמנם ידוע מה שכתוב בענין חלום פרעה בשבלים טובות ורעות ופתרו חרטומי מצרים על שבע בנות או שבע אפרכיות ולמה לא פתרו כפתרון פרעה על רעב ושובע כענין השבלים וכתבו דאין דרך החלום להיות כפתרון ממש דא"כ אין זה חלום רק זה ראיה ממש מה שעתיד להיות והרי זה כענין נבואה וע"כ צריך להיות החלום דבר אחר ומי שיודע יכול לפתרו על צד החכמה ואמנם יוסף ידע מכח רוה"ק כי אשר האלהי' עושה הראה את פרעה לא כענין החלום שצריך פתרון בדבר אחר. וזהו שמבואר במ"ר בקש לץ חכמה ואין אלו חרטומי מצרים ודעת לנבון נקל זה יוסף. וע"כ אחי יוסף שחשבוהו ענין חלומות יוסף ופתרונם כענין שאר חלומות שמורים על ענין אחר מן החלום עצמו וזהו שמש וירח וכוכבים מורין על יעקב ואשתו ובניו וע"כ אמר מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך וכו' ומ"מ אביו שמר את הדבר כי הוא חשב חלומו של יוסף הוא מעניין רוה"ק והענין כפשוטו שהשמש וצבא השמים נכנעין לו לרוב צדקתו וא"ש:

ואמנם מי הוא מבני אדם אשר בידו לגזור על צבא השמים רק מי שיוכל להוציא יקר מזולל כמ"ש במדרש כפי תהי' מה אני גוזר על הנמצאות כלם אף אתה כן ומי שמזכה את הרבים ומגייר אותם עד כי יהיה להם אחיזה בקדושה הוא בכלל מחיה המתים כמו שאמרו בזוה"ק דבברכת מחיה המתים אמר הקב"ה מי הוא זה שמרים נפשות הרשעים שקרוים מתים. והנה ידוע שיוסף הצדיק הי' מגייר גרים עם רב מן המצריים ע"י שמל אותם בעת הרעב וא"כ כיון שהוציא הרבה מן המצרים לגירות הי' בידו לגזור על צבא השמים. וזה חלומו שהשמש והירח ואחד עשר כוכבים משועבדים אליו וקרא דאביו שמר את הדבר שמצפה לתחיית המתים שתהי' בימיו דהיינו חזרת הרשעים בתשובה ולגייר גרים דזהו באמת נתקיים בימי יוסף שערב רב שעלו עם ישראל כלם נתגיירו בימי יוסף הצדיק ובאו בברית מילה. והדבר נחמד: בש"ס דברכות חלום אע"פ שמקצתו מתקיים כולו אינו מתקיים ויליף מיוסף שאמו כבר מתה. המפרשים תמהו מה זה שאמר יעקב הבוא נבוא כיון שכן ענין החלום שאינו מתקיים כולו ומה שפירש"י שיעקב אמר כן שלא יקנאו בו אחיו אטו האחים לא ידעו זה. וגם הקשה היפ"ת למה באמת נתקנאו אחיו בו ונ"ל דבש"ס דברכות איתא לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב. והקשה המהרש"א דהרי הש"ס קאמר שמואל כי הוה חזא חלמא טבא וכו'. ותי' דיש שני עניני חלומות היינו הבאים מצד המזל ויש חלומות שהם נבואה קטנה ואותן שבאים

מפאת המערכה אין מראין לאדם טוב חלום טוב אבל אותם שהם מצד נבואה קטנה יוכל אדם טוב לראות חלום טוב. עוד כתב הרב דהא חלום בלא דבר בטל היינו הבא מפאת המערכה אבל מה שהוא בגדר נבואה קטנה חלילה להיות דבר בטל מעורב בו. והנה יעקב שהחזיק את בנו שהוא אדם טוב וכשראה שחלם לו חלום טוב ע"כ מצד הנבואה ה' ידבר בו וא"כ איך יהי' חלום מעורב בדבר בטל. וזהו מה החלום הזה אשר חלמת דהיינו חלום שלך למה יהיה מעורב בו דבר בטל כיון שאתה אדם טוב והראו לך חלום טוב ע"כ מצד הנבואה וא"כ הבוא נבוא וכו' אבל אחיו שהחזיקו אותו בגדר אדם רע שהרי חשבו שחייב מיתה א"כ יוכל להיות החלום מצד המערכה ולאדם רע הראו חלום טוב ומעורב בו דבר בטל ולכך ויקנאו בו אחיו ואמנם לפי האמת שיוסף היה צדיק גמור וחלומו הי' מפאת הנבואה וקשה האיך הראו לו חלום מעורב עם דבר בטל וצריך לומר שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כמו אתו והבן:

וישמע ראובן ויצילהו מידם. מדרש אלו הי' ראובן יודע שהתורה תכתוב וישמע ראובן ויצילהו מידם על כתפו הי' מוליכו לאביו. נראה לי דבאמת קשה למה היה עצת ראובן להשליכו לבור דכיון שהי' בדעתו להצילו למה לא הגיד בפה מלא להוליכו אל אביו ואמנם ראובן הי' מסתפק בדבר אם חייב מיתה ע"כ אמר כי לא תגע בו יד ולהשליכו אל הבור ואם חייב מיתה הנחשים ועקרבים ימיתו אותו ואם לאו יצילו ה' ואמנם בזה שנאמר וישמע ראובן ויצילהו מידם לא נודע מה שמועה שמע ופרשתי דכסיום המקרא נאמר לכו ונהרגהו ונשליכהו באחד הבורות ואמרנו חיה רעה כו' ונראה מה יהיו חלומותיו. אמרו במדרש רוה"ק אומרת אתם אומרים ונהרגהו ואני אומר ונראה מה יהיו חלומותיו וע"ז נאמר וישמע ראובן ששמע דברי רוח הקודש שאומר ונראה מה יהיו חלומותיו וע"כ מלאו לבו לאמר אל תשפכו דם ואמנם אחר ששמע דברי רוה"ק שאומר ונראה מה יהיו חלומותיו הי' לו להוליך אותו אל אביו אמנם ראובן הי' מסתפק בנבואתו אם הוא דברי רוה"ק וכן ראוי ונכון שלא יעמוד האדם על שמיעת קול וראיות עין אף אם ידמה בעיניו שהם דברי נבואה ושמיעת קול רוה"ק עד אשר יהי' הדבר בדוק ומנוסה אצלו כמ"ש הקדמונים בענין השגת רוה"ק ורוח נבואה אבל התורה העידה שהי' שמיעת קול רוה"ק באמת ולא כח הדמיון. וע"כ נאמר וישמע ראובן ויצילהו ואולי הי' הדבר ברור לראובן ששמיעת קול זה הוא שמיעת קול אמתי הי' מוליכו על כתפו וזה נכון מאד.

פרשת מקץ

שבע פרות הטובות שבע שנים הנה ושבע פרות הרעות שבע שנים הנה ושבע שבלים הטובות שבע שנים הנה ושבע השבלים הדקות יהיו שבע שני רעב. תמהו כולם דבג' פעמים נאמר הנה ובפעם רביעית נאמר יהיו ובמדרש יהיו התפלל יוסף עליהם שיהו שני רעב שתתקיים נבואתו דבאמת השני שבע היו טובה והשני רעב היה רעה והקב"ה יחזור בהם אמנם באמת לא היה בזה רעה למצרים לפי שאספו בר בשבע שני השבע ואדרבה עי"ז אספו כל כסף וזהב שבעולם אמנם בשאר ארצות היה רעה להם שבע שני הרעב. והנה במדרש ובמפרשים איתא דחלום הפרות מורה על רעב ושובע שבמצרים ולכך היה מן היאור והשבלים מורה על רעב ושובע של שאר ארצות בזה מבואר דבמקום שלא ישתנה הדבר שייך לומר הנה (ובזה מבואר לשון המדרש הן קרבו ימיך למות אמר משה לפני הקב"ה למות אתה אומר הן וכו' פירוש כיון דרעה הוא איך שייך לומר בזה לשון הן) ובזה מבואר לשון המקרא דשבע פרות הטובות שבע שני השבע הנה ופרות הרעות שבע שני רעב הנה דאין כאן רעה ושבע שבלים הטובות שייך הנה אבל שבע שבלים הדקות יהיו היינו אחר שכבר אמרתי יהיו שלא אהי' כנביא שקר ח"ו והבן:

ועפ"ז אמרתי לבאר מדרש ה' בחשך אור לי זו אסתר שהיתה מאירה לישראל ומחשיכת לאוה"ע. דבאמת מצינו כל דיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אינו חוזר ולרעה חוזר. והנה באמת בעת ההיא נגזר גזרה על ישראל ולעומת זה היה זרע עמלק בגרם המעלות כמבואר במדרש. אמנם ע"י אסתר נהפך הוא וזכו ישראל לכל הטובות ולעומת זה זרע עמלק נפלו נפילה גדולה ובאמת מה שחזר הקב"ה על הרעה אשר דבר לעשות לעמו אין בזה מקום תימא כל כך אבל מה שנפלו זרע עמלק הוא דבאמת אלו הי' הנס רק שינוי בדברים התחתונים הי' יוכל להתקיים כן אבל הנס היה בדברים העליונים ושידד מערכת השמים וכן הוא הענין בזרע יוסף וזרע עמלק כשזה קם זה נופל כמבואר במדרש וע"כ כשהקב"ה הגבי' קרנם של ישראל ממילא נפל קרנם של עמלק והנה זה מבואר ה' בחשך אור לי דהיינו שפעל הקב"ה בעולמות עליונים עד כי נהפך הוא וע"כ נפלו זרע עמלק שלא הי' אפשר להגביה קרנם של ישראל רק ע"י זה שהוריד קרנו של עמלק וזה נכון מאד: אשר האלהים עושה הראה את פרעה. עפ"י המדרש ביקש לץ חכמה ואין אלו חרטמי מצרים ודעת לנבון נקל זה יוסף פירשתיו לעיל בפרשת וישב בפסוק הבוא נבוא יעו"ש:

ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וכו'. המפרשים בקשו לדעת למה הגיד יוסף דברים האלה שאין זה מפתרון החלום הליועץ למלך נתנוהו ואין זה מדרך המוסר להיות נדרש

ללא שאלוהו. ונראה שיש לדקדק עוד מה שאמר לו פרעה בענין החלום ואיקץ שהוא אך למותר דהו"ל לספר שחלם שני חלומות בענין הפרות והשבלים. ואמנם בארתי במקום אחר מה שנאמר אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי ה' יסמכני דבאמת יש ענין צער שמגיע לאדם ולא יכול לישן כמו מי שיש לו חולה בתוך ביתו וצער כזה אינו מנית לו לישון ויש צער שיש לו על כי כבר מת החולה ומתוך צערו ויגיעתו שמכבר בענין החולה הוא ישן כ"כ עד שקשה לו להקיץ משנתו והענין כי צער שעדין לא עבר והוא מצפה להושיע לו ולהשיג רפאות תעלה אינו מניח לו לישון אבל אם כבר עבר וא"א לו להשיג רפואה אז דרך בני אדם לישן וזהו שאמרו המלחים ליונה בעת שהי' הים סוער עליהם נאמר ויונה ירד לירכתי הספינה וירדם ואמרו לו מה לך נרדם קום קרא אל אלקיך והיינו דבאמת לאנשים כמותם ראוי שיהיו ישנים מאחר כי מצד הטבע אין מנוס לעזרה אבל אתה קרא אל אלקים וזהו שאמר דהמע"ה בראותו כי רבו צריו אמר אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי ה' יסמכני מאחר שחזק בטחונו בה' הוא מצפה רפאות תעלה ולכך אינו מניחו לישון. ובזה הראה ה' בענין חלום פרעה שאף שהחלום בעצם נראה חלום רע עכ"ז יש לו רפואות תעלה וע"כ לא הוטב בעיניו פתרון החרטומים כי שבע בנות הוא קובר שלזה אין תקוה לרפאות שבר על נקלה וה' הראה לו במה שהקיצו משנתו בין חלום ראשון לחלום השני שיש לו תקוה. וע"כ סיפר ליוסף בספור החלום ואיקץ להודיעו למה שיפלא בעיניו ואינו נכנס באזניו פתרון החרטומים לפי שהקיץ משנתו וע"כ אמר לו יוסף שהחלומות מורים על רעב ושבע ויש בזה תקוה שירא פרעה איש נבון וחכם לרפאות השבר וע"כ הקיצו משנתו והדבר חשוב מאד:

ובאופן אחר אמרתי ליישב ע"פ מה שפירשתי מה שאמרו ואין פותר אותם לפרעה שדרשו שפתרו לו אלא שאינו נכנס באזניו שהיו אומרים שבע בנות כו' איך נואלו שרי צוען ולמה לא פתרו לו כפתרון יוסף שהרי שבלים על שני השבע והרעב. וכן פרות בריאות וטובות. ונראה לי ע"פ מה שאמרו במסכת ר"ה דבפסח נידון על התבואה ובר"ה בני אדם עומדין לפניו וכיון דבר"ה יצא יוסף מבית האסורים ובלילה הזאת הי' חלום פרעה ואי אפשר שבלילה הזאת חלם דבר שעדיין לא נגזר או שכבר נגזר כמבואר בר"ה שם עיש"ה. ואמנם לפ"ז יוקשה באמת למה ראה פרעה בלילה ההוא שהוא ליל ר"ה מה שיהי' בתבואת הארץ. אך אי הי' עיקר החלום בשביל גדולת מי שיהיה ממונה על אוצרות התבואה ואחר שיהיה ממונה אין נ"מ בשני השובע או הרעב שהרי גם בשני השובע לא יאכלו יותר מן הרגילות שהרי צריכין לקמץ שיהי' על שבע שני רעב ובשני הרעב ג"כ יאכלו כדי שביעה מה שכבר אספו בשבע שני שבע ועיקר החלום הוא בשביל

גדולת יוסף א"כ מה שיהיה נגזר על בני אדם הוא בר"ה לכך ראה פרעה החלום בליל ר"ה ולכך כשפתר החלום שלא יחשוב פרעה שאם כדבריו כן הוא מה ענין שראה זה החלום בליל ר"ה לכך הוסיף דברים האלה ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם דהיינו דבשבילו נראה החלום בר"ה ובזה יובן מה שאמר פרעה אחרי הודיע אותך אלקים כו' אין נבון וחכם כמוך דלכאורה מצינו הרבה בעלי רוח הקודש אשר אינן יודעין בהנהגת המדינה אך כי שפט פרעה שמאחר שנתברר שכל ענין ראיית החלום הוא בשביל אדם הממונה ע"ז לצבור התבואה ולמי יחפוץ מלך המלכים לעשות יקר יותר מיוסף אשר הודיע לו פתרון החלום ע"י רוה"ק ובוודאי כי בשבילו היתה ראיית החלום בר"ה והבן זה:

פרשת ויגש

אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים. גמ' מס' מכות אמר רב נידוי על תנאי צריך התרה מנ"ל מיהודה שאמר וחטאתי כו' כל הימים והיו עצמותיו מגולגלים בארון וכו'. לכאורה הוי מצי למימר דהטעם דלא מהני תנאי בנידוי אצל יהודה משום דלא כפל לתנאי לומר שאם יביאהו לא יהיה נידוי. וכמדומה שהרגיש בזה הר"א מזרחי וכעת אין ספרו ח"י. ועוד הקשו התוס' אמאי לא התירו ליהודה את הנידוי. ונראה דהמרדכי כתב והובא בהגהות מוהרמא"י סי' של"ד ביו"ד דמי שמנדה א"ע בעוה"ב אין לו התרה ומייתי ראיה מיהודה וא"כ קשה מנ"ל דנידוי על תנאי צריך התרה דלמא שאני יהודה שנידה א"ע בעוה"ב וכדי ליישב הכל נראה לי דהרא"ש בתשו' כתב ליישב קושיות התוס' דאיך מהני תנאי בנזירות כיון דהמעשה א"א לקיים ע"י השליח וכ' הרא"ש דתנאי דנזירות כשלא נתקיים דעתו הוי כמו נדר ופתחו עמו דלא גרע מה שדבר בפיו שאינו נודר רק על אופן זה מיש לו פתח בעת נדרו דח"צ התרה לחכם דהוי התרה אף שלא התירו חכם בפירוש כיון דהפתח הי' בעת הנדר. וא"כ קשה בנידוי דיהודה נהי דאין כאן גדר משפטי התנאים מ"מ הוי כמו פתח לנידוי ומזה דייק דאף דבשאר נדרים כשיש תנאי א"צ התרה דנדרו שפתחו עמו א"צ התרה אבל בזה צריך התרת חכם דנידוי ענין חמור הוא. ואמנם עדיין קשה לפי המבואר בירושלמי חלוקת אמוראים אי בן נח שהדיר יש לו התרה ע"י חכם או לא ואי נימא דלא מהני התרה לבני נח וקודם מ"ת דין ב"נ יש להם להחמיר א"כ כיון דאינו מועיל שאלה ה"ה דאינו מועיל תנאי שאינו בגדר ומשפט התנאים והדק"ל. ונראה לי דבאמת דעת הש"ס הי' דכי לית לי' לר"מ מכלל הן אתה שומע לאו בממונא באיסורא אית לי' והיינו מטעם דבאיסורא כיון שהאדם יודע בעצמו שכוונתו הי' על תנאי זה מהני ידיעתו אבל בממון שהדבר תלוי בדעת הרבים וב"ד שלמטה דנין עליו

אין אנו הולכין אחר דעתו רק מה שדבר בפיו. והנה אף דאנן קי"ל אף באיסורא בעינן ת"כ והתוס' במסכת שבועות מחלקין בין איסור חמור לאיסור שאינו חמור כ"כ. אמנם כ"ז באיסור שנוגע לדיני אדם אבל בעונש שמים הכל תלוי בלב דלא בעינן משפטי התנאים. ועתה יהודה שאמר וחטאתי לאבי כל הימים דהיינו בעוה"ב ולכך היו עצמותיו מגולגלים בארון. וקשה הא בעונש שמים לא בעינן משפטי התנאים ולמה נענש יהודה בעונש שמים. א"ו דנידוי על תנאי צריך התרה אף ביש בו משפטי התנאים לכך נענש יהודה ואמנם הא דלא התיר יהודה לעצמו את הנדר משום דנדר בעוה"ב ואין לו התרה ושפיר הוכיח המרדכי מיהודה דין זה דהנודר בעוה"ב אין לו התרה ודוק היטב:

פרשת ויחי

ויקרבו ימי ישראל למות. הדבר יפלא שתחלת הפסוק ויחי יעקב כמו כן ויהי ימי יעקב ואח"ז בסמוך ויקרבו ימי ישראל ובמדרש ויקרבו ימי ישראל כאדם שאומר לחברו קרב ועיין במפרשים שנדחקו ונראה לי ביאור הדבר דבפרשת ויגש כשראה יעקב את יוסף אמר לו אמותה הפעם אחרי ראותי פניך כי עודך חי וזה מחוסר הבנה למה ימות עתה עד שחז"ל הוציאו הדבר מפשוטו ודרשו שלא ימות רק פ"א. ולי נראה דאחז"ל במדרש שדוד לא הי' לו חיים והי' ראוי להיות נפל בל חזה שמש וויתר לו. אדה"ר שבעים שנה משנותיו ודרך אחר אמרו במדרש כי סך ל"ז שנה אשר חי יוסף פחות מיעקב אביו כי יעקב חי קמ"ז שנה ויוסף חי מאה ועשר שנים נמצא נשאר ליוסף עוד שבעה ושלשים שנה להשלים לימי אביו ויעקב חי קמ"ז שנה ויצחק אביו חי מחה ושמונים שנה נשאר ליעקב עוד שלש ושלשים שנה להשלים לימי אביו ואלו הם שבעים שנה של ימי המלך דוד והנה יעקב שה' בדעתו כי יוסף מת והי' כל ימי דוד משנות חייו והיה יעקב חי מספר שנות יצחק. וכשבא למצרים וראה כי יוסף עדיין בחיים והי' רצונו שימות הוא ויוסף ישלים שנותיו ולא יחסרו שנותיו רק עשרים שנה וזהו אמותה הפעם אחרי ראות פניך וע' בס' הזוהר. ואמנם באמת צריך טעם שנחסרו משנותיו של יוסף שבעה ושלשים שנה ומשנותיו של יעקב נחסרו שלש ושלשים שנה. ונראה דמצינו מלכות דוד בירושלים שלש ושלשים שנה ושבעה ושלשים לא היה מלכותו בירושלים רק בחברון שבעה שנים ומשך שלשים שנה לא היה מלך כלל עכ"פ בירושלים לא הי' מלכותו רק שלש ושלשים ומעת שמלך בירושלים היה לו ישיבה בעזרה מקום חביון עוזו אשר ידוע שמלאכי ה' היו בבהמ"ק עכ"ז היו לו ישיבה דהיינו מושב כסא אף במקום מלאכי מעלה והיינו כנגד שלש ושלשים שנה שניתן לו מיעקב שנאמר בו כי שרית עם אלקים ואנשים ושאר

שניו היה לו מיוסף שהיה ה' עמו אבל הי' נרדף מאחיו וגם בהיות בגדולתו לא הי' רק במצרים ומשנה למלך. ופרעה היה גדול ממנו בכסא כמש"ה רק הכסא אגדל ממך. כמו כן המלך דוד אף שגם בהיותו בתחלת שנותיו הי' הוא מנהיג העם ורבים צריכים לו כמ"ש אחימלך לשאול מ"מ היה שאול גדול ממנו בכסא מלכותו וזה שאמר הכתוב ויחי יעקב וכו' ויקרבו ימי ישראל למות והיינו שלא הגיעו שנותיו לשנות אביו ולמה קרבו שנותיו וע"ז מפרש המדרש כאדם שאומר לחברו קרב וכו' דהיינו שהגיע ימי המלך דוד. ואמנם עדיין קשה למה קרבו שנותיו של יעקב ולא ניתן לדוד משנים של יוסף דהיינו אם היה יעקב חי יותר והיה יוסף צריך להשלים לשנות אביו וניתן מזה לדוד היה דוד חי שבעים שנה ויוסף חי ג"כ כמספר שניו אלא שלא היו שנות דוד בעת מלכותו נותנים משנות ישראל דהיינו שרית עם אלקים וכו' וזהו ויקרבו ימי ישראל והדבר נחמד מאד: שכל את ידיו כי מנשה הבכור רש"י פי' דהך כי מנשה הבכור אע"פ שמנשה הבכור. ואמנם אונקלוס תרגום ארי מנשה הבכור וכבר נאמרו בזה פירושים רבים. ואשר אנכי ראיתי לפרש שבאמת ענין הברכה הוא בפה. ואמנם אשר דרך בני אדם לסמוך היד על ראש המתברך הוא יש לו יסוד בפרשה זו שבירך יעקב את בני יוסף ושם ידיו על ראשם וכן מצינו וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. וכן מצות ברכת כהנים בנשיאת כפים וביארתי במקום אחר כי באמת גוף הברכה הוא כמו ענין תפלה שמתפלל על אחרים או על בניו שיתן להם ה' כל טוב וענין נשיאות ידיו וסמיכה על ראש המתברך שעושה אותו כלי מוכשר לקבל הברכה כי צריך כלי מחזיק ברכה. והנה מאחר שיעקב היה יתברך מיצחק אביו כברכת אברהם כבר יש בידו להנחיל אותה לאיזה מבניו שירצה ואמנם היינו ברכת ירושת הארץ שיכבשו אותה מיד הכנענים ע"י כיבוש מלחמה אבל בדברים שיש בהם מנסי השם בדברים עליונים כגון נס בקיעת הים ע"י משה ונס העמדת שמש וירח ע"י יהושע צריך להיות האדם בעצמו אדם גדול שיש בידו לגזור על צבא השמים דרך משל יש ביד האדם להנחיל לבנו עושר רב ונכסים אף שאינו בן חכם אבל אין ביד האדם ללמוד בנו חכמה אם אינו כלי מוכשר לקבל חכמה והנה זרע מנשה דהיינו גדעון שבא מזרע מנשה נתן ה' על ידו תשועה בישראל במלחמת מדין והריגת זבח וצלמונע ואמנם היה דרך מלחמה וזה נקרא עזר ה' כי המלחמה והצלחתה הוא לפעמים קצת ע"פ הטבע כי יפלו רבים ביד מעטים ואמנם הכל בעזר ה' אבל לא ע"י השם בעצמו רק בעזר ה' שיעזור להאדם העושה הדבר ולכך נאמר חרב לה' ולגדעון דהיינו שה' עזר לגדעון לכבוש המלחמה. וזה אפשר לטובת כלל ישראל ולא ניכר כי גדעון בכח מעשיו זכה לזה שה' יעשה ע"י תשועה רק מאחר שהוא היה שופט וראש בישראל וכבשה המלחמה ע"י

ואמנם יהושע שאמר שמש בגדעון דום וכו' ולא נאמר לו זה מאת ה' רק הוא בעצמו היה בידו למשול על צבא השמים מזה ניכר גדלו וכי הוא בעצמו מושל על צבא השמים. והנה מבואר במדרש רבה כי ימין הוא בשמים ושמאל הוא בארץ והיינו כי צבא השמים מתנהגים עפ"י ימינו של הקב"ה והארץ וצבאיה ע"י שמאל של הקב"ה כמש"ה אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים וגלל כן יעקב שראה ברוה"ק כי יהושע יעמיד השמש בגבעון וימשול על צבא השמים והוא יהיה מזרע אפרים לכך תמך ימינו על ראש אפרים. וגדעון הגם, כי הוא יכבוש המלחמה במדין ויושיע לכלל ישראל מ"מ אינו רק עזר כיון שהוא דרך הטבע והוא מצד שמאל. ובזה נראה לי לבאר דבאמת במנין ראשון שבפ' במדבר עלה מספר בני אפרים ארבעים אלף ומספר בני מנשה שנים ושלשים אלף וגם נזכר אפרים קודם מנשה ובמנין שני בפ' פנחס היו בני מנשה נ"ב אלף ובני אפרים שנים ושלשים אלף וגם נזכרו בני מנשה קודם והיינו שבפרשת במדבר בעת חנייתם ומסען במדבר עפ"י ה' היו בני אפרים מוקדמים מרובים והיינו בעבודת ה' לפי סדר חשיבות הבנים ובפרשת פנחס הדור ההוא אשר נחלו הארץ ונלחמו עם אנשי ארץ כנען ולקחו שבט מנשה חלק בעבר הירדן וחלק בא"י ומבואר בספר יהושע כי נלחמו הרבה וחלק מרובה נטלו בארץ ג"כ כיון שמנשה היה בכור ליוסף והנה ידוע שימין הוא תוספת מרובה משמאל ואמנם לענין הנוגע בצבא מעלה צפה יעקב ברוה"ק כי בני אפרים המה יותר מוכשרים לקבל ברכות ימין שנוגע בצבא מעלה. וע"כ לענין מה שהעמיד יוסף את מנשה בצד ימין ואת אפרים בימינו משמאל ישראל אביו ע"י הסכים הזקן שהוא בן בכור ויהיה לו חלק ונחלה בא"י ובעבר הירדן יותר מאפרים וגם בעת כבישת הארץ היו בני מנשה מרובים ואמנם בענין הנוגע בענינים של מעלה בני אפרים היו מוכשרים יותר לקבל כמו יהושע וגדעון וזהו פירוש שכל את ידיו כי מנשה הבכור שהסכים שיהיה בכור לנחלה ולכך לא החליף והניחו בצד ימין ורק ידיו שכל לברך את אפרים בימינו וכאמור והבן:

ויבכו אותו מצרים שבעים יום איתא במדרש כמו אלו שבעים יום שבין אגרת לאגרת היפ"ת כתב דהיינו בין אגרת הראשונות ששלח המן הרשע בי"ג בניסן ובין אגרת ששלחו מרדכי ואסתר בכ"ג בסיון עולה שבעים יום והדבר תמוה מאד ובנזה"ק כתב דהיינו לכך בכו מצרים שבעים יום כי באותו עת היו כלולים במצרים כל שבעים אומות וכולם היו כלולים ביעקב לכך בכו שבעים יום על מיתת יעקב ובשכר זה היו שבעים יום במעלה והוא דחוק מאד ולי נראה דהנה מבואר במדרש דמצרים בכו שחשבו דבר זה לרוע מזל שלהם נאסף צדיק זה ברשותם והנה באמת זה דבר שאינו כי מיתת צדיקים הוא

בהשגחה ולא מגדר רוע מזל ובזה פירשתי הטעם דהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום וביום שנולד ימות למען דעת כל עמי הארץ כי בהשגחה פרטית הי' נפילת הצדיק כי מבואר בירושלמי שקלים דאין אדם נופל ביום גנוסיא שלו וזהו ביאור הדבר מה דקאמר הש"ס כיון שנפל הגורל בירח אדר שמח שמחה גדולה והוא לא ודע שבז' באדר נולד וכיון שנולד ביום הז' בוודאי לא מפאת מזל גורם מיתתו. והנה נתגלה הדבר אחר עבור שבעים יום ואז יצא הדבר כי לא מול גורם ובאותן שבעים יום היה בדעתם כי מזל גורם ולכך בכו את יעקב וזהו מאמר המדרש ויבכו אותו מצרים שבעים יום אלו שבעים יום שבין אגרת לאגרת והדבר נכון מאד:

פרשת שמות

וימררו את חייהם בעבודה קשה וכו' נגזר עליו לעבוד איש כפרי אחד ואף את כל עבודתם וכו' בפרך. שהכפרי אינו עובד אותו רק עבודה ונ"ל ביאור הדבר דלפעמים מצינו שר אחד. קלה שבקלות הוא נחשב אצל השר כעבודה קשה יען שחושב בעצמו מדרגתו ומדריגת המעבידו. וישראל בעת שירדו למצרים מחמת חשיבות יוסף שהיה שר וגדול במצרים וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים יעשה את כל העם לעבדים וגם אביו ואחיו היו חשובים ושרים גדולים בעיני מצרים ואח"ז היו עבדים לעבדים וכל העבודה שעבדו למצרים אף עבודה קלה היו נחשב אצל ישראל כעבודת פרך יען שהם היו עבדים ומצרים מעבידים אותם וגם זולת זה היו מעבידים אותם עבודה קשה ג"כ בחומר ובלבנים וזהו וימררו את חייהם בעבודה קשה כי בעצם העבודה היה קשה וגם את כל עבודתם אפי' עבודה אשר עבדו בהם שהמצרים מעבידים בהם היו עבודת פרך בחשבם שהמציריים יעבדו בהם שהם היו תחלה שרים ומושלים ואח"ז נעשו עבדים לעבדים וזה ענין נכון:

ויפן כה וכה ויך את המצרי. בש"ס דסנהדרין הוכיחו מכאן עכו"ם שהכה את ישראל חייב מיתה שנאמר ויפן כה וכה וכו'. כל המפרשים דקדקו דנקטו רישא דקרא ויפן כה וכה ללא צורך. ונראה לי דהנה כל המשפטים שצוה ה' לעשות כמו הורג את הנפש דחייב מיתה וכל הדברים הוא רק למען ישמעו ויראו לבל יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה וכתבו המפרשים דאם אדם עושה דבר עבירה ואי אפשר לעשות המשפט רק במקום שאין רואה בזה המשפט הוא למותר דמה בצע להרוג אותו כיון שלא ידעו מזה המשפט הרי אין בזה תועלת לבל יוסיפו בני עולה לעשות כזה וכזה פירשו מאמר יהודה לאחיו בעת שרצו להרוג את יוסף באמרו מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו ביאור

הדבר דבאמת הם סברו שיוסף חייב מיתה על הוצאת דיבה ולזה אמר להם יהודה שאף כדבריהם מ"מ אין בזה תועלת כיון שע"כ צריכין להסתיר הדבר לעשותו במקום שאין רואה למען לא יתוודע הדבר לאביהם א"כ אין בזה תועלת לעשותו לזה קאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו כיון שע"כ וכסינו את דמו אמנם באמת אין הדבר כן ורק א היכי דל"ש טעם דלמען ישמעו ויראו אינם חייבים לעשות משפטי ה' מצד הציווי מאתו ית"ש וזהו שהביא רישא דקרא לומר דעכו"ם שהכה ישראל חייב מיתה מצד הדין ולא משום שלא יזידון לעשות עוד לבד דבהך דמשה הסתים הענין וכמ"ש ויפן כה וכה וכו' ואעפ"כ ויך את המצרי והדברים מתוקנים:

ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. נ"ל ביאור הדבר ע"פ מ"ש הראב"ע דלפי שלא עבדו חת ה' הוצרכו לעבוד עבודת אכזריות לפרעה ולמצרים וכן אמר הכתוב תחת אשר לא עבדת את ד' אלקיך בשמחה וכו' ועבדת את אויבך וזהו מדה כנגד מדה ואמנם העינוי ואשר גזר עליהם פרעה להשליך הבנים במים וגם אשר גזר לשחוט מאה וחמשים ילדי ישראל בכל יום וישראל לא חטאו באופן זה עד שיהיו כליון הבנים ואמנם זהו גזרת הקב"ה לפעם ידוע אצלו (או כמו שאמרו במדרש שכל אלו הילדים היו ראוים לזה ופסל מיכה יוכיח) ועכ"פ לא היו בעונות של ישראל ולכך ויאנחו בני ישראל מן העבודה ולא נאמר ויאנחו בנ"י מן העינוי. שאף שעינוי יותר קשה סבלו בזה גזרת המקום ולא היה אנחה ולא צעקה ביודעם כי יד ה' הוא אבל העבודה חשבו כי תחת אשר לא עבדו ה' גרמו לעבוד עבודת פרעה וע"ז נאמר ג"כ ויצעקו אע"פ שהיה להם לצעוק יותר על שחיטת ק"נ ילדים בכל יום מ"מ יותר היה אצלם אנחה וכאב לב על עבודה שעבדו המצרים בהם לפי שהבינו שגרמו זאת בעון אשר לא עבדו ה' וגלל כן ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה והדבר מתוקן מאד:. ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עחי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כי ידעתי את מכאוביו. ביאור הדבר נראה דבאמת ישראל היו מתפללים להשם שיגאלו משיעבוד מצרים ולא היה כוונתם מחמת השיעבוד אלא שלא להיות במצרים מקום טומאה מקום אשר אין ביכולת להם לעבוד את ה' כמו שאמר המשורר איך נעבוד ואנחנו על אדמה טמאה ואמנם זעקתם היה שיעזרם ה' בסתר. כי היו מתיראים מפני המצריים ואמרו בסתם מחמת קישוי השיעבוד או מחמת הריגת בניהם לפי שנצטרע פרעה כן היה דעת המצריים ובאמת עיקר תפלתם היה על מה שהם במקום טומאה. והנה ה' בוחן לבבות וידע כוונתם בתפלה זו שיעזרם ה' והיינו שלא יהיה להם עינוי מחמת היותם במצרים והא שלא פירשו דבריהם הוא שהמה מתייראים מפני המצרים וכיון שהמה קוראים

אל ה' באמת לכך שמע הקב"ה תפלתם וכמו שאמר הכתוב קרוב ה' לכל קוראיו היינו אף שאינן בכלל צדיקים רק לכל אשר יקראוהו באמת דהיינו שהקריאה תהיה לצורך דבר אמת. וזה מבואר ראה ראיתי היינו ראיה שכלית את עני עמי אשר במצרים דהיינו שעיקר עינוי שלהם הוא רק אשר במצרים מקום טומאה ואף שבתפלתם לא פירשו כן ואת צעקתם שמעתי שהוא מפני נוגשיו כי ידעתי את מכאוביו דהיינו ב' מכאובים שלהם שלא יוכלו להתפלל כראוי לכך עיקר הוא העינוי שיש להם בלב והבן: ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה. כל המפרשים בקשו למצוא דבר חפץ איך יתכן להביא אות מן המאוחר אל הקודם וגם לשון ההר הזה אין לו ביאור ומאי נ"מ אם יעבדו על ההר הזה או על הר אחר. ונראה לי דאות זה לא נאמר למשה לא על אופן שיראה האות לעם בני ישראל או למצרים ופרעה רק שהאות הוא למשה בעצמו לכך נאמר וזה לך האות כי אנכי שלחתיך דהיינו שהאות יהיה למשה עצמו. והענין הוא דבאמת הקב"ה הבטיח ליעקב אבינו אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך דהיינו שהקב"ה בעצמו יגאלם ולא ע"י שליח וכשאמר ה' למשה שיגאל אמר מי אנכי ומבואר במדרש ששאל וכי אני הוא זה שאמרתי אנכי אעלך ואמנם ידוע שגדול כחו של משה משאר נביאים בזה דשכינה מדברת מתוך גרונו וזה אמר לו כי אהיה עמך ומעתה עשייתך כעשייתי ופיך כפי ואמנם לא האמין בעצמו כי ישלחהו ה' לדבר חשוב כזה להוציא עם ישראל ממצרים וע"כ אמר מי אנכי וע"כ אמר לו ה' כי מאמרו מי אנכ"י זה אות כי וה' עמו כמאמר הכתוב אשכון את דכא שהקב"ה משרה שכינתו בנמוכי רוח וע"כ אמר כי שאלתו מי אנכי הוא אות על השליחות, וזה שאמר לו ה' כי אהיה עמך על דרך אשכון את דכא וזה לך האות שאלתך מי אנכי הוא אות על השליחות כי השליחות אי אפשר אם לא תהיה שכינה מדברת מתוך גרונו זה אי אפשר רק בנמוכי רוח. ולזה קאמר בהוציאך העם ממצרים תעבדון האלהים על ההר הזה כמבואר בדברי רז"ל כי תבור וחרמון הם הרים הגבוהים מאד בקשו שתנתן התורה עליהם לרוב חשיבתן והקב"ה בחר בסיני שהוא הר נמוך למען ישכון עלי הר נמוך לקיים אשכון את דכא וזהו ג"כ אות שלא יוכל לשלוח רק את משה יען כי היה מהצורך השראת השכינה בקרבו ושתהא השכינה מדברת מתוך גרונו וזהו לא אפשר רק במי שהוא עניו מכל אדם אשר על פני האדמה וע"כ אמר זה אות שע"י תגמר הגאולה יען שעלה על דעתו שאינו ראוי לשליחות זה לצד נמיכת רוחו ע"כ תהיה הצלת ישראל על ידו וכמו שמתן תורה אי אפשר להיות רק על הר סיני שהוא נמוך והדברים נכונים מאד ומכוונים בפירוש הכתובים: ויאמר משה אל ה' כו' ואמרו לי מה

שמו מה אומר אליהם ויאמר ה' אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם ויאמר עוד ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אלקי אבותיכם אלקי אברהם וכו'. נראה לי ביאור הדבר עפ"י הידוע מאמר המכילתא בענין נבואת יחזקאל שראה בח"ל אף שאין השכינה שורה בח"ל או מחמת שכבר ראה בארץ או מחמת שהנבואה היתה לצורך הארץ או מחמת זכות אבות וכדומה. והנה בשמות אחרים השם נגלה אף בח"ל רק בשם המיוחד לא נגלה אלא בארץ. והנה ידוע שמשה לא רצה להזכיר להם ביאת הארץ פן יהיה עליה שלא לש"ש כמ"ש באריכות לקמן. רק לזקני ישראל להם היה יכול לגלות הענין ואעפ"כ יהיה כוונתם רק לשם שמים וא"כ ה' אמר למשה אהיה אשר אהיה' אמר שהשכינה עמם בח"ל למען אשר יהיה עמהם בארץ ויאמר כה תאמר אל בני ישראל בכללות אהיה שלחני אליכם ולא יזכיר להם ביאת הארץ ואמנם כן יוקשה להם שהרי אין השכינה שורה בח"ל ויאמר ה' אל משה כה תאמר עוד אל בני ישראל אלקי אבותיכם ובזכות אבות נגאלו והשכינה שורה בזכות האבות ואף בח"ל ולזה אמר ה' לו לך ואספת את זקני ישראל ולהם יגלה תוכן הדבר ויגיד להם שני הטעמים אלהי אבותיכם שלחני אליכם וכו' וגם יגיד להם הטעם השני לאמר פקד פקדתי וכו' אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ זבת חלב ודבש ובזה כל הענין מבואר ודו"ק:

ובדרך רמז אמרתי במקראות הללו ביאור הדבר עפ"י מה שנודע כי שם הוי"ה במלוי א' הוא שם מ"ה ושם מ"ה במלוי עולה כשם אלהים כי מ"ם ה"א מספרו פ"ו כמנין אלהי"ם ומשם העצם שהוא שמו יתברך שם העצם עולה שם אלהים שהוא בגימ' הכס"א הטב"ע שכלם מספרם פ"ו להודיע שגם הטבע וגם הכסא כמו שנאמר השמים כסאי הכל מאת שם העצם באו אלא שפעולתם השמים והארץ שהוא הטבע והכסא פעולתם בשם אלהים בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואמנם שם אלהים בא בנסתר מאת שם מ"ם ה"א שהוא שם העצם עוד שם יוצא משם העצם הוא שם אהיה כי ראשית שם העצם שהוא י' ה' והתחלת שם אהיה שהוא א"ה הוא שם אהיה וגם סוף שם אהי' וסוף שם העצם הוא שם הוי"ה הרי כי שם אהיה נכלל בשם העצם גם כי שם העצם מספרו כ"ף וא"ו ובמלוי עולה קי"ב כמנין שם הוי"ה ושם אהי"ה ושם אדנ"י כי אלו השלשה שמות הם אחד כי השני שמות אהי"ה ואדנ"י יוצאין משם העצם. הרי כי המילוי דשם הוי' הוא שם מ"ה מורה על פעולת שם אלקים היוצא ממנו. וביאור הדבר כי שם העצם הוא שמו של הקב"ה אינו נעשה לפעולת דבר רק שממנו יוצאין השמות הפועלים ושם אלהים פועל מה שהוא בטבע בארץ וגם בשמים הנקרא הכס"א ושם אהיה היוצא משם העצם עצמו לא מנסתרו וממילוי הוא פועל מה שאינו בטבע המציאות ועושה נסים נגלים אשר

בו נראה שם ה' בנגלה כי מן דברים הנעשים בטבע הגם כי שם מטביע הטבע והכל בא משם ה' שם העצם אמנם הוא בא בדרך נסתר מן מילוי שם העצם שהוא בא נסתר בשם העצם:

והנה פרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו לא ידעתי את ה' וכתבו הקדמונים שלא ידע שם העצם רק שם אלהים שהוא הכסא והטבע והיה בדעתו שלא יכול לעשות ה' נסים מה שהוא נגד הטבע ואמנם בני ישראל אף שהיה יודעים שם העצם אמנם כיון שזמן רב היו במצרים נשאר אצלם שם מ"ה ששם אלהים יוצא ממנו חשבו שאין רצונו ית' לשנות הטבע והכס"א כמו שם מ"ם ה"א מספרו פ"ו כמנין אלהי"ם ואם יאמר להם משה כי יעשה להם נסים בשם העצם יאמרו כי אין הקב"ה פועל ועושה ע"י שם העצם רק בשם אלהים הנגזר משם העצם וזהו הנה אנכי בא וכו' ואמרו לי מ"ה שמו דהיינו דשם העצם והמילוי הוא שם מ"ה המורה על הכסא והטבע ואמרת להם אהי' אשר אהי' שהוא יוצא משם העצם בגילוי ומספרו שמורה על עשיות נסים נגלים והוא נגזר משם העצם בגילוי ומי שיודע מעט בסוד שמותיו של הקב"ה יבין וישכיל כי מה שכתבתי בזה הוא מתוק מאד בביאור המקראות:

ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה. כל הקדמונים נדחקו מאד בביאור לשון זה. ולי נראה הדבר נכון מאד דבאמת רצונו של משה הי' שיצאו מעצמם מתחת יד מצרים ולא כי ישלחו אותם מצרים מארצם. כי אינו דומה אם ילכו מעצמם דאז בטל מהם כח מזל טלה וגם כח המצרים ופרעה אף אחר כל המכות שהכה אותו ה' לא רצה שילכו הישראל עצמם מאליהם רק שילכו לעבוד ה' ברשותו ולכך כשאמר להם קומי צאו מתוך עמי וברכתם גם אותי דהיינו שיברכו אותו על אשר נתן להם רשות ללכת לעבוד ה' ואמנם היה ביד הקב"ה לכוף כאגמון ראש פרעה שילכו ישראל מארצו בלי רשותו אך לאשר רצה הקב"ה שישאלו איש מאת רעהו כלי כסף וכו' ואם יאמרו שרוצים ליילך בלי רשות וידעו שאין דעתם לחזור לא ישאילו המצרים להם הכלים וזהו שאמר הכתוב ואני ידעתי כי לא יתן אתכם פרעה להלוך ולא ביד חזקה אף אם יכריחו ושלחתי ידי והכיתי וכו' ואחר כן אף אחר אלה המכות ישלח אתכם מזה דהיינו שתלכו ברשותו והיה כי תלכון זהו נתינת טעם למה לא יכוף השם ראשו שילכו מאליהן ביד רמה ולזה אמר והיה כי תלכון לא תלכון ריקם וכו' וע"כ לא יאמרו כי מעצמם ילכו בלא רשות דא"כ ידעו המצרים כי אשר ראו את מצרים לא יוסיפו לראותם עוד ולא ירצו להשאילם והבן:

ויאמר משה בי ה' שלח נא ביד תשלח. כמו זר נחשב שהמתין עד כה ואח"ז סירב בשליחותו של מקום ועכ"פ היה לו להשיב תיכף שלח נא ביד תשלח. ונ"ל ע"פ מה שבארתי במקום אחר דאף שהקב"ה הבטיח ליעקב שהוא בעצמו יעלה אותם מארץ מצרים אמנם לפי שמדרגת משה הי' בזה הדבר והיינו לפי שהשכינה מדברת מתוך גרונו והיה כאלו ה' בעצמו הוציא אותם אמנם היה מוכרח להיות ע"י משה כדי לקיים אשר דבר שהוא בעצמו יוציא אותם. אמנם במאמר כה תאמר עוד אל בני ישראל אלקי אבותיכם שלחני אליכם כתבו הקדמונים דהזכיר זכות אבות שבזכותם מדלג על ההרים. ומבואר במ"ר בשיר השירים כמאמרו ישראל למשה איה אלקינו השיב להם כסבורים אתם שבזכות עצמיכם אתם נגאלים לא כן אלא בזכות אבות ופירשו דכיון שלא נגאלו רק בזכות אבות לכך היתה הגאולה ע"י שליח ולכך אמר משה שלח נא ביד תשלח אף שאף השכינה מדברת מתוך גרונו מ"מ שפיר דמי כיון דאינם נגאלים בזכותן והבן:

למה הרעות לעם הזה למה זה שלחתני. במדרש וא"ת מה איכפת לך א"כ למה זה שלחתני. נלענ"ד ביאור הדבר דבאמת מצינו טעמים על אשר לא היו במצרים רק ר"י שנים וא שקישוי השיעבוד השלים הזמן. וכתבו המפרשים שזו מרומז בקרא ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. דהיינו שצירף העינוי לעבדות יעלה למספר ארבע מאות שנה. ובמדרש אמרו מדלג על הקץ בזכות אבות שנאמר מדלג על ההרים בזכות האבות וכו' והנה במדרש אמרו כשבא משה לישראל ואמר להם היום אתם נגאלים אמרו איה אלקינו. אמר להם קול דודי הנה זה בא כסבורים אתם בזכות עצמיכם אתם נגאלים לא כן אלא בזכות אבות. וכתבו הקדמונים דשאלתם הי' דהקב"ה הבטיח ליעקב אנכי ארד עמך מצרים כו' ולמה לא נתקיים בהם. ואמנם ביאור הענין הוא משני טעמים או דמשה י' לו מדרגה זו דשכינה מדברת מתוך גרונו או לפי שלא נשלם הזמן. וזהו אמר להם משה קול דודי הנה זה בא כסבורים אתם בזכות עצמיכם אתם נגאלים לא כן אלא בזכות אבות ולכך יוכל להתקיים ע"י שליח. והנה אי נימא דקישוי השיעבוד השלים הזמן א"כ כבר נשלם הזמן והי' ראוי שיהי' הגאולה ע"י הקב"ה בעצמו וע"כ דלא מחמת קישוי השיעבוד נשלם רק מכח זכות אבות וזהו למה הרעות לעם הזה וא"ת מה איכפת לך שע"י זה יתקרב זמן הגאולה א"כ למה זה שלחתני וזה נכון: ובזה יתבאר תשובת ה' למשה דהנה ידוע מה שהקשו המפרשים למה נענש פרעה בגוף וממון והא בתרי מילי לא עבדינן ליה ואמנם שכר עבודה קבלו ועל עינוי נענשו בגופם. וזהו עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם ולכן צריך להיות עבדות ועינוי והדברים מובנים:

פרשת וארא

ויחזק לב פרעה וכו'. ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה הדברים אינם מובנים למר הוצרך הקב"ה לומר כדברים האלה כיון שמשה ראה חוזק הלב של פרעה ונ"ל שענין חוזק הלב וענין כבדות הלב המה ענינים נפרדים והיינו שבאמת הקשו כלם שאם הקב"ה חיזק לבו של פרעה שלא ישלח את ישראל מארצו למה יענש פרעה כיון שביטל ה' בחירתו ואמנם כבר כתבתי במקום אחר שלפעמים הקב"ה מסייע להאדם שיעמוד על קו השוה בענין הבחירה כגון מי שנוטה לרע מצד טבעו לחטא בדבר עבירה אחת יותר מחבירו הקב"ה מעמידו על קו השוה. וכמו כן היה ענין ברכות וקללות שנאמרו לישראל היינו כדי להעמידן על קו השוה כי היו בעת ההוא נוטים בטבע לצד הרע וע"י הברכות והקללות העמידן ה' על קו השוה וזה שאמר הכתוב ראה נתתי לפניך את הטוב ואת הרע ובחרת בחיים דהיינו שע"י הברכה והקללה נשארו על צד הבחירה והנה הקב"ה רצה להכות את פרעה במכות האלה כי כן נתחייב על חטאתו ועפ"י השכל הי' לו לשלוח את ישראל מארצו כשראה המכות הראשונות לכך חיזק ה' את לבו לעמוד על בחירתו וברוך ה' היודע לצמצם חוזק לבו נגד המכות שיכניע לבבו ויטה את לבו לשלוח את ישראל מארצו ויהיה נשאר על צד הבחירה בקו השוה ואמנם מה שלא העמידו בתחלה על קו השוה כמו שאר בני אדם אשר יש להם בחירה הוא משום שרצה להכותו על חטאיו וזה נכון מאד ובזה יתבארו כמה דברים מדברי חז"ל. והנה כובד לבו של פרעה שלא האמין כי הקב"ה המשגיח לעשות דין בין אדם לחברו ומסר הנהגה זו לשרי מעלה וה' הטוב למעלה על השמים כבודו כמש"ה ברוב עזך יכחשו לך אויביך ואף שהיה ראוי שבראותו כי כל שנאמר לו ע"י משה ואהרן דבר ה' הוא אמנם כובד לבבו גורם שלא היה בידו לשער זה מאחר שהכלל מונח אצלו שאין ה' משגיח במשפט אדם וחברו ואמנם מה בכך שאין זה משפט מאת ה' כיון שראה שעכ"פ קיבל מכות כאלה ע"י משה ע"כ צריך לשלוח העם ולקיים דברי משה ואהרן לבל ילקה מכות כאלה ע"ז היה מדת התחזקות הלב שיעמוד בכל דבר עד אשר יתבטל כחו של משה ואהרן ולא יהיה יכולת בידם להלקותו עוד מכות נוראות. ולזה בנס הראשון של בליעת מטה אהרן את מטות החרטמים נאמר ויחזק לב פרעה דהיינו שחזק לבבו לבלתי שמוע דבר ה' והי' נראה כאלו אין יכולת ביד ה' לחזור מדבריו אשר אמר לאברהם כי יעבידו מצרים אותם ארבע מאות שנה. ואמנם ה' אמר למשה כי כבד לב פרעה מאן לשלח את העם כי הוא אינו מאמין כי דבר ה' הוא וכי ה' שלחם לעשות המעשים האלה גלל כן אמר הקב"ה שיעשו הכאה ביאור למען ידע פרעה כי יש כח במשה להכות את היאור שהוא אלקים של

פרעה וכאשר ראה פרעה כי החרטמים יעשו כן חיזק את לבבו נגד דיבורו של משה לכך נאמר ויחזק לבו ודוק:

פרשת בא

בא אל פרעה מבואר במדרש בשליחותי וביארתי הדבר לפי מ"ש האר"י ז"ל לך ואשלחך אל פרעה היינו דמאת ה' לא תצא הרעה וע"כ בישעיה נאמר את מי אשלח ומי ילך לנו דישעיה חציו נחמות וחציו פורעניות והיינו על הרעה נאמר ילך ועל הטובה נאמר אשלח ואומר הנני שלחני דעל הטובה ביקש להיות שליח ובזה היה שני ענינים להוציא את בני ישראל ממצרים הוא טובה ולהעניש את פרעה רעה וע"כ אמר ה' לך ואשלחך עיש"ה בלקוטי תורה. ואמנם באמת גם הרעות האלה טובות נמשכו לפרעה יען שעי"ז נתפרסם שמו של הקב"ה ונתגלגל דבר זה על ידם וכמבואר בש"ס דתענית עיין לעיל פ' לך מ"ש בזה דבר נחמד וע"כ טובה נחשבת להם וזה בא אל פרעה בשליחותי כי אני בעצמי הכבדתי כו' ואף כי מאת ה' לא תצא הרעה עכ"ז למען שתי אותותי אלה בקרבו למען תספר וכיון דע"י זה יתגדל שמו של הקב"ה בעולמו טובה נחשבת להם. ובזה יבואר מאי דקאמר במסכת פסחים הללו את ה' כל גוים עכו"ם מאי עבידתי' אלא הללו את ה' כל עכו"ם על נסים וגבורות דעביד בהן כ"ש אנן דגבר עלינו חסדו עיין מ"ש מוהרש"א ובמ"ש יבואר על נכון הללו את ה' כל גוים דהיינו שע"י נתפרסם שמו של הקב"ה והיינו על נסים וגבורות דעביד בהון כ"ש אנן כי גבר עלינו חסדו והבן:

על מצות ומרורים יאכלוהו. במדרש מרור חד מרורים תרין. נראה לי ביאור הדבר ע"פ מה שבארתי במקום אחר מה שסידר מסדר הגדה מרור זה שאנו אוכלים על שום מה על שום שמררו המצרים וכו' שנאמר וימררו את חייהם וכו' את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך ואמרתי דבאמת כל ענין סיפור יציאת מצרים בהיותינו בארץ לא לנו אינו מובן כמו שאמרו חז"ל בשלמא התם הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה אבל הכא אכתי עבדי אחשורוש אנן. וביאור הרב מהר"א אשכנזי מה שאמרו מזכירין יציאת מצרים בלילות היינו בגלות שהוא דומה ללילה ואמנם הטעם שאנו עושין זכר שמחה ליצ"מ כמו שביארתי שאלו לא הוציא הקב"ה באותה שעה ישראל ממצרים היו משוקעים חס ושלום בטומאת מצרים ולא היו יכולים להגאל עוד וזהו זכר לגאולה אבל מה שאנו עושין זכר לעבדות זהו בוודאי לא יתכן בזמן הגלות שהרי עדן לא פלטינן מעבדות הזה ואכתי עבדי אנן. אמנם באמת גם מרור הוא זכר לחרות שהרי באמת היה להם להיות במצרים ארבע מאות שנה אלא שהעינוי וקושי השיעבוד השלים הזמן וע"כ אי לא היו

מענים אותם וימררו את חייהם לא היו ראוים להגאל והיו משוקעים בטומאת מצרים וכיון דמה שיצאו ממצרים אף בזמן הגלות חשיב גאולה בגלל כן העינוי שמעין גאולה הוא אנו עושין זכר לה אף בזמן הזה והנה הטעם שהשלים קושי השיעבוד הזמן אמרו במדרש כי הזידו עליהם המצרים הוא קצף מעט והם עזרו לרעה וכמו שאנו אומרים ותתן אותות ומופתים וכו' כי ידעת כי הזידו עליהם והנה ביאור הכתוב שנאמר וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ואח"ז אמר את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך דבאמת יש ענין העבודה שהעבודה עצמה היא עבודה קשה ויש שהעבודה אינה קשה כ"כ אלא שנעשית באופן שהיא קשה כמו שאמרו במדרש שהיו נותנין משא של זכר לנקבה ועבודת נקבה לזכר וזה וימררו את חייהם בעבודה קשה שהיא קשה בעצם בחומר ובלבנים וגם את כל עבודתם אשר עבדו בהם אף שהיא אינו קשה בעצם בפרך עשו אותה באופן שיהיה קשה עליהם בעבודת פרך והנה מה שהעבודה קשה בעצמה נעשה להנאת עצמן אבל מה שהעבודה שאינה קשה עשו אותה באופן שיהיה עבודה קשה זה נקרא אשר הזידו עליהם וזה החלו שהקריב גאולתן של ישראל וזה שסידר המסדר מרור זה שאנו דהיינו שאנחנו בהיותינו כעת ג"כ עבדים ואינו שייך לעשות זכר לעבדות ע"ש מה וזה הוא שמררו חיי אבותינו במצרים לא שהעבודה היה קשה בעצמותה שנאמר את כל עבודתם אשר עבדו בהן בפרך וזהו זכר לגאולה דשייך אף בזה"ז כמ"ש וזהו מרור חד אלו נאמר מצות ומרור יאכלהו היה בידינו לומר דמרור אינו רק מה שעבדו בהם עבודת פרך ואינו רק זכר לעבדות אבל מאחר שנאמר על מצוה ומרורים היינו שני מינים מה שמררו את חיי אבותינו במצרים דהיינו העבודה בחומר ובלבנים וזהו זכר לעבדות ואין לזה שייכות לגאולה אבל מה שנאמר את כל עבודתם כו' בפרך זהו באמת זכר לחרות שע"י אשר הזידו עליהם נתן הקב"ה אותות ומופתים בפרעה והוציאם משם קודם שעברו עליהם מן ד' מאות שנה וזה נכון:

ואכלתם אותו בחפזון. במד"ר במצרים בחפזון ולעתיד מה הוא אומר כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה':

הדברים מחוסרי הבנה. ונראה ביאור הדבר דבאמת אין השכינה שורה בח"ל ונבואת יחזקאל על נהר כבר אמרו חז"ל לפי שכבר שרתה עליו השכינה בארץ גם בהיותו בחו"ל לא עזבוהו ה' ובמכילתא אמרו לפי שהיתה נבואתו לצורך א"י אף בחו"ל שרתה עליו שכינה והנה בעת היותם במצרים משוקעים בטומאת מצרים וגם בח"ל לא היו ראוים לגילוי שכינה ובעת יציאתם ממצרים ע"י ה' בכבודו היה לסיבות שהיתה הגאולה לצורך ביאתם לארץ וזהו אעלה אתכם מעני מצרים כו' אל ארץ אבותיכם דהיינו כיון

שיציאתם הוא צורך לביאתם שכינה שורה אף בארץ לא להם ולכך נאמר וה' הולך לפניהם בעמוד ענן ואש לנחותם הדרך דהיינו שלא היו ראוים לגילוי שכינה ביציאתם ממצרי' רק מחמת לנחותם הדרך לצורך א"י ואמנם לעתיד בהגלות מלכותו עלינו אז גם ישראל אשר שוכנים בארצם יגאלו וגם אמרו לעתיד לבא חללו של כל העולם א"י דהיינו שהשם ישפוך רוחו על כל בשר עד שאף השוכנים בח"ל יזכו לגילוי שכינה א"כ הגאולה מעצמה תהיה ע"י ה' ולכך נאמר כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלקי ישראל דהיינו מה שהקב"ה יוציאם ממקום גלותם. וגם מה שיביאם למקום גאולתם הכל יהיה ע"י הקב"ה והנה בעת גאולת מצרים שהיה ה' הולך לפניהם ומאחריהם לא הרגישו קדושת השם בעצמו ולהיות כי כל דבר מתאוה לשוב אל מקורו ע"ד שאמרו שאין הנשמה יוצאת עד שמרגשת כי ה' הוציא אותה משם לכך היה בחפזון כי היו מתאוים מאד ונחפזין לראות בגילוי השכינה אבל לעתיד כי ה' מאחריהם ג"כ כמו מלפניהם לכך כי לא בחפזון תצאו והדברים מתוקנים מאד:

ויקרא משה לזקני ישראל וכו' משכו וקחו כו'. במדרש למה קרא לזקני ישראל אלא לפי שהמה זיכו את ישראל להאמין בה' שנאמר ויאמן העם חלו לא קבלו הזקנים לא האמינו העם ולכך אמר משה לזקנים משכו וקחו. הרב היפ"ת הקשה ע"ז דעל מה שקרא משה בתחלה לזקני ישראל כתב המדרש לפי שהקב"ה נוהג כבוד בזקנים ולמה לא נאמר גם כאן שלכבוד קרא הזקנים. ונראה לי ביאור הדבר עד"ז כי באמת גם מה שאמר לפי שהמה זיכו את ישראל לכך קרא אותם ומה ענין זה לזה אמנם באמת ידוע שאף שזקן שיכול לאכול כזית נמנין עליו מ"מ אין עושין לכתחלה חבורה שכולה זקנים וכתב הרמב"ם הטעם לפי דאף זקן שיכול לאכול כזית אם ימנו עליו כלם זקנים יש חשש שלא יבא לכלל נותר לסבת מניעת אכילת הזקנים וא"כ קשה כאן שקרא משה לזקני ישראל ואמר להם משכו וקחו לכם צאן ומשמעות הדבר שהזקנים יכולים לעשות חבורה לעצמן וזה באמת אינו נכון עפ"י הדין ואמנם הדבר נכון כיון דהחשש שמא יביאו הקרבן לידי פסול וכאן שהם זיכו את ישראל באמונה וכל המזכה רבים אין חטא בא על ידו ובודאי לא יביאו את הקרבן לידי פסול ובזה מבואר לשון המדרש על מכונו ודו"ק: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח וכו'. נראה לי ביאור הדבר עפ"י מה שהארכתי במקום אחר בענין שאנו עושים זכר לנסים ונפלאות שעשה הקב"ה עמנו דלפעמים באו להזכיר זמן שהיינו בגרם המעלה וזכינו שהקב"ה עשה עמנו אות לטובה ובודאי כי היה מעשינו רצוי' לפני המקום לכך אנו מזכירין הזמן ההוא דמאחר שהקב"ה עשה עמנו נסים כי מעשינו היה רצוי' לפניו גם

כעת יזכיר הקב"ה מעשינו לטובה להצילנו מכל דבר רע. ובזה בארתי דבאמת יש שני מדות בהשם מדת רחום ומדת חנון וכתבו התוס' במסכת ר"ה דמדת רחום הוא קודם שבא עליו הרעה ואף שעפ"י הדין נתחייב הקב"ה מרחם עליו וחנון הוא אף שכבר בא עליו הרעה הקב"ה במדת חנון מעביר ממנו הרעה. ולכך מדת רחום קודם למדת חנון. ואמנם בעת זכירת נסים ונפלאות תמים דעים שהצילנו מן הרעה בעת שכבר היתה באה עלינו ואנו נזכרים אותה למען יגבר חסדו עלינו להצילנו מן הרעה שלא יגיע אלינו בזה מדת חנון קודם למדת רחום וזהו זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה'. ואמנם יש עוד ענין אחר להזכיר חסדי ה' שאף שאין אנחנו ראוים לנס עכ"ז ה' ברוב חסדיו יעשה עמנו נסים ונפלאות או לפרסם שמו הגדול כי הוא בעל יכולת לעשות נסים גדולים ונוראים ומרוב חסדו שעושה נסים ונפלאות והנה ה שצוה ה' לעשות פסח ולתת מדמו על המשקוף ועל שתי המזוזות למען לא יבא המשחית אל בתי בני ישראל וכבר ידוע מ"ש בספר נזר הקודש דבזמן שיש צדיקים גמורים ורשעים גמורים והמשחית בא לעקור הרשעים אין חשש שמא ילכדו גם הצדיקים עמהם. אך אם גם הצדיקים אינן כדאי להצילם רק מחסד ה' עליהם אז צריכים שמירה לבל ילכדו ח"ו בעת כליון הרשעים וע"כ נח הוצרך לתיבה עיין מ"ש בזה באריכות כפ' וירא. והנה ישראל בזמן ההוא היו צריכים לפסח לפי שלא היו זכאים כמ"ש או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי הללו עובדי ע"ז אלא שהיו באונס ושוגג ועכ"פ היו צריכין לאות שלא ילכדו בנתינת רשות למשחית. אבל עכ"פ מה לנו להזכיר ענין עשיית הפסח שהרי בזה נעשה זכר שלא היינו ראוים לגאולה מצד מעשינו ושע"כ הוצרכנו לעשות הפסח וכיון שעיקר זכירות הנסים להזכיר כי עכ"פ בזמן קודם היינו ראוים שיעשה ה' לנו נסים ונפלאות ובזה נהפך הוא שאנו מזכירין זמן שלא היינו ראוים לנס מצד מעשינו כמש"ה. וזהו שאלת הבן מה העבודה הזאת לכם מה ענין עבודה זו שהוא עשיית הפסח תועלת לכם שהרי אדרבה בזה אנו מראין שאין אנחנו כדאים לנסים מצד מעשינו. ואמנם יש בזה הוראת חסדי ה' שאף שאנו לא היינו כדאי' שיגאל ה' אותנו עכ"ז הפליא חסדו עמנו לעשות עמנו נסים ונפלאות וזהו זבח פסח הוא לה' היינו לשם גבוה אשר פסח על בתי בני ישראל וכו' והדרך נכון מאד: או יאמר בהקדם מ"ש בזה במקום אחר שיש כת אחת שאומרים אין חפץ לה' במעשה רק עיקר הוא מחשבת הלב רק מי שאין לבו חזק להשכיל צריך הוא למעשה המעורר אותו לעבודת ה' אבל בני אדם אשר שכלם גבר עליהם די להם לעבוד ה' במחשבת הלב וזהו אפקורסות גמורה כי עיקר הוא המעשה אשר יעשה האדם ואמרו מצות צריכות כוונה והנה אמרו במדרש כי לא היה בידי העם מצות וזכות שיצאו ממצרים ונתן להם מצות

פסח אשר בזה יזכו לצאת ממצרים וזה שמשיבים על שאלת מה העבודה הזאת לכם זבח פסח הוא אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים והוצרכו לקיום המעשה בפועל ולא במחשבה לבד והבן. והנה בשאלת הבן הנזכר מה העבודה הזאת לכם איתא במכילתא בבן רשע הכתוב מדבר ואף אתה אמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו אלו היה שם לא היה נגאל. רבים בקשו למצוא דברי חפץ שהרי גם שאלת החכם הוא מה העדות אשר צוה ה' אתכם. ונ"ל ביאור הדבר עפ"י הידוע טעם אכילת קרבן פסח בעת ההוא יש שני טעמים. טעם האחד לפי שרצה הקב"ה לזכות את ישראל בעת ההוא ולא היה להם זכות שיגאלו ממצרים בעת ההוא וזיכה אותן הקב"ה במצוה זו וטעם הזכות דוקא במצוה הזאת לפי שבה הראו ישראל גודל אמונתם בה' ומסרו נפשם לזבוח תועבת מצרים לעיניהם ולכך היה מקחו מבעשור כידוע ואמנם זהו טעם הראשון. ועיקר הענין הוא שבאמת היו ישראל בעת ההוא עבדים למצרים ואף גם היו משועבדים ת"י מזל טלה שהוא שר של מצרים כנודע ובעת ההוא הוציאם הקב"ה מתחת שרו של מצרים והראם אות בזה שצוה לשחוט טלה לקרבן פסח ובזה הראה להם שנהפך הוא וכל זה נתהפך לקדושה ונעשה קרבן לה' כנודע מאמרי חז"ל במדרש ילקוט ובזוהר. והנה שלשה דברים אנו מזכירין פסח מצה ומרור והכל לזכור נסים שעשה הקב"ה עמנו והנה על כל הנסים שעשה עמנו ה' מהראוי לזכור לעולם וכמאמר חז"ל הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל וכו' וכמ"כ בזמן ההוא שנעשה הנס אנו מזכירין אותו לשבח. אכן לענין הטבע של האדם לא יתכן שיהיה מצווה ועושה להזכיר בכל פעם מה שעשו אבותינו גם הקב"ה אינו מזכיר זכות אבות רק אם אוחזין מעשה אבותיהם והנה זכרון הפסח לפי הנראה לא היה המצוה רק במדבר בדור ההוא שרצה ה' שיהיה להם עבודה זו שבזה יצאו ממצרים אכן לא יתכן שיהיה נזכר לעולם. אמנם אי נימא כי בה הוראה עצומה שיצאו מתחת שרו של מצרים בעת ההוא א"כ היו כמו זמן שנעשו בו נס וזכרון הוא עד עולם. והנה כבר כתבנו כי הכל היו מתאוים לצאת ממצרים עכ"ז לא היה דעתם שוה בגאולת מצרים כי הצדיקום שבדור לא נחשב אצלם לכלום גאולה מעבדות לחירות רק הגאולה שנגאלו מתחת שרו של מצרים הוא נחשב עקרית אמנם הבינונים שתי הגאולות היה בידם גם מה שיצאנו מעבדות לחירות ואמנם הרשעים הם שפרקו עול המצות מעל צוארם והם אמרו אשר נאכל חנם בלי מצות להם היה נחשב רק מה שיצאו מעבדות לחירות לא ממה שיצאו מתחת מצרים ולא מתחת שרו של מצרים ולזה הוא חושב מה שצוה השם על הקרבת הפסח הוא רק בדור המדבר ולא לדורות וזה

מה ששואל מה העבודה הזאת לכם שאינו שואל טעם הציווי ורק שאומר שהציוי להם לדורות וכנ"ל והבן:

ליל שימורים הוא לה' וכו' הוא הלילה הזה שמורים לכל בני ישראל לדורותם. נלע"ד ביאור הדבר דידוע מאמר חז"ל במס' ברכות דכ"ע כשגאל ה' ישראל ממצרים בלילה גאל אותם וכשיצאו בבוקר יצאו כי פליגי בשעת חפזון וכו'. ונ"ל ע"ד ביאור הדבר דידוע דשני גאולות היו במצרים אחר שנגאלו מעבדות לחירות וידוע במדרש הפלוגתא אי עבדו עבודתם בלילה ור"ע ס"ל דלא עבדו בלילה. וא"כ לא היה ניכרת הגאולה בלילה. ואמנם יש עוד ענין שהיו משועבדים תחת עניני כישוף מצרים ובמקום טומאתם. וידוע בזוהר דעיקר כח כשופי מצרים וחרשיו הוא מן זמן המנחה עד עבור הלילה כנודע ולכך היה נעשה הפסח בין הערבים דאז היה הזמן להכניס חרשי מצרים ונאכל בלילה דאז עיקר הזמן של חרשי מצרים ועד חצות לילה כמבואר בזהר ובמקובלים. והנה באמת ענין הגאולה אשר נחשב בעיני ה' הוא גאולה מן טומאת מצרים ואמנם אצל ישראל לא ידעו דבר מה ורק משיעבוד לחירות וזה הוא רק בבוקר. ולזה אמר הוציאך ה' ממצרים לילה דהיינו כשגאל אותם ה' היה בלילה ואמנם בישראל ניכרת הגאולה בבוקר ולזה אמר כשגאל ה' אותם הוא בלילה. וכשיצאו הם ממצרים ביום יצאו דהיינו שביום היה הגאולה ניכרת אצל ישראל וזה נכון. וזה ביאור המקרא ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים דהיינו שהלילה היה שמור לה' שיוציא אותם מארץ מצרים לא מבית עבדים רק מארץ מצרים ולזה הוא הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם דהיינו לדורות עולם אף בזמן ביאת המשיח יספרו ביצ"מ דהא דמוציא אותם משיעבוד לחירות לא נזכר לימות המשיח אבל מה שהוציאם בלילה יזכר אף לימות המשיח והדברים נכונים: באופן אחר אמרתי לבאר המקרא הזה. דאיתא בפרקי דר"א על קרא ומושב בני ישראל שלשים שנה וארבע מאות שנה שהיו במצרים מעת ביאת יעקב לשם היה שני מאות ועשרה שנים ובני יוסף היה שם חמשה שנים קודם נמצא היו שם רט"ו שנה והיה נחשב להם לילות וימים נמצא היו בין הכל במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. ובזה נראה הא דמזכירין יציאת מצרים בלילה הוא מטעם זה כיון דלולי הלילות לא היו יוצאין עדיין ממצרים ולזה לא צריך קרא דכל ימי לרבות הלילות כיון דעיקר הגאולה באה מחמת חשבון הלילות וע"כ קרא דכל ימי לרבות לימות המשיח וזה ביאור המקרא ליל שמורים הוא לה' להוציאם מאמ"צ הוא הלילה הזה שמורים לכל בנ"י לדורותם דענין ליל הוא שם כולל ענין לילה ולילה הוא על ענין פרטי לילה אחת ולכך נגאלו ישראל בלילה ובלילה אמר להם פרעה קומו צאו מתוך עמי להראות שענין הלילות גרם

הגאולה וזהו ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים ולכך הלילה הזה שמורים לבני ישראל לדורותם לספר יצ"מ בלילה וגם לדורות בזמן גואלינו דכל ימי לרבות לימות המשיח וזה נכון מאד:

פרשת בשלח

וחמשים עלו בני ישראל ממצרים פירש"י א' מחמשה. נראה לי שיצא לו כן לפי מה שבארתי למעלה כי היו ראוים להיות במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה ובאמת העבודה התחילה משנולדה מרים דהיינו עד זמן יצ"מ ששה ושמנים שנה ואמרו חז"ל כי ריבוי העם השלים הזמן. והנה המספר הראוי לישראל הוא ששים רבוא כמו שאמרו במדרש שלא יחסרו ממספר זה וסך כזה יצאו ממצרים וזהו חלק חמישית לפי דעת המדרש שלא יצא רק אחד מחמשה וגם הזמן נתמעט לחלק חמישית מן ת"ל שנה פ"ו שנה וזה נכון מאד. ויקח משה את עצמות יוסף עמו. במדרש הודיע חכמתו של משה שלא נתעסק בביזה אלא בעצמות יוסף. המזרחי הקשה ע"ז דהרי מצות ה' היה להתעסק בביזה כמשחז"ל בבקש' לך אמור להם שישאלו כלי כסף כו'. ונ"ל ביאור הדבר דבלא"ה תמוה מאי ענין חכמה לזה צדקה תחשב לו שנתעסק בעצמות וכסף וזהב לא יחשוב. ונ"ל ביאור הענין עפ"י הידוע דיש שני ענינים בקיום המצות לפלס הדרך בהתחזקות המצות. כי באמת העושה מצוה שהגוף נהנה ממנה ואינו מתכוון רק לקיום המצוה שכרו גדול מאד אבל במצות שבלא"ה אין הגוף נהנה ממנו אין שכרו מרובה כ"כ אך החכם בדורו אם יש לפניו ב' המינים האלו לעשות ידבק עצמו בהמין השני אף ששכרו מועט מן הראשון. ואם ב' המינים האלו יבאו לפני איש המוני אז ידבק עצמו בהמין הראשון ולהבין הדבר יותר אעתיק לך מה שכ' הרמב"ם בשמונה פרקים. דהנה חז"ל אמרו שמקום בע"ת בג"ע גדול ממקום הצדיקים גמורים שלא חטאו כלל וכתב הרמב"ם טעם הדבר מפני שבעלי התשובה מעבירים על מדותם ולכן מקומם גדול מאד עוד כתב שדבר זה לא נאמר רק באיש המוני מפני שאין שאר המון לומדים ממנו לחטוא ולקבל עליו תשובה. אבל החכם בדורו טוב שלא יחטא כלל ויהיה מקומו קטן משיחטא ויקבל עליו תשובה להיות מקומו גדול כי מן החכם לומדים ההמון לחטוא וסוברים שיקבלו תשובה לבסוף וזה מן הנמנע כי הפושע לא במהרה ישוב עכ"ל ודפח"ח. כדבר הזה אמרתי ג"כ כאן בדבר הזה בשני המינים כי האיש ההמוני ידבק עצמו בהמין הראשון מפני שאין ההמון לומדים ממנו אבל החכם ידבק עצמו בהמין השני מפני שההמון לומדים ממנו ואם יעסוק במצוה שיש בה הנאה לגוף ילמדו ההמון ממנו לעסוק ג"כ

במצות הזאת ויעסקו רק לשם הנאה שבגוף ולא לשם מצוה כלל. וזה כוונת המדרש דהנה ביזת מצרים היה הנאת הגוף ומצות ה' כמ"ש המזרחי הנ"ל והיינו מצוה שיש בה הנאת הגוף וא"כ היה למשה לעסוק בביזה לשם מצוה ולא ליקח עצמות יוסף שהוא מצוה שאין בה הנאת הגוף ששכרה מעוטה מן הביזה רק משום שמשה חכם בדורו היה ולא רצה לדבק עצמו בביזה פן ילמדו ממנו בני ישראל ההמונים ע"כ נתעסק בעצמות יוסף וז"ש המדרש להודיע חכמתו של משה שלא נתעסק בביזה אלא בעצמות יוסף פי' אע"פ ששכר ביזת מצרים גדול מעסק עצמות יוסף עכ"ז נתעסק בעצמות יוסף כדי שלא ילמדו ממנו ההמונים ודוק. ובזה יובן המדרש סדר ואתחנן אמר לו הקב"ה למשה חכם לב קראתיך שאמרתי חכם לב יקח מצות ואתה רוצה לכנוס לא"י והדבר תמוה ולפמ"ש ניחא דהנה א"י היתה מצוה שיש בה הנאת הגוף כי היה בה בחים מלאים כל טוב. וגם היתה מצות ה' ורצה משה לכנוס בה לשם מצוה להיות שכרו מרובה וא"ל הקב"ה חכם לב קראתיך היינו במצרים שלא רצית לעסוק בביזה אף שהוא מצוה שיש בה הנאת הגוף כדי שלא ילמדו ממך ההמון כי מן החכם לומדים ההמונים ואתה רוצה לכנוס לא"י שהוא מצוה שיש בה הנאת הגוף. ודוק היטב:

ויאמינו בד' ובמשה עבדו. במ"ר ישראל אע"פ שבמצרים האמינו חזרו ולא האמינו אבל בים נאמר ויאמינו בה'. נ"ל ביאור הדבר דמצינו ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את עמו ובזה נאמר ויאמינו בה'. אמנם באמת ידוע שבמצרים לא האמינו בה' כראוי כמאמר חז"ל גוי מקרב גוי אמנם בענין האמונה רבים הם מאמינים בה' אלא שכפרו בהשגחה באומרים שאין כבודו להשגיח בתחתונים וע"י נסי מצרים ראו שכבוד ה' בקרב הארץ כמש"ה למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. ואמנם עדיין היה אפשר שלא יאמינו רק בהשגחה על אומה כללית אבל לא על הפרטית ואמנם בעת יצ"מ וטביעת ים סוף כאשר ראו כי מצרים נטבעו בים ופרעה יצא מן הים גם נענשו מצרים על שטבעו במים ילדי ישראל ומן הפרעון שפרע להם מדה כנגד מדה ראו שעיני ה' משוטטות על כל פרטי ענינים. ולכך כתיב ויאמן העם כי פקד ה' את עמו דרך כלל ולכך כתיב ויאמן העם דהיינו האומה בכללה האמונה. אבל בים נאמר ויאמינו בה' שכל אחד היה מאמין כפי כחו דבאמת אינו דומה המאמין מצד ההשכלה למי שמאמין מצד הראי'. וחז"ל אמרו שעל הים כ"א ראה את כבוד ה' ואמרו זה אלי וכו' ובודאי מי שהי' גדול בערכו היה לו השגה ביותר ולכך נאמר ויאמינו. והנה הרמב"ם כתב שלכך היה במתן תורה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר כי בעצם דבר המושג אינה משתכחת אבל המאמין בדבר מצד המופת לא מצד ההשכלה המושג בעצם משכחת מן הלב וזהו אע"פ שבמצרים האמינו

שנאמר ויאמן העם חזרו ולא האמינו דהיינו כיון שלא היה דבר המושג רק מצד האותות אבל בים נאמר ויאמינו שכ"א היה לו אמונה מושגת היינו מצד ההשגה ואמונה זאת נקבע בלבם ודוק:

אז ישיר וכו'. מד"ר אז ישיר הה"ד נופת תטופנה שפתותיך בדבר שהם חוטאים הם מתקנין אמר משה באז חטאתי לפניך שאמרתי ומאז באתי אל פרעה באז אני מתקן אז ישיר. נראה לי ביאור הדבר שמה שאמר משה ומאז באתי אל פרעה הוא שהרע למשה אף שידע כי לא ישלח אותם פרעה תיכף אמנם מהראוי שאחר שרצון הקב"ה לגאלם תיכף יתחילו ניצוצי הגאולה לעלות וכמ"ש במדרש שיר השירים על פסוק הנצנים נראו בארץ עיש"ה. והרע למשה שמאז בא לפרעה הכביד העבודה עליהם. ואמנם באמת כיון שהיה להם להיות במצרים ארבע מאות שנה אלא שקישוי השיעבוד השלים א"כ הכבדת פרעה הוא התחלת הגאולה שע"י זה השלים הקץ. והנה משה חשב שזכות אבות גרם להם להגאל קודם זמנו וכמ"ש במדרש שה"ש על פסוק קול דודי מדלג על ההרים מדלג לגאול קודם זמן על ההרים בזכות אבות וע"כ קישוי השיעבוד אינו מעין הגאולה והנה ידוע מאמרם ז"ל כי מי שאינו נגאל בזכותו אינו ראוי לומר שירה כי לשמחה מה זו עושה כי גמר ואכל צדקת אבותיו וסימן אם הנס בא בזכותו כשרואה מפלת שונאיו עד נאמן כי ניצל בזכותו ולכן לוט שניצל בזכות אברהם נאמר לו אל תביט אחריך שלא יראה במפלת שונאיו וזהו ישמח צדיק כי חזה נקם וע"כ נאמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים אז ישיר דהיינו כיון שראו במפלת שונאיהם וידעו שבזכות עצמן ניצולו ולא בזכות אבות ע"כ אמרו שירה. וע"כ משום דקישוי השיעבוד השלים המנין וא"כ מה שהכביד פרעה הוא מעין הגאולה וגם כן היה אחר התחלת הפקידה וזהו באז ישיר ניתקן מאז באתי אל פרעה וזה ענין חשוב: אשירה לה' כי גאה גאה כו'. נלע"ד ביאור הענין דבאמת עניני נסי מצרים היה הכל להעניש המצרים ובני ישראל שלא שלטה בהן העונש נשארו על דרך הטבע ובים העונש של מצרים היה בדרך הטבע כי ירדו לים ונטבעו אבל ישועת ישראל היה שלא כדרך הטבע שהלכו ביבשה בתוך הים. והנה כשעשה הקב"ה הנס להרע למצרים לא ניכר שלמענם עשה הדבר אולי להעניש למצרים אבל כשהנס נעשה לטובתם ידעו הכל שהם חשובים בעיני ה' וזהו אשירה לה' כי גאה גאה עזי וזמרת וכו' ויהי לי לישועה שהנס בא על הישועה הנעשה להם. ואמנם בענין הנסים פרשתי במקום אחר בהא דקאמר כמה חשוב הוא שנעשה לו נס או כמה גרוע הוא אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית. דבאמת אם נעשה איזה נס לאדם מורה שגדול הוא בעיני ה'. אמנם אחר שנעשה לו הנס בוודאי נכיון הוא לו על הזכיות וכמאמר

יעקב קטנתי מכל החסדים וכו' ואמנם כיון שע"י הנס נתפרסם שמו של הקב"ה הרי זכות הוא לו שע"י נתפרסם שמו של הקב"ה וכמו שפירשתי בפסוק אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד דהיינו כיון שהכל יודעין שהקב"ה מגן הוא לכן לא נחסר משכרו ע"י הצלתו ממלחמות המלכים דלעומת מה שהיה לו נכיון ע"י הנס לעומת זה נתרבה שכרו שע"י נתקדש שמו של הקב"ה והנה בעת שיצאו ממצרים לא אמרו שירה על הנסים שנעשה להם כיון שעיקר הנס היה העונש המגיע למצרים אבל בעת קריעת הים היה הנס על הישועה להם וממילא ידעו שגם העונש המגיע למצרים היה בסבתם וזהו אשירה לה' כי גאה גאה שני דברים סוס ורוכבו רמה בים עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה והנס היה בהישועה ואף על פי כן אשירה ולא נדאג מנכיון הזכיות כי גאה גאה ונתקדש השם עי"ז והבן:

זה אלי וכו' במ"ר אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה אתם אומרים פעם אחת זה אלי וכו' ולעתיד מה הוא אומר ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה וכו' זה ה' נגילה ונשמחה בו. נראה לי ביאור הדברים עפמ"ש בדרושים מה שאמרו בעוה"ז על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין אמת ולעתיד הכל הטוב והמטיב דבאמת מאת ה' לא תצא רעות ח"ו והכל הוא לטובה ואם יגיעו לאדם יסורים בעולם הזה לעומת זה תתרבה שכרו לעוה"ב ומה שאדם מקוה לישועה מאת הרע אשר יגיע אליו לסיבת כי אינו מבין שהכל לטובה ולעתיד שיתגלה לאדם כי גם הרע היה לו לטובה והיה לו לברך ברכת הטוב והמטיב גם על הרעה ואפשר שמה שמקוה לישועה למען ידע כי כבר הוא בגדר הראוי לישועת ה' והנה ענין גילה ושמחה ביארו הקדמונים כי גילה הוא ענין הנוגע לשעה ושמחה הוא שמחת עולם הנוגע לנפש וזהו ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה. והיה נראה כי הרנה הוא על ענין הנוגע לגוף אמנם אף שהמעשה מורה על ענין גילה אמנם עיקר מחשבתם הוא על אשר עין בעין יראו כי הם ראוי במעשי ידיהם לישועת ה' וזהו ושמחת עולם על ראשם דהיינו עיקר מחשבה שבמוח יהיה שמחת עולם והארכתי בזה. והנה בזמן הזה היסורים הבאים על האדם הוא מקוה לישועה ומה שמקוה לישועה הוא באמת מחמת שהוא סובר שמאת הדין הוא נענש. אבל באמת כיון שגם הרעות באים מצד מדת רחמים א"כ לא היה לו להיות מקוה לישועה מצד זה רק שהי' לו לבקש לישועה למען יתברר לו שהוא ראוי לישועה וזהו ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' ומה שהיה ראוי לקוות להיות נגילה ונשמחה בישועתו שיתברר לנו שאנחנו ראוים לישועה והנה ישראל בעת שיצאו ממצרים היו שמחים בחסדי ה' אשר עשה עמהם וכשהיה מתנהג עמהם במדה"ד

וקבלו יסורים וכדומה היו מברכין על הרעה למדה"ד היו אומרים זה אלי ואנוהו אלהי אבי כשהיה באים עליהם הרעות היה מברכין למדה"ד. וארוממנהו כמו שאנו אומרים בימי הדין המלך המשפט דהיינו ארוממנהו והיינו לפי שאין מכירין שהרעות שנדמה לנו המה טובות והוא נחמד. או יאמר ביאור הענין עפ"י מה שאמרו מודים מודים או שמע שמע משתקין אותו והקשה הש"ס לשם אהא דקאמר אנו ליה ועינינו ליה דהא קי"ל שמע שמע משתקין אותו. ומשני הכי קאמרי ליה עינינו מיחלות וליה אנחנו מודים ופירש"י כיון דאשני ענינים קמדכר לה לית לן בה. ולכך קאמר כאן זה אלי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו דהם שני ענינים נפרדים ולכך רשאי להזכיר השם כ' פעמים אבל לעתיד הנה מבואר במדרש דלכך נאמר כאן ואמר ביום ההוא דהיינו לשון יחיד כיון שיתגלה הדבר לכל ויהיה כאיש אחד ומבואר בב"ר דיחיד רשאי לומר שמע ב' פעמים ולזה קאמר ואמר ביום ההוא הנה אלקינו וכו' ודוק: באופן אחר ביארתי הענין שהתחיל לשבח על נפילת מצרים ואח"כ נתן השבח על ישועת ישראל דמבואר בש"ס דחלק גנאי לחזקי' שלא אמר שירה עד שפתחה הארץ ואמרה שירה שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק והיינו דכל צבא השמים אומרים שירה בעת שעושים רצון קונם והחמה בשעה שמהלכת ממזרח למערב אומרת שירה ובנס חזקיה ששב החמה עשר מעלות ונחרחקה מן הילוך למערב נפסקה השירה והיה לחזקי' לומר שירה שהפסידה עיין בס' בעל עקידה. והנה במדרש בקשו מה"ש לומר שירה אמר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה ובדין שישראל יאמרו השירה שהיה להם למלאכי ה' לומר כמו חזקי' שגנאי לו שלא אמר שירה שהפסיד ה' על ידו וזה אשירה לה' כו' סוס ורוכבו רמה בים ועי"ז לא אמרו מלאכי השרת שירה וגם ויהי לי לישועה ומהצורך מצד עצמם בשביל הצלה זו והבן: ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק במ"ר וצא מחוץ הענן. נראה לי ביאור הדבר שבאמת כל המלחמות שעשו ישראל היה ע"י השראת שכינה שבתוכם כמש"ה אשר אתה בתוכם וענך עומד עליהם כי הענן היה ענן ה' וסימן להשראת שכינה בתוכם ואמנם באמת אמרו אין השכינה שורה בח"ל ונאמרו בזה ב' טעמים להשראת שכינה במצרים ובמדבר האחד לאהבת וחביבות עמו ובכל מקום שגלו שכינה גלתה עמהם והיא המרחפת על עם ישראל שלא יאבדו ח"ו. השני כמ"ש בנבואת יחזקאל על נהר כבר ואמרו בתוספתא שהנבואה שהוא לצורך א"י אף בח"ל הקב"ה משרה שכינתו כמו בארץ עצמו ובגאולת מצרים היה לצורך ביאתם לאה"ק והנה מה שמורה הענן הוא ששכינה שורה בישראל ומרחפת עליהם שלא יאבדו ע"כ הענן הולך לפניהם ולפי טעם השני שהוא לצורך ביאתם לארץ היה השכינה שוכנת בתוכם בלי ענן

וכמו אחר שבאו לארץ שנסתלק הענן וכמו שיבואר לקמן. ואמנם באמת כיון שכל הדור התנהגו ע"י משה וכל השראת השכינה ונבואתו צריך להיות ע"י משה רבן והוא לא יבא לארץ לא היה מתנהג השראת השכינה רק ע"י הענן בסוד כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף אבל אחר שבאו לארץ לא היה צריכין לענן והנה כאשר חטאו ברפידים ואמרו היש ה' בקרבנו ואמרו משל לתינוק וכו' שהוא זורקו מעליו היינו כיון דעיקר השראת שכינה שלא במקום הראוי הוא שא"א להיות להם תקומה בלתי כי ה' שוכן בתוכם וכאשר היה בדעתם כי אף אם אין ה' שוכן בתוכם יוכלו להתקומם לא אבה ה' לשכון בתוכם וכאשר בא עמלק להלחם עמהם הוצרכנו לזה שיהיה השראת השכינה בתוכם לסיבות שהוא לצורך ארץ ישראל. וע"כ לא נעשית המלחמה ע"י משה כיון שהוא לא יביא את העם לארץ והוצרך המלחמה להעשות ע"י יהושע כיון שהוא נבחר לנהל את העם אחר מיתת משה רבו והוא יביא את העם לארץ וע"כ אמר לו צא מן הענן כי השראת השכינה לא תהיה בסוד מרחפת על בנים רק כיון שיהיה הנבואה לצורך א"י ואתה המביא אותם לארץ שכינה שורה בתוך עמו ועל ידי זה תכבוש את עמלק והבן זה:

כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק כלם תמהו מה ענין כתיבה בספר. ומה כפל הלשון מחה אמחה וגם כי בפ' תצא צוה את ישראל שהם ימחו שמו של עמלק וכאן אמר ה' שהוא בעצמו ימחה זכר עמלק ותחלה אומר מה שמלחמה נעשית ע"י יהושע ולא ע"י משה כי באמת מצינו כי השמש והירח ואחד עשר כוכבים השתחוו ליוסף. ופרשתי לעיל דכחו של יוסף להכניע כל המזלות תחתיו ובעת שאמר יהושע משבט יוסף שמש בגבעון דום היה השמש מתקשה נגדו ואמר יהושע עבדא בישא לאו זבינא דאבא את והיינו שהשמש עבדו של יוסף הוא. והנה כאן כתוב ויהי ידיו אמונה עד בא השמש והיינו לפי שמבואר בירושלמי מגילה שלקח עמלק אתו אנשי מלחמה שיום גנוסיא שלהם היה באותו יום שנולדו ביום זה ואין אדם נופל ביום גנוסיא וע"כ הוצרכנו להוריד המזל וזהו בכחו של משה. ויהי ידיו אמונה עד בא השמש ועבר היום לידת האנשים ומשה שלא החזיק עצמו שתפלתו יעשה פירות כ"כ יען כי ישראל בעת ההוא חלפו חוק עברו תורות לכך צוה ליהושע שהוא ילחם עמו ובידו לצוות על השמש שתשקע שלא בזמנו וזהו מכחו של יוסף והדבר נכון מאד. ואמנם באמת לא היה יהושע צריך לזה כי משה בתפלתו וגם כשהיו ישראל רואין כי כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק היה מאמינים בה' ובמשה עבדו גלל כ לא צוה יהושע על השמש שתשקע של בזמנה דאדרבה יותר טוב שילחמו עם עמלק כל היום ויאמינו בכח תפלתו של משה. וזהו ויהי ידיו אמונה שע"י ידי משה

האמינו ישראל ולכך עד בא השמש מעצמה ולא צוה עלי' יהושע שתשקע שלא בזמנה. והנה אחר כל הדברים שהתפלל משה ואהרן וחור תמכו בידיו לא היה ספוק ביד יהושע למחות שמו של עמלק לגמרי רק להחליש כחו והי' הדבר הנפלא בעיני יהושע דבר ולכך אמר ה' למשה שיכתוב הדברים בספר כי אמת ימחה ה' בעצמו זכר עמלק והענין כי אחד ממצות ה' לזכור מעשה עמלק ומעשה עמלק עם ישראל היה קודם מתן תורה ואם היה יהושע מכרית כל זרע עמלקי הי' התורה חסרה מצוה זו ומצוה זו שמורה לדורות ובכל דור ודור מחוייבים ישראל לעשות זכירה זו אשר עשה להם עמלק והבן:

פרשת יתרו

ויחד יתרו. בש"ס דסנהדרין רב אמר שהעביר חרב חדה על בשרו. שמואל אמר שנעשה בשרו חדודין חדודין. אמר רב היינו דאמרי אינש גיורי עד עשרה דרי לא תבזי ארמאי באפיה. כל המפרשים נלאו למצוא דברי חפץ שרב מביא סייעתא לשמואל. גם גוף הדבר תמוה לחשוב כזאת על יתרו אחר שעזב את כל ובא לדבק בשכינה שירע בעיניו אבדן מצרים. גם לשון המקרא ויחד יתרו על כל הטובה ואי נפרש שנעשה בשרו חדודין הוי ליה למימר ויחד יתרו על כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים וכו'. אמנם הדבר נכון מאוד דבמקרא נאמר ויבא חותן משה וגו' אל המדבר וכו' הר האלהים ובמדרש מדבר ששמם מכל טוב. ונראה ביאור הענין דאנן קי"ל דלא קבלו גרים בימי דוד ושלמה וכמו כן אין מקבלין גרים לימות המשיח לפי שישראל בעת ההוא הם בגרם המעלות אולי אין כוונת הגר לשם ה'. וא"כ כיון שישראל בעת ההוא היו בגרם המעלות היה מהראוי לבל יקבלו את הגרים. ואמנם אפשר לומר מאחר שהיה בעת הזאת במדבר ארץ הנגב שמנוגב מכל טוב וזה בא להתגייר בודאי כונתו לש"ש וא"ש דדייק אל המדבר ששמם מכל וז"פ ואמנם במדרש על כל הטובה וכו' זה המן רצו לטעום טעם בשר טעם כל מעדני מלך טעמו. כל הטובה זה הבאר רצו לטעום טעם יין וכו' טעם כל המשקים שבעולם טעמו א"כ אפשר לומר שלא יקבלו אותו ולזה נעשה בשרו חדודין כי חשש שלא יקבלו אותו ואתי שפיר ואמנם צריך לומר באמת הטעם שקבלו אותו בעת ההוא משה וישראל לפי שהכירו בו וידעו שמעשיו לש"ש ויתרו חשש בזה פן לא ידעו כוונתו. והנה המפרשים הקשו כיון דגיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאי באפי' למה עשה כזאת מרע"ה לספר ליתרו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים ותירצו שמרע"ה ידע כי יתרו כבר נשכח ממנו את כל מעשה ע"ז וכי נמאסו בעיניו כל העובדים ע"ז ולכך סיפר ליתרו וכיון שכן שידע יתרו שמשה הכיר בו כי באמת הוא עובד ה' למה נעשה בשרו חדודין על כל הטובה וע"כ

כדעת רב דפירש ויחד שהעביר חרב חדה על בשרו ודו"ק: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים כו' אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל במדרש שלא תוסיף דבר ולא תפחות נראה לי ביאור הדבר דבאמת מתחלה אמר והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ ואח"ז קאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים מה הלשון ואתם הרי אתם היה מדבר ואמרתי ביאור הדבר דבאמת המקיים את התורה זוכה לכל טובות העוה"ז כי מאחר כי לה' הארץ ומלואה מה"ת לא יירש טובות העוה"ז וזהו ענין ברכה וקללה הכתובה ונזכר בתורה. ואמנם כוונת האדם בעשותו אחת ממצות ה' לא יהיה לקבל שכר וזה שכרו שהוא עובד ה' והנה כבר בארתי מה שאמר משה לקרח אתה וכל עדתך הנועדים על ה' ואהרן מה הוא כי משה מלבד מה שהי' עובד ה' היה מלך על ישראל וכבש ממלכות רבות ואמנם אהרן לא היה רק עובד ה' וידיו מלוכלכות בדם זבחים ועולות ולא היה לו שום הנאה ואף חלק בארץ לא ניתן לו רק מאחר שעבודתו היה עבודת ה כבוד גדול נחשב אצלו ואמנם קרח אף שנראה מדבריו שאמר כי כל העדה כלם קדושים רצונו לעבוד ג"כ את ה' אבל משה ידע מצפוני לבבו כי אין רצונו לעבוד ה' וזה שאמר לו אתה וכל עדתך הנועדים על ה' וכיון שאין רצונכם לעבוד ה' א"כ אהרן מה הוא והבן וזהו שאמר דעו שאם תשמעו בקולי תהיו לי סגלה מכל העמים ואל תחשבו כי הדבר קטן אם תהיו חשובים אצלי הלא תדעו כי לי כל הארץ ואם תקיימו את התורה יש שכר הרבה ליתן לכם כי אני מולך על כל העולם כלו אך אם אתם לא תקיימו את התורה והמצות בשביל זה שיש לי שכר הרבה ליתן לכם אך תהיו לי ממלכת כהנים כמו ממלכת כהנים שאין להם חלק ונחלה בארץ והם חשובים כמלאכים לפי שהם עובדים את ה' כן תהיה עיקר קבלת שכר שלכם מה שאתם עובדים את ה' וגוי קדש שהם פרושים מכל עניני עוה"ז והם שמחים במה שהם גוי קדוש. אלה הדברים אשר תדבר אל ב"י החשובים ומכירים ערך שכר מצוה ומצוה משא"כ בית יעקב שהם הנשים ועמי הארץ שאינם מכירין בשכר ממלכת כהנים וגוי קדוש צריך להגיד להם השכר שיקבלו בעשותם מצות ה' וזה שאמרו במדרש אלה הדברים אשר תדבר אל ב"י מן ואתם תהיו לי וזהו שלא תוסיף דבר כי חשש ה' פן יגיד משה להם שכר קיום המצוה ג"כ כמו שהגיד לבית יעקב והזהירו ה' לבל יוסיף שמא יהיה קבלת התורה ע"מ לקבל פרס ודו"ק:

ויתיצבו בתחתית ההר במס' שבת אחז"ל שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר שאם לא יקבלו התורה ימית אותם אמר רבא מכאן מודעא רבה לאורייתא הקשו התוס' דבש"ס דע"ז קאמר הש"ס דאומות העולם יאמרו כלום כפית עלינו הר כגיגית משמע שאם כפה עליהם היו חייבים על שלא קימו התורה וכאן קאמר דאף אם קבלו ע"י כפיה אין

חייבים ונלע"ד הדבר נכון דלכאורה קשה מה קאמר הש"ס מודעה רבה הא אנן קי"ל גבי סקרוקין דבאונס מיתה אמרי' דגמר ומקני שלא יהרגהו וכל שכן בזה וראיתי בס' מש"ל שהרגיש בזה ואמנם הדבר נכון דכבר כתבו הפוסקים דדוקא היכי דגזרו עליו הריגה ואח"ז אמרו שאם יתנו לו הקרקע יפטרו אותו אז גמר ומקני אבל באומר לו תן לי הקרקע ואם לאו אהרוג אותך אז לא גמר ומקני ולק"מ אמנם עדיין קשה כיון דבעת בריאת העולם היה עיקר בשביל התורה שנקראה ראשית וכשלא יקיימו התורה ממילא עולם חוזר לתוהו ובוהו ואם קבלת התורה הוא לפטור עצמם מחזרת העולם לתוהו וא"כ אין כאן טענת מודעא אך באמת כי לא עלה על דעת ישראל שלא לקיים התורה אלא שאמרו כי לא עדיפי מאבותיהם אברהם יצחק ויעקב שקיימו כל התורה עד שלא ניתנה לכך אמרו נעשה ונשמע דהיינו שיקיימו העשה והל"ת בלי קבלת העול על עצמם שאם יקיימו אותה יש להם שכר טוב ואם יפקד דבר אשר לא יקיימו לא יהיו נענשים ונתיישב קושיות התוס' שם דהרי אמרו נעשה ונשמע ואמנם הקב"ה רצה שיקבלו על עצמם לעשות את כל דברי התורה הזאת ואמר להם שאם לא יקבלו ימיתם וזהו אינו בכלל התנאי שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית וע"כ קאמר הש"ס מודעא רבה על הקבלה אבל אוה"ע שבעת שהקב"ה ביקש מהם שיקבלו את התורה אמרו כי לא יוכלו לקיימה כי עשו כתיב ביה ועל חרבך תחיה ואיך יקיימו מאמר לא תרצח וישמעאל לא יכול לקיים לא תנאף וכדומה א"כ כיון שלא יקבלו התורה ולא יקיימו אותה כלל ממילא חל התנאי שהתנה הקב"ה במעשה בראשית וא"כ היה להקב"ה לכוף עליהם ההר כי אין להם טענת מודעא והבן: דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות. הדברים משוללי הבנה. דהוא אמר דבר אתה עמנו ונחיה שהוא היפך פן נמות. ונראה לי ביאור הדבר מה שאמר שלמה ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין אמרתי ביאור הדבר מה שאמרו במדרש דבשעה ששמעו תורה מפי הקב"ה נתקע דברי תורה בלבם למדין ולא היה שוכחין אמרו למשה שידבר להם דברי תורה היו למדין ומשכחין הם חזרו לבקש ישקני מנשיקות וגו' הלוואי נזכה ללמוד תורה מפי הגבורה אמר להם משה דבר זה אינו עכשיו וישנו לעתיד לבא שנאמר נתתי תורתי בלבם ועל לוח לבם אכתבנה והיינו כי באמת שכר עוה"ב הוא לפי ענין היגיעה שהאדם מייגע עצמו בלימוד התורה ובקיום המצות כמ"ש במס' אבות לפום צערא אגרא ואלו היה דברי תורה נתקעים בלב האדם למדין ואין משכחין לא היו צריכים אל היגיעה כ"כ כיון דאין שכחה לפניהם וגם כיון דתורה ומצותיה נפקעין בלבם לא היה עליהם לחטוא מאחר שדברי תורה היה בלוח לבם. וכיון שלא היה להם יגיעה ממילא אין שכרן מרובה. והנה הטעם שע"י מאמר

הקב"ה להם נתקע בלבם דברי תורה משום שהשיגו דברי המקום ב"ה ועיניהם ראו כח התורה וסוד המצות ואמנם באמירתו של משה היה בגדר שמיעה ששמעו לדבריו ולא מהשגת עצמן לכך למדין ומשכחין מאחר שהדבר בא להן מצד השמיעה ולא מצד הראיה וכאשר ישראל רצונם לקבל שכר אמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה שיקיים את התורה והמצות מצד השמיעה והנה המלאכים הם עושים מאמר הקב"ה ושכרם שעי"ז יזכו למעלה שישמעו יותר דברי ה' וזהו תענוג שאין לה הפסק אבל האדם שהולך אל בית עולמו ושם במתים חפשי מן המצות וע"כ יחיו ויקבלו שכר מה שהתקינו לעצמם בעוה"ז הם צריכין להם הרבה מצות ויגיעה רבה ע"ד אשריהם בעוה"ז שמקבלים שכר ותענוג המצות בעוה"ז וגם טוב להם לעוה"ב בזמן שאין בידם אז לקיים התורה והמצות וזה שאמרו פן נמות אם נשמע מפי הקב"ה אז אין להם יגיעה ומה יהיה לנו שכר אחר המות והבן:

פרשת משפטים

את מספר ימיך אמלא. דרשו חז"ל במסכת קידושין שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ודרשו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום היום מלאו ימי ושנותי בשבעה באדר מת משה ובשבעה באדר נולד עיין מוהר"ש הקשה כיון שבשבעה באדר נולד א"כ מלאו ימיו ושנותיו בז' באדר וכן קי"ל לענין כל הדברים שתיכף שמלאו יום אחרון של השנה עלתה שנה ואמנם בס' יפ"ע בפירוש הירושלמי על מה דאמרי' בירושלמי שאותן אנשי מלחמה של עמלק כלם יום גנוסיא שלהם היה ביום המלחמה ואין אדם נופל ביום גנוסיא שלו כי יום הלדת הוא יום התרוממות מזלו וכתב הרב שע"כ אמרו הקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום להראות כי סילוק צדיקים אינו בא מסיבות התמעטות המזל כי אין אדם נופל ביום הלדת וע"כ שבא מפאת ההשגחה ואני בארתי הדברים ביתר שאת כי יש טבע ולמעלה מן הטבע המזל ולמעלה מן הכל השגחת ה' והנה למען לא יתלו מיתת הצדיקים בטבע כמו שדרך בני אדם לומר בעת הסתלקות הצדיק שבא מפאת הזקנה או חולשת הגוף וכהנה לזאת ביום שנולד מת שהיה מצד המזל שלא ימות באותו יום. וע"כ שבהשגחה מאת ה' אדון הכל נהייתה הדבר. והנה בענין יום מיתת אדון הנביאים יש מבוכה גדולה כי בלי ספק שמיתתו בשבעה באדר. ובזוהר מבואר דיום מיתתו בשבת וכן כתבו התוס' בשם ר"ת ושע"כ נהגו לומר צדקתך בשבת לעת מנחת ערב וע"כ הי' ז' אדר בשבת ובסדר עולם אמרו דיריחו נכבשה כ"ד ימים לחדש ניסן ויריחו נכבשה בשבת ובין אי היה חודש אדר מלא או חסר

לא תמצא ז' אדר בשבת אלא או בששי בשבת או בחמשה בשבת וכבר האריכו בזה חכמי הדורות שלפנינו. ואמנם מה נעמו בזה דברי ס' עשרה מאמרות בת"ב מן מאמר חקור הדין פי"ג דבאמת בע"ש מה שנסתלק צלם התחתון אך צלם העליון לא נסתלק עד בשבת לעת ערב בגין למודע דלא בדינא אסתלק ודפח"ח. ועפ"י האמור יובנו הדברים דלכך מת בע"ש דאז היה יום הוולדו להורות שבהשגחת ה' הי' מיתתו לא בדרך טבעי ובשבת נסתלק צלם העליון בעת רעוא דרעוא למודע דלא בדינא אסתלק והבן זה: ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. אמרו בש"ס בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע אמר הקב"ה מי גילה רז זה לבני לשון שמה"ש משתמשין בו שנאמר עושי דברו לשמוע בקול דברו ביאור ענין דבאמת חז"ל אמרו תלמוד מביא לידי מעשה והיינו כי פשטי התורה לידע התורה והמצות וזולתו לא ידע האדם לקיים המצוה ופשטי התורה שכל אדם יוכל להשיג. ואמנם יש בתורה שני ענינים פשטי התורה וסודות ורמזי התורה עולים מעלה בעניני המרכבה וכל מצוה ומצוה שורשה למעלה בעולם אצילות וזה אינו מושג מצד השכל של האדם וכתב האר"י ז"ל שאינו מושג רק אחר קיום המצות כתיקנן אז יבוא אל האדם הארה גדולה להאיר עיניו ברמזי וסודות התורה ומזה המעשה הוא פעולה אל הלימוד שע"י מעשה המצוה יבא אל הבנה השכלית בסודות ורמזי התורה ובפשטי התורה הלימוד הוא פעולה אל המעשה. והנה ידוע שהמלאכים אמרו תנה הודך על השמים ורצו לקבל התורה והקב"ה השיב להם כלום מו"מ יש בכם וכתב היפ"ת דבוודאי המלאכים ידעו זה דפשטי התורה לא שייך אצלם רק שהם בקשו על סודות התורה שלא יתגלו רק להם, כי מה אנוש כי תזכרנו ותחסרהו מעט מאלקים והיינו סודות התורה כמו שדרשו רז"ל מעט מחלקים זה משה שנתגלו לו טעמי פרה והקב"ה השיב להם כיון שישראל יש להם פשטי המצות ראוי שיתגלה להם רמזי וסודות התורה ג"כ והנה בתחלה הגיד להם משה פשטי' המצות שילמדו וידעו לעשותם ואמרו נעשה ונשמע אנחנו מבקשים לעשות המצות למען נשמע פי' להבין שבקשו מהקב"ה שיגלה להם מה שצריך המעשה להיות פעולה אל השמיעה ובזה קאמר הקב"ה מי גילה רז זה לבני לשון שמה"ש משתמשין בו דהיינו שהמלאכים עושים דבר ה' למען יזכו לשמוע דאצלם עיקר היא הסודות כמו שביארנו:

פרשת כי תשא

אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב. נראה לי ביאור הדבר דבתחלה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך ואח"ז כששיבר את העגל והרג שלשת אלפי איש מישראל

ולא היה בהם מי שיעמוד נגדו ח"ו חזר ואמר שחטאו חטא גדול במה שעשו את העגל. ונראה ביאור הדבר דמצינו בקרא שאסר הקב"ה עליהם לעשות אלהי כסף ואלהי זהב וחלק אותם לשני דברים כסף וזהב ולכאורה אחת הן מה בין אלהי כסף ואלהי זהב. ואמנם ידוע מ"ש חז"ל שמי בגוים דקרו ליה אלהא דאלהא דהיינו שיש צורות המושפעים מאת ה' להוריד עליהם השפע והברכה והתנהגות העולם הוא על ידם בכח האלקי השופע עליהם והנה ידוע ענין הכסף שהוא תשמיש העולם בדברים הכרחיים וענין הזהב אינו בא לצורך דברים הכרחיים רק לדברים חשובים ליוקר מציאות וגם הזהב בעצמו הוא דבר נחמד כמש"ה על דברי תורה הנחמדים מזהב וכו' והנה עשו האומות אלהי כסף להשפיע עליהם כח ה' לעשות פעולתם בדברים שהם צרכי העולם ולדעתם אין כבודו של הקב"ה לפעול בעצמו דברים הקטנים לכך הוא שופע על אלהי כסף לעשות פעולה זו. ואמנם אלהי זהב הוא להשפיע על בני האדם דברים יקרים ונחמדים כמו המלוכה והממשלה כמו שאמר דניאל לנבוכדנצר אנת הוא רישא דדהבא וזהו יותר נוטה לאלקות לצד שהוא פועל בדברים הגבוהים וזהו לא תעשון אתי אלהי כסף הקב"ה יתנהג על ידם צורכי העולם בדבר השכיחים והכרחים בכל יום וגם אלהי זהב לא תעשו לכם לצורך עצמיכם שתהיו גבוהים וראשים על כל האומות והנה האלהי זהב היא יותר נוטה לחשוב לאלהות. והנה באמת כבר כתב החבר בס' הכוזרי כי לפי שעה בקשו העגל שילך לפניהם ואז הי' לצורך הכרחי בכל שעה כי היו במדבר שממה אבל הם בקשו דמות אלקים אשר ימלוך עליהם ויהיה ראש ולכך בחרו לעשותו של זהב וזה דבר שאינו יוצא בהוצאה רק לסיבות יעקר חשיבתו וכמ"ש חז"ל הזהב קונה את הכסף כו' והנה השם אמר למשה עשו להם עגל מסכה והי' בדעת משה רבינו כי הוא של כסף לצורך הכרחי כמ"ש הכוזרי ומגדולת עבד ניכר גדולת רבו שאין כבודו לפעול בדברים קטנים הכרחים אבל כאשר בא אל המחנה וירא שעשו אותו של זהב אז הבין תוכן דעתם שחשבו אותו לראש והיינו לדמותו לאלקי אז חרה אפו ואמר אנא חשא העם הזה ויעשו להם אלהי זהב וזה נחמד מאד:

ובמדרש אנא חטא העם הזה חטאה גדולה חטאו בעריות. ואמרתי בזה דלכאורה קשה למה אסרו העריות באותו דור דהרי הי' על ישראל דין גרים וכמו דיליף הש"ס במס' יבמות דגר צריך טבילה מהך דנאמר בקרא ויקח משה חצי הדם וגו' וא"כ הא קי"ל דאין עריות בגרים דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. וא"כ קשה הא דנאמר והנה העם בוכה למשפחותיו על עסקי עריות קרובים שנאסרו להם ולמה נאסרו הא בגרים ליכא איסור עריות. ואמרתי בזה כיון דקאמר הש"ס מודעא רבא לאורייתא אלא דהדר קבלו עליהם

בערבות מואב וא"כ לא חשיבי גרים גמורים להקל עד שעה שקבלו התורה שנית בערבות מואב. וא"כ כיון דב"נ אסור בקרובים לכך אף ישראל שנתגיירו באונס אף דלהחמיר עליהם הי' חשובים כגרים אבל לענין להקל אין הגירות שנעשה באונס מועיל ומה שאסרו חז"ל מדברי סופרים שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה דמה"ת מותר היינו בגר שנתגייר מרצון ולא כשנתגייר באונס כנ"ל ברור. והנה בש"ס אמרו אלמלא ו' שבהעלו"ך נתחייבו ישראל שבאותו דור כלי' אבל מחמת שנאמר העלוך היינו בשותפות ומתמה ע"ז הש"ס דהא ק"ל המשתף שם שמים וד"א נעקר מן העולם והוא באמת תמוה ומה היתה דעת הת"ק ואמנם הדבר נכון דבאמת מודעא רבה לאורייתא אלא דהדר קבלוה בערבות מואב והרשב"א הקשה למ"ד הדר קבלו בימי אחשורוש א"כ קשה גלות בית ראשון למה נענשו וכתב על עון ע"ז שגם בני נח נצטוו אבל בשותף דעת הרבה פוסקים דבני נח אינם מצווין יש להם טענת אונס וע"כ קאמר אלמלא ו' שבהעלו"ך והי' עזיבת ה' לגמרי לא הים להם התנצלות טענת מודעא דע"ז גם ב"נ מצווין. משא"כ בשותפות אין ב"נ מצווה ויש להם טענת מודעא. ואמנם כיון שחטאו בעריות ע"כ סברו דהם כמו גרים גמורים אף להקל וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי א"כ גם טענת מודעא להקל אין להם וא"כ למה עשו להם אלהי זהב ודברי המדרש מבואר ודו"ק

ועתה אם תשא חטאתם ואם אי מחני נא מספרך אשר כתבת. עיין פירש"י שיאמרו שלא הי' כח בידו להתפלל והשיב לו ה' מי אשר חטא לי אמחנו. לכאורה אין ביאור לדברים אלו כיון שהוא ביקש שימחול ה' חטאתם כדי שלא יאמרו שאינו כדאי להתפלל מה השיב לו ה'. ונראה לי ביאור הדבר עפמ"ש במקום אחר במה שאמרו בזה"ק דהעולם נידון אחר רובו וכשרואה המקום כי ירבו החוטאים על הצדיקים הוא מוחה מספר החיים את הרשעים ורואה אותם כאלו כבר מתו כיון שהמה הולכים למות ולא יתחייבו הצדיקים מחמת הרוב שהמה רשעים וזהו ימחו מספר החיים ועם צדיקים אל יכתבו כדי שלא ירבו זדונות על הזכיות והארכתי בזה במקום אחר בדרושים שלי. והנה מנהג במלכי ארץ אם רצונם לתווך ביניהם בעסק ריבות שכ"א מהם יעשה מורשה בכחו ואם המורשה טעה בעסק התפשרות הזה ואין ביד המלך לחזור מאתר שכבר נעשה הדבר מפי המורשה אשר ידו כיד המלך ואם הדבר נוגע לדבר גדול מאד אז יראה למצוא חסרון בכתב הרשאה או שיקרע כתב הרשאה לגמרי וימחה מתוך הספר שאיש הזה מורשה ואז ביד המלך לחזור מעשיות המורשה והנה אמרו במדרש לך רד כי שחת עמך היינו הערב רב שהמה עמו של משה כי הקב"ה אמר למשה והוצאתי את צבאותי את עמי ישראל והוא קיבל את הגרים ממצרים ועשו את העגל ואמרו לישראל אלה אלקיך אלה

אלקינו לא כתיב אלא אלה אלקיך דהיינו ערב רב עשו העגל ואמרו לישראל כן. והנה באמת יון שנצטרפו עם ישראל והעולם אחר רובו נידון היה בידם לשחת את עם ישראל כיון שהם נתחייבו כלי' א"כ גם עם בנ"י נגררים אחריהם שהמה הרוב ואין ביד ה' לומר שהם לא יחשבו בתוך בני ישראל מאחר שמשה שליחו של מקום להוציא את ישראל מארץ מצרים כמ"ש ויצוום אל בני ישראל וכו' להוציא את בני ישראל מארץ מצרים ואי אפשר לבטל את כל אשר עשה משה בעסק זה א"כ גם מה שקיבל את הערב רב וצירף אותם עם בני ישראל מה שעשה עשוי אם לא שיתבטל כל שליחות שלו ואז גם מה שקיבל את הערב רב בטל ואינם מצורפים עם ישראל. וזהו מחני נא מספרך אשר כתבת ששלחתני להוציא את ישראל ממצרים ואז לא יהי' בכח העם לבטל את ישראל ושיהי' ישראל נידונין עמהם כאחת ואמר לו ה' כי אין זה הכרח כי מי אשר חטא לה' ימחנו מספרו ויהיו נחשבים כאלו כבר מתו ואינן בעולם עוד ואין ישראל נידונין עמהם כאחת ואין הכרח לבטל עשיות משה לגמרי ודו"ק: וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו וכו' אתם עם קשה עורף וכו' ועתה הוריד עדיך מעליך. כלם תמהו על דבר זה דהרי לא שתו איש עדיו. ונראה לי דבאמת מצינו בש"ס דשבת דכלי זיין המה תכשיטי אנשים שנאמר חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך והנה באמת מצינו כי מי שחושב שבחרב ובחנית יגבר אף שלא בעת מלחמה תכשיט הוא לו, ואמנם ישראל כי לא בחרבם ירשו ארץ אין החרב תכשיט לו וזהו מתכשיטי אומות העולם אשר הוא בברכתם לנצח בחרב. והנה בצאת ישראל ממצרים נאמר וחמשים עלו בני ישראל כי חשבו שירדפו מצרים אחריהם ולא לשם תפארת כי אין זה הודם ותפארתם רק לצורך מלחמה. ואמנם בעת ששלחו המרגלים לתור את הארץ עלה על לבבם מחשבת חוץ כי בחרב וחנית יגברו על שונאיהם וכאשר אמרו המרגלים כי עז העם היושב בארץ גזרו אומר כי אין בידם לירש את הארץ א"כ היו חשבו כי חרב וחנית כלי תכשיט להם וכאשר לא ירשו הארץ כי המה היושבים עלי' גבורים הם התאבלו ולא שתו איש עדיו עליו והיינו האנשים לא שתו חרב וחנית לתכשיט עליהם כי אינו תכשיט אצלם כי שכנגדם יוכלו יותר לנצח בחרב וחנית ולכך נאמר ולא שתו איש עדיו עליו דהיינו האנשים לא שמו עליהם חרב. ואמנם הנשים לא הורידו עניני התכשיטין שלהם שהיו מלובשים ומקושטים בהם וזאת רע בעיני ה' שהי' ראוי ונכון להוריד כל עניני תכשיטין כי רע ומר עזבם את ה' ולמה לא ייראו העונש שראוי לבא עליהם וזה הוא הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך דהיינו שירידו את כל עניני תכשיטין מעליהם בין של אנשים ובין של נשים והבן:

פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים. אמרתי ביאור המקראות דבאמת מי שהוא מושרש בחטאת אבותיו אין עליו אשמה גדולה כ"כ כמשחז"ל עכו"ם שבח"ל לאו עובדי ע"ז שמעשה אבותיהם בידיהם כי מצד אבותיו בא לידו החטא כי אבותיו השרישו בקרבו שירש רע. נצל כן מחסדי ה' שבעת שהאדם חוטא והקב"ה רוצה להענישו זוכר ה' עון אבותיו כי המה גרמו לו עשות רעה ואז אין עונשו גדול כ"כ. וזהו פוקד עון אבות על בנים שעון אבותיהם על הבנים. ואמנם כ"ז כשהעון בא מצד החומר המתאוה לעשות רע ובזה כיון שאביו מזריע ונותן כח בחומר בזה לטובה יחשב לו בהזכר עון אבותיו שגרמו לו כל זה. אבל אותן אסר הרעו מאבותיהם שהמה חטאו בנפש וחזר בזה גרוע רשע בן רשע מרשע בן צדיק וזהו שאנו אומרים בווידוי שאין אנו ע"פ וכו' לומר לפניך כו' צדיקים אנחנו ולא חטאנו אבל אנחנו ואבותינו חטאנו ואח"כ מתחיל לומר הווידוי אשמנו. ודברים האלו אין להם ביאור עד שבדורות האלו השמיטו תיבת ואבותינו והגיה אבל אנחנו חטאנו. ואמנם בנוסח הווידוי שכתב רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל נזכר נוסח זה אבל אנחנו ואבותינו כו' נראה דבאמת יש לישראל התנצלות לומר שאבותיהם חטאו א"כ מעשה אבותיהם בידיהם אמנם הם יודעים בעצמם כי הם הרעו מאבותם. וזהו שאין אנו עזי פנים לומר צדיקים אנחנו ולא חטאנו מעצמינו אבל אנחנו ואבותינו חטאנו דהיינו שמעשה אבותיהם בידיהם ואמנם הם אינם עזי פנים רק שמודים שהם בעצמם חטאו וע"כ אומרים אשמנו וכו' והבן:

פרשת ויקרא

אדם כי יקריב מכם קרבן כו'. בביאור ענין הקרבנות נבוכו רבים וכן שלמים והנה במדרש שמא תאמר כשהקרבת קרבן שעשית רצוני לכך נאמר לרצונכם ובש"ס דמנחות מה נשתנו ענין קרבנות שלא נאמר אלקים וכו' אלא שם המיוחד וכו' ואח"ז דרש קרא דלרצונכם. ונראה לי ביאור הדבר על דרך זה ונקדים משל לשני בני אדם אחד חטא למלך ונתחייב ליתן קנס מאה זהובים ואחד חטא ונתחייב בעונש מלקות או מיתה ואח"ז בחמלת המלך עליו מחל לו עונשו רק שיתן עבור העונש הזה סך מאה זהובים הנה אף ששניהם נותנין הממון הראשון נותן הקנס מצד פקודה המלך והשני נותנו ברצון ושמחת לבב. והנה הקרבן הבא על החטא דהיינו שוגג אם יחשוב האדם בלבו שמאחר שלא נעשה לרצונו אין עליו עונש רק שס גזרה חכמת התורה שיביא קרבן ויעשה הקרבן כעושה שאר מצות לכך נאמר לרצונכם דהיינו שיעשה הדבר כאלו לגדולה מזו הוא מתוקן לקבל עונש אלא שהקב"ה בחסדו מקבל נפש הבהמה תמורת נפש האדם. ואמנם

חז"ל דרשו מה שנאמר בקרבנות ריח ניחוח שאמרתי ונעשה רצוני היינו אחר שחיטת הקרבן וזריקת הדם על המזבח שאז כבר נתכפר כמבואר בש"ס והלא אין כפרה אלא בדם וכיון שכבר נתכפר ונשבר רוחו בקרבו אז הקטרת אימורים ריח ניחוח לה' אבל בעת שחיטת הקרבן וזריקתו נאמר לרצונכם תזבחהו וזהו נ"ל בטעם הדבר דדם חטאת קודם לדם עולה ואברי עולה קודמין לאברי חטאת משום דעולה מכפרת על חייבי עשה ובחייבי עשה אין הקב"ה מקפיד רק בעידן ריתחא וכל זמן שלא נקרב החטאת שבא על חייבי כריתות דאז עידן ריתחא על האדם אין העולה קריבה כיון דאין בה אכילת אדם וקרא כתיב ואכלו אותם אשר כפר בהם דכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ובעולה דאין בה אכילת אדם לא נגמר הכפרה וכשמביא קרבן החטאת מקודם דאז אין עידן ריתחא אז העולה הוא ריח ניחוח אבל לענין האברים אחר שכבר נשחט הקרבן ונשחט ונזרק דמו כבר נתכפר שאין עונש כפרה אלא בדם ואז ההקטרה הוא ריח ניחוח ולכך עולה קודם.
והנה בש"ס דזבחים קאמר למקראה הקדים הכתוב בעולה ופירשו שיקדיש מקודם העולה ואח"כ החטאת וקשה טעמא מאי יקדים להקדיש העולה ונראה לי טעם הענין דבאמת עיקר הכפרה הוא חרטת הלב וכשאדם יודע בעצמו שחטא כבר נתכפר אמנם הכהן המקריב הוא אינו יודע ומכיר זה בלבו וע"כ כל זמן שלא עשה מעשה הקרב הוא זבח רשעים תועבה לכך מקדים כפרת דם החטאת אבל אדם המקדיש כיון שבאמת יודע בעצמו שחטא ומתחרט על הדבר ולכך עולה קודמת למקראה שהעולה בעצם חשובה יותר שהיא כליל לאישים ואמנם כשהאדם אינו מתחרט על מעשיו וסובר שהקרבן יכפר לו בעצם אף בלי חרטה מלתא דפשיטא שהחטאת קודם אף לענין ההקדש והנה בעת חורבן הבית שחטאו על הנפש והביאו קרבנות ולא התחרטו על העון והיה בדעתם שהקרבן מכפר בעצם הי' מהראוי להקדים החטאת שלא יהי' בכלל זבח רשעים תועבה וזהו מאמר ירמיה עולותיכם ספו על זבחכם כי לא דברתי ולא צויתי את אבותיכם על דברי עולה וזבח כי אם זאת צויתי אותם שמעו בקולי וכו' דהיינו כיון שעשו עבירות שחייבין עליהם חטאת ועבירות שחייבין עליהם עולה מהראוי שיקדימו להקדיש קרבן חטאת ועולה יקריבו לתוספת אח"כ דהרי כיון שאינן מתחרטים על החטא והקרבן מכפר בלי חרטה לפי דעתם. אבל קודם הקרבת החטאת הוי העולה זבח רשעים כי לא דברתי על עולה וזבח שיקדים העולה כי אם זאת צויתי להם שמעו בקולי כו' היינו כשישמעו שוב בקול ה' ואז חרטת הלב מכפרת. וז"ב למבין:
באופן אחר אמרתי על מאמר ירמיה הנ"ל כה אמר ה' עולותיכם ספו כו' כי לח דברתי וכו' על דברי עולה וזבח. והנה כל הקדמונים תמהו הא הקב"ה צוה על הקרבנות גם

למה הקפיד ירמי' על הבאת הקרבנות ומה מהרעה יגיע להם בהבאת הקרבן ואם לא יועיל לא יזיק. נ"ל ביאור הדבר דבאמת יש ג' עניני קרבן. עולה שהוא כליל לאישים. וחטאת ושלמים שהן נאכלין ואמנם הוא דבר חי. ויש קרבן מנחה שהוא בא מדבר שאין בו רות חיים וגם אינו עולה לגבוה כליל. וביאור הדבר כתבו דהאדם חוטא בגופו ורוחו וע"כ במה שחטא בנשמתו במחשבה ע"ז מכפר חלק גבוה ועל מה שחטא במעשה בא אכילת האדם שכהנים אוכלין ובעלים מתכפרין ועולה שהיא באה רק על הרהור הלב והיינו במקום שהמחשבה פוסלת ע"כ אין בה חלק אכילת אדם כלל רק הכל כליל לגבוה וע"כ במנחה שאין בה דבר שיש בו רוח חיים ולא מתכפר רק ענין המעשה ומבואר במדרש מאחר שאין לו מעלה עליו הקב"ה כאלו הקריב נפשו דהיינו כיון שנתכפר לו ענין המעשה על המחשבה שנעשה בנפש לא בפועל הקב"ה מעלה עליו כאלו הקריב נפשו. והנה בעת יציאת מצרים נצטוו על קרבן פסח ועל אכילת מצה ומרור וכתב מהרש"א במס' פסחים בפסיקתא כל מי שלא אמר שלשה דברים כו' דענין אכילת מצה הוא במקום קרבן מנחה שנאמר בה מצות תאכל במקום קדוש. וענין קרבן פסח היה שיאכלו הבשר לשם ה' והענין נראה לי שבאמת ישראל שבאותו הדור לא היו כדאים לגאולה כמו שנאמר גוי מקרב גוי הללו עובדי ע"ז וכו' ובעת יציאתם הראה להם הקב"ה שבקרבן מנחה דהיינו אכילת מצה נבדלים המה ממצריים אף שהדבר רחוק כיון שאין בזה רוח חיים ובמה יתכפרו על אשר חטאו על הנפש אמנם הקב"ה הראה להם בזה שכיון שניתקן ענין המעשה הקב"ה בעצמו יכפר וימחול להם המחשבה כמו מנחת עני שמבואר במדרש שוויתר הקב"ה משלו היינו המחשבה שאינו מכיר בה אלא ה' וע"כ לא פקד ה' אותם על ענין עולה שהיא באה רק על הרהור הלב וגם לא על קרבן חטאת שיש בה רוח חיים ולכפר בא על אשר חטא ברוחו ונפשו רק ענין המנחה לתקן המעשה וזבח פסח הוא רק על אשר הציל את בתינו כנודע. והנה ישראל שבאותו הדור בזמן חורבן הבית גדולים בערכם היו מאוד כמבואר במדרש וחטאם היה רק בענין המעשה שאמרו אין חפץ לה' במעשה ורק מחשבתם חשבו כמבואר. והנה בענין הא דמבואר במדרש כיון שאמרו ישראל נעשה ונשמע אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה ובארתי הענין דידוע מה דמבואר במדרש דבנין הבית לא היה באמת משכן להקב"ה כי הן שמים ושמי שמים לא יכלכלהו אף כי הבית וכו' אך לאשר המתפלספים האומרים כי אין חפץ לה' במעשה בני אדם שוכני ארץ רק מחשבת האדם שהוא בא מחלק רוח אלקים בה עיקר חפצו. לזאת הראה הקב"ה שבמעשה בני אדם השרה שכינתו בתחתונים ועיין בס' עקידה בביאור לשון המדרש מים רבים לא יכלו לכבות את האהבה דברים נחמדים

והנה בתחלה הי' דעת ישראל שרק חלק העיון בה יקנה האדם שלימותו אח"ז כשכרת עמהם הברית אמרו נעשה ונשמע כי אין אדם יכול להשיג רק מכח המעשה והראה להם הקב"ה כי עיקר הוא כדבריהם ואמר להם על עניני תרומה והוא ענין בנין הבית שישרה שכינתו במעשה תחתונים והנה כל אלה הם דברי ירמיה כאשר הוכיח אותם שבאים להשתחוות בית ה' ואינן חפצים במצות המעשה ואמר להם הטיבו דרכיכם ומעלליכם אל תבטחו לכם על דברי השקר לאמר היכל ה' היכל ה' וכו' כי לפי דבריהם אשר אין חפץ לה' במעשה תחתונים א"כ בנין ההיכל ראשון והשני המה באמת היכל ה' וזה שקר מוחלט שבאמת אינו בא רק על השגחת ה' במעשה התחתונים ולזה אמר להם אח"כ הטיבו דרכיכם ושכנתי כו' הגנוב רצוח וכו' ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו כי רק שם ה' נקרא וכשהם עושים התועבות ואין חפצם במעשה המצות מה להם דבר בהיכל ה' שאינו בא רק להורות שהקב"ה משגיח וחפץ במעשה התחתונים והענין מתוקן מאד. והנה ידוע שהעולה באה על הרהור הלב שנאמר והעולה על רוחכם וכיון שישראל שבאותו הדור לא היו מביאין חטאת וגם אשם כיון שבעיניהם לא נחשב ענין המעשה לכלום אבל ענין הרהור הלב שנפשם קצה בעיונים וכדומה זה היו מביאין וע"כ אמר להם כי לא יתכנו דבריהם בעיני ה' ואמר להם עולותיכם ספו על זבחיכם מאחר שאינן מביאין על חטא המעשה מה להם להביא על הענין המחשבה שהעיקר הוא המעשה ודו"ק. והנה הרמב"ם בס' המורה פ' ל"ב האריך בטעם הקרבנות ולפי דעתי טעמי הקרבנות היא ענין ביטול ע"ז שהיו רגילים בעת ההוא לזבוח לע"ז כמש"ה ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים והיה קשה להם לפרוש מזה לכך צוה ה' לעשות משכן לשמו ושם יקריבו לה' לבדו וגם בזה מיעט ה' כל מה דאפשר ואמר הכתוב לא תעשון כאשר אנחנו עושים וכו' כי אם אל המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו והרמב"ן חולק ע"ז והכה על קדקדו בכמה ראיות מוכרחים ואחד מהם שהרי הבל הקריב קרבנו בעת שלא היה ע"ז בעולם ודאי לא בשביל ביטול מחשבת ע"ז עשה כן ועוד הביא ראיות אחרות ותוכן דעתו במצות הקרבנות שהאדם שחטא ישפיל דעתו בראותו מה שנעשה בקרבן שחיטה וזריקת הדם והקרבת האימורים שכל זה ראוי לעשות באדם עצמו אלא שחס הקב"ה עליו וצוה להקריב בהמה תמורת נפש האדם. והנה אני הבאתי ראיה לדעת הרמב"ן דהרי בזמן משיח צדקינו ויבנה הבית דאז יכירו וידעו כל יושבי תבל כי ה' הוא האלקים ועכ"ז יבאו זבחי צדק מבואר מזה דטעם הקרבנות להשפיל דעת החוטא ובזה פירשתי מאמר הכתוב זבחי אלקים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה וזהו

כוונת הקרבנות והביא ראיה לזה היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים ועכ"ז תחפוץ זבחי צדק ויעלו על מזבחך פרים וזה נכון:

אם עולה קרבנו. במדרש אין עולה באה אלא על הרהור הלב והעולה על רוחכם לאמר נהיה כגוים וכו' ונאמר היו לא תהיה. הענין זר מאד לצרף דברי יחזקאל שהוכיח את בני דורו שאמרו נהיה כגוים לענין והעולה על רוחכם וכבר טרחו בזה הרבה. ול"נ דבאמת ענין יצר הרע המחטיא את האדם במחשבה ויצר עבירה הוא שכיח בישראל יותר מן שאר אומות ואפילו בישראל עצמו קאמר הש"ס דשכיח בת"ח יותר מאשר יש בשאר בני אדם כמו דהביא הש"ס שם עובדא דאביי וכהנה כהך דרב עמרם חסידא וכמו דקאמר הש"ס כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו ולעומת זה לכבוש את היצר לבל הביאו לידי מעשה ח"ו הת"ח יש לו תורה ומחשבת התורה יש בזה כדי לכבוש היצר וכמו דקאמר הש"ס בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין וכמו כן בני ישראל יכולת בידם לכבוש היצר יותר משאר העולם וע"כ אמרו מעוות לא יוכל לתקון זה ת"ח הפורש מן התורה כיון שהוא ת"ח ובעל דעה יצרו גדול מאד ואין לו תבלין לכבוש יצרו שהרי פורש מן התורה הוא ולכך אין לו תקנה. והנה אנו רואין שעולה שבאה על הרהור הלב כלה ונשרפת ומה שבא על מעשה החטא בפועל יש בה חלק לאכילת אדם ואמרו הרהורי עבירה קשה מעבירה לפי שמהרהורי עבירה קשה לב"י לפרוש שהמה בדרכם עלולים לחטא ויצרם רע אלא שהתורה וזכות אבותם מסייעתם שלא יבאו לידי חטא בפועל (והנה אנחנו רואים כי ישראל כיון שחוטאים וסרו מן התורה נענשים ושאר אומות גם כי יחטאו גדלו והצליחו) והנה אמרתי דמטעם זה בישראל הקב"ה מצרף מחשבתם הטובה למעשה ומחשבתם הרעה אינו מצרף למעשה שהוא מטעם זה כי יצרם מחטיאם ודי שתורתם מציל עליהם שלא יבאו לידי מעשה בפועל והנה בימי יחזקאל שבקשו לפרוק עול ואמרו נהי' כגוים כונתם לא היה לפרוק כל עול תורה אלא שאמרו נהי' כגוים שלמה יענשו תיכף בעת שפרשו מן התורה ואומות העולם אינן נענשים בעת פרישתן מן המצות ואמנם אם יהיו נידונין דיני אומות העולם הקב"ה מצרף מחשבתן הרעה למעשה כי לא יתכן שיהיו נידונין כקולות שניהם וכיון דמחשבתם עלו, לחטא לא יקומו במשפט ח"ו והביא ראיה שהרי העולה שהיא כליל על רוחכם וע"כ דבריהם אשר אמרתם נהיה כגוים היו לא תהיה ויותר טוב שביד חזקה אמלוך עליכם והדברים מתוקים:

אשר נשיא יחטא. מ"ר אשרי הדור שהנשיא חוטא ומביא קרבן וכו' עיין פירש"י. רבים נלאו להבין מה ענין אומרו אשר נשיא שהוא שבח להציבור לענין הבאת קרבן ומנין לו לבעל הדרש דבר זה ולמה לא נפרש כפשוטו: ונראה דבאמת בקרבן חטאת של יחיד

היה הדם נזרק והחלב נקטר ע"ג המזבח והבשר נאכל לכהנים ובקרבן עולה הבשר ג"כ כולה כליל ובחטאת כהן משיח וחטאת הקהל הבשר נשרף מחוץ למחנה וקשה למה כן גם אם חטאת כהן משיח וציבור כעולה יחשב היה לו להקטיר הבשר ג"כ כמו בקרבן עולה ולמה נשרף מחוץ למחנה ובחטאת נשיא אין הבשר לשרף. ונראה לי ביאור הדבר דבאמת כהן משיח שחטא דהיינו כה"ג בלי ספק כי רבים ילמדו ממנו ומה שחוזר אח"כ ומביא קרבן הוא לתקן את אשר חטא על נפשו אבל מה שבא ע"י חטאו קלקול לרבים במה יתקן אך כיון שלא חטא במחשבה שהרי שוגג היה די במה שמתקן את אשר חטא ומה שגרם קלקול לאחרים אינו נחשב לו אחרי שניתקן גוף הדבר אינו נענש על הפרטים. והנה מה שמקטיר למזבח החלב והדם לכפר על המחשבה ומה שחטא בפועל על המעשה זה נתכפר באכילת הכהן כמבואר בש"ס כהנים אוכלין ובעלים מתכפרין ואמנם קרבן עולה שחמור יותר גם הבשר נקרב לגבוה וכמו כן קרבן חטאת של כהן גדול וכן קרבן חטאת הקהל שנעלם דבר מעיני העדה שהם סנהדרין אשר עיני העם עליהם ועל ידיהם יוכל לבא קלקול לרבים גם הבשר אינו נאכל. ואמנם אי אפשר להקריב הבשר דכל שנענש חבירו על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה ואיך יהיה הקרבן במחיצתו של הקב"ה ומה שבא לכפר על מחשבה שאין בזה קלקול לרבים זה קרב במחיצתו של הקב"ה אבל הבשר שבא לכפר על המעשה שיש בזה קלקול רבים ונענש חבירו ע"י לכך הבשר נשרף מחוץ למחנה להורות שכמו שהקרבן הוא חוץ למחנה כן הוא בעצמו אינו במחיצתו של הקב"ה מאחר שחבירו נענש ע"י אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה ובחטאת הקהל כתיב אם מעיני העדה דהיינו סנהדרין נעשתה בשגגה ובלי ספק דכל העם נגררין אחריהם ע"כ בהקריב קרבן זה הבשר נשרף מחוץ למחנה ובנשיא הי' מהראוי ג"כ שבשר הקרבן יהיה נשרף מחוץ למחנה מאחר שהעם נגררים אחר הנשיא ומלך אמנם באמת כשהכהן המשיח או סנהדרין חוטאים בלי ספק שהעם נגררים אחריהם וכשהם חוזרין ומביאין קרבן אין מזכין את הרבים בזה כי העם אומרים מה לנו לדמות עצמינו לכהן גדול שריבה בו הכתוב מצות יתרות והוא המובחר שבבני דורו ביראת חטא וגם הסנהדרין הם גדולים ביראת חטא וזה דרך בני אדם כשרואין שהצדיק עושה דבר פעם אחד שלא כשורה נגררין אחריו ואמנם משאר מעשיו הטובים אין למדין שיאמרו מה לנו לדמות עצמינו לאיש קדוש וטהור הזה אבל המלך כמו שנגררין אחריו במעשיו אשר לא טובים כן למדין ממנו כשרואין אותו מכניע יצרו ומביא קרבן וכמו שאנו רואין כל מלכי יהודה וישראל אל כל אשר יחפצו יטו לב העם ולכך כמו שבחטאו היה מכשול הרבים בהבאתו הקרבן הוא מזכה הרבים ולכך

אין חטאתו נשרפה מחוץ למחנה וזהו אשר נשיא יחטא אשרי הדור שהנשיא מביא קרבן והוא נתינת טעם שקרבנו חלוק מקרבן כהן משיח וחטאת הקהל אשר בא על ידי סנהדרין והדבר מתוקן:

פרשת צו

צו את אהרן אמר ר"א מה דכתיב כן אברכך בחיי זו ק"ש בשמך אשא כפי זו תפלה כמו חלב ודשן תשבע נפשי אלו הקרבנות ושפתי רננות יהלל פי שנוחל שני עולמים עוה"ז ועוה"ב. הדברים אינם מובנים. ונ"ל לבאר באופן נאות ונבאר מה שאמרו בתחלה יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. נראה טעם הדבר דבאמת ענין התפלה שמתפלל אדם על צרכיו אמרו חז"ל מניחין חיי עולם דהיינו ת"ת ועוסקין בחיי שעה שזו הוא התפלה ואמנם יש דרך בזה שהוא מתפלל להקב"ה שימלא לו כל צרכיו כי אם אין הקב"ה נותן לאדם והאדם שרוי בצער שכינה אומרת קלני מרחשי דומה לבן החביב על האב שרצה האב לעשות לו נחת רוח ומצד מעשיו א"א לאביו לעשות עמו בטובה שהאב מצער עצמו בזה שנמנע לעשות לו נחת רוח לבנו וכשהבן מבקש מאביו ע"י והאב ממלא רצונו יש להאב נחת רוח שממלא רצון בנו. א"כ כשהוא מתפלל בבחינה זו שהקב"ה יתן לו כל צרכיו לעשות נח"ר ליוצרו ה"ז עוסק במצות השם ומקיים אהבת ה' בכל לבו. והנה החיים שהקב"ה נותן לאדם הוא טובת האדם בעצמו. ואמנם גם בזה נתפרסם חסדי ה' כי חיי האדם באים מצד החסד כמשחז"ל וחיים בחסד ורחמים והנה כשאדם נותן תודות לה' על חייו ראוי שיהי' התודה על כי בזה נתפרסמו חסדי ה' וזהו שאמרו כי טוב חסדך מחיים דהיינו שיותר מה שראה שהשם גמל חסדו אתו חשוב מגוף החיים והנה מה שהאדם מברך ה' הוא ג"כ לא על החיים אלא ג"כ בדרך זה כי ע"י נתפרסם חסדי ה' וע"ד זה מה שהוא מתפלל על העתיד שייטיב ה' עמו ויזמין כל צרכיו לא בשביל הנאת עצמו אך לעשות נחת רות ליוצרו כי המלך שמח לעשות בטוב עם בניו ועמו וכשהוא מתפלל להקב"ה לא בשביל הנאת עצמו רק לעשות רצון קונו זאת התפלה הוא עבודת ה' וע"כ נקרא התפלה עבודה שבלב כיון שבלבו לקיים רצונו ית' ואם יש בלבו להנאת עצמו הרי התפלה עבודת עצמו והנה בענין הקרבנות ראית להקדמונים שהקשו כיון שהמקריב קרבן צריך שיהי' רוחו נשברה על החטא שעשה דאם לא התחרט כראוי אין קרבנו רצויה והמצוה צריך לעשותה בשמחה ואיך יהי' שני הפכים בנושא א'. אלא דבאמת אם כוונתו שיתכפר לו העון לטובת עצמו אז אי אפשר להיות בשמחת הנפש כיון שצריך להתחרט ולבכות על החטא איך יהי' שמח בעשיית הקרבן. אבל כשמביא

הקרבן לעשות נחת רוח ליוצרו דהיינו ע"י שהקב"ה מוחל החטא ואינו מענישו נתקיים רצונו להטיב לבניו וע"ז נפשו שמח בהתקיים רצונו ית' ואף שמתחרט על אשר חטא על הנפש שמח הוא על קיום רצונו ית' וזהו ריח ניחוח ופירשו חז"ל ע"ש שאמר ונעשה רצונו והבן זה. וזהו לעולם יסדר אדם שבחו של מקום שזהו השבח של הקב"ה בעשותו עמנו חסד ולא בשביל החיים עצמו רק על שאנו זוכין שיתחסד עמנו ואח"כ יתפלל על בחינה זו לעשות נח"ר ליוצרנו שיעשה עמנו כפי שאנו מבקשים ממנו ויהי' נעשה רצונו בהטיב עמנו וזהו כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך כן אברכך בחיי דהיינו שעיקר הברכה שאנו מברכין לה' שהחזיר לנו נשמותינו לא על גוף החיים רק על חסדי ה' שאנו חיים ברוב חסדיו וכן בשמך אשא כפי זו תפלה שמה שאנו מתפללין לה' שייטיב עמנו ויתן לנו כל צרכינו למען יתענג ה' ברבות הטובה שישפיע לנו כי זה רצונו יתברך שמו להטיב לנו כמו חלב ודשן של הקרבנות דעיקר עבודה לה' והוא צוה על הקרבנות והיינו למען יתכפר לנו ונהי' זכאים לפניו יתברך וזהו עבודה והבן זה:

זאת תורת העולה היא העולה. ביאור הדבר נראה לי דבאמת אמרו זאת תורת העולה לפי שאמרו ישראל בזמן שאין בהמ"ק קיים וכו' ואמר להם ה' זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת לכל העוסק בפ' הקרבנות כאלו הקריב אותם. וקשה למה פרט כאן זאת תורת העולה הא בכל הקרבנות הדין כך. אמנם הדבר נכון דבאמת הקרבנות הנאכלין יש בהם שני מיני כפרה זריקת דם על המזבח מכפרת כמו שאמרו אין כפרה אלא בדם ויש בהם אכילת אדם שמכפר כמש"ה ואכלו אותם אשר כפר בהם ודרשו שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרין והיינו משום שחטא האדם במחשבה ובמעשה ועל המחשבה שהיא בלב ואינו מכיר בו אלא ה' בא חלק הקרב לגבוה ועל המעשה שנעשה בפועל מכפר חלק הנאכל לכהנים ועולה שמכפר על המחשבה לבד הוא באמת כליל לגבוה מאחר שאין בה מעשה רעה חלק הקרב לגבוה מכפר. והנה בזמן שאין ביהמ"ק קיים דהעוסק בסדר הקרבנות מכפר כאלו הקריב קרבן זהו לענין חלק הקרב לגבוה אבל חלק הכהנים שהוא במקום מעשה החטא בזה בעינן מעשה. וע"ז אמרו בזמן שאין ביהמ"ק קיים שלחנו של אדם מכפר כשאוכל בכוונה הראוי ומקיים זה השלחן אשר לפני ה'. ומעתה יש חילוק בין תורת עולה לתורת שאר קרבנות דבתורת העולה לבד היא באמת כפרה כמו עולה עצמה כיון שעולה אין בה רק חלק גבוה א"כ בתורת עולה לבד מכפר אבל בשאר קרבנות אף שבזמן שאין ביהמ"ק קיים מכפר מאחר שאי אפשר להקריב אבל אין זה קרבן ממש כי נחסר כפרת המעשה וזהו תורת העולה היא העולה ממש בלי גרעון אבל תורת שאר קרבנות נחסר אכילת כהנים וזה נחמד מאד:

ויובן בזה לשון המקרא אשר לכאורה אינו מובן דמתחיל זאת תורת העולה היא העולה דבודאי כיון דמדבר בתורת העולה בודאי היא העולה. וגם אמרו זאת תורת העולה שכל העוסק בפ' עולה כאלו הקריב עולה דמשמע דוקא בעולה והא אמרו זאת התורה לעולה למנחה וכו' שכל העוסק בתורת קרבנות כאלו הקריבן. ובהנ"ל יובן דהנה באמת אמרו כל העוסק בפ' הקרבנות כאלו הקריבם היינו, חלק ה' אבל חלק אכילת הכהנים שהוה צריך להיות בפועל במה יתכפר ואמרו שלחנו של אדם מכפר שהשלחן שאוכל עליו אם הוא נעשה כראוי בכוונה מיוחדת לשם ה' מכפר וא"כ חלק ה' דהיינו הקרבת האימורים נתכפר ע"י התורה וחלק הכהנים מתכפר ע"י השלחן. וא"כ אינו דומה תורת החטאת והאשם והשלמים לתורת העולה דתורת קרבנות הנאכלין אינו מכפר לגמרי וצריך סיוע שלחן של אדם. אבל תורת העולה היא העולה ממש דכיון דהעולה עצמה אין בה חלק רק לה' רק תורת העולה מכפר הכל כעולה עצמה ואמנם אי נימא דגם העולה אינה מועלת בלי אכילת השלחן אשר לפני ה' וצריך צירוף אכילת האדם בכוונת ה' א"כ תורת העולה והעולה עצמה שוה ועכ"פ א"ש הלשון זאת תורת העולה היא העולה עצמה אבל בחטאת ושלמים אינו דומה תורת החטאת והשלמים שאין בה אכילת אדם להקרבן עצמו שיש בה אכילת הכהנים והבעלים ודו"ק:

ובזה נראה לי ליישב הא דמבואר בטור ש"ע א"ח סי' א' דבאמירת הפרשיות יקדים פ' העולה קודם לפרשת החטאת אף דבהקרבה חטאת קודם. מה"ט דבעולה, אמירת הפרשה היא גמר המצוה ובחטאת עדיין חלק הכהנים תלוי ועומד עד אשר יכפר בשלחן ודו"ק:

ומדי דברי בזאת תורת העולה אציג לפניך מה שמצאתי עוד בכתבי קודש המחבר ז"ל השייך לענין זה במדרש וערבה לה' מנחת יהודה וכו' כימי עולם כימי נח וכשנים קדמוניות כימי הבל רבנן אמרי כימי עולם כימי משה וכשנים קדמוניות כימי נח. ונלענ"ד דהנה הרמב"ם ז"ל כתב בטעם הקרבנות משום שהיו רגילין בעבודה זו דהיינו להקריב לע"ז וע"ז הי' בעת ההוא בקר וצאן לכך צוה הקב"ה שיקריבו לפני ה' בקר וצאן. ובאמת שכן מבואר בספרי. ורמב"ן דחה דבר זה וכתב בטעם הקרבן לשבור לב האדם שרואה שור שחוט לפניו והדם נזרק והקרב והכרעיים נשרפין ויחשוב בלבו שהוא ראוי לזה והקב"ה ברוב רחמיו מקבל קרבן הבהמה בשביל גוף האדם. והנה באמת כי דברי רמב"ן נכונים דהרי לעתים כשיעבור רוח הטומאה ויהפך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם המיוחד ועי"ז יבוטל ואעפ"כ יביאו קרבן לה' והיינו משום לשבור לב האדם כשיטת הרמב"ן. עוד הביא הרמב"ן ראי' מקרבן נח שאחר המבול לא הי' בעולם רק הוא

ובניו ולא הי' שום ע"א בעולם וכמו כן בימי הבל בודאי לא הי' ע"ז דהרי בימי אנוש צץ האפקורסות לקרוא בשם ע"ז ואעפ"כ הביאו קרבן. והנה בזה פרשתי מאמר הכתוב זבחי אלקים רוח נשברה דהיינו כשיטת הרמב"ן והראי' היטיבה ברצונך את ציון כו' אז תחפוץ זבחי צדק וכו' והיינו משום שבירת הלב. וזה ביאור המדרש וערבה לה' וכו' דהיינו בזמן ביאת משיח צדקנו יהיו הקרבנות כימי נח וכימי הבל דהיינו רק לב נשבר. והנה במדרש זאת תורת העולה למה נאמר לפי שישראל אמרו בזמן שאין ביהמ"ק קיים מהו שנתעסק בהם אמר להם הקב"ה כשאתם מתעסקים בהם מעלה אני עליכם וכו' כיוצא בדבר הגד לבני ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם והיינו שיהיו מתעסקים בו וכבר תמה היפ"ת דכבר נשמע מהא דקאמר לעיל זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת וכו' כל העוסק בתורת עולה כו'. ונלענ"ד דבאמת מבואר בש"ע א"ח סי' א' שיאמר פ' הקרבנות וכתב בס' א"ר שיאמר בעמידה דהרי יושב פסול לעבודה והרב בס' ת"ש תמה עליו דבלא"ה קשה דהרי זר פסול לעבודה וצ"ל דלאו דוקא שהוא בעצמו הקריב וא"כ אף יושב כשר אלו דבריו. ואמנם באמת עדיין קשה מאי מועיל שזר אומר פ' הקרבנות כיון דעבודתו פסולה ומקרא דזאת התורה לעולה וכו' דלמא באמת בכהן מיירי שיאמר הפרשה אמנם הדבר נכון דבאמת קיי"ל דאין כהונה בבמה רק בזמן המקדש הי' צריך להיות העבודה בכהן א"כ עתה שאין ביהמ"ק קיים והוא מקיים ונשלמה פרים שפתינו א בזר כשר דלא יהא אלא הקרבה בעצמה בלי ביהמ"ק דכשרה בזר. ובזה מבואר לשון המדרש שלא יהיו ישראל אומרים מהו שנתעסק בהן דהיינו ישראל דוקא ישאלו אם יהיו מתעסקין בהם לפי שאין עבודה אצלם וזר שעבד חילל וא"כ אפשר שלא יתעסקו בזה וע"ז הביא מקרא דזאת תורת העולה דכל העוסק בפ' עולה כו' דלכאורה קשה אמאי נקט דוקא תורת העולה הא אף בשאר קרבנות הדין כן. אמנם באמת הדבר נכון דבעולה שהיא עולה כליל לגבוה שייך לומר דאם עוסק בפרשת העולה מהני ג"כ. אבל בקרבנות דקי"ל כהנים אוכלין ובעלים מתכפרין אמאי יהי' מועיל קריאת הפרשה אכילת אדם במאי יתוקן. וצ"ל דלאו דווקא על הקרבת קרבן קאי רק על הבאת קרבן אבל בעולה היא ממש במקום הקרבת קרבן. ולכך נקט זאת התורה לעולה דהיינו שאינו צריך לא עולה ולא חטאת וכו'. אבל בעולה נאמר קרא מיוחד זאת תורת העולה דהיינו שהתורה היא ממש הקרבת הקרבן וממילא נשמע דבשאר קרבנות אינו ממש הקרבת הקרבן רק שאינו צריך להביא הקרבן וא"כ ה"ה ישראל שקורא הפרשה מהני ודו"ק:

פרשת שמיני

קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה וגו' ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וגו' לעולה. נלע"ד ביאור הדבר דהנה בש"ס דיומא מפני מה אין כהנים נכנסים לפני ולפנים בבגדי זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור והקשה ביפ"ת מהא דאמרינן ויתפרו עלה תאנה בדבר שקלקלו נתקנו. ותירץ דהיכי דהביא הקרבן על חטאים הרבה לא יתכן להביא דבר שקלקל בו אלא כשבא לכפר על חטא אחד לבד אמרינן בדבר שקלקל בה ניתקן. והנה ידוע דאהרן לא היה לו שום חטא רק מה שחטא במעשה עגל בשוגג כי חטא מי מריבה עדיין לא היה בעת ההוא ולכך אמר לו משה במאמר ה' קח לך עגל בן בקר לכפר על מעשה העגל להורות לו שאין בידו חטא אחר וע"כ בדבר שקלקל בו ניתקן. אבל בני ישראל שיש להם עוד עונות לא יוכלו להתכפר בעגל. וידוע מה שאחז"ל עולה באה על הרהור הלב שנאמר והעולה על רוחכם וכו'. ובאמת שאין הכרח להביא קרבן על המחשבה זולת במחשבת ע"ז ולפ"ז היא ג"כ בכלל מעשה עגל ואין להם עון אחר שיצטרכו להביא עליה קרבן עולה על מחשבת הלב רק על עון ע"ז ולכך בדבר שקלקלו בה נתקנו ולכך הביאו עגל לעולה ואהרן שאף בחטא העגל היה לבו לשמים כידוע מאמר חז"ל חג לה' מחר א"כ לא היה להביא עולה על מחשבתו רק שעולה דורן היה אבל ישראל הוצרכו להביא עולה על הרהור הלב הוצרכו להביא שלמים לה' שמשים שלום בין ישראל למקום ב"ה והדברים נכונים ומתוקנים מאד:

פרשת מצורע

זאת תהיה תורת המצורע. במדרש רבה מעשה ברוכל אחד שהי' מחזיר בעיירות מאן בעי למיזבן סמא דחיי וכו' מי האיש החפץ חיים וכו' וכן שלמה אמר בחכמתו שומר פיו ולשונו וכו' לכך משה מזהיר ישראל זאת תהי' תורת המצורע ובש"ס סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוה"ק שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות. ותמהו כלם דמנ"ל דאיירי בתשובה דלמא בלי תשובה. ואמנם יתכן עם מה דמבואר בש"ס דברכות גבי הני בריוני דקאמר מי כתיב יתמו חוטאים חטאים כתיב בעי רחמי עלייהו דהדרי בתשובה. וכאן דבקש דוד יכרת ה' כל שפתי חלקות וייחד שמו של הקב"ה על הרעה וביחוד שם הוי' אמנם ידוע כי טובה גדולה היא לרשעים שיאבדו מן העולם. זולת שהקב"ה מצפה לרשע שיחזור בתשובה וכאן דסיפר אין לו תקנה בתשובה א"כ טובה היא לו שלא יהי' רשע מאריך ברעתו וזה ביאור שכבר כרתו דוד ברוה"ק וכו'. והנה בש"ס דברכות נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה והא תניא כל מי שיש בו א' מד' מראות נגעים מזבח כפרה

הן ומשני הא לן והא להו פרש"י דבני א"י צריכין שלוח מחנות וכו' והקשו התוס' דאיך יתכן שר"י ידבר במה שלא הי' בדורו. ונ"ל דבאמת לכאורה צריך ביאור הטעם דקאמר דאינן יסורין של אהבה מה פסיקא. ונראה דידוע דהש"ס קאמר מאי תקנתא ישפיל דעתו או יעסוק בתורה והנה ביאור ענין יסורים של אהבה פירש"י ז"ל צדיקים שאין להם שום עון וכתב הכותב בע"י דחטאו על שלא הוכיחו את אנשי דורו והנה בש"ס ענוה שלא לשמה ותוכחה לשמה פרש"י דענוה מונע את האדם מלהוכיח את בני דורו באמרו מי אנכי כי אדבר קשות וכו'. וא"כ כיון שבאים עליו נגעים והוא יחשוב שבעון לה"ר הנגעים באים וישפיל וימנע א"ע מן התוכחה ואיך יתכן שבשביל עון זה שבא עליו היסורים ע"י היסורים הללו ימנע עצמו ביתר מטעם זה וע"כ קאמר נגעים אינן יסורין של אהבה ואמנם בת"ח שתורתם אומנותם מרפא לשון עץ חיים ולדידהו מיחשב יסורים של אהבה שלא ימנע עצמו מלהוכיח את אנשי דורו. וזהו ביאור הא לן והא להו פי' לת"ח ולע"ה ודו"ק:

עוד דרך אחר נראה לי בזה. דהנה בש"ס בעון לשון הרע נגעים באים ומפני מה אמרה תורה בדד ישב הוא הבדיל בין איש לאשתו לפיכך אמרה תורה בדד ישב. והנה כל עונשין הבאים על האדם מדה במדה בא העונש מאת ה' במדה שאדם מודד מודדין לו וכאן בא לו ע"י הכהן עפ"י מאמר ה' שישב בדד וזה לא יתכן. גם מקשים המפרשים בהא דקי"ל דנגעים אינן על השפתים ואדרבה כיון שכל עיקר ענין נגעים בשביל לשון הרע הי' ראוי שיהי' על הפה מדה כנגד מדה. והנראה לי בזה דבאמת עיקר הדבר שהקב"ה מעניש את האדם מדה כנגד מדה הוא מחסד ה' על בריותיו למען ידעון מאיזה טעם בא עליהם העונש ויתקן את אשר עוות וזהו ביאור המקרא ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו דבזה שמשלם לו מדה כנגד מדה נחשב חסד שיודיע לו חטאו ואז ידע לתקן. והנה סיפר אין לו תקנה וביחוד כיון שמספר לשון הרע ויש עונש למקבלו וכמו דאמרו לישנא בישא קטלי תלתא. וידוע דמי שמחטיא רבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה פירוש שלא יעזרו השם וא"כ אינו מן הראוי שיהי' נענש מדה כנגד מדה שזה נחשב עזר לתשובה גלל כן לא בא לו העונש מאת ה' מדה כנגד מדה וכשיקבל על עצמו לישב בדד מחוץ למחנה בזה מורה שכבר הוא מאמין לדברי ה' במה שבא בעצמו אל הכהן ומקבל ע"ע ככל אשר יורה אותו הכהן והרי הוא מתחיל בתשובה. בגלל כן לא בא הנגע בשפתיו כי אינו מהראוי לענוש אותו מדה כנגד מדה מטעם דסיפר אין לו תקנה. וזהו דברי המשורר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות אשר אמרו ללשונינו

נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. דהיינו מאחר שהנגע לא בא בשפתיו חושב בעצמו שאינו בא בשביל לשון הרע מי אדון לגו דהיינו שאינו שומע לדברי הכהן וזה נכון:
והנה באמת כתב הרמב"ם שבתחלה בא על האדם נגעי בתים ובגדים ואח"ז באים הנגעים על גוף האדם. ואמנם כל זאת היינו אם הם אינן רק בשביל יסורים של אהבה אבל כשבאים לכפרה בשביל לשון הרע צריכין לבוא על הגוף תיכף מדה כנגד מדה שאמרה תורה בדד ישב ולזה קאמר נגעים אינן יסורין של אהבה דיסורים של אהבה אינן מהראוי שיבאו על גוף האדם תיכף ולזה קאמר דבברייתא מבואר דבאים על האדם תיכף ואינן רק מזבח כפרה והנה ידוע מאמר חז"ל במס' נגעים דבגדי צבעונים אינן מטמאין בנגעים וביאור הענין לחשיבותן וכו' כנודע ועיין בס' תבואות שור והנה בש"ס דשבת מפני מה ת"ח שבבבל מצויינים לפי שאינן בני תורה הרי דשם הת"ח הולכין בבגדי צבעונים ומבואר בש"ס שם בבבל בבגדי צבעונים ובא"י בבגדי פשתן המגוהצים ולכך בבבל הם יסורים של אהבה ובא"י אינן יסורין של אהבה מדלא באו על הבגדים משא"כ בבבל ודו"ק והוא ענין נחמד: וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע וצוה הכהן וכו' נלע"ד ביאור הדבר דבאמת ענין הנגעים הוא ענין רע נתן ה' לבני אדם לענות בו וידוע שכל דבר המשחית יוכל להתהפך לטוב ע"י מעשה האדם כמו שמבואר במדרש השממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך שביקש דוד למה נברא השממית והראה לו הקב"ה התועלת הנצמח ממנה. והנה ענין הנגעים הוא ענין רע וכאשר מביא האדם לתשובה נתהפך דבר הרע לטוב וכמו שהאדם נתרפא מחטאתו ע"י התשובה כן הענין המשחית מקבל רפואה ע"י פעולה טובה והנה המצורע שנתרפא הוא שהנגע בעצמו נתרפאה ע"י המעשה בני אדם וזהו והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע והיינו שע"י מעשה המצורע הי' רפואה לנגע. וזהו למראה עיני הכהן ולכך וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים וכו' כמרז"ל הוא עשה דבר בקול לפיכך יהי' קרבנו דבר שבקול. ולכאורה קשה אדרבה הא מצינו לפעמים אין סניגור נעשה קטיגור וכה"ג לא הי' נכנס בבגדי זהב כנודע. אמנם יובן הענין לפמ"ש בס' יפ"ת דהיכי דזדונות נעשה כזכיות ואדרבה הדבר נכון שבדבר שקלקלו בזה ניתקן. ולכך משה שחטא באז תיקן באז לפי דיראה לגבי משה מילתא זוטרתא היא ועבד ה' מאהבה וזדונות נעשה כזכיות ולכך כשהוא חוזר מאהבת ה' ראוי שבדבר שקלקל בזה יתקן. ובזה אתי שפיר דלכאורה תשובת המצורע ע"י יסורים. ואמנם כשראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע דהיינו שע"י מעשה המצורע נתהפך הנגע לענין טוב אז וצוה הכהן ולקחו למטהר דהיינו שהמצורע טוהר אחרים ולכך קרבנו שני צפרים וכו' ודו"ק:

פרשת אחרי

אחרי מות שני בני אהרן. במדרש למה מזכיר מיתת בני אהרן ביום הכיפורים לומר מה יוה"כ מכפר אף מיתת צדיקים מכפר. למה נסמך מיתת מרים לאפר פרה מה פרה מכפר אף מיתת צדיקים וכו'. למה נזכר מיתת צדיקים לשבירת לוחות מלמד שקשה מיתת צדיקים כשבירת לוחות. ונראה דבש"ס אמרו ג' ספרים כו' אחת של צדיקים וא' של בינונים וא' של רשעים צדיקים וכו' בינונים תלוים ועומדים עד יוה"כ לא זכו נכתבים למיתה. וכתבו הקדמונים כי מאחר שימים האלו האדם תלוי בדין וימים מתוקנים לתשובה וכשלא שב בהם נידון בתוך הרשעים עוד אמרו שמשה שיבר הלוחות לטובת ישראל שיהיו נידונים כפנויה ואמנם היינו להצילם מעונש כלי' ח"ו אבל באמת שבירת הלוחות הראשונות גרם להם רעה גדולה למעלה כי החטאים גרמו שהלוחות הראשונות מעשה אלקים ונבראו בע"ש בה"ש אחר אכילת אדם הראשון מעץ הדעת ולמעלה לא היו נחשבין כפנויה כי אף שהלוחות נשתברו המכתב שנכתב על הלוחות נשאר למעלה כמו שאחז"ל אותיות פורחות למעלה ולוחות נשתברו דהיינו שלא יהיה עונש כלי' למטה וכמו כן מיתת צדיקים שמכפרת לענין הבינונים אם לא חזרו בתשובה אף כי יראה חכמים ימותו עונשם גדול כמו יוה"כ שאם לא חזרו בהם הבינונים נחשבים כרשעים וגם הרשעים שמועיל להם מיחת צדיקים לכפר עליהם היינו רק להציל אותם מעונש כליה ח"ו למטה אבל למעלה לא הטהרו מחטאתם. וגם יענשו על כי בעבורם נסתלקו הצדיקים ונשמת הצדיק עולה למעלה וגופו למטה מקבל חסרון כי נפרד ממנו נשמה יקרה וזה דומה לשברי לוחות אף כי היה טובה להם לדונן כפנויה כמה טובה חסרו ע"י שבירת הלוחות. ואמנם הצדיקים שבדור המה מקבלים חסרון ע"י מיתת צדיק גמור כמ"ש האריז"ל בענין נביאי בית אל ותלמידי אלישע שהרגישו העדר נבואתם בעת הסתלקות אליהו כמ"ש הידעת כי היום לקח אדוניך כו' כי בעת שהיה אליהו בחיים היו הצדיקים שבדור שואפים רוח קדושה ממנו לא כן אחר העדרו כי יש סילוק שכינה. והנה הרשעים באמת מתכפרין במיתת הצדיק גמור והבינונים אם יתנו אל לבם לשוב בתשובה גם להם יתכפר ע"י העדר הצדיק אבל צדיקים גמורים המה מרגישים חסרונם ע"י העדר הצדיק גמור. וזהו כעין אפר פרה שמטהר טמאים ומטמא טהורים וזהו שאמרו במדרש שבירת לוחות לענין כת הרשעים ויוה"כ לענין כת הבינונים ואפר פרה לענין כת הצדיקים שמקבלין חסרון והבן היטב:

והנה במדרש אמרו מה"ש לפני הקב"ה מפני מה אין ישראל אומרין הלל בר"ה ויוה"כ אמר אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים וכו'. דקדקו כלם

בקצרה הו"ל למימר לפי שנידונים בהם. נראה לי ביאור הדרך דבאמת נודע מה שאמרו חז"ל בשעת טביעת מצרים בקשו מה"ש לומר שירה ואמר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה והקשה מהרש"א דבמסכת ברכות קאמר הש"ס דדוד לא אמר שירה עד שראה במפלתן של רשעים. ואמנם הדבר מבואר בזוהר הקדוש עם הידוע דאין הקב"ה נפרע מאדם עד שיתמלא סאה שלו ולפעמים הקב"ה נפרע מאדם אף קודם שיתמלא אם היא לטובה לכלל ישראל. והנה מצרים בעת ההוא לא נתמלא עדיין סאתם אלא שלטובת ישראל נאבדו מן העולם אף קודם שנתמלא סאתן. ובזה אינו חביב לפני הקב"ה מפלת הרשעים ולכך לא רצה לשמוע קול שירה. אבל דוד שמח במפלת הרשעים שכבר נתמלא סאתן. והנה לפי פי' הרמב"ם דבר"ה ויוה"כ נידונין ג"כ על חיי האדם בעוה"ז אם יחיה או ימות או יהי' לטוב לו בעוה"ז או רע לו. והנה בש"ס דברכות מפני מה צדיק וטוב לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו רשע ורע לו וקאמר מתחלה רשע ורע לו רשע גמור צדיק וטוב לו צדיק גמור ואח"ז מסיק צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק רשע ורע לו רשע בן רשע וכו'. והנה בר"ה ויוה"כ כשהעולם נידון אפשר לומר שספרי מתים היינו רשעים גמורים שהם נידונים למיתה או אפשר אף רשעים שאינן גמורין אם הוא בן רשע נידון למיתה או הדברים כפשטן או בסוד הגלגול כדעת האר"י בפירוש רשע בן צדיק. והוא אי נימא שלא נכתבין למיתה רק רשעים גמורים בזה לא היה לנו למנוע אמירת ההלל. אבל אי נימא דאף הרשעים שאינם גמורים אם הוא בן רשע נידון למיתה בזה בוודאי שאין הקב"ה רוצה באבוד הרשע שאינו גמור אלא שכן נוטה הדין של מעלה שאף רשע שאינו גמור אם אין לו זכות אבות הוא בעונו ימות או שכן הוא לצורך העולם שלא יתרבו רשעים על הצדיקים ועולם נידון אחר רובו כמו שמבואר לקמן א"כ אין מהראוי לומר שירה ביום זה. והנה בש"ס אמרו ג' ספרים נפתחין בר"ה א' של צדיקים וא' של רשעים וא' של בינונים וכאן אמרו ספרי חיים וספרי מתים פתוחים משמע דספרים הרבה של חיים ושל מתים פתוחים. אמנם ביאור הדבר דבאמת בדין של מעלה אין דנין את האדם רק כפי מעשיו ואמנם לפי שבר"ה נידונים ג"כ על עסקי החיים והמות בעוה"ז ובזה הדבר תלוי במעשה אבות ג"כ שרשע שאינו גמור אם אין לו זכות אבות הוא נידון למות ח"ו ובאמת קשה הדבר לפני הקב"ה. רק שכן גזרה חכמתו ית' מצד הדין ולזה קאמר ספרי חיים להזכיר זכות אבות וספרי מתים שאם אביו רשע הוא אף אם אינו רשע גמור יגזור עליו מיתה וזה קשה לפני המקום ועל כן אין אומרים שירה והדברים ברורים: אני ה' אלקיכם כמעשה ארץ מצרים וכו'. נלענ"ד ביאור הדבר דבאמת יש ב' דרכים בענין עשיית דבר עבירה. הא' שמתאוה לדבר ההוא בעצמו כמו א' אשר ינאף את אשת רעהו

שמתאוה לדבר עבירה. אמנם יש דרך אחר שבאמת אין נפשו חשקה לדבר העבירה אלא שעושה הדבר לחמדת ממון או למצוא חן בעיני אחרים שעושים כמעשיהם וזה לא נקרא נואף באמת כמ"ש הרב בעל עקידה על הנאמר ביחזקאל לכן זונה שמעי דבר ה' ע"ש. והנה באמת מנינו דמותר ללבוש כלאים להעביר את המכס והיינו דמי שהוא לובש כלאים לפטור מן המכס דאין בזה איסור דאינו מתכוון להנאת לבישה רק לפטור מן המכס ואמנם בענין עריות אסר הכתוב אף מתעסק. וזהו כמעשה ארץ מצרים אף בלי כוונה לזנות אלא שירצה לדמות למעשיהם של מצרים או למעשה כנען לפי שהם באים בתוכה וע"ד אזל לקרתא נהוג כנימוסן עכ"ז לא תעשו לפי שאסר לנו הכתוב ללכת בדרכיהם. ובמדרש אני ה' אלהיכם ואם תעשו כמעשיהם אני ה' אלקים. ביאור הדבר דאם ילכו בדרך אנשי כנען או בדרך אנשי מצרים יתהפך שם ה' שהוא רחמים לאלקים שהוא דין. ונלענ"ד ביאור הדבר עפ"י המבואר במדרש משל לאחד שיש לו שתי בנות אחת בעלת זנות ואחת בעלת כשפים וכו' הרי דמצרים היא בעלת כשפים וכנען היא בעלת זנות והנה זה לי זמן רב אמרתי על מקרא וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ואמרו חז"ל במסכת חגיגה עבד שרבו מקרב לדינו וממהר להעידו תקנה יש לו ואמרתי דבאמת בכל עבירות הקב"ה מאריך אפו ובאמת ע"פ הרוב הנהוג כי מי שקשה לכעוס והוא קשה לרצות והקב"ה אף שנושא עון ראשון ועובר על פשע עון שני עכ"ז בעון שלישי כשכועס אין כעסו כעס עולם ולא החזיק לעד אפו ומטעם כי חפץ חסד הוא ואי היה בדבר זה שמאריך אפו חשש שיהיה כעסו חלילה כעס עולם היה יותר חסד שלא יאריך אפו והבן זה אבל במכשף ובמנאף אין הקב"ה מאריך אף כי אם יאריך אפו בפעם ראשון ושני יהיה בדין שאם עוד יעשה ככה לא יהיה תקנה גלל כן הקב"ה מקרב להעידו וימהר לדונו והדברים נכונים מאד. והנה אנשי כנען היו רעים וחטאים לה' והאריך הקב"ה אפו להם עד שנתמלא סאתם ויאבדו מתוך הארץ וע"כ אמר השם לא תחיה כל נשמה. והנה ידוע כי בתחלה בעוד שלא נשלמה חטאתם ועשו מקצת מהן התועבות היו מתועבים בעיני ה' ואח"ז הרע מכל אשר לפנים עד אשר נטמאו כי טומאה הוא בסוג יותר מתועבה כנודע ואמנם מבואר במ"ר שהכנענים היו מכעיסין לפני הקב"ה בתועבות ההם אף בדור הזה שבאו ישראל הרעו יותר מכל אשר לפנים ולכך היו טמאים בעצם גם טמאו את הארץ. וע"כ תקיא הארץ את יושבי' באופן שלא ישבו בתוך ישראל ככנענים לבני ישראל וזהו מחסד ה' שלא ענש אותם תיכף שאז היו עונשם רק להעניש הנפש החוטאת לבד ולא שתקיא הארץ אותם והאריך הקב"ה אפו להעבירם מן העולם. וזהו מאמר הכתוב אל תטמאו בכל אלה. וזהו הבטחת ה' שלא ימתין להם הקב"ה עד

שיטמאו. כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם. דהיינו הדור הזה שהרעו מכל אשר לפניהם עד שהגיעו לגדר טומאה ולזה הזהירם ה' דרך אזהרה ושמרתם ולא תעשו מכל התועבות דהיינו אפי' מקצת דאינן רק בגדר תועבה ולזה ביאר כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם דהיינו בדורות הראשונים לא היו עדיין בגדר טומאה רק בגדר תועבה ואח"כ הגיע לגדר ותטמא הארץ. ואם אתם תעשו מן התועבות לא תקיא אתכם הארץ שהקב"ה לא יאריך אפו לכם כי כל איש אשר יעשה וכו' תיכף יענישו ה' והדברים נכונים מאד בביאור הכתובים:

ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. במדרש ישראל לא נאמר אלא אדם אפי' עכו"ם נלענ"ד ביאור הדבר דבאמת בענין החוקים נבדלים ישראל מן האומות שישראל שומרים אף שאין יודעין הטעם ואוה"ע אין שומרים אבל המשפטים אף אוה"ע שומרים דהיינו הכשרים שבהם אמנם אף בענין המשפטים יש חילוק שאוה"ע שומרים המשפטים מחמת שהוא מנימוסי המדינה ואם יהיה עשק וגזל במדינה לא יקויים המדינה ולא תחי'. אבל ישראל אף המשפטים ששומרים הוא מצד שהקב"ה צוה עליהם. וזהו רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות דהיינו אף על מצות השכליות צוה ה' כדי שיקבלו עליהם שכר וע"כ כשהן עושין אף המשפטים הוא רק מחמת שה' צוה עליהן ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם דהיינו האדם אשר לא מזרע ישראל הוא עושה ג"כ וחי בהם כדי שיקוים הנימוסי שע"י יחי' האדם אבל אתם תעשו אותם מצד שאני ה' והבן זה:

פרשת קדושים

איש אמו ואביו וגו' ואת שבתותי תשמורו שאם אמר לו אביו חלל את השבת אל ישמע לו. הקדמונים בקשו ליתן טעם אמאי נקט קרא שבת ולא שאר מצות ונראה לי עפ"י מ"ש בחידושי לטור אבן העזר דאף אי נימא דיש שליח לדבר עבירה לחייב המשלח אבל בשבת כשאומר לו לעשות מלאכה אינו מחויב המשלח כיון דאיסור מלאכה בשבת אינו משום שהדבר נמאס בעיני ה' רק שרצון המקום שינוחו בשבת וכשאינו עושה מלאכה בעצמו הרי הוא נח ושובת והוי כמו דבר התלוי בגוף האדם דלא אמרינן בזה שלוחו של אדם כמותו כמ"ש הריטב"א במס' קידושין דמה"ט בלבישת ציצית והנחת תפילין לא אמרי' שיועיל ע"י שליח. ובזה נראה לי ליישב כאן דקאמר יכול ישמע לו לחלל שבת אך אפשר לומר כן דאי נימא דהבן ישמע לאביו לחלל שבת הרי הבן אינו בר חיובא ומחייב המשלח דלא שייך בזה לומר דברי הרב דברי התלמיד דברי מי שומעין דהרי

הוא מחויב לשמוע דברי אביו וכיון דאביו מחויב על עשיות בנו הרי האב אינו עושה מעשה עמך והוא רשע ואנן קי"ל דאם הי' אביו רשע אינו מחויב לשמוע לו ואינו חייב בכבודו ויראתו. ואמנם בשבת דכתבתי דלא שייך בזה שליחות ופטור המשלח ואי נימא דמחויב לשמוע לו שניהם אינן עוברין וע"כ ה"א ישמע לו קמ"ל קרא דאין לשמוע לו אבל בשאר איסורים היכי דשייך תורת שליחות לא בעינן קרא דבלא"ה לא ישמע לו שאינו עושה מעשה עמך והבן:

והייתם קדושים וגו' אני ה' מקדשכם כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת וגו' ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנואף וגו' נלענ"ד ביאור המקראות דבאמת מצות כיבוד אב ואם הוא מהמשפטים ונוהג אצל כל אומות גויי הארצות כי לא יתכן שלא יכבד את מי שהביא אותו לעולם ומגדלו ומקיימו. ואמנם קצת מחכמי אומות אמרו שהחיוב הזה אינו רק אם הי' כוונת האב והאם בעת החיבור לקיום המין ולהביא תולדות אמנם אם כוונת אביו ואמו בעת החיבור הי' רק למלאות תאוותן לא להוציא תולדות ולקיום המין לא יתכן לחייב את מי שאינו מכבדם ואמנם התורה לא חלקה בזה וחייבה מיתה את המקלל אביו או אמו אף דאין לחייב מיתה מספק ואף בחשש רחוק לדעת ר"ט ור"ע שאמרו אלו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם וכ"ש בזה שאלו הי' הדין כן שאינו חייב בכיבוד רק מי שהי' כוונת האב והאם לקיום המין ולא כשהי' כוונתם בעת החיבור למלאות תאוותם לא הי' בידינו להרוג אח המקלל אביו ואמו כי מי יודע זאת מה הי' כוונת האב והאם בעת ההיא. ואמנם הקב"ה צוה להמית המקלל מצד החוק ואם כוונתו בעת החיבור להקים תולדות היא באמת משפט ואם אין כוונתו רק למלאות תאותו היא באמת מן החוקים. והנה הנואף עם אשת איש הוא מצות המשפטים וכל האומות מחייבים מיתה באשת איש ומצד שגוזל את בעל האשה גזילה שאינה חוזרת ואמנם אם מנאף את אשת איש אשר בעל האשה הוא מוחזק לנואף את אשת רעהו מהראוי שלא יתחייב הנואף עם אשתו מכ"ש היא שלא תתחייב כי תחת אישה תקח זרים כי גם הוא עושה לנאף עם אשת רעהו ואמנם מצד חוקי התורה גם המנאף עם אשה כזאת אשר בעל האשה מוחזק לנאף את אשת רעהו יומתו שניהם הנואף והנואפת. והנה בכ"מ שנאמר מיתה סתם הוא חטא משפט מות וכ"מ שנאמר דמיו בו הוא שכן שורת הדין נותן ולזה קאמר והייתם קדושים דהיינו מופרשים שלא יהיו בעלי תאוה ומי שאינו בעל תאוה כוונתו בעת החיבור לקיום המין כי איש איש אשר יקלל אביו ואמו מות יומת דמיו בו דהיינו מצד שהוא משפטי ה' לחייבו כי בוודאי הי' כוונת אביו בעת החיבור לקיום המין ואיש אשר ינאף את

אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות י מת הנואף והנואפת מצד חוקי התורה ולכך לא נאמר בזה דמיהם בם והבן: והבדלתם וגו' אשר הבדלתי לכם לטמא וגו'. במדרש ילקוט אל תטמאו בהם כשאתם מטמאין בהם סופכם לטמא בם. המפרש נדחק בזה. ול"נ דבאמת כשהאדם אוכל מאכלות אסורות בפרט מאכילת שקצים הוא מטמא את גופו בהם. ואמנם המאכיל לקטן או לאחרים אינו מטמא את גופו רק מאחר שמטמא גופו של הקטן סוף הדבר שיאכל בעצמו ג"כ וע"כ אמרו בשרצים דאסור ליתן לקטן ע' בש"ס דיבמות דגבי שרצים אסור להאכיל לקטן והיינו מטעם זה כיון דמטמאין את הקטן סופן שיטמאו עצמן באכילת איסור והיינו אל תטמאו בהם שלא יטמאו אחרים ואח"ז קאמר ונטמיתם בם וקשי' להמדרש האיך יטמאו המאכילין וע"ז קאמר שאם יטמא בהם סופן לטמא בם וזה נכון: פרשת אמור. ובחמשה עשר לחודש השביעי חג הסוכות ביום הראשון וגו' אך בחמשה עשר לחודש באספך תחוגו את חג ה' וגו' ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וגו' בחודש השביעי תחוגו אותו. כל משכיל ישתומם בסדור לשון הפסוק דתחלה אמר בחמשה עשר לחודש חג הסוכות אלה מועדי ה' ואח"ז אך בחמשה עשר לחודש השביעי מה ענין חודש זה הלא כבר הזכירו וגם מה שהוסיף לומר עוד הפעם בחודש השביעי תחוגו אותו אין לו מובן כלל וכבר הרגישו בזה המפרשים לכתבו ליישב לפי דרכם. ואני שמחתי בחלקי אשר חנני ה' בישוב המקראות דבור על אפניו הנה כל המועדות הוא זכרון נסי ה' אשר פעל ועשה עמנו. כמו חג המצות זכר ליצ"מ. חג שבועות זכרון מ"ת. חג הסכות ענני הכבוד שהקיף אותנו. והנה שמחה שאנו שמחים במועדים האלו בעצמן הוא מקראי קודש. וקשה על האדם להשיג השמחה יען כי הוא רק על אשר נעשה מקדם וזמן עובר. אמנם האדם ששומח בהם בודאי הוא שמחה של מצוה וזה יבא לאדם בקל שתהי' כוונתו בשמחה לשם מצות הבורא. ואמנם חג הסכות בעת האסיף מעשיו מן השדה השמחה תבוא לרגליו בקלות כי מי גבר אשר לא ישמח בראשיתו כי לו עושר גם כבוד וכבר הכינו לו מזונות לכל השנה. ואמנם שתהי' שמחתו לזכרון חסדי ה' הוא דבר קשה כי לבו מלא שמחת עוה"ז וכאשר ירצה להטות מחשבתו מן שמחת עוה"ז לשמוח שמחה של מצוה הדבר כבד לפניו כאשר בארתי דבר זה בכ"מ. כי קשה לאדם לכוין לבו בעת אכילה ביום השבת שיהי' כוונתו לאהבת השם מן תענית ביוה"כ כי התעניתין נקל לכוון בו לשם ה' ואמנם באמת כי מה שאמרה תורה לשמחת חג האסיף לא על ענין עושר וכבוד ואשר ימצא האדם באסיפה התבואה מן השדה כמ"ש הב"ח בסי' ר"ח בענין מה שאנו מברכין בברכת מעין שלש ונאכל מפרי' כי פירות א"י יש בה שפע מקדושת ארץ עליונה וכשאדם אוכל מפירות ניתוסף עליו מקדושת הארץ.

ולזה אמרה תורה ולא תקיא הארץ אתכם כי אם חוטאים בארץ הקדושה נדבק מחטאת העם בפירות וכשאוכלין אותם הם מגרשין רוח הקדושה עיש"ה באריכות וכמו כן ע"ד הפשט כי הרבה מצות ומע"ט התלוים בפירות ותבואת הארץ כי מצות מעשרות ותרומות עומר ושאר מצות התלויות בארץ ובפירותי'. וע"כ בעת האסיף שכבר באו התבואה והפירות מן השדה לבית שאז חיוב המצות במעשר עד שיראה פני הבית אז באה השמחה לרגליו בזכרון מעשי ה'. וע"כ אמר אך בחמשה עשר באספכם מעשיכם מן השדה דהיינו שבזה"ז שהוא זמן אסיפת המעשים כלו תחוגו את חג ה' ואמנם לבאר הדבר שעיקר השמחה עלי עשיות מצות התלויות בארץ ועל קדושת א"י הדבוק עם פירותי' אנו רואים שבאמת נקבע חג ה' בחודש השביעי שהוא זמן אסיפה וזה אינו רק בא"י. ובאמת עיקר זמן אסיפה בכל הארצות רובן ככולן הוא בחודש השמיני וע"כ ירבעם קבע חג הסוכות בחודש השמיני שהוא חודש השמיני כמבואר בפסוק והטעם מבואר בש"ס דאמר זהו חג האסיף ברוב העולם זולת א"י. ואמנם אי הי' הטעם שמחת החג רק משום אכילת פירות דגן תירוש ויצהר במה שהגוף נהנה ממנו הי' הדין עמו דמדוע נלך אחרי זמן אסיפה בא"י. אבל מאחר שאין מהראוי להאדם השלם לשמוח בשמחה שהגוף נהנה ממנו רק משום קדושת א"י או משום מצות התלויות בפירות ותבואה וזה אינו רק בא"י דכל המצות התלויות בארץ אינן נוהגות רק בא"י לכך הכל תלוי בזמן אסיפה שהיא בא"י שהוא בחודש השביעי. וזהו סידור לשון המקראות ובחמשה עשר וגו' חג הסוכות היינו זכר לענני הכבוד והוא חג לה' ואין כאן שמחה גדולה יותר מחג המצות רק מקרא קודש וגם כיון שהוא ענין צא מדירת קבע זכרון שבהכרח יצא מן העולם שהוא דירת ארעי כמ"ש המפרשים אך בחמשה עשר באספכם את תבואת הארץ וזהו זמן שמחה תזכרו שעיקר השמחה הוא חג לה' ולזה צותה התורה לקחת ד' מינים שמורים על שמחת ה' באומרו דידן נצח כמבואר במדרש ושמחתם לפני ה' דהיינו שלא ישמחו בעניני העולם וברוב הטוב רק מה שנוגע שמחת ה' חקת עולם לדורותם בחודש השביעי תחוגו אותו שהוא זמן האסיף בארץ ישראל להראות שגם שמחתו מאסיפת התבואה הוא רק לקיום מצות ה' והדברים מתוקים בביאורי המקראות:

פרשת בהר

בהר סיני פירש"י שכל המצות נאמרו ונשנו בערבות מואב ושמיטה לא נאמרה שנית בערבות מואב. נראה לי טעם הדבר דבש"ס דשבת אמרו שכפה על ישראל הר כגיגית ואמרו הדר קבלוה בערבות מואב או בימי אחשורוש ולכך ישראל נענשו וכתב הרשב"א

דלמ"ד בימי אחשורוש הא דנענשו ישראל בגלות בית ראשון משום דכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו וכיון שאינן שומרים מצות ה' בדין הוא שלא ינחלו עוד את הארץ וצריך לומר דמאן דסובר בערבות מואב סובר דאי לאו דקבלוה בערבות מואב לא הי' בדין להגלותם בארץ אוביהם כיון שהקב"ה כבר הבטיח לאבות הקדושים כי זרעם יירשו את הארץ ובדין זכו בה מכח ירושת אבותיהם וא"כ מה שגלה אותם הוא דרך עונש ואם היו אנוסים על קבלת התורה לא היו ראוים לעונש כ"כ והיינו בשאר מצות אבל בשמיטה דהוא רק מצוה להראות כי לה' הארץ וכשאינם משמרים מצוה זו שתלויה בקדושת הארץ אינם ראוים לשבת בארץ הקדושה כי כל ענין שהכנעני נתגרש מן הארץ הוא שהארץ אינה סובלת מי שאינו מאמין כי היא נחלת ה' ונפלה בחלק ה' צבאות וע"כ קאה הגוים אשר לא ידעו ולא יבינו קדושת הארץ. וע"כ הזהיר הכתוב ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה הגוי אשר לפניכם ומי שזורע בשנה השביעית חושב בלבו כי כשאר ארצות תחשבו אף היא ע"כ אינם ראוים לשבת בארץ כמו שאר אומות וע"כ לא הוצרך ה' לחזור ולשנותה בערבות מואב וזהו מדוקדק במאמר הש"ס מ"ט דשביעית ואמר לו אמר הקב"ה זרעו שש ושבתו בשביעית כדי שתדעו שהארץ שלי היא והם לא עשו כן וזרעו בשביעית חטאו וגלו דלכאורה הדבר תמוה מ"ט ביקש לידע הטעם דשביעית יותר משאר מצות דלא נודע הטעם. ונראה דהקשה לו דבודאי יש איזה טעם נוסף בשביעית דהרי לא נשנה בערבות מואב. וקאמר הטעם משום שעיקר נתינת הארץ לבני ישראל הוא לפי שיודעים שהארץ של הקב"ה הוא. וע"כ אמר ה' להראות שאתם יודעים זה כי לא כשאר ארצות ארץ הקדושה דבאה"ק זרעו שש ושבתו בשביעי ובשאר ארצות אין שביעית נוהגת מה"ט ששאר ארצות אין בהם קדושת הארץ. וע"כ כשזרעו וקצרו בשביעית בא"י חטאו וגלו אף שלא קבלו מצוה זו בערבות מואב רק בהר סיני וכפה עליהם הר כגיגית מ"מ נענשין עליה והבן זה כי הוא מתוקן מאד:

בש"ס דסנהדרין אמר האי מין אלקיכם גחכן הוא דקאמר ליחזקאל שכב על צדך הימינית ושכב על צדך השמאלית. ועוד שאל מ"ט דשביעית אמר לי' אמר הקב"ה לישראל זרעו שש ושבתו בשביעי כדי שתדעו שהארץ שלי היא והם לא עשו כן אלא חטאו וגלו. ומה שאמר הקב"ה ליחזקאל משל למלך שסרחו עליו בני המדינה אם מלך מלא רחמים הוא הורג גדולים שבהם כך אמר ה' ליחזקאל שישא עון ישראל דברים אלו תמוהין. ואמרתי ביאור הדברים דבאמת כבר נודע שהצדיקים נתפסין בעון הדור והטעם משום ערבות כמש"ה וכשלו איש באחיו ודרשו איש בעון אחיו ומהראוי שהצדיק יענש ומיתתו מכפרת על שאר העם ובש"ס דסוטה מבואר שהערבות לא חל על נשים ועבדים וגם על

כהנים דמבואר שם דענין הערבות חל על ששים רבוא ולא היו נחשבים כל שבט לוי שלא היו נכללים במנין זה. וגם נשים ועבדים לא היו בכלל זה וכן כתב הרא"ש במס' ברכות דנשים אינן בכלל ערבות עי"ש לענין נשים בבהמ"ז מבואר בדברי תוס' שם דהי"ל לענין כהנים דלא נטלו חלק מבואר מזה דאינן בכלל ערבות וכן ראיתי בס' צל"ח שכתב כיון שלא עמדו על הר גריזים והר עיבל רק י"ב שבטים והכהנים והלוים עמדו למטה וענו הלוים ואמרו הברכות והקללות והעם אמרו אמן. הרי שהלוים היו הגוזרים והעם ענו אמן וקבלו עליהם לא נכנסו בברית הערבות וא"כ יחזקאל שהי' כהן לא נכנס בגדר הערבות אמנם בעון שביעית שעיקר הטעם הוא שה' גזר שישבתו שהארץ הוא שלו כלם בכלל הערבות ואף הכהנים שאין להם חלק בארץ דהשביעית כלם חייבים לשבות למען ידע כי לה' הארץ. ובזה יובנו דברי חכמים וחידותם והבן:

פרשת בחקותי

אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה. נ"ל ביאור הדבר עם מה שפרשתי מאמר המלך שלמה ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל כאשר דבר לא נפל מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו והוא קשה שכבר אמר ברכתו על אשר נתן מנוחה לעמו ישראל כאשר דבר ומה הוסיף עוד באמרו לא נפל מכל דברו הטוב וגם בתחלה אמר אשר דבר ולא הזכיר ביד מי דבר ואח"כ אמר אשר דבר ביד משה עבדו. ונראה ע"פ מה שפרשתי לשין הש"ס שקר החן זה דורו של משה והבל היופי זה דורו של חזקי' אשה יראת ה' היא תתהלל זה דורו של ר"י בר עילאי. ואמרתי דבאמת החן הוא ענין שמתדמה ליופי עד שמצא תן בעיני הרואים כאלו הי' יפה. ופירש הרב מוהרי"ע דקאמר כי אם הי' ענין היופי דבר תכלית א"כ הי' החן דבר חשוב מאחר שמתדמה ליופי אבל מאחר שהיופי בעצמו אינו דבר תכלית א"כ החן הוא שקר שאינו מתדמה רק לדבר הבל. וזהו שקר החן כיון שגם היופי הבל. והנה דרך בני אדם כשאחד ניזון על שלחן אביו או חותנו וכל מחסוריו על אביו והוא יושב חדר לפנים מן החדר ועוסק בתורה עם תלמידים כמה הוא נכבד בעיני כל באמרו ראה זה איש שהי' יכול לעשות לו תענוגי בני אדם והוא עוסק בתורה. עוד יש אחד שעוסק במסחר ויכול להרויח ע"י עסקו במסחר הון רב והוא קובע עתים לתורה וזה ג"כ נכבד בעיני העם אמנם העני שהעוסק בתורה ואינו יכול לעסוק במלאכתו לתת טרף לביתו זה אינו נחשב בעיני בני אדם ואמנם באמת נהפוך הוא כי מי שא"צ לעסוק במסחר ואינו עוסק בשום מסחר מהכ"ת לא יעסוק בתורה וכמו כן מי שהוא עשיר ויכול להרויח הרבה בעסקו במסחר והוא קובע עתים לתורה אם כי הוא

גדול מאיש אשר גם במסחר אינו עוסק עכ"ז הוא אינו חשיב נסיון גדול כ"כ מאחר שיש לו גם עושר גם נכסים אף אם יקבע עתים לתורה (כאן חסר וחבל. על דאבדין):
ואכלתם לחמכם לשובע אוכל קימעא והוא מתברך במעיו ביאור הדברים ע"פ שפרשתי מאמר הכתוב ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם אלקיכם אשר עשה עמכם להפליא וידעתם כי בקרב ישראל אני ולא יבושו עמי לעולם. דבאמת לכאורה בעת הברכה אינו מן הצורך שהמעט שבמעיו יתברך. ואמנם ביאור הדבר דבאמת מלבד שהאכילה היא לשבר רעבון גם החיך נהנה בעת האכילה וכשהוא אוכל הרבה נהנה באכילתו והובא בס' דרך חכמה שתפלת הפרסיים הי' שיהי' כרסם רחב להכיל רוב מאכל כדי ליהנות בעת אכילתם הרבה. והנה בזמן היוקר אף כשאדם אוכל הרבה אינו נהנה כ"כ כי יודע כי ע"י זה יתמעט הונו לסבת היוקר. ובעת הזול בודאי ירבה האדם באכילתו כי המותרות היא בזול גדול הקב"ה רצה לקדש ישראל אף במותר להם למען לא יהי' אכילתם רק לשבר רעבון ולא להנאת החיך. ע"כ בעת הזול עשה הקב"ה גם זה לטובת ישראל להיות כשאוכל קימעא מתברך במעיו למען ימעט באכילתו ובהנאת החיך. והנה ענין ריבוי התבואות והברכה והגשמים מגיע הטובה לאוה"ע כמו לישראל וא"כ לא נדע אם הברכה באה בשביל ישראל ואמנם דבר זה שאוכל קימעא ומתברך במעיו הוא רק לטובת ישראל שיהיו פרושים מהנאת עוה"ז וצדיק אוכל רק לשובע נפשו. וזהו ואכלתם אכול ושבוע שבאכילה אחת יהי' שבע והללתם את שם אלקיכם אשר עשה עמכם להפליא שיהיו פרושים מן מותרות הנאה בעוה"ז וכמו שאמרו לא ניתנה נזירות אלא להפלאה וידעתם. כי בקרב ישראל דהיינו שבשביל ישראל באה כל תוספת ברכה וזה נכון:
ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. מדרש רבה משאני גואל אתכם שוב איני מואס אתכם. נראה לי ביאור הדברים עם מה שפרשתי תהלי' מ"ח כאשר שמענו כן ראינו בעיר אלהינו וגו' דמינו אלקים חסדך בקרב היכלך כשמך אלקים כן תהלתך על קצוי ארץ צדק מלאה ימינך ישמח הר ציון וגו' למען משפטיך. דבאמת ראינו חסדי ה' בירושלים ובבית המקדש יותר משאר ארצות כי הי' המקום משובח לא תחסר כל בה כמו שפירשו הקדמונים. ולציון יאמר איש ואיש יולד בה ד' יספור בכתוב עמים זה יולד שם סלה. דבציון כל מין ומין והוא נקרא בשם איש ואיש דהיינו גם מה שיספור בכתוב עמים בדברי הימים שלהם שאירע שם פעם א' דבר נפלא זה יולד שם כדבר ההוה ורגיל. וזהו ירושלים הבנוי' כעיר שחברה לה יחדיו עד שאמרו מפני מה אין פירות גנוסר בירושלים מפני מה אין חמי טברי' בירושלים שהכל מהראוי שימצא בתוכה והיינו כי חסד ה' בה כל היום לסיבת השראת השכינה שבתוכה כי בני פלטין של מלך יזכו לחסדי

המלך יותר משאר מקומות. והנה בשאר ארצות ומכ"ש בח"ל שם מתנהג ברוב הזמן בשם אלקים ע"פ הטבע כי אלהים והטבע מספרן אחד והיינו כפי הדין. אמנם תהלת ה' בקצוי ארץ ואיים רחוקים שהוא אלקים ובתהלת שמו יובן שכל הדברים מתנהגים כמו שהוא מטביע הטבע כי ע"ז מורה שמו לבד ובציון מכלל יופי ששם ניכרים חסדי ה' ביותר והוא מתנהג בשם העצם יוכל להיות מצד השראת שכינה בהיכל ה' חסדו גבר עלינו ומעתה תהלת ה' בקרב היכלו כמו תהלות ה' בשאר ארצות בקצוי ארץ שתהלתו שהוא אלקים כמו כן בקרב היכלו תהלתו ששוכן במקום קדושת היכל וממילא במקום שכינתו ניכר חסדו ביותר וכמו שהנהגת שם אלקים בשאר אדנות ניכר ונודע כן הנהגת חסדי אל שהוא מתנהג במקום המקודש תהלתו בהנהגת ימין ד' שהיא חסד ה' ואמנם באמת תהלת ה' בקהל חסידיו שנלחם להם בזרוע ועושה משפט בכל הקמים עלינו להצילנו מיד מבקשי נפשינו בחסד ה' עמנו ומשפט במבקשי נפשינו וזהו להתנהג בשני המדות כאחד לנו במדת החסד ולאויבינו במדת הדין הקשה ובזה תגל נפשינו בראותינו כי אנחנו עמו ובני אל חי כננו. וזהו מאמר המשורר כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו דהיינו להלחם בישראל המה ראו כן תמהו גו' כאשר שמענו גו' כשמך אלקים כן תהלתך על קצוי ארץ ששם מתנהגים בשם אלקים אבל הר ציון ישמח למען משפטיך ה' שמתנהגים יחד בשתי המדות במשפט ובשם העצם. אולם עדיין בעת ההוא לא הי' עדיין עת ההתגלות ואך לעת הקץ כשיגאל אותנו הש"י ויתן משכנו בתוכינו אז יקויים בנו ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים ולא תגעל נפשי אותם והבן זה:

אז תרצה הארץ את שבתותי' כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתותי' וגו' את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה. הדברים באו כפולים במלות שונות. ונראה לי הדבר נחמד מאד דבאמת הארץ שמחה בעת תתן יבולה אם כי נקרא עבודת הארץ. אמנם היא חפצה בעבודה זו כדי ליתן מחסור להאנשים העושים רצון קונה כי יתפרנסו מאשר תוציא הארץ יבולה ויעבדו את ה' ואמנם בשנה השביעית כי נאסר עבודת הארץ אינה שמחה כי אינה עושית עבודתה והקב"ה ברצונו לשמח לב העבדים אשר ששים ושמחים לעשות צוה שתעשה התבואה בשנה הששית לשלש השנים או לשני השנים כנודע. וא"כ הארץ אינה שובתת דמה לי שעובדת בשנה השביעית או שעובדת בששית עבודת שנה השביעית רק שהאדם סובר בשביעית כי עבודתו אינה רק לשנה הששית והקב"ה נותן ברכתו שהשדה תעבוד יותר שיהי' כדי סיפוק שנה השביעית ואמנם כל אלה בהיות ישראל על אדמתן והיו זכאים לפני ה' אז לא הי' ברצון הארץ לשבות אבל כאשר נחלתינו נהפכה לזרים אז הארץ אינה מוציאה

פירות רק כפי דרך הטבע ורצון הארץ לשבות רק מה שהיא מוכרחת ע"פ הטבע ואמרו בש"ס דכתובות שהיתה הארץ מוציאה פירות חשובים ואמר ר"י ארץ הכניסי פירותיך למי את מוציאה לערביים האלו עיש"ה. ומעתה יש שני חילוקים בין שביעית שהי' נוהג בזמן שהיו ישראל שרוין על אדמתן והלכו בדרכי ה' שהיתה הארץ מתאוה לעבודתה וגם שהיתה עובדת השנה הששית בעד שנה השביעית רק שישראל לא עבדו בשנה השביעית ואמנם אחר שגלו ישראל הי' רצון הארץ לשבות ולא להוציא פירות הרבה והי' שביתתה ברצון וגלל כן גם היא שובתת ואינה מוציאה יבולה רק לצורך השנה מה שבטבע הארץ לעבוד וזהו אז תרצה הארץ את שבתותיה דהיינו שרצונה לשבות כל ימי השמה תשבות ואתם בארץ אויביכם דהיינו כיון שאין הצדיקים שוכנים בתוכה למה לה רוב עבודה למי היא מוציאה יבולה וגלל כן ניחא לה כשאין עובדין אותה למען תנוח מרוב עבודה וגם אז תשבת הארץ לא לבד שהאנשים לא יעבדו אותה בשפע גם היא עצמה תשבת ולא כמו שהי' בעת שיושבים עליה בשנת השביעית שלא היו עובדים אותה בני אדם והיא בעצמה לא שבתה כי עשתה בשנה הששית לשלש השנים אבל בזמן שאין יושבים עלי' היא בעצמה תשבת ג"כ וזהו אז תשבת הארץ והרצת בשביתה זאת את אשר לא שבתה בשבתותיכם דהיינו דאף שישראל שבתה בשנה השביעית היא עצמה לא שבתה בשבתכם עליה שאז היתה מוציאה יבולה והי' עבודתה לצורך ישראל יושבי הארץ לכך היא לא שבתה וגם הי' רצונה שיעבדו אותה בני ישראל יושבי הארץ וכן אמרו במדרש למה נקרא שמה ארץ שהיה רצונה לעשות רצון המקום ויתענגו ישראל והדברים באו בסידור נכון וזה דבר נחמד:

וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו'. באברהם ויעקב נאמר בכל אחד זכירה וביצחק לא נאמר זכירה נ"ל דבש"ס דנדרים אי' הנודר מזרע אברהם מותר בעשו וישמעאל דכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק. והיינו דרק בני יעקב נקראים זרע אברהם. ואמנם הנודר מזרע יצחק אסור אף בעשו ועיין בס' מ"א א"ח סי' תקצ"ו. ועתה אם הקב"ה זוכר את אברהם עבדו אין עשו וישמעל בכלל וכ"ש כשזוכר את יעקב אין לשום אדם חלק בו רק בניו שהם זרע ישראל אבל אם יזכור זכות יצחק הרי יש לעשו חלק בו וע"כ לא נאמר זכירה ביצחק. ואמנם מה שנאמר ואף את בריתי יצחק היינו שבעת שיזכור זכות של יעקב יזכור ג"כ שהוא זרע יצחק עבדו. אבל זכירה לעצמו של יצחק לא מצינו ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור זכירה לעצמו לחוד והבן: והנה בגוף ביאור הדברים של הפסוק נ"ל ע"פ מה שפרשתי מש"ה רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה

אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך שובנו אלקי ישענו והפר כעסך עמנו. ובארתי הדברים דאף היינו בפנים ואינו עושה מעשה וחרון היינו שהאף יוצא לחוץ ועושה מעשה וכמש"ה במעשה עגל למה יחרה אפך בעמך והועילה תפלת משה לבטל החרון ואף נשאר כמבואר במדרש קומה ה' באפך וע"כ נשאר אף שמור לדורות ונאמר וביום פקדי ופקדתי ועיין במדרש תנחומא. והנה הרמב"ן כתב דשני גליות שגלו ישראל הם ענין אחד וגאולה ראשונה לא הי' גאולה שלימה רק כאשר ראה ה' שנשכח מהם התורה וגם כי ארץ ישראל הי' חורבה כי נ"ב שנה אף קול בהמה וצפור כנף לא נשמע כמש"ה מעוף עד בהמה נדדו הלכו החזירם למקומן עד אשר הרבו בתורה נתחברו תלמוד בבלי והיו בטוחים שלא תשכח עוד מפיהם אז חזרו לגלותם עד אשר ישובו תשובה שלימה. וזה דאמר הש"ס במחשכים הושיבני זה תלמוד בבלי דע"י תלמוד בבלי בטוחים שלא תשכח התורה אף אם ישבו במחשכים והנה גאולה ראשונה הי' כי זכר ה' את הארץ אשר הוא חלקו ובזכות הארץ נגאלו ישראל ונשא ה' חטאת ישראל וגם אסף עברתו ושב מחרונו אבל האף נשאר עדיין עד אשר ישובו אל ה' באמת וזהו רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב נשאת עין עמך וכסית חטאתם. ואמנם לא הי' בזה מחילה על העונות וגם האף עצמו נשאר שמור לדורות עד אשר ישובו וע"כ חזרו וגלו כשנתייסד תלמוד בבלי והתפלל נעים זמירות על הזמן השני ואמר שובינו אלקי ישענו שיעזר ה' אותם לתשובה שלימה והפר כעסך עמנו שנשאר בין ה' ובין עמו שלא יצא לחוץ לעיני כל רואה כי אף שע"י התורה נתיישבה הארץ כמו שאנו רואים כי מתחילה בגלות הראשון היתה הארץ שממה וכעת אף בזמן שגלו ישראל אין הארץ שממה והיינו ע"י התורה כמ"ש הרמב"ן ולא נשאר רק אף ה' וכעסו בינו ובין עמו לבד והדבר נכון בפירוש המקראות לא זכינו לסיום הדרוש אך יובן מתוך דבריו כוונתו של הגאון המחבר ז"ל ודו"ק:

פרשת נשא

ויקרבו נשיאי ישראל וגו'. במדרש חביב קרבן הנשיאים כשירת משה וישראל כתיב התם זה אלי ואנוהו וכתיב הכא זה קרבן נחשון בן עמינדב. נלענ"ד ביאור הדבר דבאמת יש שני עניני אמונה ובטחון. מי שמכיר ה' מצד פעולותיו ונסים שעשה עמנו. ויש מי שיכיר ה' מצד ההשכלה. והנה אם ה' עושה נסים ונפלאת מצד פעולות כל מי שרואה הדברים מכיר בשוה. אבל מי שיכיר ה' מצד ההשכלה הדבר ברור שא"א לשני חכמים ושני נביאים שיתנבאו ויחכמו בסגנון א'. והנה במצרים הגם שהקב"ה עשה עמהן נסים נגלים ונאמר ויאמן העם וישמעו כי פקד. אמנם לפי שהכירו הקב"ה מצד הפעולה נאמר

ויאמן העם דהיינו שכלם כא' היה אמונה שלהם בשוה לפי שמצרים לא הי' מקום מוכשר להשגת רוח הקודש. אבל בים הבינו וידעו את ה' ע"ד השגה כמאמרם ז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל. א"כ כל א' האמין בה' כפי השכלתו והיו נפרדים בסוגי אמונה כ"א כפי מדרגתו ולכך נאמר ויאמינו. ולכך נאמר בים זה אלי לשון יחיד שכ"א הכיר ה' כפי מדרגתו ולא נאמר בלשון זה אלקינו שבזה נראה שכלן היו שווין בענין האמונה בה'. ואמנם לעתיד כאשר יתגלה משיח צדקינו נאמר וידעו כל העם דעת ה' מקטנם ועד גדלם כמים לים מכסים דהיינו שהקב"ה ישפוך רוחו על כל בשר וכמו מי שרואה המים מכסים הים שבזה קטן וגדול שוה בענין ידיעה זו כן יהיה ההשכלה שוה אל כל בשר ולכך נאמר ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו דהיינו שיהיו כל מדת ישראל שוים בענין הידיעה. ומעתה נראה בענין קרבנות הנשיאים שכלם היו שווין בענין הקרבן רק כפי מחשבתם לא היה השגת כל הנשיאים שווין בענין כוונת הקרבן כמבואר במדרש רבה הסודות ורמזים בענין קרבן הנשיאים לכך נאמר בכ"א זה קרבן נחשון וכן בשאר נשיאים להורות שאף שקרבנם שוה בענין המעשה ואמנם בענין ההשכלה חלוקים וכמו כן בשירת הים אף שכלם היו שוים בענין אמירת השירה לא היה ההשכלה שוה והכל הולך אחר כוונת הלב והבן זה כי הוא ענין מתוק:

פרשת בהעלותך

בהעלותך את הנרות. במדרש בשר ודם מדליק הנר המפרשים דקדקו דנקט לשון בהעלותך והו"ל למימר בהדלקותך את הנרות ונראה לי לפי מה שכתבו הקדמונים דנרות האלו רומזים לשבע חכמות ונר המערבי רומז לחכמת התורה ובאמת שכל החכמות צריכות המה לחכמת התורה וכמ"ש הרמב"ם במליצתו באגרת שהחכמות נלקחו לרקחות ולטבחות לתורה ויבואר לקמן. והנה שאר החכמות בעת שהם משמשים לתורה יש להם מעלה שכל המשמש לתורה מעלתו גדלה מאד וכמו שאמרו רבותינו גדולה שימושה של תורה אבל באם אין משמשין לתורה במה נחשבים הם וזהו בהעלותך כשתרצה להעלות הנרות למדריגה גדולה אל מול פני המנורה דהיינו נר המערבי שהוא רומז לתורה יאירו שבעת הנרות דהיינו ששאר החכמות יאירו לקיום התורה והמצות ודו"ק:

והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכילנו בשר זכרנו את הדגה וגו' ועתה נפשינו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו. ביאור הדברים גם להבין דהנה בש"ס אי' כפויי טובה אתם אני אמרתי מי יתן והיה לבבם זה וגו' היה

לכם לומר תן אתה וכן במן אמרתם נפשינו קצה בלחם הקלוקל. הדברים תמוהין. ונראה לי ענין זה שלא רצו במן דבאמת מבואר במדרש לחם אבירים אכל איש לחם: שמלאכי השרת אוכלין אותו והטעם כדי שיהיו מוכרחים קצת בקיום התורה וכ"כ. בס' מהר"ל מפראג והנה באמת האדם צריך להיות בעל בחירה בטוב דאם אין בחירה ח"ו אין שכר. ואמנם כבר ביארתי באריכות במקום אחר מה שמצינו צדיק ורשע לא קאמר ולפעמים מצינו הבא לטהר מסייעין לו שבענין טבע האדם מצינו שאחד נוטה בטבעו באיזה ענין יותר מחבירו כי מי שהוא חם בטבעו נוטה יותר אל התאוה ומי שהוא קר בטבעו יתעצל בקיום המצוה ולזה הקב"ה מסייעו להעמידו על קו השוה בדעתו לבחור בטוב. והנה דור המדבר היו בטבעם נוטים אל התאוה מצד היותם בארץ מצרים משוקעים בטומאה ולזה ניתן להם המן לאכול ומנע מהם התאוה וע"י זה העמידם על קו שוה והנה דור דעה היה רצונם שיהא בידם די מלאות התאוה וימנעו ממנה למען קבל לחלוחית לנפשם כי בעת מניעת התאוה יתגבר כח הנפש. והנה מבואר במדרש בשבתינו על סיר הבשר באכלינו בשר לא נאמר שלא היו אוכלין בשר במצרים רק שהיו יושבים על סיר הבשר והם אוכלין לחם לשובע. והדבר תמוה שאם לא היו אוכלין בשר במצרים רק שראו המצרים אוכלין מה היה תלונתם בזה. ואמנם ביאור הענין שהם לא היו אוכלין בשר והמצרים היו אוכלין לעיניהם למען ידבקו במצרים ויהיו כמותן להיות כעם אחד ואמנם הם העמידו על עצמם לבלתי יאכלו הבשר ולא ידבקו עצמן במצרים האוכלין ובזה היה שכרם גדול שאף במצרים בהיותם במקום טומאה היה בידם לשבר כח התאוה ובזה השיגו לחות המצוה לנפשם ובמדבר לא ראו תאוה בעיניהם ולזה אמרו מי יתן מותינו ביד ה' בשבתינו על סיר הבשר בשברי' כח המתאוה ובזה שכרם הרבה שאז היו נכון לבם בטוח שימותו ע"י ה'. לא כן עתה כאשר הבאתם להמית הקהל הזה ברעב וא"א להם לבחור בטוב כי אין כל ובמה יזכו לקבלת שכר אחר העדרם וזהו דבריהם והאספסוף וכו' התאוו תאוה לאכילת בשר ואז בכו בני ישראל ואמרו מי יאכילנו בשר דהיינו שיהיה בידם לאכול בשר וכשלא יאכלו בשר וימנעו מאכילת בשר כדי לשבר כח המתאוה משא"כ כשאין בידם מאומה במה יזכו אחר מיתתן. זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים כי לא רצו באכילת בשר והיו אוכלים הדגה אשר מצוי מאד והוא נאכל חנם וידוע מ"ש הטבעיים שאין התאוה מצוי במה שמצוי לרוב ונאכל חנם וכן כתב הרי"ע דענין הדגה הוא ענין מה שיאור מצרים בעת אשר הוא עובר בכל גבול מצרים מביא עמו דגים דגים והמתים נקראו דגה. ואמנם כוונתם היה לטובה וה' יודע כי לטובתם ניתן להם המן וכשיתן להם שאלתם לא ימנעו מאכילת בשר הרבה. ולא

לבד שלא רצו לנפשם אדרבה באכילת בשר הרבה יהיה לנפשם רזון כי בהרבה תאוות הגוף יתמעט לחלוחית הנפש. וזהו ויתאוו תאוה במדבר שבקשו שיהיו להם דבר מה להתאוות אליו וימנעו ממנה ונהפך הוא ויתן להם שאלתם וישלח רזון בנפשם. והנה בענין מתן תורה אמרו חז"ל בשעה שאמר להם הקב"ה שני דברים נתקע דבר תורה בלבם היו למדים ולא היו שוכחין התחילו לומר דבר אתה וכו' עד אמרו הלוואי ישקני מנשיקות פיהו ביאור הדבר דמאמר הקב"ה עשה רושם בנפשם עד שנתקע הדבר בלבבם גם לא היה שכחה לפניהם כי כן דבר המלך כי ידע כי ע"י מאמר יתברך יתקע דברי תורה בלבבם כמו אכילת המן והם אמרו שידבר משה עמהם ונשמעה היינו שיהיה הבחירה בידם לשמוע אבל אם ידבר עמהם ה' אין בידם הבחירה ובמה יזכו אחר מותם ובאם היו חיים לעולמים הם באמת כמלאכים שעובדים ה' בלי בחירה אבל כשימותו במה יזכו ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות ובמה יזכו אחר העדרם. וזה נכון בביאור הדברים:

התאוו תאוה וגו' ויאמרו מי יאכילנו בשר. במדרש אלו נאמר ובני ישראל התאוו ויאמרו מי יאכילנו בשר הייתי אומר לבשר הם מתאווים עכשיו שנאמר התאוו תאוה הוי למן מתאוים ולא לבשר. הנה ידוע שהמן היה משתנה לכל מה שהיו רוצים כמבואר בשדה אמנם מה שלא היה משתנה לטעם בשר נראה בעיני משום דבמן נאמר בפרשת בשלח והמן כזרע גד לבן וטעמו כצפיחית בדבש והיינו אף שהיה משתנה לכמה טעמים מ"מ עיקר הטעם של המן בעצמו היה צפיחית בדבש וכן אמרו במדרש דבש הנקית אותם עיש"ה והיינו אף שכל טעם שהיו מתאוים היו נטעם להם אבל בכל אלה היה טעם צפיחית בדבש כי עיקר טעם המן לא נתבטל. וזהו וטעמו היינו טעם העצם של המן עצמו היה כצפיחית בדבש. והנה נודע כי הבשר פוגם בדבש וכמבואר במס' ע"ז וכן הוא בש"ע יו"ד סי' ק"ג ולכך לא היו רוצים לטעום טעם בשר במן כיון שע"כ צריך להיות טעם המן בעצם כטעם דבש וטעם הבשר שיהיו מתאוים יהיה צפיחית בדבש. וזהו טעם לפגם ונפשינו קצה בזה ע"כ היו מתאוים שינתן להם בשר ויהיו אוכלים הבשר בלי מן והמן בלי בשר. ודו"ק:

פרשת שלח

ויקרא משה להושע בן נון יהושע במדרש התפלל עליו שה' יושיעהו מעצת מרגלים. המפרשים כלם בקשו למצוא טעם למה לא התפלל על כלם שה' יצילם מעצה רעה. ונ"ל ע"פ מה שפירשתי והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות כי חזק הוא ממנו ויוציאו דבת הארץ לאמר ארץ אוכלת יושביה הוא וענין ויוציאו דבת הארץ בתוך

המאמר אינו מובן ונ"ל דבאמת כבר כתבנו כי בעיקר הדברים הולכין אחר הכוונה כמו מי שמדבר לה"ר על חבירו למען רבות כבודו יחשב רודף אחר הכבוד ואשה כי תנאף למען חמדת הממון לא תקרא זונה כמ"ש בס' עקדת יצחק רק חומדת ממון ורשע דחמס והנה בזוהר פ' זו כלם אנשים כו' ראשי ישראל כלהון זכאין הווין אבל גרמין להון עינא בישא אמר אי יעלון לארעא דישראל נעבר אנן מלהוויין רישין דעמא ויתעבדון רישין אחרנין. הרי דכוונתם הי' בשביל כבודם כי יעמדו במדרגתן להיות ראשי אלפי ישראל במדבר וע"כ בקשו שיעמדו ישראל במדבר ויומשך זמן נשיאות שלהם. ואם כן אלו לא יחשבו בכלל בעלי לשון הרע רק בכלל רודפי אחר הכבוד. ואמנם אחר שהקדימו כי לא יכלו לעלות לארץ כי חזק הוא ממנו א"כ מה שאמרו אח"כ ארץ אוכלת יושביה הוא רק מוציאי דבה על הארץ. והנה משה רבינו לא חשב אותם להיות להוטים אחר הכבוד כזה להרע לעם ה' לבל יבאו אל הארץ הנבחרת ולהיות נשארים במדבר. אמנם לאשר התנבאו אלדד ומידד ואמרו משה מת יהושע מכניס הרי שידע יהושע כי בעת כניסתם לארץ יהיה ניטל התנהגות העם מן משה רבו והוא היה עניו מאוד וידע כי אין בידו לנהל עם הקדוש הזה וחפץ בהתנהגות משה רבו ובוודאי יבקש עלילה שיהיו נשארים ת"י ממשלת משה במדבר לבל ירע לעם ה' אלה שיבאו לארץ ויתנהגו תחת התנהגות שלו וע"כ התפלל עליו משה שה' יציליהו מעצת מרגלים להיות העם הנבחר עוד במדבר והגם כי אינן שווין בטעמן שהם יעשו כזאת להרבות כבודו ויהושע יעשה כזאת להיותו חושב שאינו ראוי לנהל את העם לכך התפלל עליו. ובזה מבואר לשון התרגום יהונתן כד חמי משה ענותנותו דהושע קרי ליה יהושע והיינו ענוותנותו שחושב בעצמו שאינו ראוי לנהל עם ה' אלה קרי ליה יהושע והבן היטיב: והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות כי חזק הוא ממנו ויוציאו דבת הארץ לאמר ארץ אוכלת יושביה הוא. ביאור הענין כתבנו בסמוך אולם להבין חטא ישראל אשר שמעו לדברי המרגלים שאמרו שלא יכלו לעלות לארץ ישראל וגם חטא המרגלים עצמן לא נודע מה קול הרעש הזה כיון שמשה שלחם ואמר מה העם היושב עליה החזק הוא וכו' ולמה צוה משה אותם כן מאחר שידע כי העם היושב בה גבורי חיל המה. ונראה בזה דבאמת יש שני עניני התנהגות בעולם. האחד מה שהקב"ה מתנהג קצת עפ"י הטבע ועפ"י הטבע מושיע לאחד יותר מלחבירו לפי זכות המעשה ע"ז נאמר וברכתיך בכל אשר תעשה שהאדם הוא העושה והקב"ה עוזר לו וזה נקרא נס נסתר. ויש שהקב"ה עוזר לו באופן שהכל יודעין כי ה' פעל כל זאת כאמור ירדף אחד אלף ושנים ינוסו רבבה כי עפ"י שכל האנושי הדבר בלתי אפשרי וה' עושה נסים ונפלאות. וזהו הנהגות הימין כמש"ה ימין ה' עושה חיל. והנה משה רבינו

רצונו שתהיה ביאת ישראל לארץ כענין בהנהגת הימין חוץ לדרך הטבע והיה רצונו שיהיה בטחונם חזק ואמיץ כי זרועם לא יושיעו למו רק הקב"ה בעצמו וכבודו גלל כן שלח מרגלים שיודיע להם כי עז העם מאד והערים בצורות באופן שעפ"י הטבע אין ביד החגב ללחום עם הענק והקב"ה בכבודו ובעצמו ילך לפניהם ובבחינה זו המה יירשו ארץ. והנה העם בני ישראל אף כי היו יודעים שהשי"ת משגיח עליהם חשבו כי המה אינן בגדר זה שהקב"ה יעשה עמהם נסים למעלה מן הטבע רק שהקב"ה יעזור אותם נגד שאר אומות כי לפעמים גם בשאר מלחמות יפלו רבים ביד מעטים אבל אינן כדאין לעשות עמהם נסים גדולים כי מי יעמוד לפני בני ענק. וע"כ אמרו המרגלים כי עז העם היושב עליה החזק הוא הרפה כי לשון מאד לא יתכן לומר לפני השם כי היפלא מה' דבר והבן:

ה' ארך אפים. ידוע מאמר חז"ל שמשה עלה לרקיע וראה הקב"ה כותב ארך אפים ושאל למאן אמר הקב"ה לצדיקים ורשעים. אמר משה לצדיקים ניחא ורשעים יאבדו. הדבר תמוה משה רבינו אוהב ישראל היה ולא חפץ במות רשע, ואמרתי לפרש מאמר המקרא מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא. וביאור הדבר דבאמת מצינו מי שהוא נוח לכעוס נוח לרצות ג"כ ומי שקשה לכעוס קשה לרצות. והטעם דמי שעובר על פשע חברו אחת ושתים לבסוף כעסו גדול מאד כי נקבצו באו אצלו יחד הכעס מכל הפשעים שעשה חבירו נגדו אבל איש אשר אין מעצור לרוחו לכעוס על כל דבר הוא נוח לרצות ובזה מבואר מי אל כמוך נושא עון וכו' פי' אף שפעם ראשונה ושניה מוחל ומעביר החטא והיה מהראוי שבעת אשר יכעוס יהיה כעסו כעס עולם חלילה. אמנם באמת לא כן הוא אלא שלא החזיק לעד אפו. ואמנם היינו בעבירות שאינן חמורות כל כך אבל בעבירות חמורות כשהקב"ה רואה שאם יעבור ע"ז פעם ראשונה ושניה חלילה כשיצטרפו יחד יהיה כעס עולם לזה מקרב המשפט מאד והוא בעצמו עד ממהר ואז אף שנצטרפו באו יחד יש תקנה לו. ועפ"ז יובן ש"ס דחגיגה ר"י כד הוי מטא להאי קרא בכי וקרבתי עליכם למשפט והייתי עד ממהר וכו' עבד שרבו מקרב לדונו וממהר להעידו תקנה יש לו ולכאורה כמו זר נחשב שהקב"ה ימהר למשפט צאן מרעיתו הלא חפץ חסד הוא ועפ"י הנ"ל אתי שפיר והנה משרע"ה חשב שאם יהיה ארך אפים לרשעים ואז כשיצטרפו יחד יהיה מעוות לא יוכל לתקון ולזה קאמר ורשעים יאבדו פי' אם יהיה ארך אפים לרשעים יאבדו חלילה ואמנם הקב"ה השיב לו כן הוא ואף אם יאריך אפו לרשעים מ"מ לא החזיק לעד אפו. ובזה מיושב קושיות מהרש"א, שם שהקשה מעגל דאמר משה ארך אפים, דבאמת בענל קאמר הש"ס לא היו ראוי לאותו

מעשה וא"כ אין חשש שמא יחטא עוד הפעם ולכך קאמר ארך אפים אבל במרגלים שפיר דייק ואתי שפיר ודו"ק:

פוקד עון אבות על בנים. להבין כי בקרא נאמר בן לא ישא בעון האב. ולכאורה אפשר לומר דיש מיני עבירות שנפש האדם חומדת כגון גזל גניבה ועריות אלו באים מצד החומר המתאוה ושכיח באדם א' יותר מחבירו שיש אחד בטבעו נוטה יותר אל התאוה מחבירו והיינו מצד האודם ולובן שבו ולזה מסייע כח האב והאם כי שלשה שותפים יש באדם. ולהיות כי יש לאב ובן קצת השתתפות בענין החומר המתאוה ומהראוי שגם בענין העונש נחשוב עון אבות על בנים. אמנם בעונות שבאים מצד השכל כמו אפיקורוס ומין ועובד ע"ז אלו באים מצד השכל ונשמת האדם ובענייני הנפש אין יחס לאב עם הבן. ויבואר בזה דברי הנביא (יחזקאל י"ז) מה לכם משול המשל הזה על אדמת ישראל אבות יאכלו בוסר הן כל הנפשות וגו' ואמרתם לא יתכן דרך ה' מדוע לא ישא הבן בעון האב דרכיהם לא יתכנו בשוב רשע וגו' וכל דברי הנביא ועומק כוונתו לא ידענו וכאשר יראה הרואה. ועפ"י הנ"ל יבואר דמבואר במדרש כי בהיות ישראל על אדמתן איש תחת גפנו וגם אויר א"י מחכים לא היה חטאם מצד התאוה רק בעון ע"ז והמינות גלו מארצם ולזה אמר מה לכם משול המשל הזה על אדמת ישראל כיון שחטאם בא מצד השכל והנשמה וכל הנפשות לי הנה אין לאב ובן יחס בענין הנשמה כנפש האב כנפש הבן לי הם ואח"ז הוסיף עוד שאף בעבירות הבאים מצד התאוה כגון גזל ורבית ובא על אשת חברו איש בחטאו יומתו וע"ז הם אומרים כי לא יתכן בזה דרך ה' וע"ז השיב להם הנביא כי גם בזה נכון דרך ה' כי הן האיש בעצמו שחטא לפני ה' כשעזב דרכו ועשה משפט וצדקה את נפשו יחי' ואיך ימות הבן שעשה משפט וצדקה בעון האב. הרי אף אם יפקוד ה' עון אבותיו כאלו בעצמו עשה העון הרי די בעזיבת החטא כי אין הקב"ה חפץ במות רשע אם לא שלא יוסיף בחטאו וכשעזב דרכו חיו יחיה וכ"ש בן בעון אביו ואמנם יזכר עון אבותיו באוחז דרכי אבותיו והבן:

פרשת קרח

ויקח קרח. במדרש רבה קרח פקח גדול הי' ומטועני. ארון היה ומה ראה לחלוק על משה. הנה ענין אמרו ומטועני ארון אינו מובן. ונראה לי בהקדם מה שאמרו חז"ל בשעה שאמר דהמע"ה זמירות היו לי חקיך אמר הקב"ה דברי תורה דכתיב בהם התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותם זמירות הנני מכשילך בדבר שתינוקת של בית רבן יודעין דכתיב ולבני קהת לא נתן עגלות כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו. ונראה לבאר

הכל דבאמת כל כלי המשכן היו טוענים בעגלות לבד הארון וטעם הדבר לפי שאחז"ל הארון נושא את נושאיו וביאור הדבר כי הארון אשר שם התורה ובאמת כי אנחנו קבלנו עלינו עול התורה ללמוד וללמד והוא קשה מאד להבין התורה וכמ"ש חז"ל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה וכמ"ש זאת התורה אדם כי ימות באהל לעומת זה נקראת התורה שבוית מרום ובארתי באריכות עם מה שכ' הר"ן בדרשותיו בביאור מה שנחלקו הקב"ה ומתיבתא דרקיעא אי כהה טהור שבאמת אין ספק כי הדין האמתי כהה טהור יען שכן יצא מאת ה' אלא שבעת שניתן התורה לבני אדם ובלי ספק כי ילאה שכל האדם לכוון בכל דבר להלכה וע"כ נגזר בשעת מתן תורתינו שכל דבר שכאשר יהיה בשכל האנושי להתיר או לאסור לטמא או לטהר כן יקום אף שלא יכוין להלכה וזה שנחלקו אי כפי שכל האנושי כהה טהור ואז אף אם אין האמת כן כבר ניתנה התורה לדון כפי שכל האנושי והאריך בזה. וע"כ נקראת תוה"ק שבוית מרום שהיא מחוייבת לשאת כל אשר יגמור שכל האנושי והיינו כשהאדם עמל בתורה כראוי וכפי שכלו נגזר היפך האמת אז התורה נושאת מה שהיא גוזר ע"פ שכל האנושי וזהו סוד עלית למרום שבית שבי עיין בר"ן באריכות וע"ז מרמז הארון נושא את נושאיו דהיינו שהארון שהוא תורה צריכין הת"ח לשאת אותו וגם הוא צריך לשאת מה שבני אדם גוזרין ע"פ שכל האנושי. והנה שלמה בחכמתו אמר התעיף עיניך בו ואיננו דקדק לשון ואיננו ולא קאמר ושכחת וכדומה אלא שבא לומר שאם לא יהיה עמל בתורה כראוי איננו כי כשלא יחדש הדבר ממילא איננו כי גוף החכמה נאבדה וז"נ מאד. והנה דוד המלך ע"ה שהיה קורא לדברי התורה זמירות היינו כמ"ש הרב אבן יחייא שהיא קל ללמדו כמו זמר שנכנס בלב האדם בקל וע"כ כיון שהתורה מקובלת והחכם יודע מה שלפניו הרי בקל ישוב וא"כ אין בזה שום ענין התחדשות מאת החכם רק שיודע מה שכתוב בה וזה סותר מאמר התעיף עיניך בו ואיננו וע"כ אין הארון נושא את נושאיו וא"א לשאת בכתף וזה נכון מאד:

רב לכם וגו' כי כל העדה כלם קדושים ביאור הדבר נ"ל דבאמת יש כת התושבין כי כל עניני התורה והמצות הוא רק למען דעת ה' ולחוזק האמונה בלב האדם ואינן עושין עיקר המעשה רק האמונה בלב ומחשבת האדם והאמת כי אין הדבר כן כי במחשבה לבד לא תכון נפש האדם רק ע"י פעולות המעשה נזכה להבין סודות ורמזי התורה והמצות לקבוע האמונה בלב וע"י המחשבה לבד לא תכון הנחש. והנה קרח אף שפקח גדול הי' טעה בזה בחושבו כי העיקר היא המחשבה ואמונת ה' ועל קיום המצות בפועל ובמעשה לא שם לבו ואם מאת ה' יצאו הדברים או משה מעצמו הוסיף הדבר מדעתו לקיום המעשים למען יתחזק האמונה אבל לא מאת ה' היתה זאת. והביאו לזה הטעות

מה שלא שמעו מפי ה' רק אנכי ולא יהיה ולזה אמר רב לכם ומבואר במדרש הרבה העמסתם עלינו והיינו כי בלעדי רבוי המעשים שהעמיסו עליהם כל העדה קדושים ובתוכם ה' היינו מה שבמחשבתם נקבע האמונה וא"צ למעשה המצות כל כך. ולכך לבסוף אמר להם משה בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות כל המעשים האלה לומר דקיום המעשה הוא ג"כ בצווי מאת ה' ובזה ביארתי מאמר ה' בפ' וילך ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלקים אחרים. ונראה ביאור הדבר דהמפרשים מקשים הלא אין ווידוי גדולה מזו. ונראה ביאור הדבר דבאמת אין אדם עובד עבודה ע"ז בפעם א' ובתחלה הוא מזלזל במצות דרבנן ושותה יין נסך ובועל בת נכר ואח"ז הוא כופר בעיקר וכמבואר במדרש אנא חטא העם הזה חטאה גדולה בתחלה חטא ולבסוף חטאה גדולה. והנה הי' מהראוי כשישובו אל ה' ישובו על המעשים רעים שעשו שהגיעו לאותם לפנות אל אלקים אחרים והם לא יחשבו כן רק שהרעה הגיע להם על אשר עזבו את ה' ונעתיק מחחשבתם ובאמת לא הבינו שפעולות הרעות שעשו במעשה גורם להם לשכוח ה' במחשבה. וזהו ביאור ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלקי בקרבי וגו' והבן זה:

פרשת חקת

קח את המטה וגו' ודברתם וגו' יען לא האמנתם בי. כבר כתבתי ענין חטא מי מריבה בכמה אופנים אמנם ביאור הכתובים נראה לי ענין נאה ומתוקן דבאמת מצינו בצור בחורב שהכה משה במטה אשר בידו וכאן אמר לו ה' שידבר אל הסלע וגם למה נאמר ויקח את המטה מלפני העדות ואח"ז נאמר וירם משה את ידו ויך במטהו פעמים ויצאו מים רבים ונראה דכבר כתבתי בזה דנסים שנעשו לישראל קודם מ"ת לא היה בזכות ישראל רק למען כבוד ה' וע"כ היו נעשים במטה ה' אשר שם המפורש חקוק עליו וכאשר נגע מטה ה' בדבר נעשה ע"י נס וגם הנס היה בריבוי שבעת קריעת ים סוף נקרעו כל המימות ובעת הכאת משה במטה האלקים בצור בחורב יצא מים רבים וגם נבקעו כל הצורים במדבר שנאמר יבקע צורים במדבר והיינו כיון שלא נעשו לצורך ישראל בזכותם רק למען כבוד ה' וכאן היה רצונו של הקב"ה להראות להם כי לאהבת ישראל שנקראים בנים למקום ומצות האב לבן לזונו ולפרנסו לתת לו די צורכו היה רצון ה' שיעשו הנס לצורכן של ישראל שידברו אל הסלע שיתן מימיו למעט שאר צורים וסלעים כיון שהנס נעשה לצורכן ובזכותן של ישראל די במה שיצטרכו ואם יכה במטה משה יצאו מים רבים אף יותר מכדי צורכן של ישראל ולא יהיה ניכר שהם אהובים בעיני ה' ואמנם

להורות כי המה נבחרו מאת ה' להנהגת ישראל צוה ה' שיקחו מטה אהרן אשר היה מונח לפני העדות אשר על ידו יכירו כי אהרן וכ"ש משה נבחרו להנהגת הישראל ויקחו את המטה מלפני העדות וכאשר מרו בני ישראל וינסו את משה אם יוכל להוציא מים מסלע אחר לא מהסלע אשר צוה ה' כמבואר במדרש שאמרו ישראל כי משה בקי מאיזה סלע יוציאו מים בחכמתו ולא במאמר ה' ויקציפו למשה על מי מריבה אז חשב משה מאחר שהם אינם מאמינים וממרים עם ה' אינן ראויין להיות הנס בזכותן ובזכותו של משה ואהרן מאחר שאין דורם יפה רק מה שיעשה ה' נס הוא רק למענו יתברך עשה כבוד ע"כ וירם משה את ידו כמו שאמרו במדרש בשלח הרם את המטה סלק אותו ונטה ידך וכאן וירם משה את ידו דהיינו סילוק כחו שיעשה הדבר בזכות שהוא מנהיגן של ישראל ויך את הסלע במטהו ולא במטה אהרן רק במטה משה אשר שם המפורש חקוק עליו להראות שאין הנס נעשה לצרכן של ישראל ובזה שגגו כי אף בזמן שאין עושים רצונו של מקום נקראים בנים כיון שקבלו את התורה וכמ"ש התוס' במס' ע"ז דכיון שקבלו התורה אף שאין מקיימין אותה בשלימות כדאי זכות קבלת התורה לקיים העולם ולא היו צריכין למטה משה ולהכאה. והנה כבר כתב בס' מעשה ה' למהר"א אשכנזי שענין המטה של אהרן להורות בא שאף אם יחטא הכהן מ"מ בריתו לא תופר ולכך ברית מלח שאף שהמלח בא מאש וממים והם נפרדים מ"מ הברית מקיימן כמו כן הכהנים אף כשחוטאים ברית שלהם קיים וזה הי' לאות מטה אהרן שאף אם ישראל חוטאים ברית התורה לא תופר והם שבאו לבלל כעס על ישראל חשבו שבהיותם בנים סכלים אינן ראוין לנס וזה חטאם וכל הדברים באו על סידור מתוקנים למאד. באופן אחר אמרתי בענין חטא מי מריבה ויבואר בהקדם מה שאמר הכתוב ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו וביאור הדבר נראה ע"פ מ"ש בס' בחיי דענין משה במטה ויהושע בכידון דענין מטה אינו להכות שאז נקרא מקל רק שדרך אדם חשוב ליילך במטה וכשרואין המטה שביד האדם שומעין לקולו מצד חשיבות אבל מקל וכ"ש כידון וחרב הוא בא להכרית את האדם הענין שאם לא ישמעו לקולו יכה אותו במקל ובכידון. ולכך משה שהיתה שכינה מדברת מתוך גרונו וזה היה מורה המטה אשר שם ה' נצב עליו ולא הי' צריך להכות במטה כי כשראו המטה שבידו כל ברואי עולם היו נכנעים לשמוע דבר ה' אשר דבר מתוך גרונו של משה. אבל יהושע שלא היתה שכינה מדברת מתוך גרונו רק נביא ה' הי' ע"כ הוצרך לכידון כיון שדבר בשמו של הקב"ה מי שלא ישמע אליו יהיה נגוע ומוכה אלקים כי מעולם אין דרך

המלך בעצמו להפחיד את העם בהכאה ודרך שלוחו של המלך להפחיד אלה המה דברי הרבינו בחיי:

והנה אחז"ל כל הכועס אם נביא נבואתו מסתלקת ואם חכם חכמתו מסתלקת והיינו דע"י הכעס נאבד מאת האדם מדריגה אחת שאם הוא נביא נבואתו מסתלקת ונשאר במדריגת חכם ואם אינו רק חכם חכמתו מסתלקת. והנה משה אדון הנביאים בעת שהי' כועס נאבד ממנו מדריגה זו להיות שכינה מדברת מתוך גרונו ונשאר כשאר נביא השם וכמו יהושע והנה בעת שצוה ה' על הוצאת מים מצור החלמיש צוהו ליקח המטה בידו ולדבר אל הסלע אבל כיון שכעס משה ואמר שמעו נא המורים ונאבד ממנו מדריגה זו להיות שכינה מדברת מתוך גרונו והוצרך לכידון כמו יהושע וכאשר לא היה בידו הכידון הכה במטה שבידו כמדריגת שאר נביאים. וזהו ויקציפו על מי מריבה שהכעיסו למשה וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו דהיינו שנתחלף רוחו ממדריגת שכינה מדברת מתוך גרונו ויבטא בשפתיו דהיינו שאמירתו היה בשפתיו ולא בדיבור שכינה מפיו רק בשפתי עצמו וזהו וידבר בשפתיו וכיון שדיבר בשפתיו כמו שליח ה' א"כ היה צריך לבא בכידון וזה אין דרכו ולכך הוצרך להכות במטה כמו יהושע שהוצרך לכידון כן הי' משה צריך להכות הסלע והבן זה. באופן ג' אמרתי בענין החטא הנ"ל והוא דיש שני עניני נסים ענינים שהם להראות כי לה' הארץ וגם יש ענין נסי הצריך לבני הדור. והנה כשהקב"ה עושה נס להראות כבודו הוא בהשפעה רבה כמו בנס הים שנעשה כל הים לחרבה ומבואר במדרש שכל הנהרות ואגמים נחרבו בעת ההוא ומצינו כשהקב"ה עושה למען ישראל ולצורך הענין הקב"ה עושה רק כפי הצורך והנה ישראל קודם שקיבלו התורה לא היו כדאים לנסים נגלים רק הקב"ה עשה למען כבודו כמש"ה וידעו מצרים כי אני ה' גלל כן היה הנס בהפלגה רבה ואמנם בעת שעברו ישראל את הירדן היה אחר קבלת התורה ומבואר במדרש שבאו לארץ בזכות התורה ובזכות יעקב ולכך לא נעשה הירדן חרבה רק הירדן יסוב לאחור עד אשר יעבור עם זו כנסי' וכמ"כ בעת הכאה בצור היה קודם מ"ת ולכבודו עשה ה' הי' מכה משה במטה אשר ה' נצב עליו כי משה בעצמו לא הי' בכחו כי ישראל עדיין לא קבלו התורה וכשהיה מכה בצור מבואר במדרש שכל האבנים שהיו במדבר שטפו מים עד אשר היו כנחל שוטף שנאמר יבקע צורים במדבר וגו' ואמנם בעת מיתת מרים היה אחר מ"ת ואז בזכות התורה בא הנס לצורך הנהגת הדור והי' בכח משה להוציא מים בדיבורו והבן:

פרשת בלק

וירא בלק בן צפור וגו' ויגר מואב המפרשים דקדקו דפתח בבלק וסיים במואב. וגם דקאמר ובלק בן צפור מלך למואב וגו' והיה לו להתחיל וירא בלק מלך מואב. ולי נראה מכלל ראיית בלק שראה את כל אשר עשה ישראל לאמורי וגם ראה ויגר מואב וידוע שהפחד בעת המלחמה דבר מזיק מאד וגם ראה שאמרו לזקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו ובלק שגם הוא מנסיכי מדין היה מלך למואב בעת ההיא וידע כחו של משה בפיו שמשה נתגדל במדין כמו שפרש"י וע"כ שלח לבלעם כמו שפירש"י וזה פשוט: לך ארה לי. ובלעם באומרו לפני ה' בשם בלק אמר לך קבה ופעם שני בשליחות בלק אמר לך קבה לי נראה לי ביאור הדבר דמצינו לעיל בפ' שלח גבי מקלל איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו ונוקב שם ה' מות יומת ופירשו דענין קללה הוא שמקלל וענין נוקב היינו שמחרף שם ה' שהוא יותר קשה מן המקלל והנה בלק שידע כחו של בלעם והיה בדעתו שקללתו עושה פירות ואמנם באמת לא כן הוא רק שהי' יודע שעה שהקב"ה כועס והזכיר מעשה האיש באותו רגע וממילא חל עליו כעסו של השי"ת והנה בלק אמר בתחלה ארה לי דהיינו שתחול קללתו ובלעם שהי' יודע כחו לכוין השעה שהקב"ה כועס אמר לך קבה לי את העם דהיינו שיחרף את מעשיהם בשעה הידוע שהקב"ה יכעוס עליהם ודו"ק:

כי ידעתי את אשר תברך וגו'. במדרש אני ידעתי וכל העם אינן יודעין. נלענ"ד ביאור הדבר עד"ז דהנה המפרשים הקשו לפי המבואר כאן דקללת בלעם היתה מתקיימת וברכתו מתקיימת ג"כ היה לו לבקש שיברך אותו. ונלענ"ד דלפי הנראה מדעת הראב"ע לא היה בקללות בלעם ממש וגם בברכתו אלא שהיה יודע במשפט הילוך הכוכבים והיה יודע מי שמזלו גבוה ועומד להתגדל היה מברכו כדי שיסברו שברכתו עשתה פירות וכמו כן מי שקללה מועדת לבא עליו בלא"ה היה מקללו וכסבורים שקללתו עשתה פירות. ואמנם דברי חז"ל הם אמתתים שאמרו שיודע היה בלעם לכוין הרגע שהקב"ה כועס והיה מקלל בעת ההוא וקללתו עשתה פירות באמת ואמנם בברכה באמת לא מצינו טעם הגון ולמה הדיבור אשר יצא מפיו יקום בענין הברכה ובזה לא שייך הטעם המבואר בש"ס ובזה צריכין אנו לדברי הראב"ע שבאמת לא היה בכחו לברך רק מצד הידיעה וראה מי שהוא מעותד לברכה היה מברכו ואמנם הא דהוצרך הש"ס בענין הקללה לומר שבאמת עשתה פירות דבאמת מצינו כל דיבור שיצא מפי הקב"ה לרעה ה' חוזר בה. וא"כ אין בזה ידיעה גמורה דשמא יחזור הקב"ה מרעה לטובה אבל בברכה אפשר לומר מענין הידיעה והנה לפי דברי הראב"ע צריכין לומר שבלק היה מוטעה

בזה דאם לא כן למה ביקש מבלעם הלא אין בקללה ממש. אמנם לפי דברי הש"ס א"ש דבאמת היה בלק יותר קוסם מבלעם והיה יודע שיש בקללה ממש ובברכה אין ממש רק מצד הידיעה ולכך לא היה מבקש שיברך אותו כי אין בברכתו ממש. ולזה קאמר כי ידעתי את אשר חברך מבורך מכבר כלומר שאין ממש בברכתו רק מצד הידיעה שהוא מבורך מכבר. ואת אשר תאור יואר דהיינו שהקללה גורמת שיקלל להבא והברכה על הידיעה מעבר ולכך לא ביקש שיברך אותו וזה אני יודע וכל העם אינן יודעין ודו"ק:

אם לקרוא לך באו האנשים וגו'. במדרש אם הקריאה שלך ואתה מקבל שכר עליה לך אתם ונלענ"ד ביאור הדבר דהנה מצינו במקרא לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' על דבר אשר לא קדמו אתכם וגו' ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור וגו' ולא אבה ה' לשמוע והרגישו בזה המפרשים במאמר ולא אבה שהוא מיותר ונ"ל דבאמת קי"ל השוכר עדי שקר פטור מדיני אדם וכו' וכתבו הפוסקים דדוקא שוכר אבל באמר פטור אף מד"ש ועיין חוות יאיר הטעם משום דבאמת קי"ל דאין שליח לדבר עבירה רק דבשוכר לא שייך לומר דברי הרב דבודאי ישמע לו בשביל השכירות ולזה דייק ואשר שכר עליך את בלעם דאל"כ לא היה מהראוי שחייב דדברי הרב וכו' אבל מחמת השכירות חייב. ואמנם באמת אף היכי דשייך לומר אין שליח לד"ע מ"מ חייב בדיני שמים דלא גרע מגרמא בנזקין דחייב בדיני שמים ואמנם באמת היכי דלא אהני מעשיו והיכא דשייך לומר אין שלד"ע פטור אף מד"ש ולכך צריך הטעם דאשר שכר וע"ז קאמר ולא אבה ה' וגו'. ובזה אתי שפיר דבתחלה לא רצה הקב"ה שילך עמהם דה' לא רצה שיקללם ואם לא ישמע בלעם לדברי בלק מה תועלת יש בזה שהרי מואב לא יענשו אף בד"ש כיון דלא נעשה רצונם ואח"ז שהבטיח לו בלק בשכירות וא"כ יתחייב מואב דלא שייך לומר סברתי שלא ישמע דהרי ע"ז הבטיח לו שכירות לכך אמר לו ה' אם לקרוא לך אם אתה מקבל שכר לך אתם וא"ש וא"צ לכפול הדברים ודו"ק:

מה טובו אהליך יעקב. בש"ס מתוך ברכתו של אותו רשע ניכר מה שהיה בלבו לקללם ביקש שלא יהיה להם בתי כנסיות אמר מה טובו אהליך יעקב ביקש שלא תשרה שכינה על ישראל אמר משכנותיך ישראל לכאורה לא ידענו מאין הרגלים שהיה בלבו לקלל באופן זה ונהפך לענין אחר. ונראה לי שמתוך סדר הברכות ניכר מה שהיה בלבו דהנה ידוע תועלת בית הכנסת דכל בי עשרה שכינה שורה וכתבו המפרשים וגם האלהי מוהר"י לוריא האריך בדבר דבאמת ביקש משה שתשרה שכינה על ישראל וזה מאמר ונפלינו אני ועמך דהשראת שכינה בישראל עם סגלתו וזה מחסד הבורא ואמנם לזה שיהיו ראוי להשרות שכינה צריך שיהיו בו כל המדות ואך כשנתקבצו יחד עשרה

בינונים יש ביניהם בצירוף מדות צדיק גמור ועי"ז גם על אנשים בינונים המכונים בשם יעקב תשרה השכינה שבצירוף הכנסיה הזאת יהיה מדות אדם אחד גדול המכונה בשם ישראל והנה בהברכה שבירך בלעם היה מהראוי שיאמר תחלה משכנותיך ישראל שתשרה השכינה על האיש אשר הוא במדרגת ישראל ואח"כ על הבתי כנסיות שתשרה השכינה גם על הבינונים ע"י הצירוף והוא הפך הדבר ורק לפי שבאמת היה בלבו לקללם. ובענין הקללה לפי טבע הלשון מהראוי להתחיל שלא תהיה להם בתי כנסיות ואח"כ לקלל שאף על הצדיק הגמור לא תחול השפע האלקי וזה שאמר מתוך ברכותיו של אותו רשע ניכר שהיה בלבו לקללם והבן זה:

פרשת פנחס

לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. במ"ר הובא ברש"י בדין הוא שיטול שכרו. רבים נלאו לפרש מה לשון אומרת בדין הוא שיטול שכרו ונ"ל ביאור הדבר ע"ד זה דבאמת אחז"ל אע"פ שיש לתלות לצדיקי' במעשיה' הטובי' אינם מבקשים רק מתנת חנם והטעם משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא והנה כבר כתבתי כמה פעמים הטעם דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא משום שמא יחטא האדם אח"כ ונמצא שנטל שכר שלא כראוי וגם יש חילול השם בדבר שיאמרו ראוי זה שקיבל שכר בעד מעשיו הטובים והנה בעון אשר עשה צדקותיו לא יזכרו ואמנם במי שמזכה רבים אשר אין חטא בא על ידו בזה אין חשש שמא יחטא האדם זה נותן לו הקב"ה בשכר מעשיו הטובים וזהו פנחס בן אלעזר השיב חמתי ולא כליתי את בני ישראל לכן בדין הוא שיטול שכרו בזכות מעשיו והנה עוד טעם אחר אמרו שהקב"ה נותן לצדיקים מתנת חנם משום שיניחו צדקתם לבניהם כמש"ה וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בני' ואמרו במדרש אלו ניתן לאברהם יצחק ויעקב שכרם בעוה"ז מה נשאר לבניהם לומר זכור לעבדיך לאברהם וגו'. ואמנם אמרו בזוהר דפנחס בעת שהיה לו פחד משבט שמעון פרחה נשמתו ונכנס בו נשמת נדב ואביהוא בסוד עיבור וכו' וזהו פנחס בן אלעזר הוא כעת בן אהרן הכהן וכיון שנתגלגל בו נשמת הצדיקים והם לא היו להם בנים א"כ בדין הוא שיטול שכר מצות שלהם כמ"ש האר"י זצוקלה"ה בביאור לשון הש"ס צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק דהיינו שבא מכח נשמת הצדיק והבן זה היטב:

פרשת דברים

אלה הדברים. במדרש אמרו דברי תוכחות. נ"ל ביאור הדברים דהנה איתא במדרש קודם שנתן משה התורה לישראל מה כתיב כי לא איש דברים אנכי. ואחר שנתן להם התורה מה כתיב אלה הדברים אשר דבר משה. וביאור הדברים נ"ל במה שאמרו כל הנביאים נתנבאו בכה מוסיף עליהם משה שנתנבא בזה הדבר וגם התנבא בכה. וכתוב מהר"ל מפראג כשהי' אומר משה נבואתו בדבר התורה והמצות אשר נצטוה מפי הקב"ה הי' אומר זה הדבר וכשהיה נבואתו בעניני נסים וכדומה דבר שאינו תמידי היה אומר כה אמר ה' ונראה לי ביאור הענין שהנביא היה רואה נבואתו דרך כלל והוא בעצמו מסדר הדברים מה כיוון בראיה זו כמו ירמיה שראה מקל שקד וסיר נפוח מצפון והוא סידר הדברים כי שוקד על הרעה וכהנה ובזכריה כאשר ראה מנורת זהב ביאר הדברים זה דבר ה' אל זרובבל לא בכח וגו' ולא ראה הדברים מסודר כאשר הגיד נבואתו לישראל וזהו זה הדבר אשר דבר ה' והוא לא סידר הדברים כפי הבנתו מדברי הנבואה וביאור הדבר שהתורה שניתנה למשה מלבד פשוטי המצות והתורות יש בכל אות דברים נעלמים וסודות התורה ואם הי' אומר משה רבינו דבר המצוה בלשונו כפי הבנתו ולא כפי ששמע מפי הקב"ה והיה שומר רק הכוונה לא היה לנו רק פשוטי המצות אבל כשאומר בלשון הזה שהגיד לו ה' יתברך הרי החכמים מבינים כל הסודות הנרמזים בכל אות והנה בית יעקב אלו הנשים ועמי הארץ המה אינם יודעין רק בפשטי התורה והמצות הי' ביד משה לאמר להם בלשון כה אמר ה' דהיינו היוצא מכללות הענין שאמר ואמנם בני ישראל שהמה יבינו תוכן הדברים אשר צוה ה' וסודות כל אות מן התורה היה צריך משה לדבר עמהם באלה הדברות אשר הגיד ה' וזה כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל לאמר זהו הדבר וזהו שסיים אשר תדבר אל בני ישראל ואמרו במדרש שלא תוסיף דבר ולא תפחות דהיינו שלא יאמר רק המכוין מדברי ה' שלפעמים יהיה לשונות אשר יסדר הדברים אשר דבר ה' פעם בארוכה פעם בקצרה וע"כ הזהירו שיגיד ממש דבר ה' כלשונם בלי תוספת ובלי גרעון. והנה בענין סדר דברים שהוא נקרא משנה תורה הם רובן דבר תוכחה אשר ראה להזכיר לפני מותו לעשות חשבון מכל אשר חטאו לפני ה' וזהו צורך שעה ולכך היה דברי משה אשר צוה ה' אותו להוכיח את בני ישראל והם נאמרים בבחי' כה דהיינו כמו שאר נביאים שמסדררים בעצמם כפי ענין הלשון. וזהו אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל דהיינו לכל ישראל בשוה בבחי' כה ואין חילוק בין בית יעקב לבני ישראל כי דבר משה ככל אשר צוה אותו ובזה לא נאמר כל אשר צוה אותו ה' כי באמת סידור הדברים היה משה מדבר מפי עצמו ככל אשר צוהו ה'

לפי הכוונה שצוה ה' והיינו לפי שהם דברי תוכחה וכבר נתן להם התורה וכל מצותיה בד' סדרים הקודמים ושם מרומזים בפשט רמוז דרוש סוד ע"כ כתיב אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וזהו בעבר הירדן הואיל משה באר את התורה הזאת וכמו שאר נביאיו שדברו דברי תוכחה לעם ה' וגם אלו הדברים יש בהם דברי תוכחה. והנה בעת אשר שלח ה' אל פרעה והוא לא הי' מכיר בלשון הקודש והיה צריך משה לדבר אתו כל אשר צוהו ה' בלשון אחר מועתק מן לה"ק. וקודם מתן תורה לא היה ברצון משה לסדר הדברים אשר צוהו ה' בסידור דברים מדעתו וע"כ אמר לא איש דברים אנכי מדעתי רק לומר הדברים כמו ששמע מפי הקב"ה וזהו לא היה אפשר בדברו עם פרעה והבן:

פרשת ואתחנן

אעברה נא. במדרש למה היה משה מבקש ליכנס לארץ הלא כבר אמר לו ה' לכן לא תביאו וגו' אלא אמר משה הרבה מצות תלויות בארץ וכו'. ותמהו כלם דלא רישא סיפא דבתחלה אמר דכבר אמר לו ה' לכן לא תביאו ואין הקושיא על הטעם דלמה לו למשה ליכנס לארץ רק כיון שהקב"ה אמר לו לכן לא תביאו וע"ז לא משני. ונראה לי דבאמת מבואר במפרשים דכוונת משה שהוא יביא את ישראל לארצם שאז לא היו יוצאין משם כיון שהוא הביאם לשם. ואמנם במדרש איתא שאמר שיכנס כהדיוט והנה על הא דאמר ה' לכן לא תביאו את הקהל היה מקום לומר דדיבור שיצא מפי הקב"ה לרעה חוזר ואף דגז"ד שיש עמו שבועה מבואר במדרש שמשה רצה להתיר השבועה ולכך אמר אתה החילות שהתרת לך שבועה שנשבעת בעגל ואמנם באמת הרי יגיע ליהושע תועלת בזה כמו שפירשו על מאמר חז"ל לא סיימו קמיה גבי אלדד ומידד וכיון שמגיע טובה ליהושע הוי דיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה דאינו חוזר וכ"ש בשבועה דנשבע לטובת חבירו אין מתירין לו. אמנם אם יכנוס כהדיוט א"ש ובזה לשון המדרש מבואר ודו"ק:

והנה במדרש אמר הקב"ה שני שבועות נשבעתי לכלות את ישראל ושלא תעבור את הירדן לבטל שניהם אי אפשר אלא או לכלות את ישראל ח"ו או שלא תעבור את הירדן. נלע"ד ביאור הדבר דהנה באמת משה לא חטא רק באיסור עשה ובאמת שמצינו איסור עשה הוא איסור קל ועבר על עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו והיינו דבאמת כשהאדם עובר עבירה הוא פוגם בעולמות עליונים כנודע ובביטול מצות עשה אינו פוגם רק כשעושה מעשה טוב הוא ממשיך על עצמו קדושה דרך משל כשאינו מקיים מצות ציצית לא יתכן שיפגום בעולמות עליונים אבל כשמקיים דהיינו שהוא לובש ציצית בבגד שחייב בציצית ע"י קיום המצוה הוא ממשיך על עצמו קדושה וא"כ אין עונשין על

עשה רק בעידן ריתחא ומצינו שאמרו שב ואל תעשה עדיף והיינו היכי שיש לפנינו ספק ביטול מצות עשה וספק עבירה ואמנם כשאין אנו דנין על פעולות האדם רק על ענין עשיית האדם לא כפי פגם בעולמות עליונים ראוי להשגיח על ענין האדם העושה הדבר דאם הוא אדם גדול אף שאין המעשה גדולה בעצם ראוי לעונש לפי הענין. וגם אם הוא עבירה גדולה אם האדם העושה הוא איש הדיוט ולא למד מוסר הוא נחשב קטן באיכות אף אם הוא גדול בכמות והנה ישראל בעת שעשו העגל היה עונם גדול מנשוא ואם נחשוב בכמות החטא וכמה פגם עשו בזה. רק משה רבינו טען למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים שגדלו במקום טומאה ולא למדו מוסר מנעוריהם. ואמנם אם במדה זו אנו דנין הנה חטא משה רבינו היה ראוי לעונש גדול אף שהחטא הוא חטא קל מפני שהוא אדם גדול מאד וזה שאמר לו השם לבטל שניהם אי אפשר והבן:

ויאמר ה' אלי רב לך. במדרש רב לך יהושע הגיע זמנו להיות לך רב א"כ אהיה כהדיוט על אשר מעלתם בי במי מריבה ע"כ. פירשתי ע"פ מה שנודע שעיקר חטא משה היה עבירת עשה שהקב"ה אמר לו ודברתם אל הסלע ולאו הבא מכלל עשה עשה. וידוע דאין עונשין על עשה רק בעידן ריתחא. והנה משה היה מלך ישראל בנודע וידוע דאנן קי"ל מלך וצבור מלך נכנס תחלה לדין מקמיה דניפוש חרון אף א"כ א"א להיות אצל המלך עידן ריתחא אם לא שהוא בעצמו עשה איזה עבירות שהכעיס בהם את הבורא אבל משה שלא היה עליו רק חטא זה לבד ואיך אפשר שיהיה נידון בעידן ריתחא. ואמנם הקב"ה אמר לו רב לך ומבואר במדרש שאמר לו יהושע תלמידך הגיע זמנו להיות רב לך ואמר לו משה שרצונו להיות נידון כהדיוט וכיון שהוא נידון כהדיוט אז אמר לו ה' על אשר מעלתם בי במי מריבה ובזה מבואר לשון המדרש הנ"ל והבן:

ובדרך זה אמרתי לפרש המקרא (הושע י"ד) ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממני וביארתי הדברים ע"פ מה ששמעתי בשם החסיד זצ"ל ביאור לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון שדין היינו שדנין את האדם שעבר עבירה וחשבון היינו שלא עשה המצוה בעת שעבר עבירה כי אין האדם בן חורין להפטר מן המצוה אף רגע אחת והנה לכאורה אף שהאדם עשה תשובה ונפטר מעונש הדין אבל במה יתרצה חשבון הנפש על מניעת העשיות המצות. ואמנם כשעשה תשובה מאהבה שזדונות נעשה כזכיות א"כ עת עשיית העבירה למצוה תחשב ונפטר אף מחשבון עת עשיות העבירה ואמנם באמת על ביטול מ"ע לא ענשינן רק בעידן ריתחא ואף שהתוס' במסכת מנחות כתבו דהיינו כשעושה טצדקי למיפטר נפשיה אבל בעובר על עשה צריך תשובה גמורה. אמנם זה באמת לא ביטל העשה רק שבזמן עשיית העבירה הי' יכול לעשות מצות ומעתה כשאדם

נידון על עשיית העבירה דאז הקב"ה כועס עליו צריך ליתן חשבון על ביטול הזמן עשיית המצות אבל כשעושה תשובה דאי כבר שב ה' מחרון אפו אז אין כאן עונש על ביטול מ"ע וזהו ביאור דברי הנביא דהרד"ק מפרש אוהבם נדבה פירוש תיכף כמו דקאמר הש"ס איזהו נדבה האומר הרי זו. והנה בש"ס כתיב שובו בנים שובבים דמעיקרא שובבים וכתיב ארפא משובתם כאן מאהבה כאן מיראה וזה קאמר אף שארפא משובתם היינו רק כמו רפואה שיעשו תשובה מיראה עכ"ז אוהבם נדבה תיכף אף שצריכין ליתן חשבון על ביטול העת קיום המצות כי שב אפי ממני ועל עשה אין נענשין רק בעידן ריתחא והבן: וזכרת כי עבד היית במצרים. והנה הלוחות הראשונות נאמר בשמירת השבת כי ששת ימים עשה ד' והנה על שינוי הדברים שבין לוחות האחרונות ללוחות הראשונות נבא לבאר דעתנו דהנה באמת ענין השבת מורה על בריאת העולם לסתור דעת המכחישין המאמינים בקדמות ואמנם עוד נוסף אמרו ששבת מורה על שעם ישראל אינם משועבדים תחת המזלות כי בשבת משמש מזל שבתאי שממון ועצבות ומיום בחר לו לסגלתו הוציאם מתחת שיעבוד המזלות וע"כ גם קודם נתינת התורה לישראל בעת שהיו במצרים בחר להם משה יום זה כמבואר בענין ישמח משה במתנת חלקו עיין בטא"ח סי' רפ"ו למען יאמינו כי הם למעלה מן המזל ואין המזל שולט עליהם ובזה יכניעו גם מזל טלה והוא יסוד ענין יציאת מצרים. והנה מהר"י הלוי בס' הכוזרי כתב בענין חטא העגל שלא היה כוונת הדור ההוא להאמין היותו אלקי אך כי היה רצונם לעשות צורת שור כי חשבו שאין העולם מתנהג ע"י הקב"ה והכל נמסר לכוכבי לכת ועיין בדבריו שם. והנה בדברות הראשונות שהיו קודם עשיית העגל ולא הי' צריך להוציא מאת מחשבתם דבר זה כי בעיניהם ראו את כל מעשי ה' כי נורא הוא וע"כ נאמר כי ששת ימים עשה ה' כי בריאת שמים וארץ הוא ענין יותר נפלא מיצ"מ מ"ש הרמב"ן במאמר אנכי אבל בדברות שניות אחר שעשו את העגל והוצרך להוציא מלבם מחשבת פיגול כי המה תחת המזלות ושבת מורה שהמה למעלה מן המזל ואינן מתנהגין בדרך זה נאמר וזכרת כי עבד היית במצרים משעבוד תחת מזל טלה ראש המזלות ויוציאך ה' משם ע"כ צוך לעשות יום השבת וזה נכון:

פרשת עקב

ויאמר ה' אלי קום רד וגו' כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים וגו'. נ"ל ביאור הדבר ע"ד זה דבאמת במה שאנו נחשבים כבנים יש תועלת כרחם אב על בנים כן ירחם ה' עלינו לעומת זה תגדל רעת הבן המורד נגד אביו מאיש אחר המורד נגד חברו כמו כן

עבד המורד נגד רבו גדול עונו לעומת זה דרך הרב לפטור עבדו מעונשו כעיני עבדים אל יד אדוניהם והנה כשהקב"ה בעצמו דן את ישראל נחשב להם לטובה שמצד שהם בניו ירחם עליהם כי כן דרך האב לרחם על בניו אף אם חטאו נגדו לעומת זה כשהם נידונים בב"ד של מעלה כשידונו כבנים המורדים נגד אביהם יהיה העון גדול מנשוא ובזה נחלקו ר"מ וחכמים דר"מ ס"ל כשאינם עושים רצש"מ אינן נקראים בנים שאז ח"ו יהי' עונם גדול וטיבותא לגביה שלא יהיו נידונין כבנים. והנה בשעה שחטאו בעגל אמר השם למשה כי שחת עמך כי אם היו נחשבים עם המיוחד לה' היה עונם גדול לכך אמר הקב"ה עמך אשר הוצאת ממצרים כאמור שהם אינם יודעים כי אני ה' המעלה אותם מנוצרים לא ע"י שליח מחמת שהם עם המיוחד לי ואמנם משה בחר דרך אחר הם עם ה' וראוי לרחם עליהם. וזהו במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם שהם בני אל חי כיון שחטאו אמר הקב"ה שאפי' עם המיוחד לה' אינם נחשבין וכשחזרו בהם קרא אותן בנים למקום ולא חשש כי עונם גדול בערך הבן נגד אביו כי תשובה עוקר החטא מעיקרו. והנה כשהאדם מתודה על חטאיו וחוזר בהם דינו מסור ביד הקב"ה ודבר זה למדנו מתורתו של זוהר הקדוש וכבר כתבנו שבמדרגת בן עם כי מעלתו גדלה לעומת זה עונו גדול בערך בן המורד נגד אביו כשנידון בב"ד של מעלה. אמנם כשמתודה על חטאיו וחוזר בהם אז מעלת מה שנחשב בן נשאר במדרגתו כי. לא יזיק מה שנחשוב כבן המורד נגד אביו וזהו מה שאמר ירמיה הנביא שמוע שמעתי אפרים מתנודד יסרתני ה' ואוסר כעגל לא למד השיבני וגו' הבן יקיר לי אפרים ביאור הדבר זה שהוא נחשב כבן הוא דבר יקר מאד והדברים מובנים:

פרשת ראה

ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. במדרש שמא תאמר לרעתך נתתי לך ברכות וקללות אלא להודיע להן דרך הטובה שיבחרו אותה כדי שיטלו שכר. הדבר תמוה. ונלע"ד ביאור הענין דבאמת יש בזה ענין גדול דענין ברכה וקללה הנאמר בקיום המצות הוא שכר גשמי ועונש גשמי וטעם הדבר דבאמת האדם מצד כח חומרי שבו הוא נוטה יותר לעבור על מצות ה' מצד התאוה וכמאמר הקב"ה ואשר הרעותי וכמעט הוא מוכרח. לזה באה הברכה והקללה שהזהירו השם להתיש כח המתאוה ובש"ס יצרו של אדם מתגבר עליו ואלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו והיינו שאם עזר הרי דרך הטוב והרע כאחד אצלו ואלולי כן נוטה יותר לצד הרע והנה אחר שנאמרו ברכות וקללות אפשר לומר שכבר דרך הטוב והרע והטוב כאחד באיזה שירצה יבחר אף בלי עזר הקב"ה

ואמנם אחר שנאמר ובחרת בחיים היינו שהקב"ה עוזרו שיבחר בחיים וזהו ביאור לשון המדרש פ' נצבים דה"א מאחר שהקב"ה אומר לו שנתן לפניו החיים והטוב והמות והרע באיזה שירצה יבחר דהיינו שהברירה לפניו לבחור ואינו נוטה עוד אל הרע לכך נאמר ובחרת בחיים דהיינו שהקב"ה מסייע לו שיבחור בחיים ולולי כן מצד היצר אשר בקרבו נוטה הוא אל הרע והנה באמת אין לנו לעבוד את ה' מצד קבלת השכר והעובד ע"מ לקבל פרס הוי כעובד את עצמו ואמנם יש דרך בזה ע"פ מה שביארתי בענין המשפט שהקב"ה שופט את האדם הוא עצמו נשפט בו כמו שנאמר כי הנה באש ה' נשפט דבזמן שהאדם שרוי בצער שכינה אומרת קלני מראשי וכמו כן כשהקב"ה גוזר על האדם חיים וטובות הרבה הוא בעצמו שמח ומעתה על דרך זה יבחר האדם בקיום המצות כדי שיחי' בעוה"ז ויעשה רצון המקום בזה כי מלך שמת באשר יגזור טוב על האדם א"ר זהו בעצמו עבודת ה' וזהו ענין זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים והבן. וזהו שמא תאמר לרעתך נתתי לך ברכות וקללות דהיינו לחלק הרעה שיש מאדם שהוא נוטה בטבעו אל הרעה וע"י הברכות וקללות יתיש כחו לא כן אלא להודיע לך דרך הטובה שיבחרו אותה כדי שיטלו שכר דהיינו דרשאי לעשות ע"מ לקבל פרס כמו שנאמר ובחרת בחיים דהיינו שע"י זה שבוחר בחיים ויקיים רצון ה' לאהבה את ה' דהיינו שמצד שאוהב את ה' הוא בוחר בחיים והבן זה:

עשר תעשר וגו'. במ"ר פ' תשא אמרו ישראל אפילו בשעה שאנו נותנין צדקה ואנו מביטין במעשינו יש לנו בושת פנים שנאמר לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים ואימתי אנו באים בזרוע כשאנו מוציאין המעשרות מן הבית עכ"ל המ"ר. והוא תמוה. ונ"ל ביאור הדברים לפי שנאמר נתון תתן ולא ירע לבבך בתתך לו לפי שמדרך הנותן צדקה אינו נותן בלב שמח כי יחסר ממונו ואדם בהול על ממונו ואף שמקיים המצוה בעצמה אמנם רחוק הדבר שיהי' בשמחה וטוב לבב רק כשמקיים המצוה בעצמה יש די כי המצוה בעצמה נחשבים אחד ושמחת המצוה ג"כ נחשב כמצוה לעצמה אמנם יש עוד דרך במצות צדקה כי כשרואה את העני חסר לחם וערום מכל בגד ואין כסות בקרה אין מעצור לרוחו מבלי ליתן להעני מקצת מחסורו ואף אם לא הי' הקב"ה מצווה את עמו על מצות צדקה היו נותנים מצד רחמנות מי אכזר אשר לא יעיר את רחמיו בראותו בצרת אחיו ובאמת זה לא קיים המצוה כתיקנה כי האדם צריך לקיים מצות ה' מצד קיום מצות המלך על כל. ואמנם אדם שאינו שמח בקיום המצות וגם נותן הצדקה מצד רחמנות וחסדו עם הבריות זה וזה לא עלתה בידו רק שהקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו נותן שכר על מצות צדקה אף שאינו שמח בנתינתה וגם נותן מצד רחמנות וזהו כל המרחם על

הבריות מרחמין עליו מן השמים שאף שנתינתו מצד רחמיו הקב"ה מתנהג עמו במדת הרחמים או מי שמתחסד עם הבריות מתחסדין עמו מן השמים והנה זה זמן רב אמרתי בדרושים שלי בהא דקאמר הש"ס העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא דבאמת שכר מצוה שמעשיו שלא לשמה מצד הדין אין מקבלין שכר עליו רק מצד החסד הקב"ה משלם גם בעד מצוה שלא לשמה והנה ידוע כי נשמת האדם קודם שניתנה בגוף היא זכה וטהורה ונהנית מזיו השכינה וא"כ הי' נוח לה שלא תינתן בגוף האדם ואמרו בזוה"ק כי מה שנהנית קודם שעשתה מצות ה' היא רק מחסד ה' ומי שאינו ניזון משלו הוא נהמא דכיסופא ולא יכול להסתכל בפני המפרנסו גלל כן היא יורדת למטה לעבודת ה' למען תוכל ליהנות מיגיע כפה בזכות מעשיה וזהו כל העוסק בתורה ובמצות שלא לשמה אף כי מקבל שכר עלי' מצד החסד נוח לו שלא נברא שג"כ הי' נהנה מזיו כבודו בחסדי ה' והנה במה שאמרה תורה שיוציא המעשר בית האוצר בטרם יבואו העניים לקבלו הנה בעת שמוציא המעשרות הוא רק לקיים מצות ה' דהרי בעת ההוא אין העני מוכן לפניו באופן שיכמרו רחמיו על העני ואח"ז בעת שנותן לעני מן הדבר שכבר הפרישו לא ירע לבבו בתתו לו מאחר שכבר הפרישו ואין הדבר עוד ברשותו ובזה כשמקבל שכר מצד הדין הוא מקבלו ואין לו בושת פנים וזהו כוונת המ"ר בשעה שאנו נותנים צדקה לעניים אנו מביטין במעשינו ואף שהקב"ה נותן לנו שכר יש לנו בושת פנים כאוכל נהמא דלאו דיליה ואימתי אנו זכאין בעת שאנו מוציאין המעשרות וכו' והדבר נחמד:

פרשת שופטים

ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה. בש"ס אמרו כי המלך שלמה אמר אני ארבה ולא אסור ולבסוף נשיו הטו את לבבו אני ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ולבסוף ותעל מרכבה ממצרים וגו'. לכאורה יפלא על שלמה אשר בכל דרכיו התנהג עפ"י התורה איך עבר על ד"ת וגם איך עברו ישראל על זה שנאמר כי כאשר ראיתם את מצרים לא תוסיפון וגו' וגם איך יתכן שבעת שנכתבה פרשת המלך דהיינו צווי להעם בני ישראל שישימו מלך עליהם אמרה תורה מצות המוטלים על המלך שלא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים מאי ענין צווי הזה לישראל ולמה לא נצטוה המלך על מצות אלו וכמו שנאמר אח"כ והיה בשבתו על כסא כו' וכתב לו ספר התורה וכו' והיה לו לומר והיה כשבתו על הכסא לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים. (א"ה הנה לבאר הענין לא זכינו בדרוש הזה לבא לסיום הענין וחבל על

דאבדין אולם לא מנעתי מלהציג כל הנמצא כתוב בדרוש ההוא ונמצא מרגניתא תותי' ישמע חכם ויוסף לקח לבא עד תכונת כוונת הרב המחבר זלה"ה:

ונראה לי ביאור הדברים במה שאמר המלך החכם פלגי מים לב מלך ביד ה' לכל אשר יחפוץ יטנו ולמה לא אמרו כן ביתר העם ואדרבה הברירה חפשי. ואמנם טעם הדבר כי המלך אינו רשאי למחול על כבודו ואף כי שאר בני אדם שבח הוא להם כשמוחלין על כבודם כי כבודו הוא לצורך העם וצריך להיות אימתו על העם וכיון שאין כבודו לצורך עצמו אין בידו למחול על כבודו ועוד הוסיפו רז"ל ואמרו דמורד במלכות לא הי' צריך לדין אותו בסנהדרין וחייב מיתה אף בלי התראה ואף שבכל חייבי מיתות אין דנין אותו עד שיתרו בו בפוגע בכבוד המלך חייב בלי התראה ומאחר שכן הדברים שהמלך גודר גדר ופורץ פרץ אף נגד הדין יש חשש שלא יבא לידי מכשול לחייב מי שאינו חייב לזאת לבו ביד ה' שלא יצא תקלה מתחת ידו וה' יעזרהו על כבוד שמו מאחר שכן רצונו יתברך שהוא יכול להמית למי שאינו ינהוג בכבודו כראוי ושאול המלך שהיה כבן שנה במלכו שלא טעם טעם חטא ונכשל במעשה עמלק ואמרו חז"ל שמצד שהיה לבו לב רחום ודרש מפרשת עגלה ערופה כמה קשה הורג נפש שלא כדין ובאמת לא טוב עשה בעמיו כי המלך צריך להיות לו חוזק לב לשמור מצות ה' ומאחר שנצטוה מפי הנביא להרוג את עמלק ואת עמו לא היה לרחם עליו כי כן צוה ה' והיה לו להיות בטוח בה' שלא יצא תקלה מתחת ידו כי פלגי מים לב מלך ביד ה' וע"כ כאשר ראה כי לא יתכן דרך זה ולא יאות למלך לוותר ע"כ הרג את נוב מיר הכהנים על ששאלו לדוד באורים ותומים והוא נגד כבוד המלכות בלע ולא חמל בהבטחתו כי לא יצא מתחת ידו דבר בלתי מתוקן כי פלגי מים לב מלך ביד ה' והוא לא ידע כי בעת ההיא כבר ניטל ממנו הוד מלכות וקרע ה' מלכותו והרי נשאר בבחירתו כאחד העם ויצא מכשול מתחת ידו ואמרו חז"ל שאול באחת ועלתה לו לרעה דוד בשתים ולא עלתה לו לרעה וטעם הדבר כי מה שנוגע לענין המלוכה כמו שאול שמרחם על הרשעים וזה לא יתכן למלך כי המלך צריך להיות בחוזק לב לעשות ולשמור ככל המשפט הכתוב וכ"ש בענין כבוד המלכות והמלוכה ואמר הכתוב בן שנה שאול במלכו ושני שנים מלך על ישראל ודרשו רז"ל ביומא כבן שנה שלא טעם טעם חטא כי הי' בטבעו איד צדיק רך לבב ומשולל מן קנאה תאוה וכבוד ולא הוצרך לכבוש יצרו כלל כמבואר כל אלה של היה חושש לכבודו שנאמר בקרא כאשר אמרו עליו מה יושיענו זה ויהי כמחריש ובענין התאוה אמרו במדרש רז"ל שאף שהיה מנהגם שהמלך נושא י"ח נשים מלבד פלגשים הוא לא היה לו רק אשה אחת שהיה משולל מן התאוה וכאשר משחהו הנביא היה ממאן בדבר. והנה כל אלה דברים

יקרים המה לאיש אשר איננו מלך. אבל המלך צריך להתנהג בחוזק הלב ולעמוד בפרץ וכמ"ש ביהושפט מלך יהודה ויגבה לבו בדרכי ה' ובדוד נאמר והוא אדמוני עם יפה עינים ואמרו במדרש כאשר ראה הנביא שהוא אדמוני והוא סימן לשופך דמים ולא היה רצה שמואל למשחהו ואמר לו הקב"ה עם יפה עינים אלו סנהדרין שהיה הורג נפשות מחוייבים מיתה עפ"י הדין והקב"ה סייע אותו לבל יהרג זולת המחוייב מיתה בדיני סנהדרין כי פלגי מים לב מלך ביד ה'. ובזה אני מפרש מה שאמר שמואל לשאול קרע ה' מלכותך ויתנה לרעך לדוד היינו משום שבדוד נאמר אדמוני עם יפה עינים ואמרו במדרש כיון שראה אותו שמואל שהוא אדמוני אמר הוא מדתו של עשו שנאמר ויצא הראשון אדמוני אמר הקב"ה עם יפה עינים דסנהדרין נקראים כן שנאמר הנך יפה עינים עשו מרצונו הורג נפשות וזה הורג נפשות שנתחייבו מפי סנהדרין ולכן אמר ה' קום משחהו כי זה הוא דהיינו שהמלך צריך שיהיה לו לב חזק לחייב את מי שחייב ושאול היה רך הלבב וחס על זרע עמלק שהיו חייבים מיתה וכאשר ראה שלא טוב הדבר בעיני ה' על שלא התנהג בדרך המלך לחוס על כבודו נטה ביותר לקצה האחד והרג בעברתו נוב עיר הכהנים וכו' והבן. ע"כ מצאנו מדרוש הזה וחבל על דאבדין וכו': כי ה' אלהיכם ההולך לפניכם להלחם עם אויביכם. לשון ההולך לפניכם אינו מובן כי באמת המה יראים שמא ה' לא ילך לפניהם להלחם והיה לו להכהן לומר אל תיראו כי ה' הולך לפניכם ומה הלשון אומרה כי ה' ההולך לפניכם. ונראה לי ביאור הדבר דבאמת בעת שיצאו למלחמה היה ע"פ נביא עפ"י אורים ותומים אלא שמא יחזור ה' מדעתו אשר חשב ויש ב' טעמים בדבר או שמא בעת יציאתם למלחמה היו זכאין ואח"כ גרם החטא או שמא בתחלה היה העמים האלו רשעים ונגזר עליהם שיפלו חללים במלחמה ואח"ז הרהרו בתשובה כמש"ה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ושב העם וגו' ואמנם מצינו דדיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אינו חוזר ולרעה חוזר והנה אם היה יציאת ה' למלחמה כדי לעשות נקמתו באומות העולם יוכל להיות שמאחר שיחזרו בהם האומות ויהרהרו בתשובה לא יעשה ה' בהם עוד אשר חשב לעשות אמנם אם יהיה מה שה' הולך להלחם לטובת ישראל הרי לטובה מה שיצא מפיו לא ישוב ריקם וזהו מאמר כהן משוח מלחמה אל העם אל תיראו כי ה' ההולך לפניכם להלחם עם אויביכם דהיינו שצוה להם ע"פ נביא ע"פ אורים ותומים והבטיחם שילך לפניכם להלחם אינו בשביל רשעת הגוים לעשות בהם נקמה רק להושיע אתכם והיינו לטובה ואינו חוזר ולמה תיראו והבן:

פרשת כי תצא

זכור את אשר עשה לך עמלק. במדרש כתיב זכור את אשר עשה לך עמלק וכתיב זכור את יום השבת שניהם שווין לא כן אלא משל לאחד שנתנו לו התמחוי הוא מזכיר פלוני אוהבי אחר שאכל וקינח ידו וסלקו ממנו התמחוי הוא מזכיר פלוני שונאי כך זכירת שבת לקדש ולכבד לאכול ולשתות ולשמוח וזכירת עמלק אחר דכתיב תמחה את זכר עמלק. נ"ל לפרש עפמ"ש במקום אחר על הא דאמרו חז"ל אלו שמרו ישראל שבת ראשונה לא היה אומה ולשון שולטת בהם דכתיב ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט וכתיב אח"כ ויבא עמלק דבאמת שבת מורה על חידוש העולם והיינו כי ששת ימים עשה ה' את השמים וגו' וביום השביעי שבת וינפש וזהו שמירת שבת וזכירת שבת הוא לשמוח ביום השבת ולקרות עונג והיינו דבאמת בשבת משמש מזל שבתאי שהוא מורה שממון ועצבות רוח והרבה מאומות הקודמים לא היו מתעסקין והיו עצבים ובוכין ביום השבת. ואמנם ישראל שהם למעלה על המזל וכל מעשיהם בהשגחה כמו שדרשו חז"ל ויוצא אותו החוצה דהיינו למעלה מן המזלות ולכך כתיב זכור את יום השבת ולכך קאמר כי אלו שמרו ישראל והי' יום ע"י שהם למעלה מן המזל לא היה אומה ולשון כו' ומבואר בירושלמי דמגילה שעמלק בא בחיילות שנולדו ביום הזה ואין אדם נופל ביום גנוסיא שלו והיינו מפאת מערכה ואמנם ישראל הם למעלה מן המזל והיינו ע"י שמירת שבת אבל מאחר שחללו את השבת לכך ויבא עמלק והנה זכירת שבת וזכירת עמלק לכאורה דברים שווין הם שע"י זכירת שבת נתנכר שישראל למעלה מן המזל וע"י זכירת עמלק הוא ג"כ שהיה חושב כי ע"י המזל יוכל להרע לישראל וכמ"ש במדרש אשר קרך בדרך שהוקירך דהיינו כי ראשי האומות בקי"ס ידעו כי הם מתנהגים בהשגחה עליונה ועמלק רצה להראות כי הם נתנים תחת מערכת השמים ואמנם באמת זכירת עמלק הוא אחר שהקב"ה ימחה שמו או שמלך ישראל בעזרת ה' ימחה שמו יהרגו ויאבדו אז יכירו הכל כי על אשר חשב להראות העמים שישראל מתנהגים עפ"י המזל לכך מלחמה לה' בעמלק אבל כל זמן שלא נעשה נקמה בו אין זכירתו מועלת לקבוע כל בני אמונה זו שישראל נתונים למעלה מן מערכת השמים אבל זכירת שבת לכבדו במאכל ומשתה הוא נוהג בעת הזאת גם קודם מחיית עמלק והיינו זכירת האוהב דהיינו שבת בעת נתינת הקערה על השלחן וזכירת השונא אחר שכבר סלקו הקערה כמבואר יפה במדרש הנ"ל והבן לה היטב:

פרשת כי תבא

ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. נלענ"ד דבאמת מבואר בס' העקרים שער י"ט תמה בענין התפלה שיהי' מועיל דממ"נ אם נגזר על האדם כך איך ישתנה הענין בשביל תפלתו, וכתב ביאור הדבר כמו שהקב"ה גוזר על האדם שיצליח בתבואה ואם לא יזרע הרי בעצמו מנע הטוב ממנו וכמו אדם שזרק לחברו סך מעות והוא מתרחק עצמו לבל יגיע אל ידו הרי בעצמו מנע הטוב כמו כן הקב"ה רוצה ליתן לאדם חיים וכל טוב אלא שמצד עונותיו הוא מתרחק לבל יקבל הטובות והחיים והחסרון בערך המקבל וע"י תפלתו הוא מתקרב אל ה'. וזהו ביאור ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך דהיינו שמצד פעולות הטובות אתה קרוב שיגיע אליך כל טוב. ואמנם באמת כבר דחיתי דעת העקרים ושאר חכמי המחקר דלפ"ז הי' בדין שלא יועיל תפלת אחרים על האדם שהרי כיון שהאדם אינו מתפלל הוא עומד בהתרחקות כמו בתחלה ואיך ישתנה הדב' מכמות שהי' ע"י התפלה שוב ראיתי למהר"ן חביב שעמד בזה ודחה דברי חכמי תורניים והעיד על הקבלה האמתית שיש מקום לתפלה שישתנה ע"י זה מעשה ובזה בארתי לשון הש"ס במס' ר"ה כמאן מצלינן אקצירי וכו' כמאן כר"י והקשו התוס' דאף לרבנן הא תיקנו גם ברכת רפאינו וכו' ובזה א"ש דבודאי תפלות עצמו מועיל ע"י. התקרבות אבל הש"ס קאמר כמאן מצלינן אקצירי וכו' דהיינו שאחרים יתפללו על החולים זה נכון. ובזה פרשתי מאמר מדרש רבה אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים כלל לכך התפלל על עצמו אבל אני יש לי בנים והוא תפלת אחרים ודוק:

ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך דרשו חז"ל שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם בלא חטא. דקדק מוהראנ"ח בקללה דכתיב ארור אתה בצאתך מה דרשת ב'. ולי נראה הדבר נכון עפמ"ש האר"י בדרושיו בהא דקאמר שני אלפים שנות משיח ובעונותינו יצאו מה שיצאו וב"ד לא בא וכתב ע"פ זה שאמרו חז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף והנה ענין הגלגול הוא כשלא ניתקן מעשה בני אדם ע"כ צריך הוא להתגלגל כדי לתקן מעשיו הראשונים אבל כשהאדם ישר אינו צריך להתגלגל ואמנם בעונות הדור אינו יוצא נשמות קדושות מחדש וצריכים להתגלגל ונשארו חדשות הרבה שעדיין לא יצאו וזהו מעכב ביאת משיחנו וזהו יצאו מה שיצאו דהיינו דהנשמות שכבר יצאו יוצאין עוד הפעם ולכך בן דוד לא בא וזהו ארור אתה בצאתך וארור אתה בבואך שאתה צריך לגלגול וע"י זה נתעכבת הגאולה והבן:

ובגוים ההם לא תרגיע בש"ס דמכות (דף כ"א) ד' דברים גזר משה ועמדו ארבעה נביאים וביטלו משה אמר ובגוים ההם לא תרגיע וירמי' אמר כה אמר ה' מצא חן במדבר עם

שרידי חרב הלך להרגיע ישראל והדבר תמוה מה יפה כחו של ירמי' לבטל דברי משה אמנם הדבר יובן דבאמת יש שני דרכים הדרך האחד דטובה הוא שישראל לא יהי' להם מנוח בגלות דאם ימצאו מנוח אולי ישכחו את ה' ולא יצטערו על חורבן בית קדשינו כמו דקאמר הש"ס במסכת סנהדרין בענין עשרת השבטים שנגזר עליהם שלא יהיה להם תקומה מחמת שלא הצטערו על החורבן. ואמנם יש מקום שאם יהי' להם מנוח ואעפ"כ ידעו חסרון שהגיע להם בסיבת חורבן הבית אז צדקה תחשב להם כמו שביארתי באריכות בביאור הפסוק על נהרות בבל. והנה הרמב"ן כתב דלכך היו ישראל במדבר להורות דיציאת מצרים לא נחשב להם מצד ביאתם לארץ רק להרחיק ממצרים ממקום טומאה כמו שביארתי בביאור הפסוק ואלה מסעי בני ישראל וגו'. אבל כשהיו במדבר בארץ לא זרועה ועכ"ז יחשבו גאולת מצרים ניכר בעליל ענין חשיבות יצ"מ אצלם. והנה יש נסיון עושר ונסיון עוני ומי שיוכל לעמוד בנסיון עוני בודאי יוכל לעמוד בנסיון עושר כמו שבארתי. וזהו מצא חן במדבר עם שרידי חרב דהיינו שישראל מצאו חן מצד היותם במדבר והלכו אחר ה' וחשבו גאולת מצרים וכיון שעמדו בנסיון עוני כ"ש שיעמדו בנסיון עושר וע"כ הלך להרגיע ישראל והבן זה:

והתמכרתם שם לעבדים ולשפחות ואין קונה. במדרש למה לעבדים לפי שאין קונה את התורה כמו אתם שקבלו התורה בסיני. והוא תמוה. ולתרץ נקדים המדרש שאלו את ר' שמעון בתוכחה נרמז רזא דפורקנא והשיב בהאי קרא והתמכרתם לעבדים ולשפחות וגו'. ונראה ביאור הדבר עם מה דמבואר בש"ס בימי יחזקאל בקשו לפרוש עצמם אמרו אשה שגירשה בעלה ועבד ששחררו רבו כלום יש להם זע"ז והשיב להם יחזקאל דלכך נקרא נבוכדנצר עבדי דעבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי וזהו ביאור הדבר והתמכרתם לעבדים דהיינו שהקונים יהיו עבדים ואין קונה שאין לו יד לקנות וזה שאמרו במדרש לפי שאין קונה את התורה כמו שקבלו בסיני דהיינו שלא יהי' להם פתחון פה לפרוק מעצמן עול תורה (כנ"ל ודו"ק:

פרשת נצבים

אתם נצבים היום וגו'. במדרש כיון ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים נתכרכמו פניהם אמרו מי יוכל לעמוד באלו אמר להם משה אתם נצבים היום. נראה לי ביאור הדבר ע"פ מאי דקאמר הש"ס גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה בס' תורה הזה ודרשו זהו מיתת צדיקים. וכתבתי בזה דבאמת כל דיבור שיצא מפי הקב"ה וכאשר יחטאו בני ישראל ויחול עליהם הקללות אף אם יחזרו בתשובה אח"כ קשה הדבר שיתהפך

עליהם לטובה אם לא בתשובה מאהבה שזדונות נעשו כזכיות אבל בתשובה מיראה שלא נתהפך עדיין לזכות קשה מאד שיתבטל הגזירה אמנם מצינו בש"ס צדיק מושל ביראת אלקים שהקב"ה גוזר גזירה והצדיק מבטלה. ולכאורה צריך ביאור למה יבטל הצדיק גזרת המקום. אמנם מצינו בזהר שאם הקב"ה גוזר גזירה על האדם וחזר בתשובה אז הצדיק מבטל והיינו כיון שבאמת הקב"ה גזר עלי' אף שחזר בתשובה מיראת העונש ומהראוי שמאחר שכבר נגזר דיבורו של הקב"ה לא ישוב. וע"ז מועיל תפלת הצדיק לבטל וזהו צדיק מושל ביראת אלקים והבן. והנה כל הגזירות הנאמרים מפי הקב"ה יש יכולת לצדיק לבטל אבל מיתת צדיקים מי יבטל אם יגזר עליהם למות בעון הדור לכך לא נכתב בתורה שלא יהא דיבור שיצא מפי הקב"ה וזהו כששמעו ישראל מאה קללות אלא שחיסר שתים שלא נכתבו חששו שאם יגזור גזירה על מיתת צדיקים ואם ח"ו ימותו אם אח"ז יחזרו בתשובה מיראה מי יבטל הגזירה אמר להם משה אתם נצבים שכיון שעדיין לא יצאו קללות אלו עדיין יכולים להתבטל ודו"ק: פן יש בכם איש או אשה וגו' אשר לבבו פונת היום וגו' ללכת לעבוד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה. ולכאורה שני פעמים פן יש בכם יתור הוא דהיה לכתוב פן יש בכם איש או אשה וגו' ושורש פורה וגו'. ואמרתי דבאמת יש שני ענינים בענין ע"ז. האחד שמכיר כי ה' הוא האלקים ומלכותו בכל משלה רק סבר בדעתו כי מסר התנהגות עוה"ז ביד המזלות והמה כוכבים ושמש וירח ועל כן עושים כוונים לעבוד לצבא השמים למען יורידו השפע להם. באמת כי בארץ הקדושה אין התנהגות רק ע"י הקב"ה ואף בשאר ארצות אין ביד המזלות להרע או להיטיב רק מה שהקב"ה נותן כח במזלות לפעול פעולתו ע"י המזל. והנה בעת שהיו ישראל במדבר אוכלי המן שמלתם לא בלתה מעליהם לא היו צריכים לכסף וזהב ואח"ז כשבאו לארץ ונתיישבו בה היה כל השפעות הטובה שלהם ע"י הקב"ה בעצמו ואמנם בעת שכבשו ארץ סיחון ועוג וארץ מדין וגם בא"י בשבע שכבשו שלא נתיישבו בה עדיין היה בדעת קצתן כי ע"י ע"ז של העכו"ם יגיע להם השפע פן יש בכם וגו' ללכת לעבוד אלהי הגוים בראותו כסף וזהב אשר עמהם וכמו שאמרו הנשים נשי ישראל לירמיה ומאז חדלנו לקטר לאלהים אחרים חסרנו כל וזה אשר לבבו פונה היום טרם שנתיישבו בא"י ללכת לעבוד לכוכבים ומזלות ואח"ז יעבדו את ה' כמשל שבארתי ופן יש בכם שורש פורה ראש ולענה שהוא יש לו דעות זרות באמונת ה' כדעת האפיקורסים שאינן מאמינים בדת והמה שונאים הדת ומאמיניו וע"כ נאמר שני פעמים פן יש בכם ודו"ק:

והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה וגו' והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' שמה ושבת עד ה' ושב ה' את שבותך הדברים קשים מה דקאמר והשבות אל לבבך בכל הגוים למה פרט מקום אשר ישיבו אל לבבם הדבר פשוט שאם יהיו בארצות וישובו בודאי שם יהיה תשובתם. גם בלשון ושבת עד ה' דרשו חז"ל הרבה דרשות. גם מה לשון ושב ה' את שבותך ושב אותך ה' היה לו לומר. נראה לי דבאמת תשובה שאדם שב מחמת היסורים אינו תשובה שלימה כי אינו לשם ה' רק להסיר ממנו היסורים והר"ז כעובד עצמו אמנם כבר כתבתי דאם האדם עובד ה' לבל יגיע לו יסורים וכוונתו לא בשביל שחושש על היסורים רק לאהבת ה' כי בזמן שהאדם שרוי בצער שכינה אומרת קלני מראשי הרי זה כעובד ה' כיון שכוונתו לאהבת השם והנה אחרי שבעונותינו גלינו ונתפזרנו בין האומות אם היה תשובתינו למען יקבצנו ה' לטוב לא היתה תשובה בלתי ראוי אבל מאחר שבכל מקום שגלו ישראל השכינה גלתה עמהם וזה סוד גלות השכינה כנודע וע"כ אם נשוב לה' בכל לבב למען ישוב יקבצנו ואז ישוב שכינתו למקומה ולא תהיה גולה עמנו זהו נקרא תשובה מאהבה וזהו והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' שמה היינו שבכל מקום שישראל נדחין שמה ה' גלה עמהם ושבת עד ה' אלקיך למען כבודו יתברך ושב ה' את שבותך דהיינו שהקב"ה ישיב עמהם וזהו תשובה מאהבה והדברים מתוקנים:

ושבת עד ה' אלקיך. בש"ס דיומא גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה'. כבר כתבתי כמה טעמים הא דלא הבוא קרא בתורה ושבת עד ה'. ועוד נראה דבאמת כתיב עוז וחדוה במקומו דבמקומו משכן כסא כבודו צריך להיות הכל בשמחה ובענין הקרבנות כתב הרמב"ן דאי אפשר לכאורה לחשוב קרבן חוטא למצוה כיון דהמביא קרבן צריך להתוודות אשר חטא על הנפש ולהתחרט בלב שלם אי אפשר להיות שמחה של מצוה וכל מצוה שנעשה בלי שמחה אינה נחשבת כמ"ש תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה ומהר"ר אפרים קארו כתב דהכהנים היו שמחים והלוים בשיר והיה נחשב בעיני ה' כאלו המביא קרבן שמח ועוד כתב כיון דאי אפשר לעשות בשמחה נחשבת ויקרה בעיני ה' והנה קושייתינו זאת תסוב גם על ענין התשובה שאנו חושבין אותה יקרה מאד וכיון דהשב צריך שיתחרט בלב שלם ולקיים וחטאתי נגדי תמיד ואיך ישמח במצות התשובה ואף אי נימא דכיון דאי אפשר שתעשה בשמחה הקב"ה מקבלת אבל איך אפשר לומר שהיא מגעת עד כסא הכבוד הרי היא נעשית בעצב ושם מקום כסא הכבוד עוז וחדוה וא"א להגיע שם רק בשמחה של מצוה ואמנם ענין התשובה להביא הגאולה כמו שאחז"ל גדולה תשובה שמקרבת הגאולה ואם כוונתו להוציא השכינה

ממקום אשר שם ישראל נדחין ובעת צאת לחפשי השכינה נגאלת עמהם זהו חשוב שמחה שעל ידו זכה להוציא השכינה מן מקום גלותה. ואמנם בזמן שהיו ישראל שרויין על אדמתן כי יחטא איש וחזר בתשובה לנפשו זכה אבל אין כאן שמחה של מצוה כי צריך הוא להיות מתחרט על פשעיו ולקיים וחטאתי נגדי תמיד וע"כ הביא הש"ס ראיה מן מאמר הושע שהגיד נבואתו בעת ישראל שרויין על אדמתן ושכינת עוזו במקומה ולא מלשון התורה ושבת עד ה' והבן זה: ובחרת בחיים. במדרש זש"ה וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה'. נראה לי ביאור הענין דבאמת מה שאמרו בש"ס האומר הנני נותן סלע לעני על מנת שיחיה בני הרי זה צדיק גמור ובעלמא אמרינן שאם עושה המצוה שלא לשמה אין בידו שכר אמנם הענין נכון דבאמת שכר מצוה אין בידו כעושה לשמה ואמנם כשמאמין שאם יתן סלע לצדקה יחי' בניו אף שאין בידו מצות צדקה אמנם מצות אמונת ה' שהוא מאמין שכל העינים המתהוים בהשגחת השם וזכות אמונה מחשבו צדיק גמור וזה נראה לי מאמר הנביא אחר שהוכיח בני דורו שיעבדו את ה' ואת מצותיו ישמרו שלא יגיע להם רעה ח"ו ושאם יקיימו המצות יתברכו ברכות שמים מעל. והנה לכאורה כיון שאינו עושה לשמה רק מיראת העונש או לקבל שכר המיועד אין זה נחשב עובד ה' אלא שאף שאין זה קיום המצות לגמרי מ"מ כדאי שכר אמונה שמאמין שאם יעבור על מצות ה' יגיע לו עונש ואם יעבוד ה' יתנהג ה' עמו בחסד במעשיו בזה נחשב צדיק גמור שמאמין בה' ובהשגחה שמשגיח על כל מעשיו הן לרע או לטוב לו כל הימים וזהו וארשתיך לי לעולם בצדק ובמשפט דהיינו שאם עובר על מצות ה' והקב"ה מענישו והוא משים אל לבו לעבוד מיראת העונש ובחסד וברחמים היינו שאם עובד ה' והקב"ה מתנהג עמו בחסד ורחמים וזה גורם לו עבודת ה' אף שהוא שלא לשמה בזה הם מתקרבים לה' וזהו וארשתיך לי באמונה שעכ"פ מאמין בה' כי מידו מגיע הרעות והטוב וידעת את ה' שעכ"פ מכיר במעשה ה' ובהשגחתו כי נורא הוא וזהו ובחרת בחיים למען תחיה אתה וגו' דלכאורה זהו כעובד ה' בשביל קבלת השכר אלא שהקדים ראה אנכי נותן לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך דכיון שעכ"פ רואה ומאמין שמאת ה' באו הרעות והטוב אף שקיום המצות בעצמותה היא שלא לשמה כדאי זכות האמונה להגן בעדו ונחשב צדיק גמור בשכר אמונה והבן:

פרשת וילך

בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא. ודרשו חז"ל שהקב"ה יושב וממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום. וביאור הדבר אמרתי שהקב"ה רצה להראות לעין כל שמיתת צדיקים הוא לטובתן וכמו שנקרא הילולא דרשב"י ולכך עשו זאת שימות ביום שנולד ואין אדם נופל ביום גנוסיא שלו א"ו שלטובה יחשב להם ומכח זה מת ביום שנולד יום גנוסיא שלו והנה כראות כל אנשי הדור שהאדם נפטר ממש ביום שנולד הרי שמו נתגדל כלם יודעין שלידתו גרמה מיתתו ביום זה וזהו ביאור הדבר טוב שם משמן ויום המות מיום הולדו שיום הולדו גורם מיתתו וזהו לאות שמיתתו חשובה לטובה והבן:

הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר וגו' ועזבני והפר את בריתי וגו' ואמר וגו' הלא על כי אין אלקי בקרבי מצאוני וגו' ואנכי הסתר אסתיר פני וגו' על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים. והנה הדברים מיותרים ועזבני וגו' גם הא דהקשו כלם כיון שהודו שעל אשר אין אלקים בקרבם בא עליהם הרעות האלה אין לך תשובה מעולה מזה. ונראה דבאמת עברו בברית לעבוד את ה' ולעומת זה כרת ה' עמם הברית להיות להם לאלקים ועפ"י הדין שנים שנשבעו זה לזה ועבר אחד על שבועתו השני פטור מלקיים שבועתו ואמנם כתבו הפוסקים דמדת חסידות אף שהאחד כבר עבר יקיים השני כל מוצא שפתיו ולא ישנה. אמנם כשחברו אומר איני חפץ בשבועתך אף מדת חסידות ליכא. והנה כ"ז שישראל לא בטלו הברית אשר כרת ה' עמם לא הגלה אותם מארצם אף שהם עברו על הברית ועל השבועה אבל בימי יחזקאל בקשו לפרוק עול מלכות שמים ואמרו נהיה כגוים ובעת ההוא נענשו. וזה מאמר המקרא וקם וזנה היינו שיעבדו ע"ז ואח"כ ועזבני ואח"כ והפר את בריתי' אשר כרתי אתו ולכך והסתרתי פני מהם ואמר ביום ההוא על כי אין אלקי בקרבי פי' לפי שה' אין עמהם ולא בשביל שעבדו ע"ז. ולזה קאמר ואנכי הסתר אסתיר פני על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים והנה לאשר הם חטאו בזה במה שמאסו את ה' ממלוך עליהם לכך כאשר נבקש לחזור בתשובה שלימה צריכין אנו לבקשו שימלוך עלינו והיינו בריתו אשר כרת עמנו ואחר זה כדי שיעלה זכרונכם לפני והיינו שה' ירחם עלינו וירצה לקיים ובמאי בשופר המעורר על התשובה וקבלת המלכות וזהו דאמרו בש"ס אמרו לפני בר"ה מלכיות זכרונות ושופרות. מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות וכו' ובמאי בשופר והבן:

פרשת האזינו

האזינו השמים וגו' ותשמע הארץ אמרי פי. דקדק רש"י ז"ל דמשה אמר לשון האזנה לשמים ושמיעה לארץ וישעיהו אמר להיפוך שמעו שמים והאזיני ארץ. ונקדים דבש"ס דפסחים כתיב כי גדול מעל שמים חסדך וכתיב כי גדול עד שמים כאן בעושין לשמה וכאן בעושין שלא לשמה ובמדרש אמרו כאן בתורה וכאן במצות. ונראה דבאמת התורה היתה חמדה גנוזה למעלה ומה"ש בקשו שלא יוריד ה' אותה כלל עד שמשה נצח אותם באומרו כלום מו"מ יש ביניכם ובאמת לא היה דעת מה"ש לקבל פשטי התורה אך נפשם חשקה ליהנות מסודות התורה ובאמת התורה כמו שהיתה למעלה אש לבנה ע"ג אש שחורה לא היתה משמע כפשטי התורה זולת רמזים וסודות אך שהקב"ה ביקש שהתורה כפי פשטה תנתן למטה ונמצא נעשה מדברים גדולים העומדים ברומו של עולם דברים פשוטים בכמה מצות ופשטים שבין אדם לחברו ואף בדברים שבין אדם למקום פשטי המצות הם בענינים גשמיים ונעשה מדבר רוחני ענין גשמי ודבר שיכול להיות למטה וזהו בענין לימוד התורה ובעניני המצות נהפך הוא כי בדברים הגשמיים שאדם עושה בעוה"ז לקיים מצות ה' בזה נעשה תיקון בעולמות עליונים כאשר חכמים הגידו כי בעת שאדם מקיים מצות נתינת צדקה כמעט עושה במעשה הזה מילוי השם שראשית השם הוא אות י' וה' בחינת משפיע ואותיות ו"ה הוא בחי' מקבל שפע וזהו שאמר שלמה בחכמתו עשיר ורש נפגשו עושה שניהם ה' דהיינו שהעשיר והרש כשהעשיר נותן לעני עושים שניהם שם ה' במלואו וכהנה בכל מצות ה' מה שהאדם עושה כאן למטה נעשה פעולתו בעולמות העליונים ושניהם יחד מחסדי ה' להוריד עוז מבטחה למטה למען יוכלו בני אדם ביחוד עם מרעיתו לקיים אותה כפי פשטי התורה וכמו כן בענין קיום המצות מחסדו לעשות מעשה הגשמי שהאדם עושה כאן בעולם יעשו פעולתה למעלה בדברים הגבוהים. וזהו כי גדול מעל שמים חסדך דהיינו מה שנתן התורה מעל שמים חסדך וזהו מחסדו יתברך וזהו בתורה. ובמעשים טובים גדול עד שמים חסדך דהיינו כי מעשים שאדם עושה מגיע עד שמים וזה כאן בתורה כאן במעשים טובים. ואמנם ש"ס דילן מוקי שניהם במעשים רק שהאדם עושה לשמה גדול חסד שהקב"ה עושה עמו בשמים והעושה שלא לשמה הקב"ה עושה עמו חסד בעולם הזה עולם השפל והנה ישראל בדורו של משה אשר זה זמן לא כביר אשר קבלו התורה וראו בכבודו של הקב"ה והשיגו הרבה בלימוד התורה היתה נפשם חשקה להבין ולהשכיל אך כי חשש משה לבל יקילו במצות המעשה כאשר בארתי באריכות מאמר קרח כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' היינו שדי להם במה שחשבו במושכלות בלבבם. והנה השמים מגיע להם

ממעשי התחתונים והארץ קבלה חסדי ה' מן התורה אשר ניתנה מן השמים. וכבר כתבו המפרשים כי שמיעה אינה עקרית כמו האזנה שהוא מפה לאוזן לכך משה שצוה על קיום המצות מעשה ביותר אמר האזנה לשמים ושמיעה לארץ. וישעיה שראה אותם בפחזותם בעת שהיו מתרשלים בדברי תורה כמש"ה אותי עזבו ואת תורתי לא שמרו הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו באמת כי לא שמרו תורת ה' וחלילה כי לא בטלו (התורה) והמצות רק בלימוד התורה היו מתרשלים כמש"ה עני' ענתות עני' מדברי תורה לכך אמר האזנה לארץ שיסודה לימוד התורה במה שתלמיד ותיק עתיד לחדש והדברים נכונים:

ובדרך אחר היותר פשוט אמרתי דבאמת ידוע שבשירת האזינו יש בה התגלות דברים סתומים וכל אחד לפי שכלו יתבונן עמקות הדברים וגם מה ששכל כל אדם ילאה למצוא דבר חפץ השמים שהם מלאכי מעלה ימצאו בה עומק ראשית ועומק אחרית הדברים והנה לפעמים שאדם אומר דברי תורה לפני אדם גדול והמגיד הדבר יודע בעצמו כי הדברים שאומר המה דברים עמוקים וחושש בדעתו כן האדם הגדול לפי רוב גדלו לא יתן לב להתבונן בעמקות הדברים הנאמרים הוא אומר להשומע הטה אזניך להתבונן בדברים אשר אומר לך לא כן אם האומר הדברים היה אדם גדול מאד מן השומע אין מדרך שיאמר אליו הטה אזניך לדברי התבונן בעיקרי הדברים כי בלא"ה יתן אל לבו לשמוע דברים הנאמרים מפי גדול. והנה משה בדברו השירה הזאת והוא לרוב ענותנותו חשב שהמלאכים וצבא השמים גדולים בערכם ממנו ביקש מהם שיטו אזן לשמוע דבריו להיותן מלאכי מעלה והמה יתבוננו בשירה הזאת כל דברים הנעלמים מעין כל אשר עיני בשר לו ואמר ותשמע הארץ היינו שוכני ארץ ממילא ישמעו דבריו להיותו גדול מהם וגם הוא מלך ומצד שהם אמרי פיו שמעו לקול דבריו משא"כ ישעיה שאמר נבואתו בשם ה' ומלאכי מעלה אשר יודעים כי פי ה' דבר בודאי ישמעו אבל ישראל בעת ההיא בפחזותם כמו שראה אותן ישעיה לא האמינו ע"כ אמר ישעיה שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר והבן:

יערוף כמטר לקחי וגו'. נראה לי ביאור הענין דבאמת מצינו בלשון הזכרה שאומרים בתפלה משיב הרוח ומוריד הגשם ובשאלה ותן טל ומטר ולא אמר מוריד המטר בהזכרה או בשאלה ותן טל וגשם. וביאור הענין הוא דמטר אינו על ירידת גשם מן השמים אלא שמוריד אותו לכוונת הברכה לשון מטרת כוונתו שנאמר על הכוונה בכל מקום כמטרה לחץ והיינו שהקב"ה מוריד הגשם בכל עת אמנם הגשם לברכה הוא לפי מעשה בני אדם וע"כ בהזכרה שאנו מזכירין שבחו של מקום אנו מזכירין גשם ובשאלה אנו

שואלין שהיה לברכה לכך בכ"מ שנא' בתורה מטר נאמר בעתו והיה אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם בעתו השמרו לכם פן יפתה לבבכם ולא יהיה מטר וכמוהו יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר אלא שמטרת הכוונה בנתינת הגשם יהיה כמו שירד מן השמים אבק שלא יהיה לברכה. והנה בחג נידונין על המים והקב"ה גוזר כמה גשמים שיהיה ושיהיה לברכה ולא לקללה. ומצינו כי כל מה שיצא מפי הקב"ה לטובה אינו חוזר לכך צריך להיות רק שאם ח"ו לא ישמעו בקול ה' ולא יקיימו מצותיו לא יהיו הגשמים לברכה וירדו במקום ובזמן שאין צורך להם וזה שאמר יערוף כמטר לקחי שיבא ע"י התכלית הנרצה כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב שהם באים בעתם ובזמנם לברכה ולמטרת הכוונה והבן זה:

אני אמית ואחיה. בש"ס רבא רמי כתיב אני אמית ואחיה וכתיב מחצתי ואני ארפא השתא מחיה מרפא לא כ"ש. ומשני מה שאני אמית אני אחיה כמו מה שאני מחצתי אני ארפא. הל' תמוה דקאמר רבא רמי משמע דיש סתירה מהך אני אמית להך דמחצתי והדר קאמר השתא מחיה מרפא לא כ"ש. גם מה דמשני אינו מובן לכאורה. ונלענ"ד ביאור הדבר על דרך זה דבאמת כיון דענין מיתה ומחצתי היא ענין אחד ואחיה ומרפא הוא ענין אחד א"כ קשה מדוע נקט לשון אני אמית ואחיה דבענין מיתה נקט לשון אני על המיתה ולא על החיים ובענין הרפואה נקט לשון אני ארפא ולא אני מחצתי והיא באמת תמוה. ונ"ל דבמדרש רבה בראשית ויקרא אלקים לאור יום ולחשך קרא לילה קרא אלקים לילה אין כתיב כאן לפי שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה. והנה ענין המיתה באמת היא טובה כמבואר במדרש והנה טוב מאד זה המות דבאמת היא טובה גדולה לפי שבעת שהנפש מקושר בגוף לא יזכה האדם להשיג כבוד ה' ורוב גדלו כמ"ש כי לא יראני האדם וחי ואחר הפרד הנפש מן הגוף הוא משיג דברים הנעלמים ולזה ענין המיתה טובה. רק לענין הגוף והרוח בעת אשר יתפרדו מן הנשמה ואין בידם לזכות עוד הוא נחשב כרעה ואך בשרו עליו יכאב שנסתלק ממנו התחברות היקר והנה בענין התחי' שלעתיד באמת נחלקו הרמב"ם והרמב"ן שלפי דעת הרמב"ם מתים שעתיד הקב"ה להחיותן בגוף ונשמה יהיו במדרגת החיים כעת ויזכו לראות ימי המשיח. ואמנם קטנים מאד במדרגתן הצדיקים שהם זוכין לעוה"ב עין לא ראתה אלקים יעשה למחכה לו כמאמר חז"ל כל הנביאים לא התנבאו רק לימות המשיח אבל עוה"ב עין לא ראתה. ודעת הרמב"ן שצדיקים שיעמדו בעת התחי' הם גדולים מצדיקים בעוה"ב. וזה נ"ל טעם מחלוקת הש"ס צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן אין חוזרים לעפרן דבאמת ענין המיתה להשיג גדולת השם לדעת הרמב"ן בצדיקים שיעמדו בעת התחי' לא שייך דהם ישיגו

בעת ההוא יותר מן מה שישיגו הצדיקים בעוה"ב וכמו שפירש הר"י בי רב על פסוק הן הראנו ה' את כבודו ואת גדלו ועתה למה נמות כיון שאין ענין המיתה מוסיף לנו השגה יותר מן מה שאנו משיגים כעת. אבל לדעת הרמב"ם שבעת היותו בגוף לא ישיגו כמו אחר העדרם ע"כ ס"ל דחוזרין לעפרן. והנה לדעת הרמב"ן התחי' יהיה תועלת גם לנפש שישיגו יותר אחר שיקומו. ואמנם לדברי הרמב"ם באמת הנפש ישיג חסרון בתחיה ואמנם הגוף יעלה מעלה בעת התחיה. והנה אנו רו ין שהקב"ה מייחד שמו על מיתת האדם באמרו אני אמית לפי שהיא טובה לנפש שתזכה לעלות לראות פני השכינה. אולם על החיים לא ייחד שמו כחו שמייחד על הרפואה וע"ז משני רבא דהך ואחיה קאי על התחי' אחר המות בעת התחי' וזה אינו טוב בהחלט שאין בזה תועלת לנפש אשר בעת הפרדס מן הגוף היתה במעלה עליונה מזו וכדעת הרמב"ם ז"ל ולכך לא נאמר אני אחיה וכמובן ודו"ק:

ויבא משה הוא והושע בן נון. בש"ס דסוטה אמרו שבעת ההיא ניטלה רשות מן משה וניתנה ליהושע. אמרתי ביאור הדבר שבאמת בכל פעם שנאמר בפסוק נקרא יהושע וכאן נאמר הושע וכבר דקדקו המפרשים למה נאמר כאן הושע. ואמרתי דמצינו במרגלים ויקרא משה להושע בן נון יהושוע ופירש"י שהתפלל עליו משה שהשם יושיעהו מעצת מרגלים ולמה לא התפלל על כלם או עכ"פ היה לו להתפלל על כלב ובתרגום יונתן מבואר כד חמי משה ענותנותיה דהושע קרא לו יהושע והדבר צריך ביאור. ואמרתי דבאמת יש ספק אי שייך תפלה שהשם יעזור לחברו שלא יבא לידי חטא כי הבחירה חפשית והכל ביד"ש חוץ מיראת שמים. ואמנם מצינו בכמה מקומות תפלה כזו וכמו שהתפלל והתועי' על דעתך ישפטו וכמו שאמרו יתמו חטאים חוטאים לא כתיב אלא חטאים ובהא דקאמר הש"ס במס' ברכות בעי רחמי דיהדרו בתשובה הרגיש הרב מוהרש"א בח"א דאיך התפלל ע"ז הא הכל בידי שמים וזה ימים עלה על לבי ואח"ז מצאתי כדברי בס' מעיל צדקה החסיד מ' יונה לאנד סופר בתשובה שמצינו לפעמים איש אחד נולד בטבעו עלול לאיזה מדה רעה יותר משאר בני אדם נוכל להתפלל עליו שיעזרהו ה' להעמידו על דרך המיצוע כמו כל אדם ואז יהיה הבחיר' חפשית וע"כ בהני בריוני דהיו פרוצים ועזי פנים ביותר וע"כ התפלל עליהם שיעזרם ה' להעמיד אותם דרך מיצוע ואז יהיו בעלי בחירה כשאר אנשים והנה משה ראה ברוה"ק כי המרגלים יעמיקו עצה למעט בשבח א"י ולהיות כי המה אנשי שם ראשי שבטי ישראל ומהראוי לקטן לשמוע בקול הגדול ממנו ומעתה אף כי יהושע גדול בערכו אך חשש משה אולי לרב ענותנותיה יחשוב בעצמו כי הוא קטן מהם וישמע לקול דבריהם כי כן דרך הענוים

לשמוע בקול דברי זולתם. וע"כ התפלל, משה עליו שלא ישמע לעצת מרגלים ואין זה לבטל הבחירה רק להעמידו על דרך מיצוע ואז ממילא לא ישמע לקול דברי המרגלים וכן נשאר בשמו כי הוא צריך העמדה על דרך מיצוע שלא יפתוהו אחרים כנ"ל. ואמנם ידוע כי מי שנתמנה מלך על הציבור הקב"ה עצמו מחזק את לבו לבלתי יהיה נשמע לדברי זולתו ומהפך לבבו להיות קשה כברזל כי זולת זה חסיד מן הארץ ארץ אומרת וישר באדם אין מלאכי השרת אומרים צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל ויהושע אומר הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם. נבאר דיש כמה דרכים על סליקת הצדיק מן העולם. האחד כשהדור נתחייבו הרבה לוקח הקב"ה את נפש הצדיק כמאמר חז"ל טול הרב שבהם שיש לי ליפרע מהן כמה חובות. ואמנם כשהצדיק הי' מגין בחייו על הדור ואף כשהדור נתחייבו כמה פעמים הוא הגין בעדם צדיק כזה אינו נפטר בשביל זה. הטעם השני כשנולד צדיק שני כמותו והוא ראוי להנהיג את הדור כמותו כמאמר חז"ל אין מלכות נוגעת בחבירתה כמלא נימא. אמנם אי נימא כמו שדרשו רז"ל במדרש משה עבדי מת ועתה קום עבור את הירדן. אלו היה משה חי לא היית כדאי ולא קם עוד כמשה. אבל מאחר שמת קום אתה א"כ לא יתכן לומר שבשביל זה מת מאחר שאין הצדיק כשבא אחריו כדאי לזה. עוד דרך יש בזה בטעם מיתת הצדיק שהן בקדושיו לא יאמין כמו שדרשו בחנוך ואיננו כי לקח אותו אלקים. וגם טעם זה לא שייך במי שמזכה רבים דקי"ל אין חטא בא על ידו ורגלי חסידיו ישמור. עוד דרך יש בטעם סילוק הצדיק לפעמים למען יראו ויקחו מוסר כמאמר חז"ל עד האידנא הוי ר"ז דזכותי' מגין וכו' אמנם בזה כבר כתבנו במקום אחר כיון שיש שני מינים צדיק וחסיד כשהקב"ה רוצה לעשות זאת למען יקחו מוסר לוקח נפש הצדיק מתחלה וכשלא יספיק אז לוקח נפשות חסידים כי יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אבל כשאנו רואים שאבד חסיד מן הארץ לא מן השם הוא זה למען יקחו מוסר וע"כ אינו רק משום שלא יראה ברע שימצא את עמו דבזה מחמת חסידות ויקרות נפשות חסידיו לוקח נפשו למען לא יראה ברעת עמו. ובזה לשון המדרש מבואר מאד ודוק היטב:

עוד מבואר במ"ר היה מסיח עם נשמתו שמא אתה מתייירא שלא ישלוט עליך מלאך המות אמרה כי חלצת נפשי ממות אמר שמא ראית אותם בוכים ובכית עמהן אמרה את עיני מן דמעה שמא אתה מתייירא מגיהנם אמרה את רגלי מדחי אמר לה א"כ שובי נפשי. נלענ"ד ביאור הדבר דבאמת הסכימו המקובלים והרבה מבעלי המחקר שנפש האדם מתגלגלת הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר האחד שאם נשמתו קבלה איזה העדר בעת היותה בגוף צריך היא להתגלגל עד אשר תזכה לתקן העוות וההעדר

שבנשמה ואמנם לפעמים ע"י הגלגול יקבל חסרון יותר מן התיקון ולזה תמיד נשמת האדם פלצות אוחזת שלא תהא בגלגול הג' ולפעמים נפש האדם מתאוה לזכות נשמת אנשי הדור ולזה הנפש מתייירא פן תבא בגוף אחר ותקבל חסרון ע"כ הנפש אוותה להיות עוד בנשמת הצדיק עד אשר תזכה את נשמת אנשי הדור. עוד יש דרך אחר שלפעמים נשמת הצדיק הולך דרך הגיהנם וכמו שפירשו ואיני יודע באיזה דרך מוליכין אותי ואף שאינו בר גיהנם חלילה והולכות לגן עדן מ"מ מוליכין אותו דרך גיהנם ומאותן ג' דברים היה נפש משה מתייירא עד שהבטיח לו שינצל מכל זה לכך אמר כי חלצת נפשי ממות שלא ישלוט שום מות בנפש רק בגוף וגם א"צ לבא בגלגול מחמת צערן של ישראל דנשמת משה קשור עם כל ישראל בכל דור ודור כמו שפרשתי במ"א ואף רגלי מדחי שלא יצטרך לילך דרך גיהנם להציל את הרשעים כי במיתתו יתכפרו כלם א"כ שובי נפשי למנוחיכי באופן שלא תצטרך לבא בסוד הגלגול ודו"ק: ולא קם עוד נביא כמשה. נחלקו רב ושמואל ח"א בנביאים אינו קם אבל במלכים קם וח"א אף במלכים אינו קם. נרא' לי טעם פלוגתתן דבאמת מדרגת משה בקדושה הוא גדולה ממדרגת יצלח למלוכה וכמו שאמרו בשאול מלך ישראל. ולכך עתה שניתנה הרשות ליהושע כתיב הושע וזה נכון:

פרשת ברכה

וזאת הברכה אשר ברך משה איש אלקים. במדרש איש אלקים כשהיה רוצה היה אלקים וכשהיה רוצה הי' איש. וביאור הענין נראה דבאמת אמרו פרנס לפי הדור ומבואר במדרש כמו שבדורו של שמואל יפתח לא נחשב לכלום כן בדורו של יפתח שמואל לא נחשב לפרנס הדור וטעם הענין לרוב גדלו לא היה ביכלתו לפרנס את אנשי הדור פחותי ערך אשר לא היו מבינים על דיבורו ולזה אמרו צדיק אבד לדורו אבד היינו שלדור הבא הצדיק הבא נייח אבל לדור זה אבד הצדיק ההוא. ואמנם משה רבינו מדה אחרת היה בו שעם כל גדלו היה יכול לפרנס את בני אדם פחותי ערך וראיה שהיה ברקיע לחם לא אכל ונקדש בכתות מלאכי השרת ועכ"ז היה בכחו לנהל אנשי דורו וזהו איש אלקים כשהיה רוצה היה אלקים דהיינו מלאך וכשהי' רוצה היה בגדר איש ולזה התפלל וביקש לנהל את דור הבא אחריו. ובזה יתפרש לשון המדרש משה עבדי מת ועתה קום זש"ה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל. דהנה מדרגת משה היה ושב אל המחנה ויהושע לא ימיש וביאור הדבר ע"ד זה דמשה אף שהיה השכינה שורה עליו ומעותד לשמוע דברי עתיק יומין עכ"ז היה יכול לילך אל המחנה ולדבר עם בני ישראל

אבל משרתו יהושע לפי שלא הי' במדרגת משה לא ימיש מתוך האהל ולכך קאמר משה עבדי מת אלו היה קיים היה מוכשר לנהל את העם אף שהמה דור הקטן בפרך מדורו של משה וזה נכון:

וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה בש"ס דמכות (דף י"ג) הי' עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון עד שביקש עליהם משה רבינו רחמים שנאמר שמע ה' קול יהודה ומה אמר מי גרם לראובן שיודה יהודה. הדברים תמוהין כיון דנענש יהודה על הנידוי שאמר וחטאתי לך כל הימים מה מועיל הא דגרם שיודה ואם בזה תכופר עונו הי' לומר שיהודה עצמו הודה על חטאיו שאמר צדקה ממני. ונ"ל דבש"ס דכתובות אהא דקאמר רבי ענן ובשמתא מאן דלא אמר לי' הקשו התוס' א"כ אף אם יאמר לו יהיה בשמתא דנידוי על תנאי צריך התרה. ותירצו דבדבר שאפשר לו לקיים אינו בנידוי וכאן גבי יהודה היה לו לחשוש שמא יקרהו אסון ולא יהיה אפשר לקיים דבריו לכך חייב נידוי אף שחזר בשלום. והנה באמת יש לתמוה על יהודה שקיבל על עצמו נידוי כזה דהיינו בעוה"ב בדבר שיש ספק אם יתקיים תנאי הנידוי. אמנם צריך לומר שיהודה ידע בעצמו שלא יצא תקלה מת"י ואמנם חזינין הרבה צדיקים אשר יצא מת"י דבר תקלה כמו שהוכיחו התוס' במס' חולין (דף ז') בד"ה אין הקב"ה מביא תקלה ע"י מכמה צדיקים שיצא מת"י תקלה כגון שמעון בן עזאי שהרג עד זומם וכדומה ע"ש מה שחילקו בין מידי דאכילה לשאר דברים. וא"כ הא דק"ל במה בטח לב יהודה לקבל על עצמו נידוי. אמנם כבר נודע מאמר חז"ל כל המזכה רבים אין חטא בא ע"י וכיון שע"י הודה ראובן אין חטא בא ע"י. ולכך קיבל ע"ע הנידוי שהיה לבו בטוח שלא יצא תקלה מת"י. וכיון שקיים תנאו אין נידוייו נידוי והבן זה:

וימת שם משה עבד ה' וגו'. במדרש רבה בשעה שנפטר משה הי' הקב"ה בוכה ואומר מי יקום לי עם מרעים ורוח הקודש אומר ולא קם עוד נביא כמשה שמים בוכין ואומרים אבד כל הנביאים כמבואר בש"ס דכל הנביאים נתנבאו בכה מוסיף עליהם משה שאמר זה הדבר משום שהשכינה מדברת מתוך גרונו ואמנם מלבד זה משה שהיה מנהיג לס' רבוא מישראל וזיכה אותם שיעבדו ד' והי' מזכה רבים יותר מזה ושאר נביאי ד' לא באו למדריגה זו להיותם מוציא יקר מזולל כמו משה שקבלו התורה על ידו ושמעו לקולו ושאר נביאי ד' רבים המה אשר לא שמעו בקולו. ואמנם יש מלכים כשהיו צדיקים היה בכחם להכריח את ישראל לעבוד ד' כאשר עינינו רואות שכל זמן שהי' מלך כשר בישראל כולם היו שומעים בקולו כמו חזקיה שנעץ חרב בבהמ"ד ובדקו מדן ועד באר שבע וכולם היו בקיאים בדיני התורה איש ואשה תינוק ותינוקת כי דבר המלך שלטון

וכו' וע"כ סובר דבמלכים קם שיזכה את כל ישראל כמו משה אשר זיכה רבים ובאמת לשון הכתוב ולא קם נביא וגו' אשר ידעו ד' פנים אל פנים ולכל האותות אשר עשה לעיני כל ישראל דהיינו בשני דברים גדול משה משאר נביאי ה' אשר ידעו ה' פא"פ דהיינו מדריגה גדולה בנבואה עצמה וגם האותות אשר עשה לעיני ישראל ועל ידו נאמר ויאמינו בד' וזיכה לכל ישראל וזהו כוונת מחלוקתן ודו"ק:

ולכל היד החזקה אשר עשה משה, במדרש הובא בילקוט סוף וזאת הברכה ולכל היד החזקה אשר עשה משה אמר משה להקב"ה הנסים שנעשו על ידי ועל יד אהרן שמא אתה כותב אותם לשם אחרים אמר הקב"ה לאו אלא לשמכם הם נכתבים כמ"ש שלח משה עבדו' אהרן אשר בחר בו. דברים אלו צריכין ביאור. ונראה דבאמת יש שני מיני נביאים נביא ד' ונביא לישראל דהיינו שמתנבא לצורך ישראל והיינו אף שמצד עצמו אינו ראוי כ"כ למעלת נבואה הקב"ה בוחר בו שהוא המובחר באנשי דורו כמו יפתח בדורו כשמואל בדורו דהיינו שמואל היה מוכשר למעלת הנבואה מצד עצמו ואף אם לא היו רבים צריכים לו הקב"ה היה בוחר בו להשרות עליו שכינתו ומה שאמר שמא אתה כותב אותם לשם אחרים היינו שבשביל ישראל נתנבאו וע"ז השיב לו הקב"ה לשמכם המה נכתבים כמ"ש שלח משה עבדו בשביל שהוא עבדו נאמן ביתו ואהרן אשר בחר בו. בו בעצמו בחר להעלותו למעלת הנבואה והבן: